

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İBNİ ABDİRABBİHİN el-İKDUL FERİD
ADLI ESERİNDE TAZİYE VE MERSİYE

Yüksek Lisans Tezi

Danışman **Hazırlayan**
Dr. Öğr. Üyesi HÜSEYİN POLAT ABİDİN GÜZEL

MALATYA 2020

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ
ARAP DİLİ VE BELAGATİ ANABİLİM DALI

**İBNİ ABDİRABBİHİN el-İKDUL FERİD ADLI ESERİNDE TAZİYE VE
MERSİYE**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

ABİDİN GÜZEL

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi HÜSEYİN POLAT

MALATYA- 2020

ONUR SÖZÜ

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin POLAT'ın danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “İbni Abdirabbihin el-İkdul Ferid Adlı Eserinde Taziye ve Mersiye” isimli tez çalışmam, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan hazırlanmıştır. Tez çalışması sırasında yararlandığım tüm kaynakların, hem çalışmamda hem de kaynakçada görüldüğü gibi yöntemine uygun bir biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

ABİDİN GÜZEL

.../.../2020

ÖNSÖZ

Endülüslü âlim ve şair olan İbni Abdirabbih Arap dili ve edebiyatı alanında haklı bir üne sahiptir. Onun yazdığı ve günümüze ulaşan tek eseri el-İkdü'l-Ferîd adlı ontolojik kitabıdır. Bu eser günümüzde olduğu gibi, asırlar boyunca Arap dili ve edebiyatı alanında araştırma yapan ilim insanları için temel kaynaklar arasında yer almıştır.

Çalışmamızın konusunu bu seçkin ve araştırmacılar için hazine değerinde olan el-İkdü'l-Ferîd adlı eserden seçerken hedeflenen temel amaçlardan biri hem bu nadide eserin Türkiyede bir nebze olsa tanınmasına katkı sağlamak hem de eserin bir bölümü olan tâziye ve mersiye kısmını etraflıca irdeleyip ortaya çıkarmaktır.

Ölüm karşısında kendisini âciz ve çaresiz olarak gören insan, yaşadığı bu âcziyeti ve acıyı az da olsa dindirebilmek için yitirdiği yakınına, sevdiği birisine mersiye söyleyerek teselli bulma yoluna gitmiştir. Çünkü en güzel şiir ve sözler acının zirve yaptığı ölüm sonrası tâziye ve mersiye zamanlarında dile getirilmiştir. Bu da dilin gelişimine büyük katkı sağlamıştır.

Arapların çağlar boyunca tâziye ve mersiyelerinde dile getirdikleri nesir ve şiirlerini anlamak, Arap dilinin incelik ve edebi yönüne ulaşmak demektir. Bazı temel kaynaklarda Arapların tâziye ve mersiyeyle dair söyledikleri nesir ve şiirin büyük bir kısmını görmek mümkündür. el-İkdü'l-Ferîd'de o temel kaynakların başında gelmektedir. İbni Abdirabbih Endülüslü olmasına rağmen doğu Arap kültür ve edebiyatında önemli bir yere sahip olan tâziye ve mersiye ye kitabında geniş yer ayırmıştır. Biz de çalışmamızda el-İkdü'l-Ferid adlı eserde bahse konu olan tâziye ve mersiyeyle dair söylenen nesir ve şiirleri ele alıp değerlendirmeye çalıştık.

Çalışmam boyunca her türlü yardım ve desteğini gördüğüm kıymetli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin POLAT hocama, her zaman tereddüt etmeden bilgisine başvurduğum hocam Abdussamed AĞAN'a, ve her türlü kolaylığı sağlamaya çalışan aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Abidin GÜZEL

Malatya -2020

ÖZET

İbni Abdirabbih'in "el-İkd'ül-Ferîd" adlı eseri Arap dili ve edebiyatı açısından çok değişik konular hakkında bilgi veren bir genel kültür ve ontoloji kitabı olarak değerlendirilmektedir. Bu konulardan biri de Arap dili ve edebiyatının temellerinden sayılan ve şiirin bir bölümünü oluşturan tâziye ve mersiye konusudur. Bu eser özelinde tâziye ve mersiye konusunda Türkiyede yeterince çalışma yapılmadığı görülmüştür.

Bu çalışmada İbni Abdirabbih'in hayatı, eseri, edebi kişiliği ve "el-İkdü'l-Ferîd" adlı eserinin konularına özet olarak değinilmiştir. Eserde müstakil bir bölüm olarak geçen ve çalışmamızın da konusunu oluşturan "tâziye ve mersiye" konusu etraflıca ele alınmıştır. Tâziye ve mersiye kavramlarının anlamları verilerek, tâziye ve mersiyeyle dair şiir ve nesrin cahiliye ve sonraki dönemlerde geçirdiği evreler ele alınmıştır. Eserde ilgili bölümde geçen ve genel olarak ölüm öncesi söylenen sözler, ölüm esnasında dile getirilen şiirler, ölümden sonra ifade edilen tâziye ve mersiyeyle dair Arapların dile getirdikleri nesir ve şiirlerin özellikleri geniş bir şekilde ele alınmış olup Arap edebiyatı açısından önemi vurgulanmış ve çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, İbni Abdirabbih, el-İkdü'l-Ferîd, Tâziye, Mersiye.

ABSTRACT

The work ‘‘el-ikd ul-ferid’’ , of İbni Abdirabbih is evalmated as a book, giving various issues of general culture and ontology of Arabic language and culture. One of the subject, that composes the fundamentals of Arabic language and culture and one part of the poem is the the issue of condolence and coronarch. This work shows that there isn’t enough study in condolence and coronarch in Turkey.

This study includes the life of Abdirabbih, his works, the literary personaty and the summary of the work ‘‘el-ikd-ul-ferid’’. In the piece, the topic ‘‘condolence and coronarch’’ is mentioned as sovereign and is studied in detail. Also, it is tried to eliminate the lack of these terms in Turkey. The concept of condolence and coronarch has given, and it is dealed that the phose of poem and prose days of ignorance and following terms. In the piece, it is mentioned that the words that generally said before death, poems that expressal during death, the importance of poems and proses that Arabics mentioned about condolence and coronarch after death and the work is compeleted.

Key Words: Arabic Language, İbni Abdirabbih, el-ikdü’l-ferid, Condolence, Coronarch.

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
1.1. İbni Abdirabbih'in Hayatı	4
1.2. İbni Abdirabbih'in Mezhebi.....	8
1.3. İbni Abdirabbih'in Eseri	10
1.4. "el-İkdu'l-Ferîd" Adlı Eseri	12
1.5. "el-İkdu'l-Ferîd" adlı eserin Bölümleri ve Bölümlere Genel Bir Bakış	13
İKİNCİ BÖLÜM	23
2.2.1. Arap Dilinde Mersiye ve Tâziye Kavramları.....	23
2.2.2. Cahiliye ve İslam döneminde Tâziye ve Mersiye Genel Bir Bakış	27
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	33
3."el-İkdu'l -Ferîd" Adlı Eserde Tâziye ve Mersiye	33
3. Kitabud-Dürreti fin-Nevâdib vet-Teâzi ve'l-Merasi Bölümüne Giriş	34
3.1. ÖLÜM ESNASINDA SÖYLENEN SÖZLER (القول عند الموت).....	35
3.1.1. el-Haccac ve Oğlu Muhammed'in ölümü	37
3.1.2. Ömer b. Abdülaziz ve ölüm Döşegindeki Oğlu Abdülmelîk.....	38
3.1.3. Hz. Muhammed'in Vefatı Öncesi Hz. Fâtıma Onun Yanında	38
3.2. ÖLÜMDEN KAYGI VE ACI DUYMA (الجزع من الموت)	43
3.2.1. Süfyân es-Sevrînin Ölüm Kaygısı	43
3.2.2. Said b. Ebî'l- Hasan'ın Ölen Kardeşine Olan Hüznü	43
3.3. ÖLÜLERE AĞLAMA (البكاء على الميت)	44
3.3.1. Hz. Peygamberin Oğlu İbrâhim'in Vefatı	45
3.3.2. Hz. Peygamber ve Ensârdan Ağlayan Bayanlar	46
3.3.3. Hz. Peygamber ve Uhûd Şehidlerine Ağlayan Kadınlar	46

3.4. MEZARLARIN YANINDA SÖYLENEN SÖZ (القول عند المقابر)	48
3.4.1. Hz. Ali'nin Kabir Ziyaretine Dair Sözleri	49
3.4.2. Hz. Peygamberin Kabir Ziyaretinde Söylediği Söz	50
3.5. KABİRLERİN VE ÖLÜLERİN YANINDA SÖYLENEN SÖZLER (الوقوف على القبور وما بين الموتى)	50
3.5.1. Hz. Peygamberin Kabrinin Yanında Bir Bedevinin Sözleri	51
3.5.2. Hz. Peygamberin Kabrinin Başında Hz. Fatıma	51
3.5.3. Hz. Hasan Babası Hz. Ali'nin Kabri Başında	52
3.5.4. Hz. Ebû Bekrin Kabrinin Başında Hz. Aişe'nin Söylediği Sözler	54
3.5.5. Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e Söylediği Mersiyesi	55
3.5.6. Hz. Ali Hz. Fatıma'nın Kabri Başında	56
3.6. MERSİYE (المراثى)	59
3.6.1. KİŞİNİN KENDİSİNE, KABRİNE VE KABİR TAŞINA DAİR SÖYLEDİĞİ MERSİYELER	60
3.6.2. Yezid İbni Hazzâk'ın Kendisine Söylediği Mersiye	60
3.6.3. Ebû Züeyb el-Hüzelî Kabrini Niteliyor	61
3.6.4. et-Tirmah b. Hekîm'in Ölüm Temennisi	62
3.6.5. Mâlik b. Rây'b'in Kendisine Söylediği Mersiyesi	63
3.6.6. Dureym b. Ma'şerin Kendisine Ağlaması ve Mersiye Söylemesi	65
3.6.7. Hudbe el-'Uzrînin Ölümü Öncesi Söylediği Mersiye	66
3.6.8. Muhammed b. Beşîr'in Ölüm Öncesi Nefsine Mersiyesi	67
3.6.9. Ebû'l- Âtahiye'nin Kabrinin Üzerine Yazılmasını Vasiyet Ettiği Beyitler	68
3.6.10. Ebû Nuvâsın Üzerinde Öldüğü Yatağın Altında Bulunan Şiir	69
3.6.11. Hîre'de Bir Kabrin Üzerindeki Şiir	70
3.7. ÇOCUKLAR İÇİN SÖYLENEN MERSİYELER (من رثى ولده)	71
3.7.1. İbni Abdirabbih'in Kaybettiği Oğluna Söylediği Mersiye Şiiri	72
3.7.2. Ebû Züeyb el-Hüzelî'nin Oğullarına Mersiyesi	77
3.7.3. Bir Bedevi Arab'ın Çocuğuna Mersiyesi	79
3.7.4. Hz. Ömer ve Oğlunu Kaybeden Bedevi Bir Adam Arasındaki Diyalog	81
3.7.5. Mansûr ve Ölen Oğlu Ca'fere Mersiyesi	82
3.7.6. Cerîr Ölen Oğlu Sevâdeye Şu Beyitleri Söylüyor:	83
3.7.7. Ebû Şağb Ölen Oğlu Şağb'e Mersiyesi	84
3.7.8. Süleyman Bin Abdülmelik'in Oğlu Eyyüb'ün Ölümüne Söylediği Mersiye	84
3.7.10. İbni Abdirabbih'in Oğluna Mersiyesi	87
3.7.11. İki Oğlunu Ölümle Yitiren Bir Bedevi'nin Mersiyesi	89

3.7.12. Bedevi Bir Kadının Oğluna Söylediği Mersiyesi	89
3.7.13. Buhtür'ün Beni Hümejd Ailesinin Öldürülen Kızlarına Söylediği Mersiye	90
3.7.14. Ailesine Mersiye Söyleyen Şeybanlı Bir Kadın.....	93
3.7.15. Abdullah İbni Sa'lebe'nin Babasına Söylediği Mersiyesi	94
3.7. 16. Ebû'l-Atâhiyenin el-Emin İçin Söylediği Mersiyeler.....	94
3.8. KARDEŞLER İÇİN SÖYLENEN MERSİYELER (من رثى إخوته).....	96
3.8.1. Mütemmim b. Nüveyre'nin Kardeşi İçin Söylediği Mersiye	96
3.8.2. Kuteyle Bnt. Hârisin Kardeşi Nadr Bin Hârise Söylediği Mersiye.....	100
3.8.3. Hz. Hansâ Ve Öldürülen Kardeşlerine Mersiyeleri	101
3.8.4. Hz. Aişe İle Hz. Hansâ Arasında Kardeşi İle İlgili Geçen Konuşma	102
3.8.5. Hz. Hansâ'nın Kardeşlerine Söylediği Mersiyeler	103
3.8.6. Hz. Hansâ'nın Kardeşi Sahr İçin Mersiyesi.....	104
3.8.7. Velîd b. Tarîf İçin Söylenen Mersiye	108
3.8.8. Ka'b b. Sa'd el-Ğanevî'nin Kardeşi Eba'l-Miğvara Söylediği Mersiyesi.....	109
3.8.9. İmru'ül Kays'in Kardeşi İçin Söylediği Mersiyesi.....	111
3.8.10. Ubeyrîd b. Muâzzir'in Kardeşi Bureyde İçin Söylediği Mersiyesi	112
3.9. EŞİ İÇİN MERSİYE SÖYLEYENLER (من رثت زوجها).....	117
3.9.1. Lubane'nin Eşi el-Emîn İçin Söylediği Mersiye	118
3.9.2. Bedevi Bir Kadının Eşine Mersiyesi.....	119
3.9.3. Eşinin Kabrinde Mersiye Söyleyen Kadın	119
3.10. CARİYESİ İÇİN MERSİYE SÖYLEYENLER (من رثى جاريه).....	121
3.10.1. Habîb et-Taî'nin Ölen Cariyesine Mersiyesi	124
3.11. EŞRÂF İÇİN SÖYLENEN MERSİYELER (مرأى الاشراف).....	126
3.11.1. Yezîd b. el-Mühelleb'in Mütevekkîl İçin Söylediği Mersiye.....	132
3.11.2. Eşce' b. Amr'in Mansûr b. Ziyâd İçin Söylediği Mersiyesi.....	135
3.11.3. Eşce' b. Amr'in Muhammed b. Mansûr İçin Söylediği Mersiye.....	137
3.11.3. Mervân b. Ebî Hafsa'nın Ma'n b. Zâide İçin Söylediği Mersiye	139
3.11.4. Ebû Şeys'in Hârûn er-Reşîd İçin Söylediği Mersiye	142
3.11.5. Teebbeta Şerran'aYeğeninın Söylediği Mersiye.....	143
3.12. TAZİYE (التعازي).....	146
3.12.1. ÇOCUKLAR İÇİN TAZİYE ÖRNEKLERİ	147
3.12.2. İbni Ebî Bekr Oğlu Vefat Eden Süleymân Bin Abdülmelîk İçin Tâziyesi	147
3.12.3. Halife Me'mun'un Oğlu Fazl'ı Kaybeden Ümmü'l-Fazl b. Suheyl'e Olan Tâziyesi .	148

3.12.4. Hz. Ali'nin Eş'as b. Kays'a Tâziyesi	148
3.13. KARDEŞLER İÇİN TAZİYE ÖRNEKLERİ	150
3.13.1. Asmaî'nin Ca'fer Bin Süleyman'a Ölen Kardeşi İçin Tâziyesi	150
3.13.2. HÜKÜMDARLAR İÇİN SÖYLENEN TAZİYE SÖZLERİ	151
3.13.3. Eksem b. Sâyfî'nin Amr b. Hind İçin Tâziyesi	151
3.14. BAZI ŞAİRLERİN TAZİYE'YE DAİR ŞİİRLERİ	153
SONUÇ	154
KAYNAKÇA	157

KISALTMALAR

akt.	: Aktaran
b.	: Bin/İbn
Bk.	: Bakınız
bnt.	: Bint
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Cellâuhû
Çev.	: Çeviren
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Hz.	: Hazreti
no.	: Numara
nşr.	: Neşreden/ Neşre hazırlayan
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayı
s.a.v.	: Salallahu Aleyhi ve Sellem
T.D.V.İ.Y.	: Türkiye Diyanet Vakfı İstanbul Yayını
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
Vd.	: Ve Diğerleri
vs.	: Vesair
y.y.	: Yayıncı Yok
Yay.	: Yayıncı

GİRİŞ

Ölüm, İnsanoğlunun varlık âlemine zuhurundan itibaren var olan ve istisnasız herkesi kendine özgü bir tonla etkileyen hayatın en önemli gerçeklerinden biridir. Bu gerçeklikle karşılaşan ilk insan ve ilk Peygamber Hz. Âdem'dir. Ölen oğlu Habil için ilk ağıt yakan ve mersiye söyleyen kişinin Hz. Âdem olduğu rivayet edilmektedir. Bu realite karşısında İnsanoğlunun yaşadığı acı ve kederi dile getirmesi kadar olağan bir şey düşünülemez. İnsanlar, sevdiklerinin kaybedilmesinden ötürü, başlangıçta ağlama ile karışık duygularını rast gele ifade etseler de, bu durum daha sonraları kollektif duygunun yanı sıra yerini bireysel duyguların ortaya çıkmasına bırakmış ve dillerde terennüm eden güfteler anlam kazanmaya başlamıştır. Bu durum her geçen gün estetik bir vaziyet olarak bütün dünya edebiyatlarında kendine yer edinen bir tür olmuştur.

Arap dili ve edebiyatı çok köklü ve zengin bir birikime sahiptir. Arapların yaşadığı sosyal, kültürel ve siyasal hayat şartları onları sözlerin en veciz olanını ortaya çıkarma ve onu estetik bir biçimde kullanma yetisini kazanmaya itmiştir. Arapların yaşadığı coğrafi koşul ve şartlar onları söz sanatlarının pek çoğunu elde etmelerine sebep olmuştur. Bu sanatlarının sultanı konumunda olan ve Arap dilinin de gelişmesinde büyük payı olan süphesiz şiir sanatıdır.

Araplarda şiir, dilin en zirve noktası demektir. Sevinç ve savaşlarında, tasa ve kederlerinde, cömertlik ve dostluklarında, ölüm ve tâziyelerinde hep şiir sanatından yararlandılar. Özellikle Arap edebiyatında tâziye ve mersiye kültürü çok kadim bir geçmişe sahiptir. İlk "Mersiye" örnekleri Arapça söylenmemiş olmasına rağmen, bir tür olarak zaman içerisinde Arap edebiyatında ortaya çıkmış ve baskın Arap örf ve kültürünün de etkisiyle bu türün örneklerine verilen ad olmuştur.

Arap dili ve edebiyatını anlamak isteyen biri, Arap şiirini ve bu şiirin de bir parçası olan mersiyei bilmek durumundadır. Endülüs Emevî döneminin seçkin âlimlerinden olan İbni Abdirabbih bu alanda üzerinde titizlikle durulup anlaşılması gereken kişiliklerden biridir. Bizi bu sonuca iten etken onun yazmış olduğu ve Arap edebiyatında ansiklopedik ve ontolojik bir mahiyete sahip olan "el-İkdü'l-ferîd" adlı eseridir. Bu eser üzerinde Türkiyede şuana kadar kapsamlı herhangi bir çalışma yapılmamış olması esere yönelmemizde etkili olmuştur. Arap edebiyatında şiirin

konumu tartışmasız zirvedir. Bu zirveye ulaşmanın bir yolu da şiirin ana esaslarından birini oluşturan tâziye ve mersiye kültürünü iyice anlayıp ona vakıf olmaktan geçtiği söylenebilir. Arapların tâziye ve mersiyeyle dair kültürlerini çok yoğun ve kapsamlıca işleyen nadide eserlerden biri ‘‘el-İkdü’l-ferîd’’ adlı eserdir. Bu eser Arap edebiyat ve kültüründe ölüm, mezar, mezar taşında yazılan yazılar, ölümden duyulan kaygı ve elemenden ötürü söylenen söz ve şiirler, ölümden sonra dile getirilen tâziye ve mersiyeyle dair nesir ve şiirler çok kapsamlı bir şekilde bu eserde yer almıştır. Yaptığımız araştırmalar sonucunda Arap edebiyatında tâziye ve mersiye konusunu en kapsamlı ve en geniş dönemli bir şekilde ele alan eserlerin başında ‘‘el-İkdü’l-ferîd’’ adlı eser gelmektedir.

Yapılan araştırmalar neticesinde, Türkiyede İbni Abdirabbih ile ilgili ilk çalışmanın 1999 yılında Mustafa Muhammed eş-ŞEK’A nın ‘‘Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi İbni Abdirabbih’’ adlı Ansiklopedi Maddesidir. Onu takiben 2010 yılında Faruk ÇİFTÇİ’nin ‘‘Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisinde’’ yayınladığı ‘‘Urcûzeler ve İbn Abdirabbih’in Tarihi Urcûzesi’’ adlı makalesi ile 2019 yılında Tacettin BIYIK ‘ın ‘‘Süleyman Demirel Ünivrsitesi İlahiyat Fakültesi Dergisinde’’ yayınlanan ‘‘İbn Abdürrabih’e Göre Mûsikî Hakkında İhtilaflar’’ adlı makaleden ibarettir. Bu kısmi çalışmalar ne yazarın edebi kişiliğine ne de günümüze ulaşan tek eseri olan ‘‘el-İkdü’l-ferîd’’ adlı yapıtını anlamaya yetmemektedir.

İbni Abdirabbih Arap dili ve edebiyatında çok önemli bir yere sahiptir. Endülüs Emevî döneminde devlet büyüklerinin onun şiirleriyle övülmekten onur duyduğu ve doğu Arap kültürü ile batı kültürünü birleştirip eserinde işleyen bir kişidir. Eserine ‘‘el-İkdü’l-ferîd’’ (eşsiz gerdanlık) adını vermesi, her biri bir mücevherin adını verdiği yirmi beş kitaptan oluşmuş olmasından dolayıdır. Bu kitaplardan birinin adı tâziye ve mersiyeyle. Çalışmamıza kaynaklık eden bu eserin bir bölümünü oluşturan tâziye ve mersiye konusunu seçtik.

Çalışmamızın birinci bölümünde İbni Abdirabbih’in hayatını, edebi kişiliğini, sosyal, siyasal ve coğrafik yaşam koşullarını, eserde yer alan bölümlerin genel bir şekilde tanıtımı yapılmaya çalışılmıştır. Arap dili ve edebiyatında yazarın hayatı hakkında yazılan kaynaklar araştırılarak yazılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde tâziye ve mersiye kavramlarının Arap dilindeki sözlük, terim ve kültürel geçmişi irdelenmeye

alışılıp mersiye ile n yapmış cahiliye ve sonraki dönem şairlere genel olarak değinilmeye çalışılmıştır. nc ve son bölümde eserde geçen tâziye ve mersiye konusu etraflıca işlenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde yazarın eserine aldığı Arap rf ve kültürlerinde cahiliye döneminden İslam ve sonraki dönemlere kadar ölüm öncesi yaşanan ruh hali, ölüm korkusuna dair söylenen sözler, mezar taşlarına yazılmasını istedikleri söz ve şiirler, ölümden duyulan korku ve pişmanlık ile ilgili ruh halinin sözcüklere dökülmüş olanı işlenmeye çalışıldı. Yine bu bölümde eserde geçen ölümden sonra manzum bir şekilde Arap edebiyatında dile getirilen mersiye şiirleri geniş bir şekilde ele alınmış olup Arap edebiyatı bağlamında irdelenmeye çalışılmıştır. Bunu yaparken mersiye şiirlerini eserlerine alan diğer kadim eserler de araştırılmış olup daha başka hangi kaynaklarda olduğu bulunmaya çalışmıştır.

Çalışmamızda bu eserde geçen ölüm, tâziye ve mersiyeye dair Arapların tarih içerisinde söylediği söz ve şiirleri detaylıca ele alınmış ve bunun Arap dili ve edebiyatı açısından edebi yönüne değinilmış olup tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. İbni Abdirabbih'in Hayatı

Tam adı Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih b. Habib b. Hadir b. Sâlimdir.¹ 10 Ramazan 246'da (28 Kasım 860) Kurtuba'da² doğdu.³ Atalarından Sâlim, Endülüs Emevî emîrlerinden Hişâm b. Abdurrahman'ın âzatlısı idi.⁴ Künyesi Kurtubalı Ebû Ömer'dir.⁵ Ailesi ile ilgili çok az bilgi mevcuttur. Kendisinin iki oğlu olduğunu yazdığı hüznü ve yürek yakan mersiye şiirlerinden anlıyoruz.⁶ Bazı kaynaklarda üç kardeşi olduğu bilgisi geçer: Abdurrahman b. Muhammed b. Abdirabbih⁷, Ebû Amr Muhammed b. Abdirabbih, Ebû'l- Hassân Muhammed b. Abdirabbih'tir.⁸

İlköğrenimine o dönemde Endülüs'ün fıkıh ve hadis alanında ileri gelenlerinden sayılan, hatırı sayılır fakih ve muhaddis, büyük kardeşi olduğu da söylenen Ebû Bekr Yahyâ'nın yanında başladı.⁹

Kendi yaşadığı dönemde Doğu İslam âleminde ilim ve irfanda son derece popüler olan merkezlerden Kahire, Dımaşk, Bağdat, Halep, Kudüs gibi yerlere gidilmeden¹⁰ ilim öğrenilemeyeceği görüşü hakîm olmasına rağmen, kendisi Endülüs'te kalarak müsnediyle meşhur Endülüslü âlim Baki b. Mahled (ö. 276/889), hadis ve dil âlimi Muhammed b. Abdüsselâm el-Huşenî (ö. 286/899) ve Endülüs'te hadis öğretimini

¹ Eb'ül Velîd Abdullah b. Muhammed İbnü'l-Faradî, *Târîhu Ulemâi'l-Endelüs*, nşr. Beşşar Avvad Maruf, 1. Baskı (Tunus: Dâru'l Garbi-l İslami, 1429/2008), 1: 81-82.

² Bugünkü adıyla ispanya'nın bir şehri olan Cordoba

³ Mustafa Muhammed eş-Şek'a, "İbn Abdürrabih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1420/ 1999), 19: 281.

⁴ Şek'a, "İbni Abdirabbih", 19: 281.283.

⁵ Faradî, *Târîhu Ulemâi'l-Endelüs*, 1: 37.

⁶ Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferîd*, nşr. Müfid Muhammed Kumeyha, 1. Baskı (Beyrut: Daru'l- Kutubu'l- İlmiyye, 1404/1983), 3: 251.

⁷ Ebû'l- Abbâs Muvaffakuddin Ahmed b. Kasım b. Ebî Usaybia, *Uyûnü'l-Enbâ' fî Tabakâti'l-Etîbbâ'*, nşr. Nizâr Rîda, (Beyrut: Mektebetü'l-hayat, 1385/1965), 1: 489.

⁸ Ebî Usaybia, *Uyûnü'l-Enbâ' fî Tabakâti'l-Etîbbâ'*, 1: 409.

⁹ Şek'a, "İbni Abdirabbih", 19: 281.283.

¹⁰ Şek'a, "İbni Abdirabbih", 19: 281-283.

başlatan iki hafızdan biri olan Muhammed b. Vaddâh (ö. 287/900) gibi ünlü âlimlerin¹¹ yanında eğitim görerek bu yaygın kanaati tersine çevirmeyi başarmıştır.¹²

Zekâsı ve çalışkanlığı ile ön plana çıkan İbni Abdirabbih kısa sayılabilecek zaman zarfında fıkıh ve hadis öğrenimini tamamlayıp ders vermeye başladı.¹³ İbnü'l-faradî¹⁴ (ö.403/1013) onun fakîh biri olduğunu ve bu alanda ders verdiğini belirtirken, Ebû Abdullah el-Hamevî (ö. 626/1229) onun dini ilimlerde yetkin; edebiyat, musikî ve şiir alanında bayraktarlık yaptığını ifade eder.¹⁵ Özellikle şiir alanında haklı bir üne sahiptir.

İbni Abdirabbih'in şiirleri övgü, yergi ve aşk üzerinde yoğunlaşmış olup şiiri farklı form ve boyutlara taşımayı başarmıştır.¹⁶ Şiirlerinde methiye, mersiye, hiciv ve gazel gibi Arap şiirinin klasik temalarını işleminin yanında pastoral, duygusal, dinî ve ahlâkî konulara da şiirinde yer vermiştir.¹⁷ Onun şiiri çoğu kez Arap Edebiyatının klasik kaside anlayışının dışına çıkmakta; vezin, kafiye gibi unsurlardan bağımsızlaşıp konulanlatı bütünlüğüne sahip olduğu için "destânî- lirik" tarzın ilklerinden sayılmaktadır.¹⁸

Keskin zekâsı ve hazır cevaplığıyla tanınan İbni Abdirabbih, mizah anlayışı ve sözünü esirgmeden kullanışı onu, pek çok farklı kesim nezdinde de okunur kılmıştır. Böylece, bazı dizeleri yaygın bir ün kazanarak insanların dilinde adeta bir darbimesel haline gelmesini sağlamıştır.¹⁹

İbni Abdirabbih, kendine özgü çalışkanlığı ve his dünyasını işleme ile şiirde yeni bir sentez oluşturmuştur. Eski İspanyol halk şarkılarının daha duygulu, daha ince ve narin şarkılara dönüştüğü "Muvaşşah" tarzı Endülüs-Arap şiirinin mimarlarından

¹¹ Bu isimler hakkında geniş bilgi için bk. M. Yaşar Kandemir, "İbn Vaddâh", *DİA*, İstanbul 1999, 20: 435-436; Kandemir, "Bakî b. Mahled", *DİA*, Ankara 1991, 4: 541-542; Nuri Topaloğlu, "Huşenî", *DİA*, İstanbul 1998, 18: 421-422.

¹² Şek'a, "İbni Abdirabbih", 19: 281-283.

¹³ Ebûl Hattâb Ömer b. Hasan b. Dehiyyete el-Kelbî, *el-Mutrib Min Eş'ari Ehli'l- Mağrib*, thk. İbrâhim el-Ebyârî, 1. Baskı (Beyrut: Dâru'l ilmi, 1432/2011), 1: 152.

¹⁴ Faradî, *Târîhu Ulemâi'l-Endelüs*, 1: 82.

¹⁵ Ebû Abdillâh Şihâbüddin Yâkut b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Üdebâ'*, nşr. İhsan Abbâs 1. Baskı (Beyrut: Darü'l- Garbi'l-İslamî, 1414/1993), 4: 215.

¹⁶ Muhammed b. Fettuh b. Abdullah el-Hümeidi, *Cezvetü'l Muktebis Fî Tarihi Ulemai Endülüs*, thk. BeşşarAvvad Ma'ruf, 1. Baskı (Tunus: Daru'l Garbi'l İslami, 1429/2008), 1: 153.

¹⁷ Şek'a, "İbni Abdirabbih", 19: 281-283.

¹⁸ Şek'a, "İbni Abdirabbih", 19: 281-283.

¹⁹ Şek'a, "İbni Abdirabbih", 19: 281-283.

sayılan şair; bu bakımdan, çağdaş İspanyol şiirinin de uzak ataları arasında bilinse yeridir.²⁰

İbni Abdirabbih Kurtuba şehrinin büyüleyici doğası, harika coğrafi yapısı ve kendisinin de içinde bulunduğu siyasi ortamın etkisi ile eğlenceye (lehviyât) dair yazdığı “Musammât”²¹ adı verilen türden şiirler yazmıştır. Aynı dönemde yine Arap şiir türünden ya da İspanyol halk şiirinden esinlenerek ortaya çıkmış olan “Müveşşah” adını verdiği aşk şiirleri de yazmıştır.²² Daha sonraki yıllarda bu yazdığı lehviyâta dair şiirlerden pişman olduğu ve aynı formatta kendisine mümeħhısât (günahları silenler) adını verdiği; zühd, takva, öğüt ve nasihat içeren şiirler dile getirmiştir.²³

Geniş fıkıh bilgisi yanında irticâlen şiir söyleyecek kadar güçlü şair olan İbni Abdirabbih, devlet büyükleri ve döneminde önde gelen kimseler adına yazdığı şiirleriyle övülmekten onur duyuyor; derlediği kısa hikâyeler ve etkileyici söylevler için ona ödül yağdırılıyordu.²⁴ Halife II. Hakem’in emriyle şiirlerinin hepsi toplanıp bir divan haline getirildiyse de bu Arap edebiyatı açısından kıymetli olan derleme günümüze ulaşmamıştır.²⁵

İbni Abdirabbih’in dünyaya gözünü açtığı şehir olan Kurtuba, o dönemde Endülüs’ün hem başkenti hem de en büyük şehirlerindendi.²⁶ Aynı dönemde Abbâsilerin başkenti olan ve ilmin de merkezlerinden sayılan Bağdat ile büyük benzerlikler gösteriyordu. Kurtuba; o dönemde ilim, sanat, mimari, çevre ve şehircilik ve daha pek çok farklı alanda en parlak dönemini yaşıyordu.²⁷

İbn Abdirabbih’in hayatını geçirdiği Kurtuba şehrinin kendine özgü coğrafi, sosyal, siyasal ve kültürel ortamı onu, edebiyata ve edebi ilimlere yönlendiriyordu. Özellikle hilafet sarayı çevresinde olması, sarayda halifelerle ilişkileri ileri bir düzeyde olmasına sebep olmuş; halife ve umerânın vazgeçilmez nedimleri arasına girmesini

²⁰ Muhammed Altuncî, *Divanu İbni Abdirahhi el-Endelusî*, (Beyrut: Daru’t- Tûrasi’l ‘Arabi, 1414/1993), 5.

²¹ Faradî, *Târîhu Ulemâi’l-Endülüs*, 1: 38.

²² Şek’a, “İbni Abdirabbih” , 19: 281-283.

²³ Şek’a, “İbni Abdirabbih” , 19: 281-283.

²⁴ Şek’a, “İbni Abdirabbih” , 19: 281-283.

²⁵ Altuncî, *Divanu İbni Abdirahhi el-Endelusî*, 5-7.

²⁶ Ahmed Heykel, *el-Edebü’l Endülüs Mine’l Fethi İla Sükuti’l Hilafeti*, 1. Baskı (Kahire: Daru’l Mea’rif, 1406/1985), 1: 223.

²⁷ Ahmed b. Yahyâ b. Ahmed ed-Dabbî, *Buğyetü’l-mültemis fî Târîhi Ehli’l-Endülüs*, nşr. İbrâhim el-İbyârî (Kahire: Daru’l Kitabi’l Mısırî, 1410/1989), 1: 148-151.

sağlamıştır. Günümüze kadar ulaşan bazı şiirleri, Endülüs şiirinin en iyi örneklerinden sayılır.²⁸

Halife II. Hakem'in (ö. 366/976) emriyle derlenmiş olan şiir divanının kaybolup günümüze ulaşmaması onun o güçlü sanat yönünün meçhul kalmasına ve yeterince anlaşılmamasına sebep olmuştur.²⁹ Şiir alanında bu kıymetli ve paha biçilmez şiir divanının bir bölümü el yazması olmak üzere yirmiden fazla cüz'ünü gördüğünü, el-Humeydî (ö.488/1095) ifade etmiştir.³⁰

İbni Abdirabbih pek çok ünlü şair ve edebiyatçı tarafından beğenilmiş ve onların takdirlerini toplamıştır.³¹ Mütenebbî'nin savaş ile ilgili şiirleri ile bazı kasidelerinin nesiplerinde, Şair İbni Abdirabbih den etkilenmiş olduğu bilinmektedir.³² Büveyhî Veziri ve edip olan Ebü'l-Velid İsmâil b. Abbâd, hac dönüşü Mağrib'e gitmek üzere uğradığı Fustat'ta, Mütenebbî ile görüşürken, Mütenebbî ondan İbni Abdirabbih'i kastederek Endülüs Melîkinin şiirlerini okumasını istemiş. Aynı şiirleri tekrar tekrar okuttuktan sonra, "Ey Abdirabbih, işte Irak, sana koşarak geliyor!" diyerek³³ ona olan hayranlığını dile getirmiştir.

İbni Abdirabbih'in Endülüs Emevî Halifesi III. Abdurrahman'ın (ö.350/961) 300-322 yılları arasında yapmış olduğu savaşları konu edinerek anlatan 445 beyitlik urcûzesi, kahramanlık şiirlerinin en uzun örneklerinden biri olarak kabul edilir.³⁴ İbni Abdirabbih'in, beyit ve kâfiye bağımsızlığı sebebiyle uzun ve kolay şiir yazımıyla,³⁵ ezber ve rivayete elverişli bulduğu³⁶ recez vezninde kaleme aldığı bu şiir; Margoliouth gibi kimi oryantalistlere göre Arap edebiyatında yazılmış destan türünün en eski örneklerindendir.³⁷

²⁸ Şek'a, "İbni Abdirabbih" , 19: 281-283.

²⁹ Hûmeydi, *Cezvetü'l Muktebis Fî Tarihi Ulemai Endülüs*, 1: 164.

³⁰ Hûmeydi, *Cezvetü'l Muktebis Fî Tarihi Ulemai Endülüs*, 1: 164

³¹ Ebû Nasr el-Feth b. Muhammed b. Ubeydillâh b.Hâkân, *Matmahu'l-Enfûs ve Mesrahu't-Te'ennûs Fî Mûlehi Ehli'l-Endelüs*, thk Muhammed Ali Şevabike, (Beyrut: Müessestü'r- Risale, 1403/1983), 1: 270-275.

³² Şek'a, "İbni Abdirabbih" , 19: 281-283.

³³ Şek'a, "İbni Abdirabbih" , 19: 281-283.

³⁴ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferîd*, 4: 501-527.

³⁵ Şek'a, "İbni Abdirabbih" , 19: 281-283.

³⁶ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferîd*, 4: 500.

³⁷ Şek'a, "İbni Abdirabbih" , 19: 281-283.

İbni Abdirabbih Arap dili ve edebiyatı alanında pek çok farklı alanlarda ilmi yetkinliğe sahip olmuştur. Ama şöhretini; yazmış olduğu ve günümüze kadar ulaşan aynı zamanda tez çalışmamızın da ana kaynaklarından olan ansiklopedi ve antoloji mahiyetindeki “el-‘İkdü’l-Ferîd” adlı eserine borçludur.³⁸ Buna rağmen İbni Abdirabbih, hayatta iken daha çok şairliğiyle tanınmıştır.³⁹

Hayatının sonlarına doğru, kendisinden önce yaşamış olan el-Câhiz (ö. 255/869), ve kendisinden sonra gelen Ebû’l-Ferec el-İsbahânî (ö. 356/967) gibi kendisi de felç olmuştur.⁴⁰ 18 Cemâziyel evvel 328’de doğup büyüdüğü o büyülü şehir olan Kurtubada seksen iki yaşında vefat etmiştir.⁴¹ Naaşı Kurtubada İbni Abbâs mezarlığına pazartesi günü defnedilmiştir.⁴²

Arap edebiyatının en ünlü şair ve derleyicilerinden biri olan İbni Abdirabbih’in hayatı, sanatı ve el-‘İkdü’l-Ferîd adlı eseri hakkında pekçok çalışma yapılmış olup bunların bazıları şunlardır: Cebrâil Süleyman Cebbûr, İbn Abdirabbih ve İkdüh (Beyrut 1979, 2. baskı); Ali İbrâhim Ebû Zeyd, el-Mümahhısât fî şî’ri İbn Abdirabbih el-Endelüsî (Kahire 1986); A. Wormhoudt – W. Penn-College, al-İkd al-farîd: Selections, English & Arabic (1981,1989); W. Werkmeister, Quellenuntersuchungen zum Kitab al-‘İqd al-farîd des Andalusiers Ibn ‘Abdrabbih (Berlin 1983)⁴³ gibi çalışmalar yapılmıştır.

1.2. İbni Abdirabbih’in Mezhebi

İbn Abdirabbih Endülüs İslam Devlet’inde yaşayan müslümanların büyük bir kısmı gibi fıkıhta Mâlikî mezhebine mensuptu. Zira Endülüs’ün genelinde Mâlikî mezhebi yaygın idi.⁴⁴ Kurtubada fıkıh ve hadis derslerini Mâlikî mezhebi doğrultusunda verdi.⁴⁵ Bununla birlikte kendisinin müzik, çalgı ve kadınlara yönelik şiir yazması; içki ile ilgili dile getirdiği bazı şiirler sebebiyle eleştirilere maruz kalmıştır. İbni Abdirabbih’in müzik ve müzisyenlere bakışı farklıdır. O mûsiki ve güzel sesin insan ruhu üzerindeki etkisini dile getirerek dinen bir sakıncasının bulunmadığını; mûsiki

³⁸ Ahmed Emîn, *Zührü’l-İslâm*, 5. Baskı (Kahire: Mektebetu’n-Nehda, 1385/1965), 3: 554.

³⁹ Şek’a, “İbni Abdirabbih”, 19: 281-283.

⁴⁰ Zirikî, *Kamûsü Terâcim li-es her’ir-Ricali ve’Nisâ Min’el-Arab ve’l-Müstarebîn ve’l-Müsteşriki*, 1: 69.

⁴¹ Şek’a, “İbni Abdirabbih”, 19: 281-283.

⁴² Faradî, *Târîhu Ulemâi’l-Endelüs*, 1: 82.

⁴³ Şek’a, “İbni Abdirabbih”, 19:

⁴⁴ Ebû-l Abbâs Ahmed b. Halid en-Nasırî, *el-İstiksâ Lî Ahbarî Duvelî’l-Mağribi’l-Aksa*, Thk. Ca’fer En-Nasırî, 1. Baskı, (Kazablanka: Daru-l Beydâ, 1373/1954), 1: 194.

⁴⁵ En-Nasırî, *el-İstiksâ Lî Ahbarî Duvelî-l Mağribi-l Aksa*, 1: 194.

mekruh ise ondan en çok Kur'an ve ezanın korunması gerektiğini; mekruh değilse ona en çok şiirin muhtaç olduğunu; Allah'ın insan ruhu için bir güzel sestten daha etkili bir şey yaratmadığını söyleyerek mûsiki ile ilgili düşüncelerini belirtmiştir.⁴⁶

İ'tikadî mezhep olarak Şiiliğe meylettiği ve bazı yazılarında kimi sahabe hakkında münasip olmayan şeyler söylediği, Ehl-i Beyti de aşırı denebilecek seviyede övdüğü, Hazreti Ali ve Ehl-i Beyt ile ilgili ancak Şii olan birinden duyulacak şeyler yazdığı, bu tür söylemleri ancak aşırı Şiâ' mezhebine mensup olan birinin diyebileceği şeyler olduğu yönünde İbn-i Kesir'in (ö.774/1373) eleştirileri olmuştur.⁴⁷ Başka bir yerde İbn-i Kesir onun Beni Ümeyye himayesinde olmasına rağmen Şiiliğe meyletmesi enteresandır demiştir.⁴⁸

Yukarıda Şiialığına dair geçen İbn-i Kesir'in eleştirileri makul görülmemektedir. Şiiliğine dair herhangi bir delil mevcut değildir. Aslen Diyarbakır Meyyâfârikin'da (Silvan) yaşamış olan, büyük âlim ez-Zehebî'nin (ö.748/1348) dediği gibi "İbn-i Kesir'den başka İbni Abdirabbih'in Şiialığına vakıf olan kimse yoktur."⁴⁹ Oysa "el-İkdü'l-Ferîd" adlı eserinin farklı yerlerinde Şiilerin en çok nefret ettiği Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a dair övgü dolu ve onları yücelten sözleri mevcuttur.⁵⁰

Hz. Ebû Bekir'in halife seçildiği ilk anda halifeliğine biât edenler arasında bulunmayan Hz. Ali, Hz. Abbâs ve Hz. Zübeyir'in biât etmede geç kalmalarının nedenini Hz. Peygamberi yıkamakla meşgul olmalarından ötürü olduğunu dile getirmesinde onun Şiâ mezhebine mensup olduğu görüşünü çürütmektedir.⁵¹

Her mü'min gibi oda Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisine sahiptir. Belki tek farkı, sevgisinde abartıya yer vermesidir. Bunu anlaşılır kılan onun şair oluşu ve belagat sanatını gündelik hayatının bir parçası haline getirmesidir. Muhammed el-Makarrî'nin (ö.1041/1632) de ifade ettiği gibi "Şayet kendisinde Şiilik ile ilgili bir şey olsaydı Kurtuba kadısı Munzîr bin Said'in (ö. 355/966) sövmesine sebep olan İbni

⁴⁶ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferîd*, 3: 230.

⁴⁷ İmâdüddîn İsmail b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesir, *el-Bidâye ve-Nihâye*, (Beyrut: Mektebetü-l Meârif, 1410/1990), 10: 21.

⁴⁸ İbni Kesir, *el-Bidâye ve-Nihâye*, 11: 193-194.

⁴⁹ Şemsuddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nubelâ*, Nşr. Şuayip el-Arnavutî, 3. Baskı (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1402/1982), 13: 459-460.

⁵⁰ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferîd*, 5: 17.

⁵¹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferîd*, 5: 12-14.

Abdirabbih'in ûrcuzesinde halifelerden söz ederken dördüncü halife Hz. Muâviye'yi zikredip Hz. Ali'yi zikretmemesi olmamalıydı” demiştir.⁵² Zikredilen sebeplerden dolayı Şiilikle ithamı ispat edilememiştir. İbni Abdirabbih'in yaşadığı hicri dördüncü asır Endülüste Şiilik temayülleri olabildiğince zor bir ihtimaldir.⁵³ Kendisi de bu ithamlardan uzak görülmektedir.

1.3. İbni Abdirabbih'in Eseri

İbni Abdirabbih yaşadığı çağın, mensup olduğu kültür ve medeniyetin, doğduğu ve yaşamını sürdürdüğü şehrin ilimlerine vakıf olmuş ve bu ilimleri edebiyatın süzgecinde ince ince eleyerek kendine özgü bir tarz ile eserlerine nakşetmiştir. Şiir, edebiyat, siyaset, tarih, ahlak, mizah, nevâdır, nükte, fıkra, nesir, hitabet, musîki⁵⁴ ve pek çok ilmî alanda yetkin olan bir edebiyat ve sanat adamıdır.⁵⁵

Eserlerine baktığımız zaman kendi şiirlerinin yazılı olduğu bir Şiir dîvanı olduğu aktarılır; fakat maalesef günümüze ulaşmamıştır.⁵⁶ Daha önce değindiğimiz gibi Humeydi⁵⁷ İbni Abdirabbih'in divanına ait kendi el yazması olan yirmi cüzün üzerinde bir kısım gördüğünü söylemekteyse de bu divan günümüze ulaşmamıştır.⁵⁸

Şairin çeşitli kaynaklardan derlenen şiirleri “Dîvânü İbni Abdirabbih” adıyla yayımlanmıştır.⁵⁹ Ayrıca “el-Lübâb fî Ma'rîfet'il-'İlm vel-Adâb” adlı bir eseri olduğunu ifade eden âlimler⁶⁰ olsa da tahmin edilen mustakil bir kitap olmayıp “el-İkdü'l-Ferid”in altıncı bölümünün bir parçası olduğu yönündedir.⁶¹

İbni Abdirabbih'in şiirlerini Muhammed ed-Daye bir kitapta toplamış ve 1979 yılında Daru'l-Risale o kitabı basmıştır. Bunun yanı sıra şiirlerinin büyük bir kısmı “el-

⁵² Şihabbud-din Ahmed b. Muhammed el-Mukirî, *Nefhu't-Tib Min Gusni'l-Endülüsi'r-Ratib*, Thk. İhsan Abbâs (Beyrut: Daru Sadr, 1418/1997), 2: 984-985.

⁵³ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferîd*, 2: 350.

⁵⁴ Şek'a, “İbni Abdirabbih” , 19: 281-283.

⁵⁵ İbni Hâkân, *Matmahu'l-Enfûs ve Mesrahu't-Te'ennûs Fî Mûlehi Ehli'l-Endelûs*, 1: 272.

⁵⁶ Şek'a, “İbni Abdirabbih” , 19: 281-283.

⁵⁷ Hûmeydi, *Cezvetü'l Muktebis Fî Tarihi Ulemai Endülûs*, 1: 164.

⁵⁸ Şek'a, “İbni Abdirabbih” , 19: 283.

⁵⁹ Bk Dîvânü İbni Abdirabbih, nşr. Muhammed Altuncî, Dimaşk 1397/1977; Muhammed Rıdvân ed- Dâye, Dimaşk 1399/1979, 1407/1987).

⁶⁰ Mustafa b. Abdullah Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn 'an esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, (Beyrut: Daru İhyâu't-Turas, 1360/1941), 2: 1543.

⁶¹ Şek'a, “İbni Abdirabbih” , 19: 281-283.

İkdü'l-Ferîd" adlı eserinde geçmektedir. Şiirlerinin kalan kısımları es-Sea'lebî'nin (ö.427/1035) "Yetimetü'd-Dehr ve el-Makkarî'nin (ö.1041/1632) Nefhu't-Tib" adlı eserlerinde ve daha farklı bazı kitaplar da geçmektedir.⁶²

En meşhur ve günümüze ulaşan "el-İkd'ül-ferîd" adlı eseridir. Eser Arap edebiyatında çok önemli ve seçkin bir konumdadır. Eser hem cahiliye dönemi edebiyatı hem de İslam dönemi edebiyatının ilimlerini içermektedir.⁶³ Birçok sanat ve ilim dalını içermesi ona, edebi eserler kategorisinde bir başyapıt ve şaheser olma özelliğini kazandırmıştır.⁶⁴ Bundan dolayıdır ki birçok edebi değere sahip eserlere ana kaynak olma özelliğine sahiptir.⁶⁵

Bu kaynaklardan bazıları şunlardır: el-İbşîhî'nin (ö. 854/1450) el-Müstetraf'ı, İbni Haldûn'un (ö. 808/1406) Mukaddime'si, Kalkaşendi'nin (ö. 821/1418) Şubhu'l-a'sâ'sı ve Abdülkâdirel-Bağdâdî'nin (ö.1093/1682) Hizânetü'l-edeb'i.⁶⁶ Eser, Abdurrahman el-Vâdîâşî el-Kaysî (ö. 749/1348) ile İbn Manzûr (ö.711/1311) tarafından kısaltılmış olup, Mısır Milli Eğitim ile Mısır Kültür ve İrşad bakanlıkları tarafından birer muhtasarı yayımlanmıştır.⁶⁷

İlki Bulak'ta 1263'te (1847) olmak üzere birçok defa basılan eserin (Kahire 1302, 1305, 1316, 1353) ilmî neşirleri Muhammed Saîd Aryân (I-VIII, Kahire 1940), Ahmed Emîn, Ahmed ez-Zeyn ve İbrâhim el-Ebyârî (I-VII, Kahire 1940-1953), Müfid Muhammed Kumeyha ile Abdülmecid et-Terhînî (I-IX, Beyrut 1404/1983) tarafından yapılmıştır.⁶⁸

"el-İkdu'l-Ferîd" adlı eserdeki kadınlarla ilgili bilgiler Samir Câbir ve Abdümühennâ tarafından toplanarak "Ahbârü'n-Nisâ fi'l-İkdi'l-Ferîd" adıyla yayımlanmıştır. (Beyrut 1410/1990) Bunun dışında Muhammed İbrâhim Sâlim

⁶² Ahmed Hasan Besic, *İbni Abdirabbihî Melihu Endelüs*, (Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1413/1993), 1: 39-40.

⁶³ Hüseyin Munîs, *Me'âlimu Tarihü'l-Mağrib Ve'l-Endelüs*, (Beyrut: Darur-Reşad, 1421/2000), 1: 341.

⁶⁴ Şek'a, "İbni Abdirabbih", 19: 283.

⁶⁵ Şek'a, "İbni Abdirabbih", 19: 283.

⁶⁶ Şek'a, "İbni Abdirabbih", 19: 281-283.

⁶⁷ Bk. Ahmed Emîn'in *el-İkdü'l-ferîd* adlı esere yazdığı mukaddime, (Beyrut: Daru'l- Kutubu'l- İlmiyye, 1404/1983), 1: 5-9.

⁶⁸ Şek'a, "İbni Abdirabbih", 19: 283.

“Te’dîbü’n-nâşî’n bi-edebi’d-dünyâ ve’d-dîn” adıyla eserden bir seçme hazırlayıp yayımlamıştır (Kahire 1406/1985).⁶⁹

1.4. “el-İkdu’l-Ferîd”Adlı Eseri

İbni Abdirabbih’in en meşhur eseri kuşkusuz tez çalışmamıza da kaynaklık eden “el-İkdu’l-ferîd” adlı eseridir. Bu eser Arap edebiyatındaki nefis konumu ve çok yönlü sanat içeriği ile Arap edebiyatçılarının tartışmasız, takdirine mazhar olmuştur.⁷⁰ Yüzyıllar boyunca hem Arap edebiyatını tanımak isteyen edebiyatçılar hem de Arap kültürünü araştıran ilim ve bilim insanları için paha biçilemez bir hazine olmuştur.⁷¹

Eser, her biri bir mücevherin adının verildiği yirmi beş kitapçıktan oluşmuş ansiklopedik bir derlemedir. Eser döneminin sosyal ve siyasal hayatı, gelenek ve görenekleri, yiyecek ve içecekler, sağlık ve tıp konuları, sihir, üfürükçülük, muska, nazar, insan ve hayvan karakterleri, bölge ve şehirlerin konum ve özellikleri, kadın ve hususiyetleri gibi çok değişik konularda bilgiler bulundurmakla birlikte; şiir, nesir, siyaset, edebiyat, tarih, nevâdir, ahlak, mizah, nükte, fıkra, mûsiki, eğlence, Arap soy bilimi, savaş sanatı ve bunun gibi pek çok değişik alanlarda edebi konuları içeren çok değerli bir birikim sunmaktadır.⁷²

İbni Abdirabbih’in bu nadide eserinde mizâhî anekdotlar sıkça yer almaktadır. Bu uslubu ile okuyucuyu sıkmadan zevkli bir şekilde okumasını sağlamıştır. Arap edebiyatında “el-İkdu’l-ferîd” bir genel kültür ansiklopedi ve ontoloji konumundadır. Zira içerdiği çok zengin edebi sanat ve ilimler ile ancak bir ansiklopedi eserde yer alacak hacim ve kapasiteye sahiptir.⁷³ İbni Abdirabbih eseri yazma gerekçesini esere yazdığı uzun mukaddimesinde detaylı bir şekilde dile getirmiştir.⁷⁴

Muhakkik Ahmed Emîn (ö.1886/1954) “el-İkdu’l-Ferîd” adlı esere yazdığı mukaddimesinde eserin yazılış gayesini genel olarak şu şekilde dile getirir: O dönemde

⁶⁹ Şek’a, “İbni Abdirabbih” , 19: 283.

⁷⁰ Şek’a, “İbni Abdirabbih” , 19: 282.

⁷¹ Şek’a, “İbni Abdirabbih” , 19: 283.

⁷² bk. Ahmed Emîn’in *el-İkdu’l-ferîd* adlı esere yazdığı mukaddime, (Beyrut: Daru’l-Kutubu’l-İlmiyye, 1404/1983), 1: 5-7.

⁷³ Şek’a, “İbni Abdirabbih” , 19: 282.

⁷⁴ İbni Abdirabbih, *el-İkdu’l-ferîd*, 1: 1-5.

sarayda halifelerin çocuklarına mürebbi olabilmek için edebiyatı çok iyi bilmek ve onu güzelce kullanabilme yeteneğine sahip olmak gerekirdi. Bununla birlikte yaşadığı dönemin en popüler ve kayda değer mesleklerinden biri de iyi bir edebi bilgiye sahip olmakla mümkün oluyordu. Zira bunun hem maddi hem de mânevi getirisi olduğunu dile getiriyor.⁷⁵

İbni Abdirabbih eserine “Eşsiz Gerdanlık” anlamında “el-İkdü'l-Ferîd” adını verdiğini bu esere yazdığı mukaddimesinde bu ismi koymasının gerekçesini dile getirmesine rağmen⁷⁶ bazı yeni araştırmacılar eserin asıl adı ile ilgili farklı görüşleri dile getirirler.⁷⁷ Onlara göre eserin orjinal adı el-‘İkd (gerdanlık) olduğu, “el-Ferîd”(eşsiz) sıfatının kimi müstensihler tarafından sonradan ilâve edildiğini ileri sürerler.⁷⁸ Halbuki İbni Abdirabbih, çok uzun yıllar uğraş vererek kaleme aldığı yirmi beş bölümden (kitap) meydana gelen eserini her biri bir mücevher adı olan ve yirmi beş mücevherden oluşan eserini gerdanlığa benzetmiş, kitabın ortasını teşkil eden on üçüncü bölümde gerdanlığın en kıymetli taşı olan “el vâsita”(orta) adını,⁷⁹ her bölüme de bir mücevherin adını vermiştir.⁸⁰

1.5. “el-İkdu-l Ferîd”adlı eserin Bölümleri ve Bölümlere Genel Bir Bakış

İbni Abdirabbih, daha önce değindiğimiz gibi eserini yirmi beş bölüme (kitap) ayırmış ve her bölüme de bir mücevher adı vermiştir.⁸¹ Bölümlerin adları ve temsil ettikleri konuların sıralanışı aşağıda verdiğimiz şekilde kitapta sıralanmıştır:⁸²

1 - كِتَابُ اللُّؤْلُؤَةِ فِي السُّلْطَانِ	(اللؤلؤة) İnci Tanesi	(Hükümdarlar)
2- كِتَابُ الْفَرِيدَةِ فِي الْحُرُوبِ	(الفريدة) Eşsiz Taş	(Savaşlar)
3- كِتَابُ الزَّبْرِجْدَةِ فِي الْأَجْوَادِ وَالْأَصْفَادِ	(الزبرجدة) Yakut Taşı	(Cömertler)
4- كِتَابُ الْجُمَانَةِ فِي الْوُفُودِ	(الجمانة) Küçük İnci	(Elçiler)

⁷⁵ İbni Abdirabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 1: 1-5.

⁷⁶ İbni Abdirabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 1: 1-5.

⁷⁷ Şek'a, “İbni Abdirabbih” , 19: 282.

⁷⁸ Şek'a, “İbni Abdirabbih” , 19: 282.

⁷⁹ İbni Abdirabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 2: 5.

⁸⁰ Şek'a, “İbni Abdirabbih” , 19: 281-283.

⁸¹ İbni Abdirabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 1: 14.

⁸² Şek'a, “İbni Abdirabbih” , 19: 281-283.

- 5- كِتَابُ الْمَرْجَانَةِ فِي مُخَاطَبَةِ الْمُلُوكِ (المرجانة) Mercan Taşı (Hükümdarlarla Sohbet)
- 6- كِتَابُ الْيَاقُوتَةِ فِي الْعِلْمِ وَالْأَدَبِ (الياقوتة) Yakut Taşı (İlim ve Edebiyat)
- 7- كِتَابُ الْجَوْهَرَةِ فِي الْأَمْثَالِ (الجوهرة) Elmas Taşı (Ata Sözleri)
- 8- كِتَابُ الزُّمْرُودَةِ فِي الْمَوَاعِظِ وَالزُّهْدِ (الزمردة) Zümrüt Taşı (Mev'îza ve Zühd)
- 9- كِتَابُ الدَّرَةِ فِي النَّوَادِبِ وَالتَّعَارِي وَالْمَرَاثِي (الدرة) Büyük inci Taşı (Tâziye ve Mersiye)
- 10- كِتَابُ الْيَتِيمَةِ فِي النَّسَبِ وَفَضَائِلِ الْعَرَبِ (اليتيمة) Çok Değerli İnci Taşı (Arapların Soy Kütüğü)
- 11- كِتَابُ الْعَسْجَدَةِ فِي كَلَامِ الْأَعْرَابِ (العسجدة) Altın Taşı (Bedevî Araplar'ın Sözleri)
- 12- كِتَابُ الْمُجَنَّبَةِ فِي الْأَجْوِبَةِ (المجنبه) Değerli Kenar Taşı (Güzel Cevaplar)
- 13- كِتَابُ الْوَاسِطَةِ فِي الْخُطَبِ (الواسطة) Ortadaki değerli Taş (Hutbeler)
- 14- كِتَابُ الْمُجَنَّبَةِ الثَّانِيَةِ فِي التَّوْفِيعَاتِ وَالْفُصُولِ وَالصُّدُورِ وَأَخْبَارِ الْكُتُبَةِ (المجنبه الثانية) İkinci değerli kenar Taşı (Yazışmalar ve Yazı Malzemesi)
- 15- كِتَابُ الْعَسْجَدَةِ الثَّانِيَةِ فِي الْخُلَفَاءِ وَتَوَارِيخِهِمْ وَأَيَّامِهِمْ (العسجدة الثانية) İkinci Altın Taşı (Halifeler)
- 16- كِتَابُ الْيَتِيمَةِ الثَّانِيَةِ فِي أَخْبَارِ زِيَادَ وَالْحَجَّاجِ وَالطَّالِبِينَ وَالْبَرَامِكَةَ (اليتيمة الثانية) İkinci çok değerli İnci Taşı (Ziyâd b. Haccâc, Talibîler ve Bermekîler'le ilgili Bilgiler)
- 17- كِتَابُ الدَّرَةِ الثَّانِيَةِ فِي أَيَّامِ الْعَرَبِ وَوَقَائِعِهِمْ (اليتيمة الثانية) ikinci büyük İnci Taşı (Eyyâmü'l-Arab, Arapların önemli gün ve olayları)
- 18- كِتَابُ الزُّمْرُودَةِ الثَّانِيَةِ فِي فَضَائِلِ الشَّعْرِ وَمَقَاطِعِهِ وَمَخَارِجِهِ (الزمردة الثانية) İkinci Zümrüt Taşı (Şiir)
- 19- كِتَابُ الْجَوْهَرَةِ الثَّانِيَةِ فِي أَعَارِضِ الشَّعْرِ وَعِلَلِ الْقَوَافِي (الجوهرة الثانية) İkinci Elmas Taşı (Aruz ve Kâfiye)
- 20- كِتَابُ الْيَاقُوتَةِ الثَّانِيَةِ فِي عِلْمِ الْأَلْحَانِ وَإِخْتِلَافِ النَّاسِ فِيهِ (الياقوتة الثانية) İkinci Yakut Taşı (Müzik)
- 21- كِتَابُ الْمَرْجَانَةِ الثَّانِيَةِ فِي النَّسَاءِ وَصِفَاتِهِنَّ (المرجانة الثانية) İkinci Mercan Taşı (Kadınlar ve Özellikleri)

22- (الجمانة الثانية) İkinci küçük İnci Taşı (Yalancı Peygamberler, Cimriler, asalaklar ve Tufeyliler)

23- (الزبرجدة الثانية) İkinci Yakut Taşı (İnsan ve Hayvan Karakterleri)

24- (الفريدة الثانية) İkinci Eşsiz Taşı (Yiyecek ve İçecekler)

25- (اللؤلؤة الثانية) İkinci İnci Taşı (Hediyeler, Şakalar ve Nükteler)

“el-İkdü'l-ferîd” adlı eserin 25 bölümden (kitap) oluştuğuna yukarıda değinmiştik. Bu bölümlerin genel olarak hangi konuları içerdiğine aşağıda kısaca değineceğiz.

1- **كِتَابُ اللُّؤْلُؤَةِ فِي السُّلْطَانِ (Hükümdarlar)** İbni Abdirabbih bu bölümde hükümdar ve siyaset kavramlarına, pratik idare felsefesinin temel kurallarına değinerek hükümdar olacak kişinin taşıması gereken -bir nevi zorunlu- özellikleri kitabına almış, yaşadığı toplumun inanç ve dünya görüşünün dayanak noktası olan dinsel kaynaklardan alıntı yaparak sözlerine başlamıştır. Daha sonra kendinden önce yazılmış eserlerden alıntı yapmıştır. Amacı sözü uzatmak ve dört başı mamur bir siyaset felsefesi ortaya koymak değil, pratik bir başvuru kaynağı oluşturmaktır. Bu bağlamda, adaletin önemine, servetin nasıl korunacağına ve gerektiğinde halka nasıl dağıtılacağına değinir; ancak yaşadığı toplum ve çeşitli anlayışlar hakkında da bize fikir verir.⁸³ Bu arada yargıçlık makamı da özel bir öneme sahiptir. Yönetimde adaletin önemine değinir ve şu örnekleri verir: Ardeşîr oğluna şöyle der: “Yönetim ve adalet kardeştir. Hiçbiri diğeri olmadan tek başına yapamaz. Yönetim temeldir. Adalet ise bekçidir. Temeli olmayan şey yıkılır. Aynı şekilde bekçisi olmayan şey de kaybolur.”⁸⁴ Buna benzer çeşitli örneklere kitabın farklı bölümlerinde yer verilmiştir. Hükümdarın kararlılığı, tecrübesi, danışmanın önemine, sadakat ve ihanete, himaye etme veya azletme meselesine, iyi gidişat ve halka karşı yumuşak davranmaya, tevazu ve heybetin yan yana olmasının gerekliliğine, adil yöneticinin özelliklerine, halkın iyiliğinin yönetenin iyi olmasına

⁸³ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferîd*, 1: 15-25.

⁸⁴ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferîd*, 1: 26.

bağlı olduğuna, güzel siyasetin devamı ve hükümdarlığın ayakta kalmasının neye bağlı olduğuna değinir.⁸⁵

2- **كِتَابُ الْفَرِيدَةِ فِي الْحُرُوبِ (Savaşlar)** İbni Abdirabbih bu bölümde öncelikle komutanların ve şairlerin savaşa bakış açılarını, savaşı nasıl betimlediklerini, cesaretleri ile bilinen Ântere b. Şeddâd gibi hem cahiliye hem de İslam dönemini görmüş şairlerden söz eder. Sonra savaşın temel araçları olan atlardan ve atlara dair şiirlerden bahseder. Savaş meydanında kılıcın, ok atma'nın ve diğer temel savaş aletlerinin tasvirini yapar. Harîcîlerin savaş tekniklerinden ve onların savaş ile meşhur olan bazı kimselerinden söz eder. Gerektiğinde düşman ile barışın da önemine değinir.⁸⁶

3- **كِتَابُ الزَّيْرِجَدَةِ فِي الْأَجْوَادِ وَالْأَصْفَادِ (Cömertler)** Bu bölümün girişinde cömertliğin ve iyilik etmenin, insanlara karşı cömert ve eli bol olmanın öneminden, cömert kişilerin güzel ahlaklarından ve topluma olan güzel yansımalarından, söz ederken; aynı bölümde cimriliğin kötülüğünden ve cimrilerin genel vasıflarından da söz eder. Gerektiğinde, ihtiyacı olduğu halde kimseden bir şey istememenin erdemine sahip olunması gerektiğini de vurgular. Arap örf ve tarihinde cömertlikle meşhur olan pek çok kimseyi zikretmiş ve cömertliklerini bu bölümde ifade etmiştir.⁸⁷

4- **كِتَابُ الْجُمَانَةِ فِي الْوُفُودِ (Elçiler)** Bu bölüm elçiler ile ilgilidir. İlk olarak Arapların Kisrâ'ya elçi göndermelerinden, daha sonra Hz. Peygamberin, Hz. Ebû Bekr'in, Hz. Ömerin gönderdikleri elçilerden söz eder. Elçilerin sosyal, siyasal ve kültürel olarak taşıması gereken bazı temel niteliklerden söz eder. Bazı bayan elçilerden de bahseder ve bu elçilerle ilgili bazı kıssâlar anlatarak bir takım ince nükteleri de zikrederek eserin ilgi çekmesini sağlamıştır.⁸⁸

5- **كِتَابُ الْمَرْجَانَةِ فِي مُخَاطَبَةِ الْمُلُوكِ (Hükümdarlarla Sohbet)** Bu bölüm birinci bölümde geçen hükümdarlar bölümünün biraz daha genişletilmiş şeklidir. Özetle; hükümdarların etrafında bulunan hatip ve şairlerin onlarla nasıl diyalog kurması gerektiğini, bunu yaparken onların cömertliklerine nail olmanın metodunun ne olması gerektiğini ve daha önceki hükümdarların etraflarında olan kişilere cömertliklerinin

⁸⁵ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferîd*, 1: 27-74.

⁸⁶ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferîd*, 1: 125-150.

⁸⁷ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferîd*, 1: 195-245.

⁸⁸ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferîd*, 1: 246-327.

hikâyeleri anlatılarak bu konuda derin tecrübe ve birikim aktarması yapmış ve mizahi bir anlatım kullanılmıştır.⁸⁹

6- كِتَابُ الْيَاقُوتَةِ فِي الْعِلْمِ وَالْأَدَبِ (İlim ve Edebiyat) Bu bölümde yazarımız; ilim ve ilmin faziletinden, ilmi talep edenin uyması gereken kurallardan, aklın ve hikmetin üstünlüğünden, hîkmet ehlinin üstünlüklerinden söz ederek Arap edebiyatında Hitabeti ile ün salmış Kuss b. Sai'de gibi üstün hatiplerden bahseder. Belagat ve belagat ilminin bazı yöntemlerinden söz eder. Arkadaşlık ve dostluğun önemi ile dost ve arkadaşta asgari bulunması gereken temel özelliklerden, kıskançlık ve özelliklerinden, saadet ve belirtilerinden, devlete ve otoriteye karşı gelmekten (bağlılık), hoşgörü ve müsamahadan ve daha pek çok ahlaki erdemlerden söz eder.⁹⁰

7- كِتَابُ الْجَوْهَرَةِ فِي الْأَمْثَالِ (Ata Sözleri) İbni Abdirabbih bu bölümde Allah (c.c.)'ın Kur'an da örnek olarak verdiği ayetlere, Hz. Peygamberin bazı hadislerine ve bazı büyük âlimlerin getirdiği kimi örneklerine, bazı Arap atasözlerine ve insanda bulunması gereken temel özelliklere değinir. Bunlar; dili kötü sözden koruma, fazla konuşmama, susmanın erdem ve faziletleri, doğruluk, sır saklama, verdiği sözü yerine getirme, verdiği sözden caymanın kötülüğüne ve meydana getirdiği bazı sosyal ve ahlaki yıkımlarına, bazı güzel hasetler hakkında varîd olan bazı güzel ve hikmetli sözlere yer verir.⁹¹

8- كِتَابُ الزُّمُرْدَةِ فِي الْمَوَاعِظِ وَالزُّهْدِ (Mev'îza ve Zühhd) Eserin bu bölümünde yazarımız, peygamberlerin elçi olarak gönderildiği kavimlerine tavsiye ve vaaz örneklerini aktarır. Hz. Peygamberin bu konudaki bazı sözlerine yer verip bu konuda kimi İslam büyüklerinin arasında mektup yoluyla birbirlerine yazdıkları vaaz örneklerini, babaların oğullarına tavsiye olarak sunduğu vaaz ile bazı rivayetleri aktardıktan sonra başka bir konu olan zühde dair rivayetleri aktarır. “Zühhd nedir ve nasıl olmalıdır”ı açıklamaya çalışır. Zühhd ile ilgili yaşanmış bazı örnek yaşantıları ve sözleri dile getirir. Daha sonra havf (korku) ve reca (ümit) kavramlarını etraflıca irdeler. Tövbe nedir ve nasıl olmalıdır, tövbenin alameti, ölüm ve ölüm düşüncesinin insan ve Müslüman kişinin hayatında yerinin ne olması gerektiği, sosyal ve dini hayatın ölümle

⁸⁹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 2: 5-67.

⁹⁰ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 2: 68-350.

⁹¹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 5-87.

hemhal olma durumunu, teheccûd ve müminin hayatında ki yeri, imtihan, Allah'ın kaza ve kaderine razı olma ve buna benzer vaaz örneklerinden söz eder.⁹²

9- كِتَابُ الدُّرَّةِ فِي النُّوَابِ وَالتَّعَاذِي وَالْمَرَاثِي (Tâziye ve Mersiye) Bu bölüm tez çalışmamızın ana konusunun işlendiği tâziye ve mersiye bölümüdür. Bu kısımda İbni Abdirabbih Arap örf ve kültüründe önemli bir yere sahip olan ölüm ve onunla bağlantılı olguları ele almış ve bu konudaki haberleri eserine almıştır. Ölüm döşeginde ölümden duyulan derin acı, hüznün, pişmanlık ve yoğun duyguların dile getirildiği söz ve şiirleri, ölüye ağlama, kabirlerin yanı başında durup dua etme ve onları hüznü bir şekilde yâd etme, bu konuda Arap ve islam kültüründe önemli bazı şahsiyetlerin söz ve şiirlerini zikrederek kabir taşlarındaki yazılan yazı ve şiirlere, ölen bir kişi için mersiye söyleme ve bu alanda manzum bazı seçkin mersiye şiirlerini almıştır. Arap edebiyatında mersiye konu olan kişi ve varlıkları ele almış, Kimi zaman Babaların oğullarına, evlatların anne babalarına, kardeşlerin kardeşlerine, efendinin kölesine, kölelerin efendilerine, devlet büyüklerine, kabile ve topluluklarda önemli görülen bazı kimselere İsam Tarihinde Hz. Peygamberden birçok büyük sahabeye söylenmiş mersiye ve tâziye örneklerini eserine geniş bir şekilde almıştır. Cahiliye döneminden kendisinin yaşadığı döneme kadar geniş bir yelpazede mersiye ve tâziyeye dair söylenen nesir ve şiirlerin büyük bir kısmını kategorize ederek eserinin bu bölümünde zikretmiştir.⁹³

10- كِتَابُ الْيَتِيمَةِ فِي النَّسَبِ وَفَضَائِلِ الْعَرَبِ (Arapların Soy Kütüğü) Bu bölümde Arapların soy kütüğünün nereden geldiğini irdeleyerek, Arap soyunun kattığı dönem ve evreleri, Arap aşiret ve kabilelerin adlarını; bunlardan Kureys, Mudâr, Esed, Tağlib, Bekr, Vail, Huzaa, Hemedân, Tâî gibi kabilelerin üstünlüklerini ve meziyetlerini, aynı zamanda bu kabilelere mensup olan ve tarihte farklı özellikleri şöhret bulmuş bazı şahısları dile getirip bu kabilelerin kendilerine özgü özel durumları okuyucuyu sıkmadan akıcı bir üslupla zikretmiştir.⁹⁴

11- كِتَابُ الْعَسْجَدَةِ فِي كَلَامِ الْأَعْرَابِ (Bedevî Araplar'ın Sözleri) Bu bölümde bedevî Arapların yakarış ve dua'ya dair söylevleri, bela, yemek, öğüt, övgü ve yergi edebiyatı, aşk ve aşka dair söylemleri, at sevgisi, yağmur, yemek, retorik ve mecaz, öz

⁹² İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 88-174.

⁹³ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 175-249.

⁹⁴ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 250-341.

deyişler, benzetme ve lafı gediğine koyma, diksiyon, Araplar ve borç ilişkisi, mizah ve hırsızlığa dair sözlerini kendine özgü mizah sanatının en ince ayrıntılarını kullanarak tebessüm ettiren bir şekilde dile getirmiştir.⁹⁵

12- كِتَابُ الْمُجَنَّبَةِ فِي الْأَجْوَبَةِ (Güzel Cevaplar) Bu bölümde Araplar arasında yaygın olan karşılıklı atışmalardan ve birbirlerine verdikleri doğaçlama cevaplardan söz ederek; Muâviye ile Akîl b. Ebi talip, Muâviye ve İbni Abbâs, Adîyy b. Hatim ve Muâviye arasındaki bu türden atışmalardan ve daha pek çok farklı kişiler arasındaki geçen mizahi atışma ve cevaplardan söz ederek adeta okuyucuyu dinlendiren bir tarzla zikretmiştir.⁹⁶

13- كِتَابُ الْوَاسِطَةِ فِي الْخُطَبِ (Hutbeler) Bu bölümde Arap edebiyatında seçkin ve meşhur hatiplerin hutbelerine yer vermiştir. Bölüm, Öncelikle hitabette çağları aşan Hz. Peygamberin veda hutbesi ile başlar ve daha sonra Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Muâviye ve diğer halifelerin hutbeleri ile devam etmiştir. Tarihte Araplar arasında hutbeleri ile büyük yer edinen, toplulukları hitabetlerinin güzelliği ve inceliğiyle cezbeden, panayır ve çöl meclislerinin vazgeçilmez simaları olan birçok kişiyi bu bölümde hutbeleri ile birlikte zikretmiştir.⁹⁷

14- كِتَابُ الْمُجَنَّبَةِ الثَّانِيَةِ فِي التَّوْفِيعَاتِ وَالْفُصُولِ وَالصُّدُورِ وَأَخْبَارِ الْكُتُبَةِ (Yazışmalar ve Yazı Malzemesi) Bu bölümde halifelere kâtiplik yapan kâtiplerden, taşımaları gereken en temel özelliklerden, kâtiplerin bu görevleri dolayısıyla ile ulaştığı makam, mevki ve erdemlilikten, en şerefli kâtiplerin kimler olduğundan, kitabetin faziletinden ve kitâbet malzemeleri olan araç gereçlerden, Arapça yazıyı ilk kimin yazdığından, halifelerin bazı ince nüktelerinden ve daha pek çok konuyla ilgili bilgilerden ilgi çekici bir şekilde bahseder.⁹⁸

15- كِتَابُ الْعَسَجَةِ الثَّانِيَةِ فِي الْخُلَفَاءِ وَتَوَارِيخِهِمْ وَأَيَّامِهِمْ (Halifeler) Bu bölümde yazarımız Hz. Peygamberin yaşamı ve aile efradına ait bilgilere özetle değinerek halifelerin hayatlarından, kişisel özelliklerinden, fazilet ve üstünlüklerine dair haberlerden, dönemin siyasal ve sosyal olarak travmalara yol açmış vakaları olan cemel ve

⁹⁵ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 4: 5-80.

⁹⁶ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 4: 110-123.

⁹⁷ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 4: 124-206.

⁹⁸ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 4: 207-290.

sıffın'den, halifelik yaptıkları dönemin genel olarak ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal olaylarından, aralarındaki insani ve İslami ilişkilerinden, Emevî ve Abbâsi dönemlerindeki hilafet makamındaki halifelerin hayatlarından, sosyal, siyasal, kültürel, ilmi ve edebi olarak meydana gelen faaliyetlerden ve sosyal yaşamlarından söz ederek kitabında genişçe zikretmiştir.⁹⁹

16- كِتَابُ الْيَتِيمَةِ الثَّانِيَةِ فِي أَخْبَارِ زِيَادَ وَالْحَجَّاجِ وَالطَّالِبِيِّنَ وَالْبَرَامِكَةِ (Ziyâd b. Haccâc, Talibîler ve Bermekîler'le ilgili Bilgiler) Bu bölümde genel hatlarıyla Ziyâd b. Haccâcın, Talibî ve bermekîlerin yaşamlarından, dönemlerinde meydana gelen ve etkileri uzun yıllar boyu süren siyasi, sosyal, ekonomik ve toplumsal gelişmelerden söz etmekle beraber o dönemin edebi, kültürel ve ilmi gelişmelerine değinerek olabildiğince bir tarihçi gözüyle objektip bir biçimde zikretmeye çalışmıştır.¹⁰⁰

17- كِتَابُ الدَّرَةِ الثَّانِيَةِ فِي أَيَّامِ الْعَرَبِ وَوَقَائِعِهِمْ (Eyyâmü'l-Arab) Bu bölümde Arap dil ve edebiyatının oluşumunda önemli bir katkısı olan ve Araplar arasında cereyan eden önemli günlerden söz etmektedir. Arapların iki kolu olan güney Arapları (Kahtâniler) ile Kuzey Arapları (Adnâniler) arasında meydana gelen savaşlardan, Araplar ile Farslılar (İran) arasında meydana gelen Zî kar savaşından, Buâs, Fîcar, Dâhis, Be'sûs ve daha pek çok günlerinden ve o günlerde meydana gelen savaşlarda yaşanan yiğitlik ve kahramanlıklardan, yaşanan acı ve tecrübelerden söz etmiştir.¹⁰¹

18- كِتَابُ الرُّمَادَةِ الثَّانِيَةِ فِي فَضَائِلِ الشُّعْرِ وَمَقَاطِعِهِ وَمَخَارِجِهِ (Şiir) Bu bölümde Arap dili ve edebiyatının önemli bir bölümünü oluşturan, ana temellerinden biri olan şiirden ve şiire özgü özel ilimlerden bahsetmiştir. Arapların cahiliye döneminde dile getirdikleri en güzel şiirlerinden olan “muallakat-ı seb'a dan”, şairlerin en seçkin olanlarından, çeşitli şiir formlarından, şiirin uyak, kâfiye ve vezinlerinden ayrıntılı bir şekilde söz etmiştir.¹⁰²

19- كِتَابُ الْجَوْهَرَةِ الثَّانِيَةِ فِي أَعَارِيضِ الشُّعْرِ وَعِلَلِ الْقَوَافِي (Aruz ve Kâfiye) Bu bölümde şiir ve şiirin uyak, kâfiye bahir ve şiire ait tüm ilimlerden ayrıntılı bir şekilde

⁹⁹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 5: 5-237.

¹⁰⁰ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 5: 238-339.

¹⁰¹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 6: 5-102.

¹⁰² İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 6: 103-234.

detaylandırarak söz etmiştir. Arap dili ve belagatında şiir ilmine dair tüm detaylar bu bölümde örnekleri ile birlikte ele alınmıştır.¹⁰³

20- **كُتَابُ الْيَافُوتَةِ الثَّانِيَةِ فِي عِلْمِ الْأَلْحَانِ وَإِخْتِلَافِ النَّاسِ فِيهِ (Müzik)** Bu bölümü mûsikiye ayırmıştır. Mûsiki ve güzel sesin insan ruhu üzerindeki pozitif etkisini anlattıktan sonra bu konu ile ilgili hadisleri naklederek bu sanatla meşgul olmanın dinen bir sakıncası olmadığını belirtirmiştir.¹⁰⁴

21- **كُتَابُ الْمَرْجَانَةِ الثَّانِيَةِ فِي النَّسَاءِ وَصِفَاتِهِنَّ (Kadınlar ve Özellikleri)** İbni Abdірabbih bu bölümde genel olarak kadınlar, evlatlıklar ve bunlara ilişkin birçok konuya değinmiştir. Onların iyi ve kötü huylarından, iyi kadınlar nasıl tanınır ve nasıl bilinirler buna dair bazı haberlerden, bir takım özelliklerinden, bazı kadınların nikahlarıyla ilgili vakalardan, ayetlerde kadınlara dair bazı örneklerden, savaşta ve genel olarak Arap toplumunda kadınlara nispet edilen bazı özel hallerden, Araplarla evlenip Arap olmayan kadınlardan ve onlara dair olması gereken ahlakî durumlardan, çocuk doğurma ve çocuğu başka bir babaya nispet etme durumundan bahseder. Kadınlara ait bu konuları okuyucuyu sıkımda adına araya mizahi anlatımında serpiştirerek zikretmiştir.¹⁰⁵

22- **كُتَابُ الْجُمَانَةِ الثَّانِيَةِ فِي الْمُتَنَبِّئِينَ وَالْمَمْرُورِينَ وَالْبُخْلَاءِ وَالطُّفِيلِينَ (Yalancı Peygamberler, Tufeyliler)** Bu bölümde başta Hz. Ebu Bekr dönemine damga vuran ve bir çok hafız sahabenin şehit olmasına sebep olan irtidat olaylarına değinerek kendilerini yalancı peygamber olarak takdim edenlerden, delilerin dilinden dökülen kimi garip ve tuhaf haberlerden, kıssa uyduran vaizlerden, asilzade geçinen ahmaklardan, deli şairlerden, cimrilerin bazı hallerinden, şarlatan ve derbeder şairlerden ve bu saydığımız insan gruplarına dair hikâyelerden söz ederek zikretmiştir.¹⁰⁶

23- **كُتَابُ الزَّبْرِجَدَةِ الثَّانِيَةِ فِي طَبَائِعِ الْإِنْسَانِ وَسَائِرِ الْحَيَوَانِ وَتَفَاضِلِ الْبُلْدَانِ (İnsan ve Hayvan Karakterleri)** Bu bölümde genel hatları ile insan ve insanın fitratının genel özelliklerinden, hayvanlar ve çeşitlerinden, onların avcılık ve diğer bazı niteliklerinden; daha sonra şehir ve onların coğrafi, sosyal, kültürel ve diğer bazı özellik ve

¹⁰³ İbni Abdірabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 6: 235-311.

¹⁰⁴ İbni Abdірabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 7: 5-79.

¹⁰⁵ İbni Abdірabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 7: 80-139.

¹⁰⁶ İbni Abdірabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 7: 140-211.

güzelliklerinden söz eder. Daha sonra o dönemin sağlık sistemine ve bu sistemle alakalı konulara değinerek, göz değmesi, hacâmat, rukye, muska, sihir, hediye ve bunlara benzer insan fitratının gerektiği muhtelif konuları zikretmiştir.¹⁰⁷

24- كِتَابُ الْفَرِيدَةِ الثَّانِيَةِ فِي الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ (**Yiyecek ve İçecekler**) İbni Abdirabbih bu bölümde genel olarak Arapların yemekleri, yemek isimleri yeme ve içme kültürleri, fazilet ve yeme şeklinden, yemek yeme adabı ve şeklinden, yemek ile ilgili iki önemli kavram olan az yeme ile çok yemeden söz etmiştir. Bunun yanında içki ve haramlığına dair haberlerden bahsederek içki ile nebiz arasındaki farktan da söz etmiştir.¹⁰⁸

25- كِتَابُ اللَّوْلُؤَةِ الثَّانِيَةِ فِي النُّثْفِ وَالْهَدَايَا وَ الْفُكَاهَاتِ وَالْمُلْحِ (**Hediyeler, Şakalar ve Nükteler**) İbni Abdirabbih'in "el-İkdü'l-ferîd" adlı eserinin son bölümü nükteler ve mizahî öyküler, hediyeler ve güldürü edebiyatına dair konulardan oluşmaktadır. İbni Abdirabbih tebessüm ettiren hikâyeler aktararak sanki okuyucuyu dinlendirmek ve yorulmadan okumasını temin etmek düşüncesiyle bu bölümde ve eserin muhtelif birçok yerinde zarif nükte ve fıkralara yer vermiştir.¹⁰⁹

¹⁰⁷ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 7: 212-278.

¹⁰⁸ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 8: 5-81.

¹⁰⁹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 8: 82-156.

İKİNCİ BÖLÜM

2.2.1. Arap Dilinde Mersiye ve Tâziye Kavramları

Çalışmamızın ana konusu olan “İbni Abdirabbih’in el-İkdu’l-Ferîd adlı eserinde tâziye ve mersiye” kısmına geçmeden önce bu kavramların Arap dili ve edebiyatı açısından genel bir değerlendirmesi ve Arap dili ve edebiyatındaki yerine kısaca değinilecektir.

Her kültür ve toplumun ölüme ve ölen kişiye olan bakışı, şekil itibarıyla farklı olsa da içerik bakımından aynıdır. Kaybedilen kişinin ardından onu anmak, ihtiyacı dışı vurulan doğal ve içgüdüsel bir ihtiyaçtır. Bu, hem fizyolojik hem de mânevi bir süreç içerisinde gelişen doğal reaksiyonlardır. Tam da bu noktada ölüye yazılan manzumeler olarak bilinen mersiye ortaya çıkmaktadır.¹¹⁰ Her geçen gün bu faaliyet, daha estetik bir şekil alarak neredeyse bütün dünya edebiyatlarını etkileyen bir biçim haline gelmiştir.¹¹¹

Mersiye kavramı, ölüm denen olgu gerçekleşikten sonra insanların ölüme ve ayrılığa yükledikleri anlamları dile getirme şekli olan manzum şiirler olarak değerlendirilir. Kaynaklara bakıldığında insanlık tarihinde ilk mersiyenin, Hz. Âdem tarafından oğullarından Kâbil’in Hâbil’i öldürmesi üzerine Süryanice dile getirdiği ve birkaç beyitle başladığı rivayet edilir. Kastamonulu âlim, edip ve şair olan Latîfî’nin (ö.990/1582) “Tezkiretü’ş-Şuarâ” adlı eserinde Hz. Âdem’in oğluna okuduğu mersiye geçmektedir.¹¹² Ölen kişinin ardından yakılan ağıtlar bütün kültür ve toplumlarda edebiyatın temel konularından biri olmuştur.¹¹³ Mersiyeler, yalnızca şefkatli bir anne babanın, vaz geçilmez bir kardeşin, sevilen bir akrabanın, arkadaşın, elden çıkıp yitirilen aziz bir şehrin, erdemli bir hocanın ya da bir padişahın ölümü için değil; çok sevilen ve kendisine değer verilen herhangi bir şeyin kaybı karşısında duyulan hüznün ifadesi olarak da manzumelere yansımış ve kendine özgü konumu ve estetiğini korumuştur. Bazen deprem, sel gibi tabii afetler, işgale uğramış şehirler de mersiyelerin

¹¹⁰ Ahmed Şevki Abdusselâm Dayf, *er-Risâ*, (Kahire: Daru’l-Me’arif, 1426/1955), 5-6.

¹¹¹ Mustafa İsen, *Acıyı Bal Eylemek (Türk Edebiyatında Mersiye)*, 3. Baskı (Ankara: Akçağ Yayınları, 1994), 1: 126.

¹¹² Hz. Âdem Oğlu Kabilin Habili öldürmesi üzerine söylediği Süryanice şiirlerin sadeleştirilmiş hali şu şekildedir: “Yöreler ve orada yaşayanlar çok hoyratlaştı. Herşeyin rengi ve tadı farklılaştı, Güzel yüzlerin gülümseyişi azaldı. Zülme uğrayarak mezara konulmuş oğlum Hâbil’e yazık.” Mustafa İsen, *Latîfî Tezkiresi*, 2. Baskı (Ankara: Akçağ yayınları, 1999), 149.

¹¹³ Dayf, *er-Risâ*, 5-6.

bir konusu olabilmıştır. Sözleri en zarif yerinden alıp bu yitirilen kimseleri anmada ve yâd etmede kullanmak amacı ile ortaya çıkan mersiye edebi bir şiir sanatıdır. Mersiyeler aynı zamanda yazıldıkları dönemi anlama ve o dönemin kültürüne vakıf olmada da önemli rol oynamıştır.¹¹⁴

Arap toplumunda mersiye kültürünün eski bir geçmişi olup daha çok Arap şiirinde rastlamak mümkündür. Şair, bazen ölen kişinin iyiliklerini, güzel hasletlerini, bindiği atı, bıraktığı evi, savaş ve cesaret göstergesi kılıcı ve daha pek çok farklı özelliklerini şiirlerinin ana temasında dile getirerek şiirlerinin harflerinde, sözcüklerinde, kafiye ve uyaklarında derin hüznün tüm motiflerini işleyerek meydana getirmiştir.¹¹⁵ Bu bağlamda Arap dilinin gelişiminde mersiye şiirleri, yazınsal ve sözel edebiyatta yeri yadsınamayacak kadar önemli ve değerlidir.¹¹⁶

Mersiye kelimesinin aslı مَرِيَّةٌ - ج - مَرَاتِي olup, sözlükte ölünün iyiliklerini anıp ağlamak, onun hakkında ağıt söylemek, acımak, övmek, hatırlamak, üzüntü duymak gibi anlamlara gelen مَرِيَّةٌ - بَرِيَّةٌ - رَتِي fiilinden türemiştir.¹¹⁷ Arapçada masdar olan mersiye (risâ') "bu amaçla söylenen sözler" duyulan acının kelimelerle ifadesi, anlamında isim olarak da kullanılır.¹¹⁸

Örnek olarak Araplardan bir kadın رَتْتُ زَوْجِي بِأَيَّاتٍ beyitlerle "eşime risâda bulundum" dediğinde, ona yazdığı mersiye şiirlerini, hüznünü ve ağıtlarını dile getirmiş olur.¹¹⁹ Mersiye ölüye ağlama, ona şiir yazma, hüznü ve duyduğu acıları dile getirme, güzel vasıflarını söyleme, bıraktığı fiziki ve mânevi boşluğu anlatma gibi durumları kapsamaktadır.¹²⁰

"es-Sihâh" adlı eserde "resâ" ile ilgili kısımda رَتِي kelimesi, ölünün iyiliklerini ve faziletlerini şiir veya nesir yoluyla sayarak, dile getirerek ağlamak; ölünün ayrılışından kaynaklanan derin acıyla ağlamak ve ağlarken de ölen kişinin

¹¹⁴ Mehmet Faruk Toprak, " Mersiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansikopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 219-221.

¹¹⁵ Dayf, *er-Risâ*, 7-8.

¹¹⁶ Dayf, *er-Risâ*, 7-8.

¹¹⁷ Ebü'l-Fazl Cemâleddin Muhammed b. Mükrem b. Ali-Ensâri İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, (Beyrut: Darü'l-Kutubü'l-İlmiyye, 1424/2003), 1: 102.

¹¹⁸ Toprak, " Mersiye", 29: 219.

¹¹⁹ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, 1: 102.

¹²⁰ Muhammed b. Abdurrezzak ez-Zebîdi, *Tacü'l-'Arus Min Cevâhiril- Kâmus*, (Beyrut: Daru Mektebeti'l-Hayat, 1429/2008), 10: 352.

düşmanlarının yokluğuna sevineceği fazilet ve erdemleri mersiye boyunca saymak demektir.¹²¹ Şeklinde ifade edilmiştir.

Mersiye terim olarak Arap dili ve edebiyatında, bir kişinin ölümü üzerine duyulan üzüntü ve acıyı dile getirip anlatmak; onun erdemlerini, iyi yönlerini dile getirmek amacıyla ölüyü över nitelikte yazılan manzum şiir ve yazılara denir.¹²² Kaçınılması mümkün olmayan ve mutlaka bir gün gelecek olan ölüm denen gerçeklik, Arap kültür ve edebiyatında mersiye denen olgunun da oluşmasını sağlamıştır. Arap şiirinin ana malzemesini doğal olarak meydana çıkarıp derin duyguların dile gelmesine ve yoğun his dünyasının açığa çıkmasına zemin hazırlamıştır.¹²³

İslam öncesi Arap toplumunda mersiye ölüye ağlamak, onun yokluğunun acısını duymak, firak ateşinin ruhundaki elemeleri hissedip onları harflere, kelimelere, kafiye ve dizelere işlemektir. Şair ölen kişiyi en güzel niteliklerle överek hayatından kesitler terennüm ederken, kadınlar ve diğer akrabalar cenazenin arkasından çıplak ayakla yürür aynı zamanda kadınlar saç örgülerini açarak başlarına kül döker, mezarlıkta da saçlarını keserek mezarın üstüne atardı.¹²⁴ Bu onların ölüye karşı duydukları hüznün bir göstergesidir.¹²⁵

Mersiye ile ilgili bir başka tanım da şöyledir: “Ölüye yazılan şiirdir. Onu öven, onu en güzel kelimelerle iyilik ile yâd etmedir.¹²⁶ Kadınların sevgi ve hüznün her tonunu ruhlarına bir elbise gibi giydirip acıklı, elemli ve kederli bir seda ile yaktıkları nağmelerdir.”¹²⁷

Arap dili ve edebiyatında klasik mersiyede üç ana bölüm vardır. Bu bölümler şu şekildedir. a) Ölen kişinin yitirilmesinden duyulan acı ve üzüntünün dile getirildiği ağlama bölümü (**nedb, nevh**), b) erdemlerinin anlatıldığı övgü bölümü (**te'bîn**) c) ve duyulan acılara katlanmanın tavsiye edildiği bölümdür (**sabır, azâ**). Öldürülen

¹²¹ İsmail b. Hammad el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğâ*, (Beyrut: Dâru'l İlm li'l Melâyin, 1410/1990), 2352.

¹²² Dayf, *er-Risâ*, 7-8.

¹²³ Toprak, “ Mersiye”, 29: 219.

¹²⁴ Dayf, *er-Risâ*, 7-8.

¹²⁵ Hasan Câd Hasan, *el-Edebû'l-'Arabî Beyne'l-'Cahilî ve'l-'İslâmî*, (Beyrut: Dâru'l-'İlmi li'l Melâyin, 1433/2012), 1: 147.

¹²⁶ Dayf, *er-Risâ*, 7-8.

¹²⁷ Ömer Ferruh, *Tarihu'l-Edebi'l-'Arabî*, (Beyrut: Dâru'l- İlmi li'l Melâyin, 1401/1981), 4: 83.

kardeşleri için ağlamaktan gözleri kör olan Arap kadın şairlerinin en büyüğü Hz. Hansâ'nın mersiyesi'nin ilk bölümünde yer alan ağlama ve gözyaşı tasvirleri bu alandaki en başarılı örnektir. Geleneğe göre mersiyelerde ölenin cömertlik, konuk severlik, güçsüzleri koruma, cesaret ve kahramanlık gibi meziyetleri, ilim ve irfanı yanında, dünya hayatının fâniliği anlatılarak geride kalanlar sabra davet edilir ve konu hikmetli sözlerle desteklenirdi. Ancak Câhiliye şairlerinden Düreyd b. Sımme (ö. 8/630) ile Ebû Duâd el-İyâdî (ö. 240/854) ve Endülüslü şair İbn Hafâce (ö.533/1139) mersiyelerine farklı konuları ele aldıkları birer nesîb (**gazel**) ile başlayarak bu yapının dışına çıkmışlardır.¹²⁸

Tâziye تَعَزِيَّة kelimesi sözlükte ‘‘kaybedilen herhangi bir şeye karşın sabretmeye ve metanet göstermeye teşvik etmek, baş sağlığı dilemek, onların acılarını paylaşmak’’ gibi anlamlara gelmektedir.¹²⁹ الْعَزَاءُ Kelimesinin aslı يَعْزَى – عَزَى fiilinin mastardır. tâziye تَعَزِيَّة kelimesi de bu fiil kökünün "tefîl" babından mastardır.¹³⁰ Herhangi bir yakınını yitiren kimseye teselli, sabır, sebât, metanet dileme gibi anlamlarda kullanılır. Arap dilinde herhangi bir kimse عَزَيْتُ فُلَانًا dediğinde anlamı ‘‘falanca kimseye teselli ve sabır diledim’’ anlamında kullanmış olur.¹³¹

Tâziye kavramı Kur'an-ı Kerimde geçmemekle birlikte ölüm hakikatine,¹³² hayatın faniliğine¹³³ ve dönüşün - eninde sonunda- Allah'a(c.c.)'a olduğunu¹³⁴ bize bildiren ayetlerde mevcuttur.¹³⁵ Ölüm gerçekliği karşısında insanların yaşamaları gereken hayat tarzının ne olması gerektiğine, ölümün kabullenilmesi ve olağan olduğunun bilincine varılmasının gerekliliğine işaret edilmektedir.¹³⁶

Bakara süresinin bazı ayetlerinde¹³⁷ Allah'ın insanları imtihan noktasında çeşitli aşamalardan geçirdiğini ve bu aşamalardan birinin ölüm olduğunu belirttikten sonra insanların bu imtihanlara yaklaşım biçiminin sabır, metanet, vakurluk ve Allah'a

¹²⁸ Toprak, " Mersiye", 29: 219.

¹²⁹ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, 15: 52-53.

¹³⁰ Zebîdî, *Tacü'l-'Arus Min Cevâhiril- Kâmus*, 15: 233.

¹³¹ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, 15: 52-53.

¹³² 3/ Âl-i İmrân 185.

¹³³ 21/ el-Enbiyâ 35.

¹³⁴ 29/ el-Ankebût 57.

¹³⁵ Mustafa Çağrı, "Tâziye " , *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40: 202.

¹³⁶ Çağrı, "Tâziye " , , 40: 202-203.

¹³⁷ 2/Bakara 154-156.

sığınma ile karşılamaları gerektiğini belirtip bunun mukabilinde Allah'ın rahmet ve hidayetini nail olacaklarını müjdelemektedir. Zikrettiğimiz bu ayetlerin, ölümle ilgileri sebebiyle tâziyede bulunanların okudukları ve musibet sahibi kişileri bu minvalde sabra ve metanete teşvik ettiği görülür.¹³⁸ Bunun yanında Rahman süresinden bazı ayetleri¹³⁹ okunarak baki olanın Allah olduğu, tüm varlıkların fani ve geçici olduğu vurgulanır. Aynı zamanda bu ayetler tâziyelerde klişeleşmiş cümlelere ilham kaynağı da olmaktadır.¹⁴⁰

Müslümanlar arasında akraba, tanıdık, komşu gibi birinin vefatı üzerine, ölen kişinin cenaze namazına katılmak ve defin işlemi bittikten sonra cenaze sahiplerinin tâziyelerini yapmak hem dini hemde insani bir vazife olarak kabul edilir. Ölen kişi hakkında mekânı cennet olsun, Allah taksiratını affetsin gibi sözlerle dua edilir. Yakınları da ‘‘hayatın geçici olduğu, hepimizin bir gün öleceği Allah'ın iman nasip etmesi’’ gibi sözlerle teselli edilir.¹⁴¹ Hz. Peygamberin tâziyeye dair uygulama ve hadisleri mevcuttur: Örneğin, Ca'fer b. Ebî Tâlip şehit olduğunda Rasulullah etrafındakilere Ca'fer'in ailesinin üzüntüleri sebebiyle yemek hazırlayacak durumda olmadıklarını belirtip onlara yemek götürülmesi öğütünde bulunmuştur.¹⁴² Başka bir hadisinde; ‘‘Başına bir musibet gelene tâziye ziyaretinde bulunan kimseye musibete uğrayanın sevabı kadar sevap verilir’’buyurmuştur.¹⁴³ Bu örneklerden de anlaşılıyor ki tâziye müslüman için hem dini hem de toplumsal bir görevdir.

2.2.2. Cahiliye ve İslam döneminde Tâziye ve Mersiye Genel Bir Bakış

Arap dili ve edebiyatının oluşumunda hiç şüphesiz cahiliye döneminin etkisi ve katkısı yadsınamayacak kadar önemlidir. Cahiliye döneminin mirasları arasında ilmi değer bakımından sonraki asırlara ve Arap toplumuna şiirden daha güzel bir miras bırakmadı denilebilir. Mersiye cahiliye toplumunun hem nesir hem de şiirlerinde önemli bir yer edinmiştir. Zira cahiliye dönemi insanının inancında ölüm, ebedi bir ayrılık ve

¹³⁸ Çağrı, ‘‘Tâziye ’’ , , 40: 202-203.

¹³⁹ 55/ Rahman 26-27.

¹⁴⁰ Çağrı, ‘‘Tâziye ’’ , , 40: 202-203.

¹⁴¹ Çağrı, ‘‘Tâziye ’’ , , 40: 202-203.

¹⁴² Muhammed b. Yezid b. Mâce, *Süneni İbni Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbaki, (Beyrut: Daru'l-İhya, 1430/2009), ‘‘Cenâiz’’ , 59 (No. 1610).

¹⁴³ Mâce, ‘‘Cenâiz’’ , 56 (No. 1601).

yok olma olarak bilinirdi. Dolayısıyla ölümden sonraki hayat süreci onlar için yoktu.¹⁴⁴ Bundan dolayı ölüm çok ağır ve bir daha ebeden buluşmama anlamına geliyordu. Bunun içindir ki, ölen ya da öldürülen bir şahsa günler, haftalar, aylar ve bazen de bir ömür boyu ağlanılır, mersiye söylenilir ve yas tutulurdu.¹⁴⁵ Bu ve buna benzer düşünce ve duygunun ortaya çıkardığı acı, çok derin ve tarifi zor bir durumdu. Ölünün arkasından saçlarını kesen kadınlardan yüzünü parçalayanlara varıncaya kadar kendilerine özgü bir tâziye ve mersiye geleneği vardı. Zikredilen nedenlerden dolayı mersiye şiiri nazm edebilen şairlerin değeri bambaşkadır cahiliye Arap toplumunda.¹⁴⁶

Mersiye sadece ölen insanlar için değil, kimi zaman sevilen herhangi bir hayvan için de söylenmiştir. Bu bazen bir deve, bazen at, bazen av köpeği ve bazen de bir kedi olmuştur.¹⁴⁷ Bazen amansız bir hastalığın pençesine düşen ya da esir edilip öldürülmeyi bekleyenlerin kendilerine yazdığı mersiyelerde olmuştur.¹⁴⁸ İbni Kuteybe (ö.276/ 889) kendine mersiye söyleyen kişiler arasında bu türün öncüsü olarak İbn Hazzâk'ın mersiyesini kitabında zikretmiştir.¹⁴⁹

O dönemde adeta toplumun dili, gazetecisi, tercümanı ve duygularını dile getirme vesilesi şairlerdi.¹⁵⁰ Cahiliye döneminde şairlere yüklenen misyonlardan biri de, kabile ve toplumunun sözcüsü olma niteliğinden dolayı, yaşamlarında ölüm temasını ahenkli ve secilî sözlerle dile getirmekteydiler. Mersiye türü olarak söylenen şiirlerde şairler, hissedilen ve duyulan ayrılık acısını; ölen kimsenin kahramanlık, cesaret, cömertlik, yardım ve himayesi gibi özellikleri dile getirirlerdi.¹⁵¹ Cahiliye döneminde öldürülen kişinin intikamını alma yemini, öldürenlere karşı tehdit ve korkutma sözcükleri; nazmedilen mersiye türü şiirlerin ana temasını oluştururdu.¹⁵² Bu hususta şiir yazan ve yüzyıllar boyu anılan şairler mevcuttur. Bunlara aşağıda kısaca değineceğiz.

¹⁴⁴ Dayf, *er-Risâ*, 5-8.

¹⁴⁵ Dayf, *er-Risâ*, 5-8.

¹⁴⁶ Dayf, *er-Risâ*, 9-16.

¹⁴⁷ Toprak, " Mersiye", 29: 215

¹⁴⁸ Toprak, " Mersiye", 29: 215.

¹⁴⁹ Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim b. Kuteybe, *eş-Şî'r ve's-Şu'arâ*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, (Beyrut: Daru'l Meârif, 1402/1982), 1: 249.

¹⁵⁰ Hanna el-Fahurî, *el-Câmi'u fî Tarihu'l-Edebi'l-Arab*, 3. Baskı (Beyrut: Daru'l -Cil, 1405/1985), 1: 135-138.

¹⁵¹ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-I Cahiliye Dönemi*, 3. Baskı (Kayseri: Fenomen yayınları, 2014), 138-139.

¹⁵² Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-I Cahiliye Dönemi*, 138-139.

Cahiliye dönemi İslam'dan önceki 150 ile 200 yıl öncesine dayanan ve İslam dininin gelişine kadar süren zaman dilimine denir. Bu dönem Arap Edebiyatı açısından en zengin ve şiir bakımından en zirvede olduğu dönemdir. Daha önce değindiğimiz gibi bu dönemin en öne çıkan kişilikleri kuşkusuz şairlerdir. Zira toplumun dili, sözcüsü ve diğer topluluklara karşı övünç kaynağı şairlerdi. Cahiliye döneminin en öne çıkan edebi sanatlarından birinin şiir olduğu belirtilmişti. Bu şiir sanatının da temel öğelerinden biri mersiye şiirleridir.¹⁵³

Araplarda ilk mersiye söyleyen kişinin, ölen babası Sebe için söylediği mersiye ile tanınan Himyer adlı kişi olduğu söylenir.¹⁵⁴ Mersiye şiirleri alanında meşhur olanların bir kısmını Müberrîd (ö.286/900) el-Kamil adlı eserinin üçüncü cildinde mersiye bölümünde geniş bir şekilde değinmiştir.¹⁵⁵ Bu şairlerden el-E'sa, el-Müntaşir b. Veheb el-Bâhîlî, kardeşi Mâlik için mersiye yazan Mütemmim b. Nuveyre'nin (ö.30/650) mersiyesini bu türe adeta kaynak olarak söyleyebiliriz. Ebî Züeyb el-Hüzelî,(ö. 28/648) Alkame b. Zî cî'denil-Himyerî, Muhammed b. Kaâb el-Ğanevî, Ebî Zeyd et-Tâi ve Malîk b. Rây b. gibi isimler de mersiye türünün ilk şairlerindendir.¹⁵⁶ Yine cahiliye dönemi mersiye şairlerinden kardeşi Küleyb için yürek yakan şiirleri ile dillere destan olan Ebû Leyla el-Mühehlil (ö. 525) Tarfete b. Abd'in (ö.564) ölüm haberi kendisine ulaştığın'da anne bir kız kardeşi olan şair el-Hırnık binti bedr, el-Asmâi'nin (ö.216/831) kendisi hakkında "Tufeyl yanımda bazı şiirleri ile İmrü'l-Kays'tan daha şairdir dediği" dediği Tufeyl el-Ğanevî (ö. 610) ve Evs b. Hacer (ö. 620) gibi şairler mersiye şairlerinden bir kaçıdır. Zikredilen şairlere ait mersiye kasideleri geniş bir şekilde "Cemhertü Eş'âri'l-Arab" adlı eserde geçmektedir.¹⁵⁷

Cahiliye dönemi mersiye şairleri arasında en öne çıkan isimlerden biri kuşkusuz el-Hansâ (ö. 24/645) gelmektedir.¹⁵⁸ Suikasta kurban giden kardeşleri Sahr ve Mu'aviye için yazdığı dokunaklı mersiyeler söyleyerek divanını gözyaşlarından bir

¹⁵³ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-I Cahiliye Dönemi*, 138-139.

¹⁵⁴ İbn Hail Ebû Muhammed el-Hasan b. Ahmed b. Yakub el-Hemedanî, *el-İklîl*, thk. Nebîh Emîn Farîs (Beyrut: Darü'l Avdeti, 1385/1965), 1: 178.

¹⁵⁵ Ebü'l Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberrid, *el-Kâmil fil-Lugati vel-Edeb*, thk. Abdulhamid Hindavi, (Riyâd: Vezaretü'l-Evkâfus-Suudiyye, 1419/1998), 3: 215-289.

¹⁵⁶ Mustafa Sadık er-Râfî, *Tarihü'l-Adabil-Arab*, (Beyrut: Darü'l-Kutubü'l-İlmiyye, 1421/2000), 3: 82.

¹⁵⁷ Ebû Zeyd Muhammed b. Hattâb el-Kureşî, *Cemheretü Eş'âri'l-Arab*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, (Beyrut: Darü'l Mesire, 1401/1981), 87-156.

¹⁵⁸ Toprak, " Mersiye", 29: 215-217.

pınar haline getirmiştir.¹⁵⁹ Çağları aşan bir hüznün kültürü el-Hansâ'nın dillendirdiği yürek yakan şiirleri ile var olagelmıştır.¹⁶⁰ Mersiyede ızdırab ve çılgınlığın, hüznün ve mimiklerin şiir ve benzer edebi türlerde işleniş, kadınlara daha fazla yakıştığı söylenebilir. Özellikle mersiyede Arap kadın şairler son derece başarılı örnekler ortaya koymuşlardır.¹⁶¹ Bu hakikatten yola çıkılarak kadın şairlerin mersiye şiirleri cahiliye toplumu nezdinde hatırı sayılır bir yere ve etkiye sahiptir. Bu etkiyi cahiliye dönemi ve sonraki İslam dönemi savaşlarında fazlasıyla görülmektedir.¹⁶²

İslam dini fitrata ters bir din değildir. Bundan dolayı ölüm ve sonrasındaki aşamalara kayıtsız kalmadığı âşikardır. Yukarda da vurguladığımız gibi Hz. Peygamber ölen amcasının oğlu Cafer'in ailesi için yemek hazırlama gereğini vurgulamış, ölen bir insanın tâziyesinde bulunmanın büyük hayırlar getirdiğini ifade etmiştir. İslam vasat bir din olup ifrat ve tefrite kaçmadan yaşanması gereken tâziye ve mersiye boyutunu uygun görmüştür. İslam döneminde cahiliye döneminden farklı olarak tâziye ve mersiyede Allah'ın kaza ve kaderine boyun eğme, sabır ve metanet, ölümün bir son olmayıp boyut değiştirme ve âhîret hayatında tekrar bir araya gelme olarak görüp bu şekilde yaklaşmıştır.¹⁶³ Peygamber efendimiz, ağlamayı değil, ağlarken feryat figan edip saç baş yolmayı, yüzü parçalayıp Allah'ın hoşnut olmayacağı şeyleri söylemeyi yasaklamıştır. Zira ağlamak fitri bir duygunun tezahüründen başka bir şey değildir.¹⁶⁴

Hz. Peygamber vefat eden oğlu İbrâhim için gözyaşı dökmüş, hüznünü uygun sözcüklerle dile getirmiştir. İslam kültüründe mersiye varlığını cahiliye döneminden farklı olarak isyana ve uygun olmayan abartılı övmelere kaçmadan fitratın uygunluğuna riayet ederek devam etmiştir.¹⁶⁵ Hz. Peygamberin şairleri olarak bilinen şairlerin mersiyelerinde Allah yolunda şehit olmanın fazileti, cihadın erdemleri, cesaretin ve kahramanlığın dini boyutu, düşmanları hiciv ile şehit müminlerin dereceleri işlenirdi. Mersiyeler İslam kültüründe bazı ilimlerin gelişimlerine katkı sağlamıştır. Ölen kişilerin

¹⁵⁹ Dayf, *er-Risâ*, 14-15.

¹⁶⁰ Dayf, *er-Risâ*, 14-15.

¹⁶¹ Toprak, " Mersiye", 29: 216.

¹⁶² Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-I Cahiliye Dönemi*, 139.

¹⁶³ Toprak, " Mersiye", 29: 216.

¹⁶⁴ Toprak, " Mersiye", 29: 216.

¹⁶⁵ Dayf, *er-Risâ*, 15.

uğraştıkları ilim dalları ve kaleme aldıkları eserleri ile anıldıkları için islam kültüründe farklı bir şekilde çok sayıda terim ve eser ortaya çıkmasına sebep olmuştur.¹⁶⁶

İslam dininin gelişi ile Araplarda süregelen şiir geleneği devam etmiştir. Bu geleneği İslam dininin inanç esaslarına ters düşmeden icra eden şairler var olmuştur.¹⁶⁷ Ölenlere söylenen mersiyelelerin ana temasını rahmet ve mağfiret isteme, Şehâdetin Allah katındaki makamına değinme, yakınlarla sabretmenin eciri gibi konular işlenmiştir.¹⁶⁸ Bunun birlikte müslüman şairlerin savaş meydanlarında mersiyelelerinde düşmana karşı müslümanlardan şehit olanların cennete gideceği, Müslümanlara karşı savaşanlardan öldürülenlerin ise cehenneme gideceği söylemleri ile aynı zamanda mânevi bir baskı unsuru olarak da dile getirilmiştir.¹⁶⁹

Hız. Peygamberin darı bekaya irtihal etmesi de İslam asrının en büyük ölüm musibeti olarak bilinir. Ama ilk mersiye örnekleri Uhûd savaşında şehit olan olan Hız. Hamza'ya (ö.3/625) yazılan mersiye şiirleri olmuştur. Kâ'b b. Mâlik (ö. 50/570) Hız. Hamza'ya yazdığı yürek yakan mersiye şiirleri ile meşhurdur. Hassan b. Sâbit (ö. 60/680) Hız. Hamza'ya mersiye şiirleri yazmış ve daha sonraki süreçlerde Hız. Peygambere yazdığı mersiyelelerle de ün kazanmıştır. Hız. Ebû Bekr (ö.13/634) Hız. Peygambere ilk mersiye söyleyen sahabe olarak bilinir.¹⁷⁰ Hız. Muhammed (s.a.v.) için mersiye söyleyen sahabeden bazıları şunlardır: Ali b. Ebî Talib,(ö. 40/661) Ebû süfyan İbni Haris,(ö. 20/641) Fatimetü'z-Zehra,(ö. 11/632) Safiye Binti Abdulmuttalib, (ö. 20/641) Atike binti Abdulmüttalib, Ervâ bnt. Abdulmüttalib, (ö. 15/636) Ümmü Eymen, (ö. 24/645) Hind bnt. Üsase, Ebû Züeyb el-Huzelî, Zül Kal'a el-Himyeri, (ö. 37/657) Şeddâd b. Mâlik, Abdullah b.Seleme, İbn Nu'man el-'Ateki, Merran b. Umeyr, Masrûk b. Haris, İbni Zi'l-Miş'âr el-Hemedânî, Sâlim el-Ğatafanî, Abdulharis b. Enes b. ed-Deyyan, (ö. 60/680) İbnu Zî Asbah, Şevâd b. Kârib, İmru'l Kays b. Abis, (ö. 25/645) Abdullah b. Mâlik el-Erhabî, Kays b. Ganem, Adıyy b. Hatim, (ö. 67/686) Lebîd b. Rebiâ (ö. 40/660) ve İbnu Ebî İzzet.¹⁷¹

¹⁶⁶ Toprak, " Mersiye", 29: 217.

¹⁶⁷ Toprak, " Mersiye", 29: 217.

¹⁶⁸ Toprak, " Mersiye", 29: 217-218.

¹⁶⁹ Toprak, " Mersiye", 29: 217-218.

¹⁷⁰ Bk. el-Mustatraf, Ebşeyhi, 366 ve Divanu Ebûbekir es-Siddık (Baskısı yeni yapılmış olup, Raci el-Esmer tarafından tahkik edilmiş ve şerh edilmiştir.

¹⁷¹ İbn Hîşam, *es-Sîretün-Nebeviyye*, 4: 329-332.

Yukarıda adını andığımız bazı sahabeler ile Hz. Peygamber zamanında yaşayıp bir şekilde ona ulaşmayıp görmeyenleri zikrettik. Daha pek çok İslam dönemi mersiye şiirleri dile getiren şairler olmuştur. Cahiliye döneminde şiir yazıp sonra İslam dini ile tanışan şairler mersiye temalarını İslam’a uygun bir şekilde dile getirmişlerdir. Emevîler döneminde mersiye tebrik ile birlikte dile getirilmiştir. Yine Emevîler döneminde yaşanan Kerbelâ faciası üzerine mersiye şiirleri bir takım i’tikâdi mezhepler (Şîâ) için farklı bir boyut kazanmış ve zorunlu ibadet mesabesinde olmuştur. Daha sonra Abbâsi dönemi ve de sonraki süreçlerde mersiye geleneği süregelmiştir. Mersiye şiiri kısmi değişimlere uğrasa da ana teması olan hüznü ve acıyı dillendirmeye devam etmiştir.¹⁷²

¹⁷² Toprak, “ Mersiye”, 29: 217-219.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.”el-İkdu’l -Ferîd”Adlı Eserde Tâziye ve Mersiye

İbni Abdirabbih bu bölümü üç ana konuda değerlendirmiştir. Bunlar genel olarak (الموت) ölüm, (المراثي) mersiye ve (التعازي) tâziye konularıdır.

A. Ölüm (الموت) ile ilgili olarak ölmeden önce söylenen sözler, kabir taşlarına yazılan yazılar, sekerat halinde söylenen ve ölümün kimi zaman ürkütücü, kimi zaman da Rabbe vuslat olarak değerlendirenlerin sözleri, ölüye ağlama, kabirlerin başında durup hüznü dolu sözler ya da şiirler söyleme ve mezarda bulunan ölünün bazı özelliklerini dile getirme şeklinde olmuştur.¹⁷³

B. Daha sonra mersiye (المراثي) kısmına geçer ve ölenin ardından söylenen şiirleri kitabına alır. Bu kısımda mersiye'nin kısımları olan **ağlama** (النَّدْبُ), **övgü** (الثَّائِبُ) ve **sabır** (الصَّبْر) / (العزاء) konularını içerir. Mersiye'ye konu olan kişi ve varlıkları karışık bir sıralama ile kitabına almıştır. Bu kısımda; kendisine mersiye söyleyen, kabrini niteleyen ve kabirlerin üzerinde yazılmış olan bazı şiirleri almış daha sonra çocuklarına mersiye şiirlerini söyleyenlerin şiirlerini almıştır. İbni Abdirabbih hayatta iken biri küçük olmak üzeri iki çocuğunu yitirmiştir. Yitirdiği çocuklarına söylediği mersiye şiirlerini de kitabında bu bölüme almıştır. Kardeşlere, ebeveynlere, şehitlere, şehirlere, hükümdarlara, halifelere, cariyelere ve komşulara söylenen şiirleri mersiye başlığı altında kitabına almıştır.¹⁷⁴

Mersiye şiirlerinde genellikle işlenen konular; yiğitlik ve cömertlik, hayat ve ölüm, kader ve zaman, ağlama, sabır, övgü, medih, hiciv, ölüm korkusu, azap korkusu, rahmet ümidi gibi konulardır.

C. Tâziye (التعازي) kısmında Arap örf ve adetlerinde ölümden sonra teselli ve başsağlığına dair sözlere ve mektuplara yer vermiştir. Bu bölümde tâziyesi edilen kişi ve varlıklar; çocuklar, kardeşler, ebeveynler, halifeler konu başlıkları altında söylenen bazı kalıp sözler, şiirler, tâziye mektupları ve mektuplara verilen cevaplar yer almaktadır. Kendisi de tâziye ye dair Kitabu't-Ta'ziye başlığı altında ölüm ile ilgili birkaç ayet ve Hz. Peygamberin ölüm ile ilgili söylediği kısa birkaç hadisini zikretmiştir.¹⁷⁵

¹⁷³ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 183-201.

¹⁷⁴ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 201-254.

¹⁷⁵ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 254-264.

3. Kitabud-Dürreti fin-Nevâdib vet-Teâzi ve'l-Merasi Bölümüne Giriş

İbni Abdirabbih'in meşhur ansiklopedik ve ontoloji kitabı olan “el-İkdu-l Ferîd” adlı eseri her biri bir mücevher adının verildiği yirmi beş kitaptan (bölüm) oluştuğunu daha önce belirtmiştik. Bu kitaplardan (bölüm) biri olan ve tez çalışmamızın konusunu oluşturan tâziye ve mersiyelerden söz eden Kitabü'd-Dürreti fin-Nevadib vet-Teazi ve'l-Merasi adlı bölüm irdelenmeye çalışılacaktır.

İbni Abdirabbih eserinin her bölümüne başlamadan önce baş tarafına “ferş” adıyla bir giriş yapmıştır. Bu giriş ile o bölüme dair özet olarak bilgi vermiştir.¹⁷⁶

Bu bölüme İbni Abdirabbih şöyle başlar: Bu bölümden önceki bölüm olan zühd ve zühd ile ilgili meşhur bazı bilginlerin sözlerini naklettik. Bundan sonra Allah'ın yardımı ile nevadib (yas, matem) tâziye ve mersiye ile ilgili zeki ve belîğ şahısların bu konulara dair söyledikleri ve dile getirdikleri en secili sözlerini aktaracağız. Öyle sözler ki en katı kalpleri bile yumuşatan, hiç gözyaşı dökmeyen gözlerden gözyaşı akıtan hüznü sözler... Kimi zaman musibetin çeşitliliği ile söylenen bu sözler kişinin hüznünü en derinden etkileyerek tüm hüznün duygularını harekete geçirir. Kimi zaman da usulca sabır elbisesini kişiye giydirerek Allah'ın kaza ve kaderine teslimiyeti anlatır. Musîbet ve mersiyelerini, tâziye ve matemlerini, ölüm anında ve sonrasında sabır ve sabr'a dair olması gereken tavırları, teslimiyetin meydana getireceği hayrı ve güzel karşılığı işleyeceğiz.¹⁷⁷ Diyerek bu kitaba bir giriş yapmıştır.

Bu girişten sonra musibetle ilgili Arapların bakış açısını yansıtan birkaç örnek vererek Ömer b. Zer'in şöyle dediğini nakleder: “Babama: ‘Sen insanlara vaaz edince insanlar hüznü bir şekilde ağlıyorlar. Ama senin dışında birileri vaaz edince insanlar etkilenmeyip ağlamıyorlar bunun sebebi nedir?’ diye sordum. Babam da şöyle dedi: ‘Ey oğul bir musibet karşısında içten yanarak ağlayanla ücret karşılığında ağlayan bir olur mu.’”¹⁷⁸ Dedi.

Başka bir örnek de el-Âsma'nın konuya dair şu rivayetidir: “Ben bedevi bir adama sizin için niye mersiyeler, şiirlerinizin en kıymetlisi ve şereflişidir” dedim. O bedevi adam dedi ki: Çünkü biz mersiyeleri söylediğimizde kalplerimiz yanmaktadır. O mersiyeler gönlümüzün en pak ve hüznü duygularının tercümanıdır dedi.”¹⁷⁹

¹⁷⁶ Şek'a, “İbni Abdirabbih” , 19: 281-283.

¹⁷⁷ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 183.

¹⁷⁸ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 183.

¹⁷⁹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 183.

Musibete dair arap örf ve kültüründe şu örnekler vardır. Bazı bilginler musibet ile ilgili şöyle dediler: “En büyük musibet ümitsizliğe düşmektir.” Ve yine bazı bilginler musibeti şöyle tarif etmişler: “Her şey başlangıçta küçük olup sonra büyür. Ancak musibet tam tersidir. Başa gelince büyüktür giderek küçülür ve insan fitratının kaldırabileceği seviyeye gelir.”¹⁸⁰

3.1. ÖLÜM ESNASINDA SÖYLENEN SÖZLER (القول عند الموت)

Bu kısımda İbni Abdirabbih Arap örf ve kültüründe Ölüm döşeğinde olan hastalara ölümle ilgili neler söylenmelidir. Hz. Peygamberin, kimi sahabenin ve bazı büyük zatların ölüm döşeğinde ölüme, ahirete, dünya hayatına, yaşadıkları hayatın geçiciliğine, ölümün soğuk yüzüne, ölüm hakikatinin hüzünlü bir şekilde dile getirilişine ve ölümden sonra Allah’tan mağfiret ile ilgili beklentilerini dile getirerek bu konuyu eserine almıştır. İbni Abdirabbih bu nakilleri eserine alırken daha önce kendisinin de eserinin mukaddimesinde ifade ettiği gibi haber kaynağını değil haberin kendisini kitabına almış ve kaynak göstermemiştir.

Ölüm öncesi “kelime-i şehadeti” söylemeye dair şu rivayeti getirir. el-Âsmaî Mu’temir den, o da babasından şöyle rivayet etmiştir: Ölmek üzere olan hastalarınıza “kelime-i şehâdet” telkin edip sonra bırakın. Onları bu kelimeyi söylemeye zorlamayın dedi.¹⁸¹ Hasân el-Basrî (ö. 110/728) de ölmek üzere olan birinin yanına vardığınızda onu müjdeleyin ki Rabbine hüsnü zan ile kavuşsun. Ama hasta olmayan, sağ birini de Allah’ın azabının varlığını hatırlatarak korkutun demiştir.¹⁸²

Ölüm öncesi Kelime-i Tevhidin önemine atfen şu örneği zikretmiştir. Hz. Ebû Bekr bir gün Hz. Talha b. Ubeydullah’a (ö. 36/656) rastlar. Hz. Talha’nın yüzünün solgun, renginin değiştiğini görür ve ona sorar: Hayırdır benzin solmuş, yüzün sararmış ya Talha der. Hz. Talha derki: Rasulallah (s.a.v.)’ın şöyle dediğini duydum: Öyle bir kelime biliyorum ki ölüm esnasında kim o kelimeyi derse denizlerin köpüğü kadar günahı olsa da günahlarını siler. Ben de Rasulallah’tan o kelimenin ne olduğunu

¹⁸⁰ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 183.

¹⁸¹ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 184.

¹⁸² İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 184.

sormayı unuttum. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekr dedi ki: Ben sana o kelimeyi öğreteceğim deyip o kelimenin *La ilahe İllallah* olduğunu söyledi.¹⁸³

Sahabenin ileri gelenlerinden biri olan Muâz b. Cebel (ö. 17/638) ölmeden önce dünya hayatını ve ölüme yüklediği anlamları veciz bir şekilde ifade ederek ölüm öncesi içinde bulunduğu ruh halini şöyle dile getirmiştir: Ebû'l-Hubbân dedi ki: Ölüm döşeğinde olan Muâz b. Cebel hizmetçisine dedi ki: “bak bakâlim sabah oldu mu? Hizmetçisi “hayır” dedi. Yaklaşık bir saat geçtikten sonra tekrar “bak bakâlim sabah oldu mu” diye sorar. Hizmetçisi “Evet” der. Bunun üzerine “Sabahı ateş olan geceden Allah’a sığınırım. Merhaba ey ölüm, merhaba ey uyanık halinde iken gelen sevgili ziyaretçi! Ey Allah’ım! Biliyorsun ki, ben dünyayı, dünyada bağ bahçe, bostan ve yeşillik işleri ile uğraşmak, toprakları ekip biçmek için kalmayı sevmedim. Fakat uzun gecelerde huşu ile amel etmeyi, yakıcı ve sıcak günlerde rızan için susuz kalmayı, zikir meclislerinde âlimlerle diz dize gelmek için dünyada kalmayı istedim.”¹⁸⁴

Ölüm döşeğinde ifade edilen sözlerden başka bir örnek de Amr b. Utbe’nin (ö. 22/643) ölüm döşeğinde Allah’a şöyle niyazda bulunmasıdır: “Evet ölüm bana geldi. Ve ölüm için hazırlık yapmadım! Ey Allah’ım sen biliyorsun ki benim için iki seçenekten başkası yoktu. Biri senin rızan diğeri ise heva ve nefse tabi olma idi. Ey Allah’ım biliyorsun ki rızanı hevâ ve nefse tercih ettim.”¹⁸⁵

Ölüm döşeğinde söylenen sözlerden biride Hz. Ömer’in söylediği şu sözlerdir. Hz. Ömer’in vefat zamanı yaklaşmıştı, Oğlu Abdullah’a dönerek dedi ki: “Ey oğul yanaklarımı yere koy, Umulur ki Rabbim bana acır ve merhamet eder.”¹⁸⁶

Ölüm döşeğinde iken dünya hayatının son bulduğunu ve artık amellerle baş başa kalınacağına dair sözler de söylenmiştir. İbni Semmâk (ö. 183/799) dedi ki, ben Yezid er-Rekkaşi’nin yanına vardım. O ölüm döşeğinde olup bana dedi ki: “Abidler (çok ibadet edenler) beni geçti, bense bî çareyim ne yazık!”¹⁸⁷ Diyerek amelini yetersiz bulduğunu ifade edenler arasında yer almıştır.

Kimi zaman ölüm döşeğinde gidilecek yerin endişesi ruhu büsbütün sarmış ve belirsizlik kaplamıştır insanı. Buna örnek Azatmerd’tir. Musa el-Asvâri dedi ki:

¹⁸³ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 184.

¹⁸⁴ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 184.

¹⁸⁵ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 184.

¹⁸⁶ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 185.

¹⁸⁷ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 185.

Azatmert ölüm döşeğinde iken yanına vardım. Azatmerd'in vücudundan geriye yarasalar gibi sadece kafası kalmıştı. Ona dedim ki: "Ey Azatmerd durumun nasıl?" Dedi ki: "Hazırlıksız uzun bir sefere çıkmaya kastedenin, elinde herhangi bir delil olmaksızın adil bir sultanın huzuruna gidenin, dehşet verici bir kabre samimi bir dosttan yoksun gidenin hali ne ola ki!"¹⁸⁸ diyerek ölüm döşeğinde yaşadığı ruh halini bu şekilde dile getirmiştir.

Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/720) vefat eden oğlu Abdülmelik'in yıkama işleri ile ilgilenen Ebû Kalabeye dedi ki: "Onu yıkayıp kefenlediğinde yüzünü kapatmadan bana izin ver." Yıkama ve kefenlenme işlemi bittiğinde kendisini çağırdılar. Ömer b. Abdülaziz gelip oğlunun yüzüne mahzun mahzun baktı ve şöyle dedi: "Ey oğul Allah sana merhameti ile muamele etsin, günahlarını affetsin."¹⁸⁹ Diyerek ölüm karşısındaki teslimiyetini Allah'tan rahmet ve mağfiret dilerek dile getirmiştir.

3.1.1. el-Haccac ve Oğlu Muhammed'in ölümü

Ölümün insanoğlu üzerinde bıraktığı etki derin ve yakıcıdır. İnsan bazen kaybettiği bir yakınını güzel hasletlerle anarak o etkileri hafifletmeye çalışır. Oğlunu kaybeden Muhammed b. Haccac'ın dile getirdiği ve Ziyâd b. Süleyman el-A'cemi'ye ait olan iki beyitlik şiir de o kabildendir. Muhammed b. Haccac oğlu vefat edince derinden acı çekti ve adeta hüzne boğuldu. Oğlunun yıkama ve kefenlenmesi ile ilgilenenlere dedi ki: "Onun yıkanması ve kefenlenmesi bitince bana izin verin yüzüne bakacağım." Onlar da bitirince bakmasına izin verdiler. Haccac ölen oğluna bakıp Ziyâd el-A'cemi'ye ait şu şiiri okudu:

الآنَ لَمَّا كُنْتُ أَكْمَلُ مَنْ مَشَى - وَأَفْتَرَّ نَائِكَ عَنْ شَبَاةِ الْفَارِحِ
- وَتَكَاَمَلْتُ فِيكَ الْمُرُوءَةَ كُلَّهَا - وَأَعْنَتْ دَلِيكَ بِالْفَعَالِ الصَّالِحِ¹⁹⁰

-Şimdi sen yürüyenlerin en mükemmeli oldun. En verimli vaktinde mi ölecektin!

-Mertliğin her çeşidi sende mükemmele vardı. Ve Salih amellerle destekledin onları¹⁹¹

Haccac bu şiiri okuduktan sonra insanlar ona dedi ki: "Allah'tan kork, kendine gel. Bu ikazdan sonra Haccac: "Biz Allah'tan geldik ve tekrar ona döneceğiz."¹⁹²

¹⁸⁸ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 185.

¹⁸⁹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 185.

¹⁹⁰ Bk. Ebü'l Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber el-Müberra, *et-Te'azi ve'l-Merasi*, thk. İbrâhim Muhammed, (Mısır: Darün-Nahda), 1: 202. İbni Kuteybe, *eş-Şî'r ve's-Şuera*, 1: 423. Muhammed b. Abbâs el-Yezidi, *Emali-Yezîdî*, 1. Baskı (Haydarâbâd: Dairetü'l-Meârif, 1397/1938) 1: 4.

¹⁹⁰ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 186

¹⁹¹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 185.

3.1.2. Ömer b. Abdülaziz ve ölüm Döşesindeki Oğlu Abdülmelik

Ölüm hali yaklaşan oğlu Abdülmelik'e babası Ömer b. Abdülaziz dedi ki: Kendini nasıl hissediyorsun ey oğul? Oğlu dedi ki: Kendimi ölümün içinde hissediyorum, beni böyle bil. Allah'ın ölümünden dolayı sana vereceği sevap benden daha hayırlıdır baba. Bunun üzerine Ömer b. Abdülaziz Vallahi ey oğul bugün senin yerinde olmak bana daha sevimli gelirdi dedi. Oğlu Abdülmelik dedi ki: Allah'a yemin ederim ki senin istediğin şey olan benim yerimde olman, bana şuan ki hâlimden daha sevimli gelmezdi dedi.¹⁹³

Bu sözlerde ölüm öncesi bir babanın çaresiz ve kadere teslim olma hali, diğer yanda veciz sözlerle ölmek üzere olan evladın babasına tesellisi bulunmakla birlikte aynı zamanda İslam dininin ölüme bir yok oluş değil sonsuz bir yaşamın giriş kapısı olduğu inancı vardır.

Ölmeden önce Arap örf ve geleneklerinden biri de ölüm döşesindeki kişiye, onun güzel hasletlerini söylemektir. Bunun en güzel örneklerinden biri Müslime b. Abdülmelik'in Ömer b. Abdülaziz'in vefatı öncesinde diyalogudur.

Ömer b. Abdülaziz'in ölümü yaklaşınca, Müslime b. Abdülmelik yanına girmek için izin istedi. Ömer b. Abdülaziz ziyareti kısa tutmasını isteyip yanına girmesine izin verdi. Müslime içeri girip başının yanında durdu ve şöyle dedi: "Allah sana hayır versin ey müminlerin emîri, Muhakkak bize karşı kaskatı olan kalpleri sen yumuşattın ve sen iyiler arasında bizim de adımızın anmasını sağladın."¹⁹⁴ Dedi.

3.1.3. Hz. Muhammed'in Vefatı Öncesi Hz. Fâtıma Onun Yanında

Ölüm öncesi diyalog örneklerinden biride Hz. Peygamberin kızı Hz. Fatıma ile arasında geçen ve aynı zamanda birçok hikmeti barındıran konuşmalarıdır. Bu konuşmada bir peygamber ve ona inanan bir mü'mineden öte, bir baba ve kızı arasında geçen hem hüznün hem sevinç barındıran örnekler vardır. Bu diyalogu Abdirabbih şu şekilde kitabına almıştır: Hammad b. Seleme (ö. 167/784) Sâbitten, oda Enes b. Mâlik'den (ö. 93/711) rivayet ederek şöyle dedi: Hz. Fâtıma Hz. Peygamberin vefatı öncesi onun yanında oturuyordu. Hz. Peygamberin hastalığı ağırlaşınca sıkıntıları çoğaldı. Bu duruma şahit olan kızı Hz. Fâtıma ağladı ve dedi ki: "Vah babacığım, ne

¹⁹² 2/ Bakara 156.

¹⁹³ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 186.

¹⁹⁴ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 186.

büyük sıkıntın ıstırabın var!.” Hz. Peygamber bunun üzerine şöyle dedi: “Kızım bugünden sonra babanın sıkıntısı ve ıstırabı olmayacak .”¹⁹⁵

Aişe bnt. Talha (ö. 101/719) Mü'minlerin annesi Hz. Aişe'nin (ö. 58/678) şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Ben Fâtıma kadar konuşmasında ve sohbetinde Hz. Peygambere benzeyen başka kimseyi görmedim. Hz. Peygamberin bulunduğu yere gelince, O'na ‘hoş geldin’ der, sonra yerinden kalkıp Hz. Fâtıma'ya doğru gider; onun elinden tutup onu öper ve kendi yerinde oturturdu.”¹⁹⁶ Hz. Peygamberin vefat ettiği hastalığında Hz. Fâtıma onun yanında bulunuyordu. Efendimiz onun kulağına bir şey dedi ve Fâtıma ağladı. Sonra yine kulağına bir şey fısıldadı. Fâtıma bu sefer de güldü. Ben bu durumu hayretle karşıladım. Zira Fatıma bayanların en faziletlielerindendir. Aynı anda nasıl hem ağlar hem de güler diye şaşırdım. Hz. Peygamber vefat ettikten sonra bu durumu ona sordum. O da Şöyle dedi; babam vefat edeceğini söyleyince ağladım. Daha sonra kızım üzülme! “Ehli beytim içinde ilk sen bana geleceksin” deyince de güldüm.”¹⁹⁷

Ölüm öncesi bir diğer diyalog örneği de mümtaz ve ilk mümin(erkek) Hz. Ebû Bekr ile kızı Hz. Aişe arasında geçen konuşmadır. Bu konuşmada hüznü ve elemi içten dillendiren ve aynı zamanda babasına vasiyetini söylemesini isteyen Hz. Aişe ile ölmeden önce halifeliğinin kısa bir özetini yapan, Allah'tan korku ve ümit halini dillendiren Hz. Ebû Bekr vardır. O konuşma yazarımızın kitabında şöyle geçmektedir:

Kasım b. Muhammed şöyle diyor: Mü'minlerin annesi Hz. Aişe, Babası Hz. Ebû Bekir'in vefat ettiği hastalığında yanına girip ona şöyle dedi: “Ey Baba! Özel çevrene söyleyeceğin şeyler varsa söyle. Halkın bilmesi gereken şeyler varsa söyle. Senden sonra ne yapmaları gerekir. Dünya yurdundan ahîret yurduna intikal ediyorsun. Sen artık bu irtihale hazırsın. Bil ki ayrılığının ateşi gönlümü yakmaktadır. Benzinin solduğunu, organlarının işlevselliklerini yitirmekte olduklarını görüyorum. Senden dolayı tâziyemi Allah'tan diliyorum. Hüznümün hayra tebdilini Allah'tan diliyorum. Dinmeyen gözyaşlarımın ve artan hüznümün yegâne dindiricisi Allah'tır.”¹⁹⁸ Bunun üzerine Hz. Ebû Bekr başını kaldırdı ve şöyle dedi: “Ey kızım! Bugün perdeler kalkacak ve rabbime kavuşacağım. Gözlerimle ceza mı, mükâfat mı olduğunu göreceğim. Eğer

¹⁹⁵ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 186.

¹⁹⁶ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 186.

¹⁹⁷ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 187.

¹⁹⁸ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 187.

güzellik olursa daimdir. Şayet kötülük beni bekliyorsa o da kaimdir. Müslümanların işini yüklediğimiz günden beri onların ne dirhemi ne dinarını yemedik. Ancak onların döğülmüş hububatlarını yiyip kaba elbiselerini giydik. Habeşli olan şu köleden, şu sulama devesinden ve şu eski püskü libastan başka onların feyinden ne azı ne çoğu yanımızda yoktur. Ben öldüğümde alın onları Ömer'e götürün. Bu mesuliyetinin ağırlığından beni kurtarın." dedi. Ben de babamın dediklerini yaptım.¹⁹⁹

Arap örf ve adetlerinden biri de ölüm döşeğindeki kişinin en yakınları ve dostları onun yanına girerek ona hüzünlerini, acılarını ve onda bulunan güzel ahlakını; bazen söz ile bazen şiir ile söylerlerdi. Hz. Ebû Bekr'in vefatı öncesi Hz. Ömer ve kızı Hz. Aişe ile aralarındaki diyalog şu şekildedir: Hz. Ebû Bekir'in Vefatına yakın Hz. Ömer onun yanına girer ve şöyle der: "Ey Allah elçisinin halifesi; senden sonra gelecek olanı şiddetli zora soktun. Büyük bir sorumluluk yükledin."²⁰⁰

Hz. Aişe anlatıyor: Hz. Ebû Bekir'in gözlerine ölüm ağırlığı çöküp son nefesleri yaklaştığında cahiliye döneminde yağmur duası için Ebû Talibin, (ö. 619) Hz. Peygamberin yüzüne bakarak söylediği şu şiiri okudum:

رَبِيعُ الْيَتَامَى عِصْمَةٌ لِلْأَرَامِلِ وَأَبْيَضُ يُسْتَسْقَى الْعَمَامُ بِوَجْهَةٍ

-Ve Beyaz yüzü ile bulutlar sulanıyor, yetimlere bahar, dullara koruyucudur.²⁰²

Bu şiirden sonra Hz. Aişe'nin yüzüne bakıp dedi ki: "İşte Rasulullah." Sonra bayıldı bunun üzerine Hz. Aişe şu şiiri okudu:

لَعَمْرُكَ مَا يُغْنِي الثَّرَاءُ عَنِ الْفَتَى إِذَا حَشَرَجَتْ يَوْمًا وَضَاقَ بِهَا الصَّدْرُ

-Ömrüne and olsun ki, mezar böyle bir adamdan müstağni değildir. Bir gün ölüm hırılıtsı gelip de göğüs daraldığı vakit.²⁰⁴

¹⁹⁹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 187.

²⁰⁰ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 187.

²⁰¹ Bk. Ebû Ubeydullah Kasım b. Selam el-Bağdadî, *Fedailul-Kur'ân*, Li'l-Kasım Bin Selâm, thk, Mervân el-Âtiyye 1. Baskı (Beyrut: Daru İbni Kesir, 1415/1995), 1: 213. Ahmed b. Amr el-Bezzâr, *Müsnedül-Bezzâr*, thk, Mahfûz Rahman, 1. Baskı (Medine: Mektebü'l-Ülüm ve'l-Hikme, (1418/1998), 1: 128. Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-Ahmed*, nşr, Adîl Mürşid, 1. Baskı (Beyrut: Müessesetür-Risale, 1421/2001), 1: 205.

²⁰² İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 188.

²⁰³ Bk. Muberrid, *et-Te'azi ve'l-Merasi*, 1: 224. Muhammed b. Hasan b. Hamdun el-Bağdadi, *et-Tezkiret'ül-Hamduniye*, 1. Baskı (Beyrut: Darus-Sadr, 1417/1996), 1: 139.

²⁰³ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 188.

²⁰⁴ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 188.

Hız. Aişe dedi ki: Babam, ben bu şiiri söyledikten sonra bana kızgın bir şekilde baktı ve ‘‘Derken ölüm sarhoşluğu hak olarak gelmiş olacaktır. Kendisinden nefret edip kaçtığın şey işte budur. ’’²⁰⁵ âyetini okudu. Bu okuduğu ayetten sonra; ‘‘Şu üzerimdeki iki parça elbiseyi yıkayın ve bana bunu kefen olarak kullanın.’’ Sırtındaki elbiseler eskidir yeni kefenler ile sizi kefenleyelim dediğimde de: ‘‘Ne fark eder. Hem yeni elbiselere ölümlerden çok dirilerin ihtiyacı var’’ dedi.²⁰⁶

Ölüm vakti yaklaşınca duygularını dile getirenlerden biri de Hz. Mâviyedir. (ö. 60/680) O ölüm döşeginde iken dünya yaşamına dair hissettiği ve içinde daha çok pişmanlık sözcüklerinin geçtiği duygularını dile getirerek şu şiiri okudu:

— أَلَا لَيْتَنِي لَمْ أَغْنُ فِي الْمُلْكِ سَاعَةً وَلَمْ أَكُ فِي اللَّذَاتِ أَغْنَى النَّوَاطِرِ
— وَ كُنْتُ كَذِي طَمْرَيْنٍ عَاشٍ بِبُلْغَةٍ لِيَالِي حَتَّى زَارَ ضَنْكَ الْمَقَابِرِ

-Keşke bir saat bile mal/ mülke sahip olmasaydım. Ve keşke Lezzetlere dalmada gözü kapalı olmasaydım.

-Ve Keşke az bir şeye sahip olsaydı gecelerim. Ta ki kabir denen yerin darlığına varıncaya kadar.²⁰⁷

Ölüm vaktinin ağırlığı Hz. Muâviye’ye uğramıştı. Oğlu Yezîd (ö. 64/683) hazır değildi. Sonra Yezid geliverdi. Babasının yanında bulunan Osman b. Muhammed b. Süfyan, Yezîd’in elini tutarak babası Hz. Muâviye’nin yanına oturttu. Yezîd babasıyla konuşmaya başladı. Fakat babası o sırada kendi haliye meşgul olup konuşmadı. Yezid ağlamaya başlamıştı, o esnada Hz. Muâviye yaklaşan ölümün sıkıntısını çekiyordu. Oğlu yezide bakıp şöyle dedi: ‘‘ Ey oğulcuğum! Allah’tan en çok korktuğum şey sana bırakacağım şeydir. Ey oğulcuğum! Hz. Peygamber bir gün abdest almaya kalktı. Ben de suyu alıp mübarek ellerine döktüğümde benim üzerimdeki omuzlardan yırtılan elbiseme bakıp şöyle dedi: ‘Ey Muâviye, sana bir elbise giydireyim mi?’ dedi. Ben de evet dedim. Sonra bana bir elbise giydirdi ve ben yalnızca bir kez o elbiseyi giydim. O elbisesi hala yanımda. Bir gün Hz. Peygamber saçlarını kestirmişti, Ben o saçlarını, kestiği tırnaklarını bir şişenin içinde sakladım. Ben öldüğümde Ey oğulcuğum! Beni yıkayın, sonra Hz. Peygamberin sakladığım saçlarını ve tırnaklarını gözüme, burnuma ve ağzıma bırakın. Sonra da o Hz. Peygamberin hediye ettiği elbiseyi kefenimin altına

²⁰⁵ 50/ Kaf 19.

²⁰⁶ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 188.

²⁰⁷ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 188.

bedenime sarın. Eğer bana bir şey fayda verecekse bu fani dünyadan ayrılırken ancak bunlar fayda verir” dedi²⁰⁸

Yukarıda İbni Abdirabbih’in kitabına aldığı bu rivayetle ölüm öncesi Arap örf ve geleneklerinden birinin de mana yükledikleri eşya ve benzer şeyler ile gömülmek isteği olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Muâviyenin oğlu Yezîd’den Hz. Peygamberin hediye olarak verdiği elbise ile gömülme isteği ve bunun onun için ne ifade ettiğini ifade etmesi bunu desteklemektedir.

Ölüm vaktinin yaklaşması üzerine duygularını, Allah’tan beklentilerini ve dünya yaşamında eksikliğini hissettiği mânevi şeyleri dile getirenlerden biri de sahâbi Âmr b. Âs’tır. (ö. 43/664) İçinde bulunduğu ruh halini ve Rabbinden hem af dileme hemde rahmet beklentisini ifadelerinde dile getirmiştir. Araplarda ölümden önce evlatların babalarının başında bekleme ve onun her diyeceği şeyi dikkatle dinleme örf ve âdeti vardır. Aşağıda yazarımızın kitabında getirdiği örnek bunun en bariz örneklerinden biridir.

Âmr b. Âs’ın ölümü yaklaşmış, o da tüm çocuklarını toplamış ve onlara şöyle demişti: “Ey evlatlarım! Benim hâlim hakkında ne dersiniz. Allah’ın emri beni her yönü ile kuşatmış.” Evlatları dediler ki: “Ey babamız! Bu Allah’ın emri ölümdür. Ölüm dışında başka bir şey olsaydı seni nefsimizle korurduk” dediler. Ondan sonra Âmr b. Âs beni doğrultun dedi. Doğrulttular. Sonra dedi ki: “Allah’ım! Sen emrettin, ben emrini hakkıyla yerine getiremedim. Sen nehyettin ben tersini yaptım. Senden başka sığınılacak bir kuvvet ve güç yok. Beraatimi istiyeceğim kimse yok senden başka, Allah’ım sen bana yardım et. Suçluyum özrümü kabul et. Senden af diliyorum. ‘Senden başka ilah yoktur. Sen her türlü noksanlıktan, eşi- ortağı olmaktan uzaksın. Şüphesiz ben kendine yazık edenlerden oldum’”.²⁰⁹ Bu duayı vefat edinceye kadar tekrarladı.²¹⁰

Medine ehlinde bazıları şöyle rivayet ettiler. Âmr b. Âs’ın vefatı yaklaşınca evlatlarına şöyle dedi: “Ben öldüğümde cehenneme götürecek bir şirk içinde olmadım. Öldüğümde cennete götürecek kadar hakiki manada bir İslâmı da yaşayamadım. Fakat

²⁰⁸ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 188.

²⁰⁹ 21/Enbiya 87.

²¹⁰ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 189.

ben “La İlahə İllallah” kelimesine tutundum.” Ve vefat edinceye kadar elinin işaret parmağı hep bu kelimeyi tekrar etme halinde kaldı.²¹¹

Âmr b. Âs evlatlarına dedi ki: “Şayet ölürsem üzerime ağlamayın. Övücü şeyler ve ağıtlar söylemeyin ardımdan. Üzerime toprak atın. Sağ yanım toprağa konmada sol yanımdan daha üstün değildir. Kabrimin içini ve dışını süslemeyin. Beni defin ettikten sonra biraz kabrimin başucunda kalın. Varlığınızla biraz avunurum belki.” dedi.²¹²

3.2. ÖLÜMDEN KAYGI VE ACI DUYMA (الجزع من الموت)

Bu kısımda İbni Abdirabbih ölüm anı yaklaşınca bazı salih ve âlim kimselerin duygularını, ölüme dair endişe ve korkularını ifade ettikleri sözleri buraya almıştır. Ölüm anı yaklaştıkça nasıl bir korku ve endişe hali peydah olur nefislerde! Buna karşın neler söylenmiş onu kısaca nakletmiştir.

3.2.1. Süfyan es-Sevrînin Ölüm Kaygısı

Ölümden sonraki hayatın ve insanın ne ile karşılaşacağı kaygısının bilinmezliği, insanı korku ve endişeye sevk etmiştir. Bunun bir örneği de büyük âlim ve zahid olan Süfyan es-Sevrî’dir.(ö. 161/778) Ölüm döşeğinde halini soranlara verdiği cevaplarla endişe ve korkusunu ifade etmiştir.

Fudayl b. İyâz (ö. 187/803) dedi ki: “Arkadaşlarımızdan hiç kimseyi ölüm esnasında Süfyan es-Sevrî kadar endişe ve korku ile karşıladığını görmedik.” Biz ölüm döşeğinde süfyan es-Sevriye dedik ki: “Ey Allah’ın kulu! Bu korku ve endişenin sebebi nedir? Sen kulluk ettiğin Rabbine gidiyorsun. Ve bedenle ona kavuşuyorsun. Nedir bu vaziyetin?” Süfyan es-Sevrî bize dedi ki: “Heyhat! Ben hiç bilmediğim bir yola çıkıyorum. Hiç görmediğim Rabbe gidiyorum. Bu korkmam ve endişe duymam için yeterli değil mi?”²¹³

3.2.2. Said b. Ebî'l- Hasan'ın Ölen Kardeşine Olan Hüznü

Ölüm bazen geride kalan bir kardeşi aşırı hüzne sevk etmiş ve ayrılık acısının ağır keder ve hüznünü tattırmıştır. Bunun bir örneği de Said b. Ebî'l Hasandır. Kardeşi Hasan vefat edince, Said ölen kardeşi için büyük bir hüznü yaşadı. Bunu gören yakın çevresi ve dostları ona gelip niye bu kadar hüznü yaşadığını, bunun artık son bulması

²¹¹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 189.

²¹² İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 189.

²¹³ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 189.

gerektiğini söylediler. Bunun üzerine Said b. Hasan dedi ki: “Ben Hz. Yakub’un ağır bir hüznü yaşadığını biliyorum. Allah ona hüznü yaşamayı bir ayıp vesilesi saymamıştır. Benim yaşadığım hüznün de ayıp değil.”²¹⁴ diyerek ölümden sonra duyulan hüznün ve kederin olağanlığına vurgu yapmıştır.

Ölümü Allah’tan sabır ve sekinet dileyerek karşılayan büyük âlim Hasân-ı Basrî nefesine yönelik telkini farklı olmuştur. Salih el-Mürri (ö. 176/792) dedi ki. Hasân-ı Basrîye ölüm anı yaklaştığında yanına vardım. O ise çokça “İnna Lillah Ve İnna İleyhi Raciûn”²¹⁵ ayetini zikrediyordu. Yanında bulunan oğlu ona dedi ki: “Seni dünyayı terk ederken bu musibet anında söylenen ayeti zikrederken görüyorum. Senin bu esnada bunu söylemen gariptir baba.” Bunun üzerine Hasân-ı Basrî şöyle dedi: “Ey oğul! Ben bunu dünyayı terk ettiğim için demiyorum. Bunu nefsimе yönelik söylüyorum. Zira nefsim daha önce böyle bir musibet ile karşılaşmadı.”²¹⁶

Ölüm acısını idam edilmeden önce dile getirenlerden biride Hz. Ali taraftarlarından ve sahabi olan Hucr b. Adî’dir.(ö. 51/671) Onun ölümü şu şekilde gerçekleşmiştir. Hz. Muâviye Hucr b. Adî ve arkadaşlarının ölüm emrini verdiğinde, onlara kefenlerini gönderip kabirlerinin kazılması ve o kabirlerin üzerinde öldürülmeleri emrini verdi. Hucr b. Adî kendisine öldürülmek üzere kılıç kaldırılınca çok korktu ve derin acı hisetti. Ona denildi ki: “Sen ölümden mi korkuyorsun. Oysaki sen cesur ve ölümden korkmayan biri olarak biliniyorsun.” Bunun üzerine Hucr dedi ki: “Kabrim önümde kazılmış, kefenim yere serilmiş, kılıç boynuma dayanmış halde iken ben nasıl korkmayayım.”²¹⁷

3.3. ÖLÜLERE AĞLAMA (البكاء على الميت)

Mersiyede işlenen konulardan biri olan ağlama, ölen kişinin adını anarak onun için ağlamak ve sabır dilemektir.²¹⁸ Arap mersiye kültüründe büka (البكاء) ve sabr (الصبر) sözcükleri çokça zikredilen kavramlar arasındadır. İbni Abdirabbih eserine ölüm korkusu ve acısı başlığından sonra ölümler için ağlayanları, ölümden sonra

²¹⁴ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 189.

²¹⁵ 2/ Bakara 156.

²¹⁶ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 190.

²¹⁷ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 190.

²¹⁸ Dayf, *er-Risâ*, 86.

insanların duygularını dile getirmelerini, ağlamaya dair bazı şiirleri, Hz. Peygamber ve bazı sahabe ile kimi Salih ve âlimlerin yakınlarının ölümünden sonraki sözlerini buraya almıştır. Naklettiği haberlere yorum yapmaksızın olduğu gibi eserine alan İbni Abdirabbih rivayet edenler ile ilgili herhangi bir bilgi vermeden rivayet edilen şeyleri eserine almıştır. O râviler zinciri ile ilgilenmemiş olup tamamen söylenen haberlere önem vermiştir.

eş-Ş'abî, İbrâhim'den şöyle rivayet etmiştir: Ölümünden sonra ağlamanın da kendine özgü bir gücü vardır. Ağlamak bile var olan bir gücün tezahürüdür. Kişinin ağlaması, ağlayabilmesi dayanabilecek bir kuvvete sahip olduğunu gösterir. Hüzün çok şiddetlenince ağlama kesilir ve biter. Zira artık beden ve ruhun etki edicisi ve hüküm sürücüsü hüzün olmuştur. İbrâhim bu görüşünü destekleyen şu şiiri söyledi:²¹⁹

– فَلَيْنَ بَكَيْنَاهُ لَحَقَّ لَنَا وَلَيْنَ تَرَكْنَا ذَاكَ لِلصَّبْرِ
– فَلَمِثْلِهِ جَرَّتِ الْعُيُونُ دَمًا وَلَمِثْلِهِ جَمَدَتْ فَلَمْ تَجْرَ

-Eğer ona ağladıysak bu bizim hakkımızdır. Ve eğer ağlamayı bıraktıysak bu da sabır içindir.

-Onun gibisi için göz, yaş yerine kan akıtır. Ve onun gibisi için de göz kurur, gözyaşı gelmez olur.²²⁰

Ölüler için ağlamak, cahiliye dönemi adetlerine varmadığı sürece normal görülmüştür. Zira islam dini fitrat dinidir. Ölen biri için ağlamak fitratın bir gereğidir. Bir gün el-Ahnef ağlayan, feryat fıgan eden bir bayanın yanından geçerken bir adamın o bayanı ağlamaktan men ettiğini görür. el-Ahnef o adama der ki: “Bırak bu bayanı ağlasın. Zira o tez bir vakitte yakınına kaybetti. O yakınının gidişi yakın, seferi uzun ve uzaktır. Onu kendi haline bırak ağlasın.”²²¹diyerek o bayanın duygu dünyasını anladığını belirtmiştir.

3.3.1. Hz. Peygamberin Oğlu İbrâhim'in Vefatı

Ölülere ağlama konusunda Hz. Peygamberin vefat eden oğlu İbrâhim için ağlaması bu konudaki en önemli örnektir. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in oğlu İbrâhim vefat ettiği zaman Hz. Peygamber hüzünlenir ve oğlu İbrâhim için ağlar. Bunun üzerine kendisine: “Ya Rasûlallah! Sizde mi ağlıyorsunuz? Böyle ağlamaktan halkı men

²¹⁹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 190.

²²⁰ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 190.

²²¹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 190.

etmemiş miydiniz?” Denilince Hz. Peygamber şöyle dedi: “Gözler yaş döker, kalp etkilenip teessür duyar. Biz, Rabbimizin razı olacağı sözden başkasını söylemeyiz.”²²² Hz. Peygamberin bu sözleri islam dininde ölümden sonra Allah’a karşı isyana ve kadere rızasızlık hali olmadığı sürece ağlamanın normal olduğunu göstermiştir.

3.3.2. Hz. Peygamber ve Ensârdan Ağlayan Bayanlar

Hz. Peygamber ensârdan ağlayan bazı bayanların yanından geçiyordu, Hz. Ömer bu bayanları azarladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber Hz. Ömer’e şöyle dedi:

دَعْنِي يَا عُمَرُ، فَإِنَّ النَّفْسَ مُصَابَةً، وَالْعَيْنَ دَامِعَةً وَالْعَهْدَ قَرِيبٌ

“Bırak onları ya Ömer! Muhakkak ki nefis musibete uğramıştır. Gözler yaşla doludur, Musibet daha tazedir.”²²³ Diyerek o bayanları anladığını ifade ediyor ve Arap mersiye kültüründe çok yaygın kullanılan النفس مصابة musibete uğrayan nefis ile العين دامعة gözyaşı sözcüklerini kullanarak da bu iki önemli kavramın Arapların mersiyelerinde ki yerine vurgu yapmıştır.

3.3.3. Hz. Peygamber ve Uhûd Şehidlerine Ağlayan Kadınlar

Ölümler için ağlamanın islam tarihinde ender rastlanan örneklerinden biri de Uhûd şehitleri için ağlama ve onlara mersiye söylemedir. Bir yeğen ve komutan olarak Hz. Peygamberin Hz. Hamza için dile getirdiği yürek yakan sözleri vardır. Ölülere ağlama, matem tutma ve mersiye söyleme ile ilgili sözleri o gün şöyle tezahür etmiştir; Uhûd şehitlerine Medineli bayanlar ağlayınca, Hz. Peygamber Hz. Hamza’ya bakarak şöyle dedi: “Fakat amcam Hamza için bugün ağlayacak kimse yok!” Bu sözleri Medine ehli duydu. Ondan sonra Medine ehli ve genel görüşe göre müslümanlar tâziye, matem ve mersiyelerine Hz. Hamza’ya anarak başlarlar.²²⁴ Hz. Peygamber dedi ki: “Şayet Hamza’nın kız kardeşi safiye’ye meşakkat olmasaydı Hamza’yı defnetmezdim. Taki yırtıcı hayvanların karınları, kuşların gagaları doluncaya kadar.”²²⁵

Nu’mân b. Mukarîn’in (ö. 21/642) ölüm haberi Hz. Ömer’e ulaşınca çok üzülür, ellerini başının üzerine koyar ve sesini yükselterek der ki: “Vah Numan vah! Ölümüne çok üzuldüm. Ne yazık ki seni kaybettik.”²²⁶

²²² İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 190.

²²³ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 191.

²²⁴ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 191.

²²⁵ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 191.

²²⁶ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 191.

Arapların kültüründe, ölümden sonra ölüye olan hasret ve özlemi dile getirme vardır. Sert mîzacıyla tanınan Hz. Ömer bile şehit olan kardeşi için özlem ve hasret dolu cümleler kullanmış ve kardeşinden sonra gelebilecek her musibetin hafif olacağını ifade etmiştir.

İbni Abdirabbih onun ile ilgili kitabına şu haberi almıştır; Zeyd b. Hattâb (ö. 12/633) Yemame’de şehit olunca, K’ab b. Adiyy Kabilesinden Zeyd’in dostu olan bir adam medine’ye dönmüştü. Hz. Ömer bu adamı görünce gözlerinden yaşlar aktı ve şöyle dedi: “Ve sen Zeydi orada bırakıp mı geldin bana!”²²⁷ Hz. Ömer devam ederek dedi ki: “Yemame tarafından Saba rüzgârı her estiğinde ben hep Zeyd’in kokusunu alırım.” Hz. Ömer’e her bir musibet ulaşınca derdi ki: “Ben Zeyd’i yitirdim ve sabrettim bu musibet ne ki?”²²⁸

İslam tarihinde Hz. Ömer gibi mizacı sert ve adaleti ile ünlenmiş biri bile ölüm gerçeği karşısındaki tavrı farklı olmuş ve bu gerçekliğe uygun olanı yapmıştır. Cesur ve kahraman olan İslam komutanlarından biri olan Hz. Hâlit b. Velid’in(ö.21/642) ölüm haberi gelmişti. (Hz. Ömer ile aralarında tatsız bir münakaşa geçmişti vefatından önce) Kadınların Hz. Ömer’den çekindikleri için ağlayamadıklarını söylediler. Bunun üzerine Hz. Ömer dedi ki: “Ben-i muğire kadınları niye ağlamıyorlar. Yüzlerini parçalayıp seslerini fazla yükseltmedikçe onları Ebû Süleyman için gözyaşı dökmekten men eden bir şey yoktur.”²²⁹ diyerek ölen kişi için ağlamanın fitri olduğunu ve hatta ölünün arkasından adabınca ağlamaya teşvik ettiğini görüyoruz bu örnekte.

Ölümden sonra ağlamanın ruhu rahatlatma ve kalpte ki kederi götürme inancını ifade eden bir diğer kişi Ebû Bekr b. Ayyâş’tır.(ö. 193/809) Ebû Bekr b. Ayyâş şöyle dedi: “ Bana çok fazla içimi acıtan, derinden beni etkileyen bir musibet ulaştı. O vakit Zû Rûmme’nin şu sözünü hatırladım:

- لَعَلَّ إِنْجِدَارَ الدَّمْعِ يُعْقِبُ رَاحَةً مِنْ الْوَجْدِ أَوْ يَشْفِي شَجِيَّ الْبَلَابِلِ

-Umulur ki gözyaşlarının düşmesi hüzne bir rahatlık sağlar. Ya da kalpteki kedere şifa olur.²³⁰ Bu şiirden sonra yalnız kalır, ağlar ve teselli bulurum” dedi.²³¹

²²⁷ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 191.

²²⁸ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 191.

²²⁹ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 192.

²³⁰ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 192.

Ölümünden sonra ağlamanın ruhu rahatlatıldığını ifade eden bir başka şair de Ferezdak'tır.(ö. 114/732) Ölümünden sonra ağlayan kişinin ruh halini tasvir ederek dile getiren Ferezdak uzun bir şiir söylemiştir. İbni Abdirabbih ise onun o uzun şiirinden şu dört beytini kitabında zikretmiştir.²³²

- أَلَمْ تَرَ أَنِّي يَوْمَ جَوْ سُوَيْقَةٍ
- فَقُلْتُ لَهَا إِنَّ الْبُكَاءَ لَرَّاحَةٌ
- فَعِيدَ كَمَا اللَّهُ الَّذِي أَنْتُمْ لَهُ
- حَبِيبٌ دَعَا وَالرَّمْلُ بَيْنِي وَبَيْنَهُ
بَكَيْتُ فَنَادَتْنِي هُنَيْدَةُ مَالِيَا
بِهِ يَشْتَفِي مَنْ ظَنَّ أَنَّ لَا تَلَاقِيَا
أَلَمْ تَسْمَعَا بِالْبَيْضَتَيْنِ الْمُنَادِيَا
فَأَسْمَعَنِي سُقِيًّا لِذَلِكَ دَاعِيَا

-Beni görmedin mi Cevvi süveyka günü ağladım. Hüneyde Sana ne oluyor diye bana seslendi.

-Ona dedim ki kesinlikle ağlamak rahatlatır. Ağlamak yitirdiği kişi ile bir daha karşılaşmayacağını zanneden için şifadır.

-Sizin için onun mülkü olduğunuz Allah'a yalvarıyorum. Duymadınız mı Beydateyn adlı yerden sesleneni.

-Bir dost çağırdı ve aramızda kum (uzak) vardı. Bu çağırmaya icabet edip güzellikle kabul gördü.²³³

3.4. MEZARLARIN YANINDA SÖYLENEN SÖZ (القول عند المقابر)

Bu başlık altında İbni Abdirabbih mezarların yanından geçen, mezarlıklara ziyarete giden insanların yaşadığı duyguları nakletmiştir. Bazen şiir okuyanlar olmuş, bazen de o mezarlarda yatanlara olan özlemlerini hüznü ve özlem dolu sözlerle dile getirmişlerdir

Hiz. Peygamber mezarları ziyaret ettiğinde söylediği sözler, Hiz. Ali, Hasân-ı Basrî ve diğer bazı zatların ziyaretlerinde dile getirdikleri sözleri bu kısımda zikretmiştir.

Bu bölüme şöyle başlamıştır; bazıları dediler ki: Biz Zeyd b. Ali (ö. 122/740) ile hacca gitmek için çıktık. Neccac adlı yere vardığımızda mezarlıklara yöneldik. O esnada Zeyd b. Ali bize dönerek şöyle dedi:

- لِكُلِّ أَنْاسٍ مَقْبَرٌ بِفَنَائِهِمْ
فَهُمْ يَنْقُصُونَ وَالْقُبُورُ تَزِيدُ

²³¹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 192.

²³² İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 192.

²³³ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 192.

وَقَبْرٌ بِأَفْنَاءِ الْبُيُوتِ جَدِيدُ
فَدَانٍ وَ أَمَّا الْمُلْتَقَى فَبَعِيدُ

- فَمَا إِنْ تُزَالُ دَارُ حَيٍّ قَدْ أُخْرِبَتْ
-هُمْ حَيْرَةُ الْأَحْيَاءِ أَمَّا مَزَارُهُمْ

-Herkesin kendilerine ait bir mezarlığı vardır. Onlar (insanlar), azalırken mezarlıklar çoğalır.

-İnsanların evleri ölümlle başlarına durmaksızın yıkılır. Ve mezarlıklarda o oranda bir kabir fazlalaşıp yenilenir.

-Ölüler sağlara komşudur. Ziyaret edilmeleri yakındır. Ama karşılaşma ve birbirlerini görme uzaktır.²³⁴

Arap toplumunun kabir ve kabir içinde yatanlara yükledikleri anlamı anlama adına aşağıda gelecek olan örnek önemlidir. Zira kabir ve orada yatan ölüyü bir başka varlığa benzetme ve ondan ibret alma olgusu vardır. Yezîd er-Rakkaşi de kabirleri ve yakınındaki şehri iki askere benzetmiş ve onlara farklı anlamlar yüklemiştir.

Yezid er-Rakkaşi bir şehir ile mezarlık arasında oturuyordu. Onun yanından geçen biri ona: “Burada ne için oturuyorsun?” diye sordu. er-Rakkaşi şöyle dedi: “Ben şu iki askere bakıyorum. Biri insanları kendisine çağırıyor ki o şehirdir. Diğer asker ise insanları kendisine alıyor ki oda mezarlıktır.” Sonra en yüksek sesle şöyle seslendi: “Ey yıkımlarından mahvolmuş dehşet verici ve ıssız mezarlıkların sakinleri! Bulunduğunuz mekânların yapı malzemesi topraktır. Mezarlıklar yakın, sakinleri garip ve yalnızdır. Kardeşlerin, komşuların ziyaretleşmeleri gibi birbirlerini ziyaret edemiyorlar. Toprak ve taş onları yuttu. Zaman, o kabir sakinlerini unutturup çürüttü.”²³⁵

3.4.1. Hz. Ali’nin Kabir Ziyaretine Dair Sözleri

Hz. Ali kabirleri dehşet verici ve ürpertici yerlere benzeterek o kabirde bulunan ölümler için dua etmiş ve kendine özgü bakış açısını yansıtarak şöyle demiştir: “Allah’ın selam üzerinize olsun ey dehşet verici ve içi ürpertici diyarın sakinleri olan müminler! Allah’ım bizi ve onları affet. Affın ile günahlarımızı ve onların kusurlarını ört.” Sonra Hz. Ali şöyle devam eder: “Yeryüzünü dirilere ve ölümlere üstünde ve içinde barınma imkânı yaratan- Allah’a hamd olsun. Yaradılışımızı topraktan, dönüşümüzü toprağa kılan ve tekrar diriltecek olan Allah’a hamd olsun. Ölümü hatırlayıp gereği gibi

²³⁴ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 193.

²³⁵ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 193.

yaşayanlara, salih amel işleyenlere, kanaat edip azla yetinenlere ve Allah'tan razı olanlara müjdelersun.²³⁶

Başka bir rivayette Hz. Ali dünyanın ve içindeki şeylerin faniliğine vurgu yaparak mezarlık ziyaretine gidince şöyle dedi: “Mekânları sukûnet kapladı, mallar paylaşıldı, eşler nikâhlandı. Ey bu mezarlıkların sakinleri, sizden sonra arta kalan şeylerin akibeti böyledir. Keşke, şuan içinde olduğunuz durumu ben de bilebilseydim.” Sonra şöyle devam etti: “Şayet bu mezarlıkların sakinlerine konuşma imkânı verilseydi şöyle derlerdi: “Muhakkak ki en hayırlı azık takvadır.”²³⁷

3.4.2. Hz. Peygamberin Kabir Ziyaretinde Söylediği Söz

Hz. Peygamber, kabir ziyaretlerine gittiğinde yaşayanlara selam verdiği gibi selam vermiş ve kendisinin de o kabirlerin bir sakini olacağını ifade ederek şöyle demiştir: “Selâm size, ey mü'minler diyârı! İnşallah yakında biz de aranızda katılacağız.”²³⁸

Hasân-ı Basri bir kabiri ziyaret ettiğinde şöyle derdi: “Ey bu yıpranmış cesetlerin, çürümüş kemiklerin ve dünya hayatından sana iman ederek çıkan bu şahsın Rabbi olan Allah'ım! Ona katından esenlik ve bizden selam eyle” Diyerek dua sözcükleri içeren bu cümleleri kullanmıştır.²³⁹

Ali b. Fadl bir kabri ziyaret ettiğinde şöyle derdi: “Allah'ım! Bu kabrin sakini olan şahsın ölümünü, sevmediği şeylerden kurtulmasına vesile eyle. Hesabını kolay kılıp sevdiği şeyleri Ziyâdeleştir.”²⁴⁰

3.5. KABİRLERİN VE ÖLÜLERİN YANINDA SÖYLENEN SÖZLER (الوقوف على القبور وما بين الموتى)

Kuşkusuz her toplumda ölüm ve ölümün meydana getirdiği ayrılık hissine dair duyulan acının kendine özgü bir yol ve yöntemi olmuştur. Araplar kadim tarihlerinden beri ölüm temasını sıkça günlük hayatlarında işlemiş ve bazen bir hayat boyu o acı ile yaşamayı sürdürmüşlerdir. İbni Abdirabbih, yukarda yazdığı başlık altında eserine, kabirlerin ve ölülerin başında Arap kültüründe nakledilmiş nesir ve şiirlerin bir kısmını

²³⁶ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 193.

²³⁷ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 193.

²³⁸ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 194.

²³⁹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 194.

²⁴⁰ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 194.

almıştır. Hz. Peygamberin vefatından sonra ve kabri ile ilgili nakiller; bazı sahabelerin, tabiinlerin ve daha sonraki kimi zatların ölümlelerinden sonra, ya da kabirlerinin başına gelen bazı kimselerin sözlerini, şiirlerini yorum yapmaksızın eserine almıştır. Bazen bir babanın yitirdiği evladına yazdığı yürek yakan hüznü dolu sözleri, bazen de bir evladın ölen ebeveynine olan özlemini şiirlerle dile getirmelerini zikretmiştir. Bir kardeşin kardeşine doymaksızın ömür boyu sürdürdüğü hasretin sözcüklerle dile gelişini, bir kölenin efendisine minnet ve hasret dolu feryatlarını ve farklı farklı sıfatlara sahip kişilerin hayatta iken ölüm ile yitirdiği sevdiklerine dile getirdikleri sözleri, şiirleri, hutbeleri tavırları bu bölümde nakletmiştir.²⁴¹

3.5.1. Hz. Peygamberin Kabrinin Yanında Bir Bedevinin Sözleri

Bir bedevi Arap Hz. Peygamberin kabrinin yanında durup şöyle dedi: “Senin dediklerini biz kabul ettik. Rabbinden alıp bize emrettiğin, ulaştırdığın hükümleri duyduk ve itaat ettik. Allah senin hakkında Kur’anı Kerim’de şöyle dedi: ‘Eğer onlar kendilerine kötülük ettiklerinde sana gelselerdi Allah’tan bağışlanmayı dileselerdi, peygamber de onlar için mağfiret dileseydi, elbette Allah’ı ziyâdesiyle affedici ve esirgeyici bulurlardı.’”²⁴² Bizde de nefsimize zulmettik ve işte sana geldik. Bizim için Allah’tan istiğfar dile.” Bedevi adamın bu sözlerinden sonra orada bulunan herkesin gözünden yaşlar akmıştı.²⁴³

3.5.2. Hz. Peygamberin Kabrinin Başında Hz. Fatıma

Kabri başında durup ağlayan ve yürek yakıcı mersiye şiiri söyleyenlerden biride Hz. Fatımadır. Bu mersiye şiirinde Hz. Fatıma içinde bulunduğu ruh dünyasını tasvir etmiş ve babası olan Hz. Muhammed’i (s.a.v.) yeri sulayan ve bereket getiren yağmura benzetmiştir. Ona olan özlem ve hasretini özlü sözlerle dile getiren Hz. Fatıma Hz. Muhammed’in kabrinin yanına gelip şöyle dedi:

- إِنَّا فَقَدْنَاكَ فَقَدْ الْأَرْضِ وَابِلَهَا
وَعَابَ مُذْغِبَتْ عَنَّا الْوَحْيِ وَالْكِتَابُ
- فَلَيْتَ قَبْلَكَ كَانَ الْمَوْتُ صَادَقَنَا
لَمَّا نُعِيتَ وَحَالَتْ دُونَكَ الْكُتُبُ

-Seni yitirdik, yeryüzünün yağmuru yitirmesi gibi. Gidişinle Bizden vahiy ve kitap kesildi.

²⁴¹ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 194.

²⁴² 4/Nisa 64.

²⁴³ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 194.

*-Keşke ölüm senden önce bize uğrasaydı. Ölümün ile topraktan nice perdeler girdi aramıza.*²⁴⁴

Enes b. Mâlik şöyle dedi: “Biz Hz. Peygamberi defnettikten sonra Hz. Fatıma geldi ve bana bana şöyle dedi: “Ey Enes! Resulullah’ın üzerine toprak atmaya nasıl eliniz vardı, nasıl gönlünüz razı oldu?” Sonra ağladı ve şöyle seslendi: “Ey babacığım! davet eden Rabbine icabet ettin. Ey babacığım! Rabbine senden daha yakını yok. Ey babacığım! Ölüm haberini Cibril’e bildiriyoruz. Ey babacığım! Barınacağın yer Firdevs cennetidir.” Bu sözlerden sonra Hz. Fatıma sustu ve başka hiç bir şey söylemedi.²⁴⁵

Hz Ömer’in defin işlemi bittikten sonra, Abdullah b. Mes’ud (ö. 32/652) gelmiş ve onun cenaze namazına yetişememişti. Kabrinin yanında durup ağladı ve üzerindeki elbiseyi yere attı. Sonra şöyle dedi: “Allah’a yemin olsun ki senin cenaze namazını kaçırmış olsam da seni övmeyi kaçırmadım. Allah’a yemin olsun ki sen hakkı ve adaleti yerine getirmede çok cömerttin. Haksızlığa ve batıla karşı taviz vermedin. Razı olunması gereken yerde razı oldun. Kızman gereken yerde de kızdın. Hiç kimseyi ayıplamadın. Hiçbir zâlime alkış tutmadın. Allah sana bol hayır ve ihsan eylesin.”²⁴⁶ Diyerek kabir başında öleni güzel yönleri ile övmenin bir başka örneğini teşkil etmiştir.

Hz. Ali, Habbab b. Eret’in (Ö.37/657-58) kabrinin yanında durdu ve şöyle dedi: “Allah Habbab’a merhamet etsin! Kılıç olmadan İslam’a rağbet edip Müslüman oldu. Cihada severek gitti. Zahit olarak yaşadı. Bedeni ile imtihan oldu ve sabretti. Allah iyi amel edenlerin sevabını boşa çıkarmaz.”²⁴⁷ Bu örnekte de Hz. Ali kabir başında durarak bir yaşayanı över gibi şehid olan mümtaz sahabeyi övmüştür.

3.5.3. Hz. Hasan Babası Hz. Ali’nin Kabri Başında

Hz. Ali vefat etmişti. Hz. Hasan (ö. 49/669) babasının kabrinin başına gelip şöyle dedi: “Ey insanlar! Dün aranızdan öyle bir zat ayrıldı ki ilim ve hilmde ne öncekiler onu geçebildi, ne de sonrakiler ona yetişebildi. Allah’ın Rasulu onu gönderiyor, bayrağı ona veriyor ve o fetih vaki olmadan dönmüyordu. Geride miras olarak ne sarı (altın) dinar ne de beyaz (gümüş) dinar bırakmadan göç etti. Yalnızca aile

²⁴⁴ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 194.

²⁴⁵ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 194-195.

²⁴⁶ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 195.

²⁴⁷ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 195.

efradına hizmetçi edinmek için ayırdığı yedi yüz dirhem bıraktı.”²⁴⁸ Bu örnekte bir evladın babasına olan özlemini, onun güzel ahlakını dile getirerek gidermeye çalıştığını görüyoruz. Ve yine ana tema, kabrin başında durup ölen kişiyi hayır ve güzel yönleri ile anmadır.

Abdurrahman b. Hüseyin, Muhammed b. Mus’ab tan rivayet ederek şöyle dedi: Dâvud et-Tâî (ö. 165/781) vefat ettiğinde İbni Semmâk ona yönelik şöyle dedi: “Muhakkak Dâvud’un yüzü ve gözü ahirete dönüktü. Onun kalp gözü fiziki gözüne perde indirmişti. Yakınındaki dünyalık şeyleri değil, ebedi yurt olan ahirete bakıyordu. Sizin bakıp gördüğünüz şeylere o bakmıyor, onun bakıp gördüğü şeyleri de siz göremiyor ve hissedemiyordunuz. Sizler ona hayret ederken o da sizin hayretinize hayret ile bakıyordu. O, sizde akıllarınızı alan ve kalplerinizi öldürüp mağrur ve meftun bir hale getiren dünya sevgisini gördü; dehşete kapıldı. Ben ona baktığımda ölümler arasında yaşayan bir diriye gördüm. Ey Dâvud! Senin çağının insanları arasındaki konumun ne acayıptır. Sen nefsinin isteklerine uymadın. Ona asıl ahiretteki karşılığı itibarıyla sen ikramda bulundun. Nefsini yormakla asıl rahatlığa talip oldun. Nefsini aç bıraktın ama daha güzel nimetlere talip oldun. Yırtık elbiseler giydin ama en değerli elbiseleri giymeyi diledin. Sonra ölmeden önce nefsini öldürdün. Nefsini kabre gömdün o kabre girmeden. Azap çekmeden önce ona azap çektirdin. Nefsini evinde hapsedtin. Ne bir dost ne bir keyif meclisi ne evinden çalınacak bir şey ne de bedeninin uzanacağı yumuşak döşekler olmadı evinde. İçecek soğuk suyun, sabah akşam serilecek sofran olmadı. Ey Dâvud! Ne iştahı cezbeden serin su, ne güzel yemekler, ne yumuşacık elbiselere rağbet edip istemedin. Sen var olanla yetinip zühdü seçtin. Senin rağbet edip yöneldiğin güzellik ve nimetler; terk edip iltifat etmediğin, hakır görüp bakmadığın şeylerden çok daha büyük ve değerlidir. Sen öldüğünde Rabbin keremi ile senin şöhretini artırdı. Sana amellerinin güzel giysilerini giydirdi. Senin cenazene katılanları görseydin Rabbinin sana verdiği kıymet ve fazileti görürdün.”²⁴⁹ Diyerek uzun ve övgü içeren bir kabir başındaki ziyaretçinin ifadeleri yer almıştır.

²⁴⁸ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 195.

²⁴⁹ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 196.

Kabir başında durup kardeşinin ölümünü asla unutmayacağını yemin ile dile getiren başka biride Ahnef b. Kays'tır. (ö. 67/686-87) Ahnef kardeşinin kabrinin başında durup şu şiiri okudu:

- فَوَ اللَّهِ لَا أَنْسَى قَتِيلًا رُزِنْتُهُ
بِجَانِبِ قَوْسَى مَا مَشَيْتُ عَلَى الْأَرْضِ
- بَلَى إِنَّهَا تَعْفُو الْكُلُومَ وَ إِنَّمَا
نُوكِّلُ بِالْأَذْنَى وَإِنْ جَلَّ مَا يَمْضِي²⁵⁰

-Allah'a yemin olsun ki, yeryüzünde yaşadığım sürece kavsa tarafında öldürülüp musibetini yaşadığım kişiyi unutmayacağım.

-Evet, günlük uğraşlarımıza rağmen yaralar sarılır. Geçmişte yaşadıklarımız her ne kadar acı olsa da.²⁵¹

Mersiye denilince ilk düşünülen ve çok elim bir şekilde şehit edilen Hz. Hüseyindir. Kardeşi Muhammed onun güzel ve mükemmel ahlakını dile getirerek iç dünyasında meydana gelen hüznü, acıyı ve kederi; gözü yaşlı, kalbi mahzun bir şekilde kabrinin başında durup dile getirdi: “Ey Hüseyin! Allah sana merhamet etsin. Yaşamın izzet ve şerefle idi. Vefatın adeta bizi yıktı. En güzel ruh senin bedeninin taşıdığı ruhtu. En güzel beden kefeninin sardığı bedendir. Nasıl böyle olmasın ki! Sen Rasulullah’ın torunu ve neslinin devamıydın. Ehli Beyt’in beşincisiydin. Sen İslam dininin kucağında Ali ile Fatıma’nın terbiyesinde büyüdün. Her ne kadar fırakın ile yüreklerimiz yansa da yaşamın da ölümün de güzel ve izzetliydi.”²⁵²

3.5.4. Hz. Ebû Bekrin Kabrinin Başında Hz. Aişe’nin Söylediği Sözler

Kabir başında durup his dünyasında duyduğu hüznü ve acıyı dillendirenlerden biri de mümlerin Annesi Hz. Aişedir. O babasının kabrinin başında durup ona dua ediyor, onu yitirmekle iç dünyasında oluşan duyguları söylüyor ve onun dünyada ki güzel amellerinden söz ederek şöyle diyordu: “Allah yüzünü ağartsın, amellerine en hayırlı karşılık ile mükâfat versin; muhakkak ki yüz çevirdiğin dünyayı zelil, yöneldiğin ahireti ise aziz eyledin. Rasulullah’tan sonra en büyük hadise ve mûsibet seni yitirmek oldu. Allah’ın kitabında mûsibetlere sabredenler güzel mükâfat ile müjdelendi. Ben de Allah’tan sana mağfiret ve ben, bu tâziyeden dolayı sevaba nail olmayı diliyorum.

²⁵⁰ Bk. Cemaleddin Yusuf b. Abdullah el-Kurtubi, *el-İsti’ab fî Ma’rifeti’l-Eshab*, thk, Ali Muhammed el-Bicavi 1.Baskı (Beyrut. Darü’l Cil, 1412/1992), 4: 1638. İzzüddîn Ali b. Muhammed el-Cezeri, *Üsdü’l-Gabe*, (Beyrut: Dar’ül Fikr, 1409/1989), 5: 87.

²⁵¹ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 196.

²⁵² İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 196.

Allah'ın selamı ve rahmeti üzerine olsun. Seni yitirmemiz çok zor olsa da Allah'ın emrine razıyız.” dedi ve dönüp gitti.²⁵³

3.5.5. Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e Söylediği Mersiyesi

Hz. Ebû Bekir vefat etmişti. Medine şehri Hz. Peygamberden bu yana böyle hüznü bir gece yaşamamıştı. Kadın, erkek herkes ağlıyordu. Hz. Ali acele ile geldi. O da ağlıyordu. Sürekli “İnna lillah ve inna ileyhi râciûn” ayetini okuyarak Hz. Ebû Bekir'in başucunda durdu ve şöyle dedi: “Ey Ebâ Bekr! Allah'ın rahmeti ve mağfireti üzerine olsun. Sen insanlardan ilk müslüman olan, imanında en samimi olan, yakini en şiddetli olan, hayırda en önde olan, İslam'a en çok hizmet eden, ehline en yumuşak davranan; ahlak, fazilet ve davranışlarında Rasulullah'a en çok benzeyen kişiydin. Allah seni Rasulullah'tan, İslamdan ve müslümanlardan yana en üstün hayırlarla mükâfatlandırın. Allah'ın Rasulünü insanlar yalanladığında sen onu tasdik ettin. İnsanlar cimrilik ettiğinde sen tüm varlığınla cömertlik gösterdin. İnsanlar durup yerlerinde oturduğunda sen hep onunla birlikte mücadele ettin. Allah seni kitabında “Siddîk” ismiyle isimlendirdi. Allah'a yemin olsun ki sen İslam'a kale, kâfirler için azap oldun. Delilin kuvvetli, basiretin güçlü, nefsin korkmak bilmeyen, en şiddetli kasırgaların ve fırtınaların hareket edip zarar veremediği kocaman dağ gibiydin. Rasulullah'ın hakkında dediği gibi; bedenlen zayıf, Allah'ın emrinde güçlü, kendi nefsinde mütevâzi, Allah katında aziz, insanlar nezdinde kıymet ve değeri pek yüce biriydin. Kimsenin sende alacağı kalmadı. Güçlü senin yanında hep zayıf oldu; onlardan fakirin hakkı alındı. Zayıflar senin yanında her zaman güçlü oldu, zira onların da hakkı kimseye bırakılmadı. Allah senin ecir ve hayrından bizi mahrum etmesin. Senden sonra bizi delaletten muhafaza buyursun.” Diyerek kabri başında övgü dolu sözler ile onu andı.²⁵⁴

Abdûlmelik b. Mervân, (ö. 86/705) Hz. Muâviye'nin kabrinin yanında durdu ve zamanın geçiciliğine vurgu yapıp şöyle dedi: “Ey Muâviye! Allah'a yemin ederim ki senin hakkında benim bildiğim; konuştuğun zaman ilim ile konuşurdun, sustuğunda yumuşak huyluluğundan dolayı susardın. Bu sözlerden sonra şu şiiri okudu:

رَزِيئَةُ مَالٍ أَوْ فِرَاقُ حَبِيبٍ

— وَمَا الدَّهْرُ وَالْأَيَّامُ إِلَّا كَمَا تَرَى

²⁵³ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 197.

²⁵⁴ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 198.

-Senin de bilip gördüğün gibi Zaman ve günler nedir ki, ya malı ya da bir dostu kaybetmedir.²⁵⁵

Arap İslam kültüründe kabir başında durup o kabirde yatan ölüye yönelik hitap etme, ölenin güzel yönlerini zikretme ve iç dünyasındaki duyguları dile getirme kültürü vardır. Burada İbni Abdirabbih, Dahhâk'ın gelip Ziyâd'ın(ö.67/686) kabri başında durup şiirle hitap etme haberini kitabına alarak şöyle diyor: Heysem b. Adî (ö. 207/822) dedi ki: Kûfe'de Ziyâd vefat edince Hz. Muâviye onun yerine Dahhâk'ı görevlendirdi. Dahhâk kûfe'ye varınca ilk olarak Ziyâd'ın kabrinin yerini sordu, ona kabrinin yerini gösterdiler. O da kabrin yanı başında durdu ve şu şiiri okudu:²⁵⁶

— أبا الْمُغِيرَةَ وَالْدُّنْيَا مُفْجَعَةٌ وَإِنَّ مَنْ عَرَّتْ الدُّنْيَا لَمَعْرُورٌ
— قَدْ كَانَ عِنْدَكَ لِلْمَعْرُوفِ مَعْرِفَةٌ وَكَانَ عِنْدَكَ لِلنَّكَرَاءِ تَنْكِيرٌ
— لَوْ خَلَّدَ الْخَيْرُ وَالْإِسْلَامُ ذَا قَدَمٍ إِذَا لَخَلَّدَكَ الْإِسْلَامُ وَالْخَيْرُ²⁵⁷

-Ey Ebâ Muğîre! Dünya acıklı bir yerdir. Ve muhakkak dünyanın aldattığı kişi aldanmıştır.

-Muhakkak senin katında iyilik, iyi bilinir. Ve senin katında kötülükte, kötülük olarak bilinirdi.

-Eğer iyilik ve İslam birini ölümsüzleştirseydi, o zaman seni ölümsüzleştirirdi.²⁵⁸

3.5.6. Hz. Ali Hz. Fatıma'nın Kabri Başında

el-Medâini (ö. 228/843) dedi ki: Hz. Ali Hz. Fatıma'yı defnettikten sonra kabrinin yanı başında durup çok hüznü bir şekilde ondan ayrılışının ruh dünyasında kopardığı fırtınayı dile getirerek şu şiiri okudu:

— لِكُلِّ اجْتِمَاعٍ مِنْ خَلِيلَيْنِ فُرْقَةٌ وَكُلُّ الَّذِي دُونَ الْمَمَاتِ قَلِيلٌ
— وَإِنَّ اِفْتِقَادِي وَاحِدًا بَعْدَ وَاحِدٍ دَلِيلٌ عَلَى أَنْ لَا يَدُومُ خَلِيلٌ²⁵⁹

-İki dost için her beraberliğin bir fırakı vardır. Ve ölüm dışında ki her ayrılık az ve kolaydır.

²⁵⁵ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 198.

²⁵⁶ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 198.

²⁵⁷ Bk. Muberrid, *et-Te'azi ve'l-Merasi*, 1: 111, *el-Kâmil fil-Luğati ve'l-Edeb*, 1. 251. İbrâhim b. Ali B. Temim el-Ensârî el-Husrî, *Zehr'ül- Adâb*, thk. Ali Muhammed el-Beycâvî, 1.Baskı (Beyrut: Darü'l-Cil, 1372/1953), 4: 985.

²⁵⁸ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 198.

²⁵⁹ Bk.Ebû Abdullah ez-Zübeyr b. Bekkâr, *el-Ahbârü'l-Muvaffakiyât*, thk, Sâmi Mekkî, 2. Baskı (Beyrut: âlemü'l-Kutüb, 1416/1996), 1. 1438. İbnî Hamdun, *et-Tezkiret'ül-Hamduniye*, 4: 237. Nûveyrî, *Nihâtü'l-Ereb fî Fünûni'l- Edeb*, 5: 167.

-Ve muhakkak benim bir biri ardına yitirdiklerim, beraberliğin daim olmadığına delilidir.²⁶⁰

Hiz. Osmanın eşi, onun kabrine gelip kendisini hüznü az yaşamakla eleştiriyor ve daha sonra bir dişini kırıp ömrünün geri kalan kısmını sadece eşini düşünerek geçireceğini ifade ediyor. Bu haberi İbni Abdirabbih eserine şu şeklide almıştır: İbn el-Kelbî dedi ki: Nâile bint el-Ferâfisa (ö. 35/656) Hiz. Osman'ın kabrinin başına gelip durdu ve ona ‘Allah sana Rahmet etsin’ deyip şu şiiri okudu:

- وَمَالِي لَا أَبْكِي وَتَبْكِي صَحَابَتِي وَقَدْ ذَهَبَتْ عَنَّا فَضُولُ أَبِي عَمْرٍو

-Bana ne olmuş ki ağlamayayım ve arkadaşlarımda ağlasın. Ve muhakkak Ebi Amr'ın fazileti bizden ayrıldı.²⁶¹

Bu şiiri okuduktan sonra yerine döndü ve şöyle dedi: “Görüyorum ki hüznü, elbiselerin eskimesi gibi eskiyip azalıyor. Osman'ın hüznünün kalbimde eskimesinden korkuyorum!” Daha sonra bir taş getirip dişini kırdı ve şöyle dedi: “Allah'a yemin olsun ki Osman'nın yerini kimse tutmayacak.”²⁶²

Ünlü şair Ebü'l-Atâhiye (ö. 210/825) ölen oğluna kabrinin başında durarak “Zühdiyyât” şiiri kısmından bu iki beyti söylemiştir. Hüznünü tüm iç âleminde hissetme ve ölen oğlundan ders alma gibi incelikler barındırır. Ebü'l-Atâhiye oğlunu defnettikten sonra kabrinin yanı başında durup mahzun bir şekilde şu şiiri okudu:

- كَفَى حَزَنًا بِدَفْنِكَ ثُمَّ إِنِّي نَفَضْتُ تُرَابَ قَبْرِكَ مِنْ يَدَيَّ فَأَنْتَ الْيَوْمَ أَوْعَظُ مِنْكَ حَيًّا²⁶³ - وَ كُنْتَ وَفِي حَيَاتِكَ لِي عِظَاتٌ

-Ve ben kabrinin topraklarını ellerimden sildim. Hüznü olarak seni defnetmek yeterlidir bana.

-Senin yaşamından ben ders alıyordum. Bugün senin ölümün bana yaşamından daha büyük ders olmuştur.²⁶⁴

²⁶⁰ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 198.

²⁶¹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 199.

²⁶² İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 199.

²⁶³ Bk. İbşihi, *el-Müstetraf fî Külli Fennin Müstetraf*, 1. 515. Muhammed b. Aydemir el-Müsta'simî, ed-*Dürrü'l-Ferîd ve Beytü'l-Kasîd*, thk, Süleyman Cabbûr, 1. Baskı (Beyrut: Darü'l-Kütübil-İlmiyye, 1436/2015), 1: 342.

²⁶⁴ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 199.

Ebî Zer el-Hemedânî vefat eden oğlu Zer'in kabrinin başında durup şöyle dedi: "Ey Zer! Senin meleklere vereceğin cevaba olan hüznüm, seni kaybetme hüznümü geçmiştir. Keşke kabirde sana ne söylendi ve sen ne cevap verdin onu bilseydim." Sonra dedi ki: "Allah'ım oğlumun üzerinde bir hakkım varsa onu ben afettim. Ve senin rahmetine havale ettim." Daha sonra son kez kabre bakıp şöyle dedi: "Ey Zer! Biz dönüyoruz. Seni burada bırakıyoruz. Zaten burada kalsak da sana bir yararımız dokunmaz."²⁶⁵

Bedevi bir kadın ölen babasının kabrinin başında durup şöyle dedi: "Ey Babacığım! Muhakkak ki senin vefatınla Allah'tan hayırlı ecir ve ihsan umuyoruz. Allah'ın Peygamberinde bizim için musibette de örneklik vardır. Ey Allah'ım! Babam sana azıksız geldi. Senin kulun olan babam insanların ellerinde olana maldan zengin, senin indinde olana muhtaç geldi. Ey cömert olan Allah'ım! Sana yönelenleri boş çevirmezsin. Faziletin ve zenginliğin ile fakirlere çok cömertsin. Sen rahmetinle günahkarlara yegâne sığınaksın. Ey Allah'ım! Misafirliğine gelenleri en iyi şekilde karşılayansın. Onu cennetine al Allah'ım." Sonra kabrinin başından ayrılıp gitti.²⁶⁶

Abdurrahman b. Ömer şöyle dedi: Ben Necd bölgesinde evladı vefat etmek üzerine olan bir bedevi kadının çadırına uğradım. Kadın evladının gözlerini kapattı. Başını bağladı ve evladı vefat etti. Bana dedi ki: "Ey yeğenim! Bende buyur! Benden bir şey mi istiyorsun?" dedim. Kadın dedi ki: "Allah'ın nimet verdiği kişinin ne hakkı olabilir, uzun süre evladına bakmamı sağladı. Kabre indirme vakti gelmeden iyi ve güzel bir yaşam yaşamalı insan. Allah'ın affına mazhar olmak için salih ameller işlemeli, kişi nefesine hiçbir şey yapamayacağı gün gelmeden önce ahirete çalışmalıdır." Kadın bunları söylerken gözlerinden yaş akmıyordu. Sabırlı ve sakin duruyordu. Daha sonra Kadın, evladına baktı ve şöyle dedi: "Allah'a yemin olsun ki evladımın malı, karnını doyurmak için değil, düşkünlere dağıtmak için vardı. O, iyilik ile hemhal olmuş biri idi. Ve sonra şu şiiri okudu:

وَإِنْ كَانَتْ الْفَحْشَاءُ بِهَا دُرْعًا

- رَحِيبُ الدَّرَاعِ بِأَلَّتِي لَا تَشِينُهُ

²⁶⁵ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 199.

²⁶⁶ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 200.

-O cömertlikte israfa kaçmadan elleri geniş idi. Kötülükleri işleme de ise gayet cimri biriydi.²⁶⁷

Ömer b. Abdulaziz vefat eden oğlu Abdülmelik'in kabrinin yanı başında durup şöyle dedi: "Ey oğul! Allah sana merhamet etsin. Senin doğumunla biz çok sevindik. Seninle hep neşe ve hoşnutluk duyduk. Ölümünle Allah'ın kaderine teslim olup ondan gelene razıyız." Diyerek oğluna kabri başında bu şekilde hitapta bulunmuştur.²⁶⁸

3.6. MERSİYE (المراثى)

Arap dili ve edebiyatında şiir en önemli öğelerden biridir. Şiirin ana konularından birisi de mersiye (risâ') şiiridir. Arap edebiyatında mersiye başlangıcı, cahiliye dönemindeki cenaze törenlerinde kadınların terennüm ettikleri secili ve âhenkli sözlere dayanmaktadır.²⁶⁹ Bu sözler daha sonra manzum kalıplara dökülerek bugün mersiye olarak bilenen tür ortaya çıkmıştır. Arap edebiyatında klasik mersiye, üç ana bölüme ayrılır. Bunlar ölen kişiye duyulan acı ve hüznün tezahür ettiği ağlama (nedb, nevh) bölümü, ölen kişinin erdem ve iyiliklerinin dile getirildiği (te'bîn) bölüm ve ölen kişi için duyulan hüznün ve acıya katlanmanın tavsiye edildiği (sabır, azâ) bölümleridir.²⁷⁰

Arap mersiye kültüründe genel olarak işlenen konular: Ağlama, sabır, övgü, kader, hayat ve ölüm, kader ve zaman, tâziye ve kutlama ve hiciv gibi konulardır.²⁷¹ Cahiliye ve İslam dönemi olarak iki devrede konular farklılaşmıştır. Cahiliye devresine özgü konular arasında en belirgin olanları, mersiyede öldürülen kişiye ağlama, intikam yemini, düşmana tehdit ve aşağılama, öldürülen kişinin yakınlarını öven ve cesaretlendiren sözlerdir.²⁷² İslam dönemi işlenen mersiye konularında ise Allah, ahiret, şehadet, cihad vb. gibi kavramları içermektedir.²⁷³

İbni Abdirabbih bu bölümde Arap edebiyatı ve kültüründe önemli bir yere sahip olan mersiyeyle dair şiirleri kitabına almıştır. Bu şiirleri naklederken önce kendi nefesine mersiye söyleyen kimselerden başlar. Daha sonra kabrinin yerini tasvir eden, kabrinin üzerine yazılmasını istedikleri şeyleri ifade edenlere yer vermiştir. İbni Abdirabbih "el-

²⁶⁷ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 200.

²⁶⁸ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 200.

²⁶⁹ Toprak, " Mersiye", 29: 219.

²⁷⁰ Toprak, " Mersiye", 29: 219.

²⁷¹ Toprak, " Mersiye", 29: 219.

²⁷² Toprak, " Mersiye", 29: 219.

²⁷³ Toprak, " Mersiye", 29: 219.

İkdu'l-ferid" adlı eserinde tâziye ve mersiye bölümünün (kitap) büyük bir kısmını mersiye şiirleri oluşturmaktadır. Bu bölümün (kitap) giriş kısmından buraya kadar ki, kısımları daha çok ölüm öncesi, ölüm anı, öldükten sonra ki süreç, kabir ve mezarlıklar ile ilgili söylenen sözler ve şiirlerden nakletmiştir. Bu bölümün ana temasında mersiye şiirleri yer almaktadır.

3.6.1. KİŞİNİN KENDİSİNE, KABRİNE VE KABİR TAŞINA DAİR SÖYLEDİĞİ MERSİYELER

3.6.2. Yezid İbni Hazzâk'ın Kendisine Söylediği Mersiye

İbni Abdirabbih bu bölüme Araplarda kendisine mersiye şiirini ilk söyleyen kişi olarak bilinen İbni Hazzâk ile başlayarak şöyle der: İbni Kuteybe (ö. 276/889) mersiyeyle dair şöyle bir bilgi nakleder: Araplarda kendisine ağlayan, şiirlerinde kendisine yönelik ölüm temasını işleyen ve kendisine mersiye söyleyen ilk kişi Cahiliye dönemi şairi olan Yezîd b. Hazzâktır.²⁷⁴

İbni Hazzâk kendisi için ölmeden önce ölümü yaşayan birinin hissedebileceği duyguları ifade ediyor, dünya ve içindeki metasının önemsizliğini belirtip dünyayı zem ediyor ve duygularını şu yedi beyitlik şiirle dile getiriyor:

هَلْ لِلْفَتَى مِنْ بَنَاتِ الدَّهْرِ مِنْ رَاقِي	أَمْ هَلْ لَهُ مِنْ حِمَامِ الْمَوْتِ مِنْ وَاقي
- قَدْ رَجَلُونِي وَمَا بِالشَّعْرِ مِنْ شَعَثٍ	وَأَلْبَسُونِي ثِيَابًا غَيْرَ أَخْلَاقٍ
- وَطَيَّبُونِي وَقَالُوا أَيُّمَا رَجُلٍ!	وَأَدْرَجُونِي كَأَنِّي طِيٌّ مِخْرَاقٍ
- وَأَرْسَلُوا فِتْنَةً مِنْ خَيْرِهِمْ حَسَبًا	لِيُسْنِدُوا فِي ضَرْيَحِ الْقَبْرِ أَطْبَاقِي
- وَقَسَّمُوا الْمَالَ وَارْفَضَتْ عَوَائِدُهُمْ	وَقَالَ قَائِلُهُمْ مَاتَ إِنْ خَذَاقٍ!
- هَوْنٌ عَلَيْكَ وَلَا تُؤْلَعُ بِإِشْفَاقٍ	فَإِنَّمَا مَا لَنَا لِلْوَارِثِ الْبَاقِي ²⁷⁵

-Kişiyi musibet ve belalara karşı bir koruyucu var mı? Ya da ölüm şiddetinden korunmak mümkün mü?

-Saçlarımı taradılar ama saçlarımda kirden bir şey yoktu. Bana eski değil yeni olan bir kefen giydirdiler.

-Bana güzel kokular sürüp ne adamdı ama dediler. Beni bir işlevsiz sopa gibi kefene sardılar.

²⁷⁴ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 201.

²⁷⁵ İbni Kuteybe, *Uyûnü'l-Ahbar*, 2: 332.

-En hayırlılarını mezarlığa gönderdiler. Benim sırtımı kabrin derinliğine bırakmak için.

-Geri dönmeksizin malı paylaştılar. Ve onlar İbni Hazzâk öldü dedi.

-Sana zor gelmesin bu durum ve ağlama haline. Muhakkak ki malımız geride kalan varislerindir.²⁷⁶

3.6.3. Ebû Züeyb el-Hüzelî Kabrini Niteliyor

Ebû Züeyb el-Hüzelî (ö. 28/648-49) çölde yaşamını sürdüren bir sahâbidir. Mersiye şiirleri ile meşhur biridir. Kasidede binek hayvanı tasviri yerine ilk kez yaban arısı tasvirine yer vermesi ile bir akımın öncüsü sayılır.²⁷⁷ Ama şan ve şöhretini daha çok mersiye şiirlerine borçludur.²⁷⁸ Kendisi ölmeden önce Mısır'da vuku bulan veba hastalığından dolayı beş oğlunu birden yitirmesi üzerine meşhur "el-Ayniyye" adlı eseri meydana getirmiştir. Bu nadide eser Arap edebiyatı ve tarihinin de en nadide mersiye örneklerinden birisi olarak kabul edilmiştir.²⁷⁹ Bu seçkin sahâbi, kabrini tasvir ederek şu şiiri söylemiştir:

لَيَرْضَى بِهَا فَرَّاطُهَا، أُمَّ وَاحِدٍ	- مُطَاطَأَةٌ لَمْ يَنْبِطُوا وَ إِنَّمَا
إِلَى بُطَاءِ الْمَشْيِ غُبْرَ السَّوَادِ	- قَضَوْا مَا قَضَوْا مِنْ رَمِّهَا ثُمَّ أَقْبَلُوا
وَأُدرِجْتُ أَكْفَانِي وَوَسَدْتُ سَاعِدِي	- فَكُنْتُ ذَنْوَبَ الْبُيْرِ لَمَّا تَلَحَّيْتُ

-Şu kazılan kabir su çıkarmak için bir kuyu değildir. Orayı kazanlar birini oraya razı edip oraya koymak içindir.

-Orayı düzeltip son şeklini verdiler. Sonra tozlu elleriyle ve hızlı olmayan adımlarla götürmek için bana yöneldiler.

-Manzarası korkunç olan bu yere girdirilecek olan benim. Ellerimi bana yastık yaptılar ve kefenlere sardılar.²⁸⁰

²⁷⁶ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 202.

²⁷⁷ Rahmi Er, "Ebû Züeyb el-Hüzelî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 272.

²⁷⁸ Er, "Ebû Züeyb el-Hüzelî", 10: 272.

²⁷⁹ Er, "Ebû Züeyb el-Hüzelî", 10: 272.

²⁸⁰ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 202.

Ûrve b. Hizam'ın, ölümü yaklaşıncı ölüm ve ölüm sonrasında akrabalarının kendisi için ağlamaları ve bunu sağken duymak istediğini dile getirdiği iki beyit şiiri şöyledir:²⁸¹

— مَنْ كَانَ مِنْ أَخَوَاتِي بَاكِيًا أَبَدًا فَالْيَوْمَ، إِنِّي أُرَانِي الْيَوْمَ مَقْبُوضًا
— يُسْمِعُنِيهِ فَإِنِّي غَيْرُ سَامِعِهِ إِذَا عَلَوْتُ رِقَابَ الْقَوْمِ مَعْرُوضًا

-Kardeşlerimden bana ebedi olarak ağlamak isteyen bugün ağlasın. Bugün ruhumun kabzedileceği gündür.

-Ağlama seslerini bugün bana duyursunlar. Çünkü ben insanların kollarında ölmüş bir vaziyette götürülürken artık ağlamalarını duyamayacağım.²⁸²

3.6.4. et-Tirmah b. Hekîm'in Ölüm Temennisi

Arap örf ve adetlerinden biri de ölüm döşeğindeki kişinin ölmek istediği şekli betimlemesidir. Bunlardan biride haricîlerin ünlü şairi olan Taî kabilesinden et-Tirmah b. Hekîmdir. Bu şiir, bir nebze de olsa, haricîlerin ölüm algılarını ve ölmek istedikleri şekli ifade etmesi bakımından önemli bir kaynaktır. Tirmah ölüm döşeğinde iken bu anlamda duygularını şu beş beyitlik şiirle dile getirerek şöyle demiştir:²⁸³

— فَيَا رَبَّ لَا تَجْعَلْ وَفَاتِي إِنْ أَنتَ عَلَى شَرْجَعٍ يُعْلَى بِدُكْنِ الْمَطَارِفِ
— وَلَكِنْ شَهِيدًا تَأْوِيًّا فِي عِصَابَةٍ يُصَابُونَ فِي فَجٍّ مِنَ الْأَرْضِ خَائِفِ
— إِذَا فَارَقُوا دُنْيَاهُمْ فَارَقُوا الْأَدَى وَصَارُوا إِلَى مَوْعُودٍ مَا فِي الصَّخَائِفِ
— فَأَقْتُلْ قَعْصًا نَمَّ يَرْمَى بِأَعْظَمِي مُفَرَّقَةً أَوْصَالَهَا فِي التَّنَائِفِ
— وَيُصْبِحْ لَحْمِي بَطْنَ طَيْرٍ مُقِيلُهُ بِجَوْ السَّمَاءِ فِي نُسُورٍ عَوَاكِفِ

-Ey Rabbim! Ölümüm evimde yeşil örtü ile örtülmüş bir tabutun içinde olmasın.

-Ancak ölümüm, yeryüzünün farklı bir yerinde ve askerler arasında şehit edilmiş olarak olsun.

-Dünyadan ayrıldığımda eziyetleri bitmiş, Allah'ın şehitlere kitaplarda vaad ettiği güzelliklere varmış olan bir ölüm olsun.

-Ben vurularak öldürüleyim. Ve kemiklerim her tarafa atılmış, bedenim paramparça olmuş şekilde çöllerde öldürüleyim.

²⁸¹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 202.

²⁸² İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 202.

²⁸³ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 202.

-Ve bedenimin etide özgürce havada uçan kuşların karınlarına konulsun.²⁸⁴

3.6.5. Mâlik b. Râyb'in Kendisine Söylediği Mersiyesi

İbni Abdirabbih; Emevî döneminde yaşamış, hayatının büyük bir kısmını hırsızlıkla geçirmiş, daha sonra tövbe edip Saîd b. Osman b. Affân (ö.61/680) kumandasındaki ordu ile birlikte horasan taraflarına fetih hareketine katılmak için yola çıkmış bir şair olan Mâlik b. er-Râyb'ın (ö. 57/678) ölüm hikâyesi ve ölmeden önce iç dünyasında meydana gelen acı ve hüznü, kendisiyle meşhur olduğu "Yaî" mersiye şiirini nakletmiştir. Yirmi bir beyitten oluşan bu şiirde Mâlik; vatan özlemi, gurbetin ızdırabını, yaşadığı pişmanlıkları, ailesi ve yakın çevresine dair hissiyatını ve daha pek çok farklı duyguyu dile getirerek ölmeden önce kendisine mersiye söyleyen ender şairlerden biri olmuştur.

İbni Abdirabbih kitabına onun hikâyesini şu şekilde almıştır: Mâlik b. er-Râyb Saîd b. Osman b. Affân'ın komutanı olduğu ordu ile horasan taraflarına fetih hareketine katılmıştı. Yolda çorabını giymek isterken bir yılan tarafından sokuldu. Mâlik b. er-Râyb ölümü hissetmiş ve artık öleceğine kanaat getirmişti. Ordu komutanı onun yanında iki asker bırakmış ve yoluna devam etmişti. Bu halde iken kendisine ve kabrine dair uzun bir mersiye söyledi. Yaşadığı pişmanlıklar ve yakınlarından duymak istediği bazı sözleri mersiyesinde şu şekilde dile getirmiştir:

بَذِي الطَّبْسَيْنِ فَالْتَقَفْتُ وَ رَائِيَا
تَقَنَعْتُ مِنْهَا أَنْ أَلَامَ رِدَائِيَا
وَأَصْبَحْتُ فِي جَيْشِ ابْنِ عَفَّانَ غَارِيَا
بَنِي بَاعْلَى الرَّقْمَتَيْنِ وَ مَالِيَا
عَلَيَّ شَفِيقٌ نَاصِحٌ قَدْ نَهَانِيَا
يُخَبِّرُنِي أَنِّي هَالِكٌ مِنْ أَمَامِيَا
سِفَارُكَ هَذَا تَارِكِي لَا أَبَالِيَا
كَمَا كُنْتُ لَوْ عَالُوا نَعِيكَ بَاكِ يَا
عَلَيْنِيَّ أَسْقِينِ السَّحَابَ الْعَوَادِيَا
ثُرَابًا كَسِحْقِ الْمَرْنَبَانِيِّ هَابِيَا
بِرَابِيَةِ إِنِّي مُقِيمٌ لِيَالِيَا

دَعَانِي الْهُوَى مِنْ أَهْلِ أَوْدٍ وَصُحْبَتِي
فَمَا رَاعِنِي إِلَّا سَوَابِقُ عِبْرَةٍ
أَلَمْ تَرْنِي بِعُتِّ الضَّلَالَةِ بِالْهُدَى
فَلَلَّهُ دَرِّي حِينَ أَتْرَكَ طَائِعَا
وَدَّرُ الْكَبِيرَيْنِ اللَّذَيْنِ كِلَاهُمَا
وَدَّرُ الطَّبَّاءِ السَّانِحَاتِ عَشِيَّةً
تَقُولُ ابْنَتِي لَمَّا رَأَتْ وَشَكَ رَحْلَتِي
أَلَا لَيْتَ شِعْرِي هَلْ بَكَتْ أُمُّ مَالِكِ
إِذَا مِتُّ فَاعْتَادِي الْقُبُورَ وَسَلِّمِي
تَرْنِي جَدًّا قَدْ جَرَّتِ الرِّيحُ فَوْقَهُ
فَيَا صَاحِبِي رَحْلِي دَنَا الْمَوْتُ فَاحْضِرَا

²⁸⁴ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 202.

وَرَدًا عَلَى عَيْنِي فَضْلَ رِدَائِيَا
 مِنَ الْأَرْضِ ذَاتِ الْعَرْضِ أَنْ تُوسِعَالِيَا
 فَقَدْ كُنْتُ قَبْلَ الْيَوْمِ صَعْبًا قِيَادِيَا
 سِوَى السَّيْفِ وَالرُّمْحِ الرُّدَّ يَنِي بَاكِيَا
 إِلَى الْمَاءِ لَمْ يَتْرُكْ لَهُ الْمَوْتُ سَاقِيَا
 بَكَيْنَ وَفَدَيْنَ الطَّبِيبَ الْمُدَاوِيَا
 بِمَوْتِي وَبُنْتُ لِي تَهِيْجَ الْبَوَاكِيَا
 لَقَدْ كُنْتُ عَنْ بَابِي خُرَاسَانَ نَائِيَا
 أَخَا ثِقَةٍ فِي عَرَصَةِ الدَّارِ ثَاوِيَا
 وَ أَيْنَ مَكَانَ الْبُعْدِ إِلَّا مَكَانِيَا²⁸⁵

وَحُطَّاطًا بِأَطْرَافِ الْأُسْنَةِ مَضْجَعِي
 وَلَا تَحْسُدَانِي بَارَكَ اللَّهُ فِيكُمَا
 - خُذَانِي فَجَرَّانِي بِبُرْدِي إِلَيْكُمَا
 - تَفَقَّدْتُ مَنْ يَبْكِي عَلَيَّ فَلَمْ أَجِدْ
 - وَأَدْهَمَ غَرِيبٌ يَجُرُّ لِحَامَهُ
 - وَبِالرَّمْلِ لَوْ يَعْلَمَنَّ عِلْمِي نِسْوَةً
 - عَجُوزِي وَأُخْتَايَ اللَّتَانِ أُصِيبَتَا
 - لَعَمْرِي لَنْ غَالَتْ خُرَاسَانُ هَامَتِي
 - تَحْمَلُ أَصْحَابِي عِشَاءً وَ غَادَرُوا
 - يَقُولُونَ لَا تَبْعُدُوا هُمْ يَدْفِنُونَنِي

-Oyun, eğlence ve çocukluk evda'dan (Memleketim) beni çağırdı. Ben ise dönüp baktım. Tabseyne (Horasan) yönelerek.

-Ben gözyaşı ve kederden başka bir şey görmedim. Yüzümü kimse bu elemli halini görmesin diye elbiselerimle kapattım.

-Görmez misin kötülüğü iyilik ile değiştirdim. Ve ben Affân oğlunun ordusunda bir savaşçı oldum.

-Allah iyiliğimi versin ben burada isteyerek terk edildim. Evlat ve malım da Rakmeteynde kaldı.

-Bana düşkün olan her iki yakın akrabama Allah selamet versin. Bana nasihat edip buralara gelmekten men etmişlerdi.

-Benim helak oluşumun haberini evime götüren ve bu yerde yanımda olan Ceylanlara Allah selamet versin.

-Benim göç vaktim yaklaştığında kızım diyor ki senin bu seferin ve gidişin beni babasız bırakacak.

-Keşke bilseydim Ümmü Mâlik (eşi) ağladı mı ölüm haberime. Ben de ağlardım şayet senin ölüm haberin bana gelseydi.

-Öldüğüm zaman kabirleri ziyaret et ve benden de selam söyle o kabirlere, bulutların yağmuru indirmesi gibi.

²⁸⁵ Bk. el-Yezîdî, *el-Emâli*, 1: 39. Ahmed b. Muhammed b. Hasen el-Merzûkî, *Şerhu Dîvânî'l-Hamâse*, thk. Garîd eş-Şeyh, (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003), 1: 48.

-Rüzgâr'ın kabrimin topraklarını aşındırdığını göreceksin. Toprak altında çürümeye yüz tutmuş elbise gibi.

-Ey yanımdaki arkadaş! Ölüm yaklaştı. Bu yüksek yeri kazın. Artık mekânım burası - olacak.

-Mızrak ve kılıç ile uzanacağım yeri belirleyip kazın. Elbiselerimden geriye kalanları ile yüzümü örtün.

-Allah size iyilik versin. Kazdığınız kabir için Kıskançlık göstermeyin. Yeryüzü geniştir. Mezarımın yeri genişçe olsun.

-Bugün beni elbisemle çekip götürün. Beni bundan daha önce kimse çekip götüremezdi.

-Şöyle bir baktım üzerime kim ağlar diye. Kılıç ve mızraktan başka ağlayan kimseyi görmedim.

-Ve ethem (atı) garip kaldı. Yularını suya doğru sürükleyip gidiyor. Ölüm, onu sulayacak kimseyi bırakmadı.

-Remil de ki kadınlar benim bu durumumu bilselerdi, ağlayıp beni tedavi edecek tabipler bulmak için her şeylerini feda ederlerdi.

-Yaşlı Annem, ölümüm ile musibete uğrayan iki kız kardeşim ve başkalarını da ağlamaya sevk eden kızım ağlar.

-Ömrüme yemin olsun Horasan beni çok kıymetli gördü mü ki buraya kadar geldim. Halbu ki ben horasan kapısından uzakta idim.

-Akşam oldu ve dostlarım beni yüklediler. Sözünün eri olan kardeşlerini bu yerde kalıcı olarak bıraktılar.

-Onlar beni gömüyorlar ve diyorlar ki uzaklaşma. Benim yerimden daha uzak bir yer mi var.²⁸⁶

3.6.6. Dureym b. Ma'serin Kendisine Ağlaması ve Mersiye Söylemesi

Ölmeden önce kendisi için mersiye söyleyen başka biride Beni Tağlib kabilesinden olan Dureym adlı kişidir. Dureym cahiliye döneminde bir kâhin ile karşılaşmış; kâhin ona, İlahete adlı yerde öleceksin demişti. Dureym uzun bir zaman sonra kavmi ile Şam tarafına atı üzerinde yolculuğa çıkmıştı. Yolu kaybettiler. Bir adama menzillerine giden yolu sordular. Adam onlara şöyle şöyle giderseniz size yol görünür ve İlahete denen yere varırsınız dedi. Dureym ve yanındakiler ilahete denen

²⁸⁶ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 203-204.

yere varınca arkadaşları atlarından indiler ama o inmedi ve kâhinin kendisine İlahete denen yerde öleceğini hatırladı. Fakat atının yuları arasından bir yılan çıktı ve düreymi ısırıldı. Düreym onunla birlikte yolculuk yapan kardeşi Muâviye'ye kendisi için mezar kazmasını söyledi. Ölmeden önce nefesine ağlayarak içinde pişmanlık, hüzn, elem ve kederin farklı tonlarını içeren şu şiiri mırıldandı:²⁸⁷

وَلَا الْمُشَفَّاتُ إِذْ تَبْعَنَ الْحَوَازِيَا	– لَسْتُ عَلَى شَيْءٍ، فَرُوحُنْ مُعَاوِيَا
وَتَقُولُهُ لِلشَّيْءِ يَا لَيْتَ دَا لِيَا	– وَلَا خَيْرَ فِيمَا كَذَّبَ الْمَرْءُ نَفْسَهُ
فَدَعُهُ وَوَإِكْلَ حَالِهِ وَاللَّيَالِيَا	– وَإِنْ أَعْجَبَتْكَ الدَّهْرَ حَالٌ مِنْ أَمْرِيءٍ
وَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي خَوْفِهِ الْعَيْثُ وَإِنِّيَا	– يَرْحُنْ عَلَيْهِ أَوْ يُعَيِّرُنْ مَا بِهِ
وَإِنَّكَ لَا تَبْقَى بِنَفْسِكَ بَاقِيَا	– فَتَطَأُ مُعْرِضًا إِنَّ الْحُثُوفَ كَثِيرَةٌ
إِذَا هُوَ لَمْ يَجْعَلْ لَهُ اللَّهُ وَاقِيَا	– لَعَمْرُكَ مَا يَدْرِي أَمْرُؤُ كَيْفَ يَبْقَى
وَأُنْزَلُ فِي أَعْلَى الْإِلَهَةِ ثُلَاوِيَا ²⁸⁸	– كَفَى حَزَنًا أَنْ يَرْحَلَ الرَّكْبُ غُدْوَةً

-Ey Muâviye beni ferahlatacak hiçbir şey yok. Ve kâhinlere danışan şefkatli kadınlar da beni ferahlatmaz.

-Kişinin nefsi ona ölümlü olduğunu hatırlattığında onu yalanlamasında hayır yoktur. Ve insanın hep şu şeyde benim olsa demesinde de hayır yoktur.

-Eğer bir kişinin durumu seni hayrete düşürürse, Bırak onu ve zamana havale et.

-Zaman onu öğütür ya da içinde bulunduğu durumu değiştirir. Her ne kadar o kişi bu durumdan korkmasa da zaman onu değiştirip dönüştürmeye kefilidir.

-Bırak insanı helak edici çok şey vardır. Ve muhakkak sen kendini dünyada baki kılacak değilsin.

-Ömrüne yemin olsun. Kişi kendisini nasıl koruyacağını bilemez. Allah onun koruyucu olmadıktan sonra.

-Kervan Yarın çekip gidecek ve beni bu ilahete de defnedecek olmaları hüzn ve keder olarak bu bana yeterdir.²⁸⁹

3.6.7. Hudbe el-‘Uzrînin Ölümü Öncesi Söylediği Mersiye

²⁸⁷ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 203-204. Şihâbuddîn Yâkut b. Abdillâh el-Hamevî, *Mü'cemü'l-Büldan*, 2. Baskı (Beyrut: Darüs-Sadr, 1414/1995), 4: 20.

²⁸⁸ Mufaddal b. Muhammed b. Ya'la ed-Dabbî, *el-Mufaddalü'd-Dabbî*, thk. Ahmed Muhammed şakir, 6. Baskı (Kahire: Darü'l-Me'ârif, 1441/1952), 1. 65-66. İbni Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şuera*, 1: 251.

²⁸⁹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 204.

Ölümünden önce kendisi için mersiye söyleyenlerden biride Emevî Dönemi platonik aşk şairlerinin öncülerinden biri olan Hudbe el-‘Uzrîdir. (Ö. 50/670) Kendisine ölüm hali yaklaşıncı kendi nefsi için hüzn, elem, karamsarlık ve pişmanlık hissederek şu şiiri okudu:

وَقَبْلَ اِطْلَاعِ النَّفْسِ بَيْنَ الْجَوَانِحِ	أَلَا عَلَّلَانِي قَبْلَ نَوْحِ النَّوَانِحِ
إِذَا رَاحَ أَصْحَابِي وَأَسْتُ بِرَاحِ	– وَقَبْلَ غَدٍ يَا لَهْفَ نَفْسِي عَلَى غَدٍ
و غَوْدِرْتُ فِي لَحْدٍ عَلَيَّ صَفَائِحِي	– إِذَا رَاحَ أَصْحَابِي بِفَيْضِ دُمُوعِهِمْ
وَمَا الرَّمْسُ فِي الْأَرْضِ الْقَوَاءِ بِصَالِحٍ ²⁹⁰	– يَقُولُونَ هَلْ أَصْلَحْتُمْ لِأَخِيكُمْ

-Bana dövünenlerden önce gelip umut vermeyin. Ve ruhum kaburga kemiklerimden çekilmeden önce.

-Ve yarından önce ey yarına üzülen nefsim. Arkadaşlarım çekip gidecekler ve ben burada kalacağım.

-Arkadaşlarım gözleri yaşlı gittikleri zaman, ben kabir’e konulmuş ve üzerime taşlar konulmuş olur.

-Kardeşinizin mezarını güzel yapın diyecekler. Beni koyduğunuz bu ıssız yer elbette güzel değil.²⁹¹

3.6.8. Muhammed b. Beşîr’in Ölüm Öncesi Nefsine Mersiyesi

Ölmeden önce nefsine mersiye söyleyenlerden biri de Muhammed b. Beşîr’dir. Yazıklar olsun diye başladığı şiirine ameli kötü olanın yerini, ölümü unutanı zem ederek şöyle diyor:

وَمَنْ تَكُونُ النَّارُ مَثْوَاهُ	– وَيَلِّ لِمَنْ لَمْ يَرْحَمْ اللَّهُ
يُذَكِّرُنِي الْمَوْتَ وَأَنْسَاهُ	– وَالْوَيْلُ لِي مِنْ كُلِّ يَوْمٍ أَتَى
فَدَكُنْتُ آتِيَهُ وَ أَغْشَاهُ	– كَانَتْهُ قَدْ قِيلَ فِي مَجْلِسِ
يَرْحَمُنَا اللَّهُ وَ إِيَّاهُ ²⁹²	– صَارَ الْبَشِيرِيُّ إِلَى رَبِّهِ

²⁹⁰ İbrâhim b. Muhammed el-Beyhâkî, *el-Mehâsin Ve'l-Mesâvî*, thk. Muhammed Ebû'l- Fadl İbrâhim (Kahire: Darü'l-Meârif, 1119/1952), 1: 206.

²⁹¹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 204-205.

²⁹² Mubrrid, *el-Kamîl fî-Edeb*, 2: 13. Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdusselâm el-Cerâvî, *el-Hamasetü'l-Mağribiyye*, thk. Rıdvân ed-Daye, 1. Baskı (Beyrut: Darü'l-Fikri'l-Mu'asır, 1441/1991), 2: 1428. Safiyuddin Ebû'l-Feth el-Halebî, *Ensü'l-Mescun ve Rahet'ül-Mahzun*, thk. Muhammed Edîb, 1. Baskı (Beyrut: Darus-Sadr, 1447/1997), 1: 75.

- Allah'ın merhamet etmediği kişiye ve yeri ateş olana yazıklar olsun.
 -Ve bana yazıklar olsun. Her gelen gün bana ölümü hatırlatıyor ve ben unutuyorum.
 -Benim her gün gidip oturduğum meclis bir gün beni ölümle anacaklar orada.
 -Beşir Rabbine kavuştu ve Allah bize ve ona merhamet etsin denilecek.²⁹³

3.6.9. Ebû'l- Âtahiye'nin Kabrinin Üzerine Yazılmasını Vasiyet Ettiği Beyitler

“Zühd” şiiriyle meşhur olan Ebû'l Âtahiye'nin ölümü yaklaştığında kendi kabrinin üzerine yazılmasını vasiyet ettiği ve içinde zühd'e dair temaları bolca dile getirdiği şu dört beyitlik şiiri şöyledir:

– أُذْنٌ حَيٌّ	تَسْمَعِي	إِسْمَعِي	ثُمَّ عِي وَعِي
– أَنَا رَهْنٌ	بِمَضْجَعِي	فَاخْذَرِي	مِثْلَ مَصْرَعِي
– عِشْتُ تَسْعِينَ	حِجَّةً	ثُمَّ وَافَيْتُ	مَضْجَعِي
– لَيْسَ شَيْءٌ سِوَى	التَّقَى	فَخَذِي	مِنْهُ أَوْدَعِي ²⁹⁴

- Ey kulak sahibi yaşayanlar! Beni dinleyin sonra unutmayın ve aklınızda tutun.
 -Ben bu kabirde tutsağım. Dikkat edin benim gibi siz de burada bir gün tutsak edileceksiniz.
 -Ben doksan yıl yaşadım. Sonra şu anki yerime geldim.
 -Takvanın dışında hiçbir şeyin faydası yok. İsterseniz takvaya sarılın ya da isterseniz onu bırakın.²⁹⁵

Bu şiirin beyitlerini gören kimi şairler de kabirlerine yazılmasını vasiyet ettikleri şu beyitleri söylediler:

– أَصْبَحَ الْقَبْرُ	مَضْجَعِي	وَمَحَلِّي وَ	مَوْضِعِي
– صَرَخْتُ فِي	الْحُتُوفِ	الْتُرْبِ يَا ذُلَّ	مَصْرَعِي
– أَيْنَ إِخْوَانِي	الَّذِينَ	إِلَيْهِمْ	تَطْلُعِي
– مِثُّ وَحْدِي	فَلَمْ يَمُتْ	وَاحِدٌ	مِنْهُمْ مَعِي

- Kabir benim yatağım, yerim yurdum oldu.

²⁹³ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 205.

²⁹⁴ Bk. Ebû'l-Kasım İshâk b. İbrâhim b. Sinîn el-Hatîlî, *Kitabü'd-Dibâce*, thk. İbrâhim Salih, 1. Baskı (Kahire: Darü'l-Beşâir, 1414/1994), 1: 31. Şemsuddîn Sibt İbn'ül-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân Fî Tarîhi'l-A'yân*, thk. Muhammed Barakât, 1. Baskı (Şam: Darü-Risâle, 1434/2013), 14: 115. Ahmed b. Ali b. Sabîr Hatîb el-Bağdâdî, *Tarîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr Âvvad, 1. Baskı (Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslâmî, 1422/2002), 7: 226

²⁹⁵ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 205.

-Ölüm kabrimde beni zelil bir şekilde yendi ve beni yere serdi.

-Arzuladığım kardeşlerim hani neredeler.

-Yalnız öldüm. O kardeşlerimden hiç biri benimle ölmediler.²⁹⁶

3.6.10. Ebû Nûvâsın Üzerinde Öldüğü Yatağın Altında Bulunan Şiir

Klasik Arap edebiyatının önemli şairlerinden biri olan ve daha çok hamriyyat (şarap) ve mücûn (hayasızlık) şiirleriyle ünlenen²⁹⁷ Ebû Nûvâs'ın (ö. 198/813) ölümüne dair dile getirdiği ve içinde pişmanlık, umut ve rahmet temalarının işlendiği şiirini İbni Abdirabbih bu bölümde söyle nakletmiştir: er-Reyyâşi dedi ki: “Ebû Nûvâs vefat ettiğinde yatağının altından şu beyitlerin yazılı olduğu bir kâğıt gördüm”:²⁹⁸

فَلَقَدْ عَلِمْتُ بِأَنَّ عَفْوَكَ أَعْظَمُ	– يَا رَبِّ إِنْ عَظُمَتْ ذُنُوبِي كَثْرَةً
فَبِمَنْ يَلُودُ وَيَسْتَجِيرُ الْمُجْرِمُ	– إِنْ كَانَ لَا يَرْجُوكَ إِلَّا مُحْسِنٌ
فَإِذَا رَدَدْتَ يَدَيَّ فَمَنْ ذَا يَرْحُمُ	– أَدْعُوكَ رَبِّ كَمَا أَمَرْتَ تَضَرُّعاً
وَجَمِيلُ عَفْوَكَ ثُمَّ أَنِّي مُسْلِمٌ ²⁹⁹	– مَا لِي إِلَيْكَ وَسِيلَةٌ إِلَّا الرَّجَا

-Rabbim, günahlarım çok fazla olsa da, bildim ki, senin affın daha büyüktür.

-Sana sadece gönülden bağlananlar niyaz ediyorlarsa, günahkârlar kime yakarsın ve kime boyun eğsin?

-Rabbim, emrettiğin şekilde boyun bükerek sana yalvarıyorum. Ellerimi geri çevirirsen bana kim acır ki!

-Sana ulaşmak için tek araç ve niyazım, affının güzelliğidir. Ve dahası ben bir müslüman'ım.³⁰⁰

Mezar taşlarına dair başka bir örnekte şudur: Ebû Nûvâs'ın kabrinin yanında bir cariyeye ait kabrin taşında yazılı olan üç beyitlik şiirin Ebû Nûvâsa ait olduğu söylenmiştir.³⁰¹ Bu şiirin ana teması hüznün, dua, aff dileme ve öleni farklı şeylere benzetme vardır. Şiir şu şekildedir:

– أَقُولُ لِقَبْرِ زُرْتُهُ مُتَلَثِّمًا سَقَى اللَّهُ بُرْدَ الْعَفْوِ صَاحِبَةَ الْقَبْرِ

²⁹⁶ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 205.

²⁹⁷ Nasuhi Ünal Karaaslan, “Ebû Nûvâs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara. TDV Yayınları, 1994), 10: 205.

²⁹⁸ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 206.

²⁹⁹ Bk. el-Müsta'simî, *ed-Dürrü'l-Ferîd*, 9: 205. Kemâlüddîn Ahmed b. Abdilmü'min eş-Şerîşî, *Şerhu Makâmatî Harîrî*, thk. Muhammed Ebû'l Fadl İbrâhîm. (Beyrut: Dar'ül-Kütü'l-İlmiyye, 1427/2006), 2: 383.

³⁰⁰ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 206.

³⁰¹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 206.

– لَقَدْ غَيَّبُوا تَحْتَ الثَّرَى قَمَرَ الدُّجَى
– عَجِبْتُ لِعَيْنٍ بَعْدَهَا مَلَّتِ الْبُكََا
وَشَمْسُ الضُّحَى بَيْنَ الصَّفَائِحِ وَالْعَفْرِ
وَقَلْبٍ عَلَيْهَا يَرْتَجِي رَاحَةَ الصَّبْرِ

-Öpmek için ziyaret ettiğim bir kabre diyorum ki, Allah bu kabrin sahibini affının yağmuru ile sulasın.

-Karanlık gecenin ayını, kuşluk vaktinin güneşini, nemli toprağın, lahit taşının altına koydular.

-Onun ardından ağlamayan göze hayret ederim. Ve sabretmeyi uman bir kalbe şaşarım.³⁰²

3.6.11. Hîre’de Bir Kabrin Üzerindeki Şiir

Mezar taşları üzerindeki şiir örneklerinden biri de içinde orada yatanların dünyada iken içinde bulundukları refah seviyesini anlatan ve dünya hayatının aldatıcı olduğunu ifade eden İbni Abdirabbih’in kitabına aldığı şu rivayettir. el-Âsmaî dedi ki: Yâhya b. Hâlit b. Bermekî (ö. 190/805) elimden tutup hîre de bulunan bir kabrin başına götürdü. O kabrin taşı üzerinde şu beyitler yazılıydı:

– إِنَّ بَنِي الْمُنْذِرِ لَمَّا انْقَضُوا
– تَنْفَحَ بِالمِسْكِ مَحَارِيْبُهُمْ
بِحَيْثُ شَادَ الْبَيْعَةَ الرَّاهِبُ
وَ عَنَبِرٍ يَقْطُبُهُ قَاطِبُ
وَالْخُبْرُ وَاللَّحْمُ لَهُمْ رَاهِنُ
وَالْقُطْنُ وَالْكَتَانُ أَثْوَابُهُمْ
لَمْ يَجْلِبِ الصُّوفُ لَهُمْ جَالِبُ
وَالدَّهْرُ لَا يَبْقَى لَهُ صَاحِبُ
– فَأَصْبَحُوا قُوتًا لِذَوْدِ الثَّرَى
– كَانَمَا حَيَاتُهُمْ لُعْبَةً
سَرَى إِلَى بَيْنٍ بِهَا رَاكِبُ

-Muhakkak Münzîr oğulları ne zaman ki yapılarını bitirdiler, rahip kilisesini inşa etti.

-Meskenlerini, mihraplarını misk ve anber ile her tarafa koku sürücüler kokular - sürdüler.

-Ekmek ve et yanlarında bolca vardı. Kahvenin saf ve özü onlarda boldu.

-Giysileri pahalı olan keten ve pamuktandı. Ucuz yön giysileri giymezlerdi.

-İşte onlar yerin kurtlarına yemek oldular. Zaman kimseyi arkadaş olarak bırakmaz.

-Hayatları sanki bir oyun gibiydi. Yolcunun bu oyunla az oyalanıp bırakması gibi ölüme gittiler.³⁰³

³⁰² İbni Abdirabbih, el-İkd'ül-ferid, 3: 206.

eş-Şeybanî (ö. 198/805) de yukarıda geçen şiirin benzerini, başka bazı mezarların taşlarında şu dört beyitlik şiirde bulunduğunu nakleder:

– مَلَّ الْأَحْبَةُ زَوْرَتِي فَجَفَيْتُ
– الْحَيُّ يَكْذِبُ لَا صَدِيقَ لِمَيِّتٍ
– يَا مُؤْنِسًا سَكَنَ الثَّرَى وَبَقِيْتُ
– أَوْ كَانَ يَعْمَى لِلْبُكَاءِ مُفَجَّعٌ
وَسَكَنْتُ فِي دَارِ الْإِلَى فَنُسِيْتُ
لَوْ كَانَ يَصْدُقُ مَاتَ حِينَ يَمُوتُ
لَوْ كُنْتُ أَصْدُقُ إِذْ بَلَيْتَ بُلَيْتُ
مِنْ طَوْلٍ مَا أَبْكَى عَلَيْكَ عَمِيْتُ

-Kabrimi ziyaret arkadaşlarımı yordu ve yalnız bırakıldım. Çürüme yurdunda unutulmuş bir şekilde durdum.

-Yaşayan yalan söylüyor, ölenin dostu yoktur. Şayet yaşayan doğru olsaydı o da ölenle ölürdü.

-Ey toprağın altında yatan dostum! Eğer doğru sözlü olsaydım sen öldüğünde bende ölmeliydim.

-Şayet acıdan ve hüzünden dolayı çok ağlayan kör olsaydı benim kör olmam gerekirdi.³⁰⁴

Muhammed b. Abdullah yukarda verilen örneklerle ilaveten bir kabrin üzerine yazılmış şu üç beyitlik şiiri nakleder:

– وَ عَمَّا قَلِيلٍ أَنْ تَرَى بَاكِيًا لَنَا
– تَرَى صَاحِبِي يَبْكِي قَلِيلًا لِفُرْقَتِي
– وَيُحَدِّثُ إِخْوَانًا وَيَنْسَى مَوَدَّتِي
سَيَضْحَكُ مَنْ يَبْكِي وَيُعْرِضُ عَنْ ذِكْرِي
وَيَضْحَكُ مَنْ طَوَّلَ اللَّيَالِي عَلَى قَبْرِي
وَتَشْغُلُهُ الْأَحْبَابُ عَنِّي وَعَنْ ذِكْرِي

-Bize ağlayanların güleceklerini görmene az kaldı. Ve bizi artık anmayacaklarını ve ağlamayacaklarını göreceksin.

-Ayrılığımın dolayı dostumun az ağladığını ve kabirde uzun süre kalmama güleceklerini göreceksin.

-O dostlar yeni arkadaşlar edinip sevgimi unutacaklar. Yeni arkadaşları beni anmaktan ve benden o dostları alıkoyacak.³⁰⁵

3.7. ÇOCUKLAR İÇİN SÖYLENEN MERSİYELER (من رثى ولده)

Arap dili ve edebiyatında mersiye konu olan kişi ve olgular vardır. Mersiye konu olan kişilerden biri de çocuklardır. Mersiye olarak söylenen nesir veya nazım

³⁰³ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 207.

³⁰⁴ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 207.

³⁰⁵ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 207.

türünün en hüznü ve acıklı olan kısmı, kişinin kendi çocuklarına söylediği mersiyelerdir. Zira bir başkasına güzel görünme, onu razı etme, ona yaranma, ondan çekinme gibi duyguların olmadığı bir mersiye türüdür; çocuklara söylenen mersiyeler. Bu türde dile getirilen mersiyelerde duygular içten, samimi ve çok gerçekçidir; hüznün her tonunu barındırır. Çocuk mersiyelerinde genel olarak dile getirilen konularda diğer mersiyelerde işlenen hayat, ölüm, kader, hikmet, dünyanın faniliği gibi konulardan farklı olarak şunlar da yer alır: Ölen çocuk ve ölümüyle gelen acı, ebeveynlerinin yaşadığı derin hüznün, acıya sabredememe ve teselli bulamama temaları işlenir.³⁰⁶

Bu kısımda çocuklar için mersiye söyleyenlerin mersiyelerini de İbni Abdirabbih kitabında zikretmiştir. Kendisi de hayatta iken iki çocuğunu kaybetmiş ve her ikisi için yüreğindeki hüznün ateşini söylediği mersiyelerle soğutmaya ve kendisine teselli vermeye çalışmıştır.³⁰⁷

3.7.1. İbni Abdirabbih'in Kaybettiği Oğluna Söylediği Mersiye Şiiri

İbni Abdirabbih çocuğuna ağıt yakarken, yaşadığı acı ve hüznün başka bir acı ve hüzne benzemediğini, dayanılması zor olduğunu ve artık sabredek gücünün kalmadığını şöyle dile getirir:

وَالصَّبْرُ يَنْفَدُ وَالْبُكَاءُ لَا يَنْفَدُ	— بَلَيْتَ عِظَامِي وَالْأَسَى يَنْجَدُ
وَلِقَائِهِ دُونَ الْقِيَامَةِ مَوْعِدُ	يَا غَائِبًا لَا يُرْتَجَى لِإِيَابِهِ
لَوْ كَانَ ضَمًّا أَبَاكَ ذَاكَ الْمُلْحَدُ	— مَا كَانَ أَحْسَنَ مُلْحَدًا ضَمْنَتْهُ
هَيْهَاتَ أَيْنَ مِنَ الْحَزِينِ تَجَلَّدُ	— بِالْيَأْسِ أَسْلُو عَنْكَ لَا يَتَجَلَّدِي

-Kemiklerim çürüdü ve hüznüm hep yenileniyor. Sabır tükendi, ağlamak bitmiyor.

-Ey dönmesi ve karşılaşılması kıyametten önce umulmayan kayıp oğlum!

-Kabrin içine aldığı en güzel kişi, keşke baban kabir içinde alsaydı.

-Tesellim sabır değil, sana ulaşma ümitsizliğimdir. Hep hüznü olan kişide sabır ne arar.³⁰⁸

Çocuklar henüz övülmeye değer karakter ve meziyete sahip olmadıkları bir yaşta öldükleri için onlara söylenen mersiyelerde yapılan övgüler daha çok masumiyet, temiz

³⁰⁶ Toprak, " Mersiye", 29: 219.

³⁰⁷ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 208.

³⁰⁸ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 208.

oluşları, cennetlik olma gibi temaları barındırır. İbni Abdirabbih de çocuk yaşta ölen oğlu Yâhya'ya hüznün her tonunu barındıran, onun daha küçücük bir çocuk olduğunu ifade eden ve ölüme adeta serzenişte bulunup sabredecek mecalinin kalmadığını dile getirdiği, masumiyet ve cennetlik oluşunu işlediği mersiyesine şöyle devam eder:

وَحَرَّقَتْهَا لَوَاعِجُ الْكَمَدِ	—وَكَبِدَا قَدْ قُطِّعَتْ كَبِدِي
أَعْدَرَ مِنْ وَالِدٍ عَلَى وَلَدٍ	—مَا مَاتَ حَيٌّ لِمَيِّتٍ أَسْفَا
دَفَنْتُ فِيهِ حُشَّاشَتِي بِيَدِي	—يَا رَحْمَةَ اللَّهِ جَاوِرِي جَدًّا
مَنْ لَمْ يَصِلْ ظُلْمُهُ إِلَى أَحَدٍ	—وَنَوْرِي ظِلْمَةَ الْقَبْرِ عَلَى
وَطَيِّبَ الرُّوحِ طَاهِرَ الْجَسَدِ	—مَنْ كَانَ خِلْوًا مِنْ كُلِّ بَائِقَةٍ
لَيْسَ بِزُمَيْلَةٍ وَلَا نَكْدٍ	—يَا مَوْتُ يَحْيَى لَقَدْ ذَهَبَتْ بِهِ
يَا يَوْمَهُ لَوْ تَرَكَتُهُ لِعَدٍ	—يَا مَوْتُهُ لَوْ أَقْلَتْ عَثْرَتَهُ
لَكَانَ ، لَا شَكَّ ، بِيضَةَ الْبَلَدِ	—يَا مَوْتُ لَوْ لَمْ تَكُنْ تُعَاجِلُهُ
حَازَ الْعُلَا وَاحْتَوَى عَلَى الْأَمَدِ	—أَوْ كُنْتُ رَاخِيَّتَ فِي الْعِنَانِ لَهُ
وَأَيُّ رُوحٍ سَلَّتَ مِنْ جَسَدٍ	—أَيُّ حُسَامٍ سَلَبْتَ رَوْنَقَهُ
وَأَيُّ كَفٍّ أَزَلْتَ مِنْ عَضْدٍ ؟	—وَأَيُّ سَاقٍ قَطَعْتَ مِنْ قَدَمٍ
قَبْلَ بُلُوغِ السَّوَاءِ فِي الْعَدَدِ	—يَا قَمْرًا أَجْحَفَ الْخُسُوفِ بِهِ
وَأَيُّ عَيْنٍ عَلِيهِ لَمْ تَجِدِ	—أَيُّ حَشَا لَمْ تَدُبْ لَهُ أَسْفَا
فُجِعْتُ بِالصَّبْرِ فِيهِ وَالْجَلَدِ	—لَا صَبْرَ لِي بَعْدَهُ وَلَا جَلْدَ
لِحَقِّ لِي أَنْ أَمُوتَ مِنْ كَمَدِي	—لَوْ لَمْ أَمُتْ عِنْدَ مَوْتِهِ كَمَدًا
يَقْدَحُ نَارَ الْأَسَى عَلَى كَبِدِي	—يَا لَوْعَةً مَا يَزَالُ لَاعِبُهَا

-Vah Ciğerim! Yandı, parçalandı ciğerim. Ve hüznün ateşi ciğerimi yaktı.

-Ölen biri için yaşayanlar hüznünden dolayı ölmemiştir. Babanın oğluna ölmesi daha makbuldur.

-Ey Allah'ın rahmeti! Elleriyle kabre defnettiğim en kıymetlime ve kabrine yakın ve komşu ol.

-Ve ey Allah'ın rahmeti! Kabirlerin karanlıklarını nurlandır. Hiç kimseye zulüm etmemiş oğlumun da kabrini nurlandır.

-Ruhu pak cesedi temiz, bütün kötülük ve günahlardan uzak olanı rahmetinle kuşat.

- Ey ölüm! Muhakkak sen korkak ve mızız olmayan Yâhyayı alıp götürdün.
- Ey onun ölümü! Sen bugün ona çelme takmasaydın, Sen onu keşke yarına bıraksaydın Ey ölüm günü!
- Ey ölüm! Sen onu acele ile almasaydın, şüphesiz o toplumunun önderi olurdu.
- Ya da ölümle onun yullarını sıkmasaydın, yüksek mertebelere ve güzel sonuçlara ulaşırdı.
- Sen ey ölüm, kılıcın parlaklığını aldın. Ve güzel ruhu cesetten çıkarıp aldın.
- Sen bacağı ayaklardan kestin. Ve sen bedenden elleri aldın.
- Ey karanlığın örttüğü ay, olgunluk zamanına ulaşmadan gittin sen.
- Hangi gönül ona hüzünden dolayı yanmadı. Ve hangi göz onun üzerine yaş akıtmadı.
- Ondan sonra benim için sabır ve dayanma kalmadı. Faciam onun ölümüne sabır ve dayanma oldu.
- Eğer o öldüğünde kederden dolayı ölmediysem, ondan sonra kederimden ölmem gerekir.
- Ey dinmeyen keder alevi! Ciğerimi yakıyor hüznün ve keder ateşi.³⁰⁹

İbni Abdirabbih'in vefat eden başka bir oğlu daha olduğunu yazdığı mersiyeden anlıyoruz. Bu mersiyede ölen oğlunun ilimde ne kadar yetkin olduğunu ifade edişinden anlıyoruz ki, ölen oğlu yaşça diğer ölen oğlundan daha büyüktür. Onun ahlakını, meziyetlerini ve erdemlerini sıralayıp kendi iç dünyasında çektiği acı ve ızdırabı şu şekilde dile getirmiştir:

وَمَضَى عَلَى صَرْفِ الْخُطُوبِ حَمِيدًا	قَصَدَ الْمَنُونُ لَهُ فَمَاتَ فَقِيدًا
قَدْ كَانَ فِي كُلِّ الْعُلُومِ قَرِيدًا	بَابِي وَأُمِّي هَالِكًا أَفْرَدْتُهُ
وَعَدْتُ لَهُ بَيْضَ الضَّمَائِرِ سُودًا	سُودُ الْمَقَابِرِ أَصْبَحَتْ بَيْضًا بِهِ
وَأِنْ اسْتَقَلَّ بِهِ الْمُنُونُ وَحِيدًا	لَمْ نُرْزَهُ لَمَّا رُزِينَا وَحْدَهُ
فِي فَضْلِهِ وَالْأَسْوَدَ بِنْ يَزِيدًا	لَكِنْ رُزِينَا الْقَاسِمُ بِنْ مُحَمَّدٍ
وَابْنِ الْمُسَيَّبِ فِي الْحَدِيثِ سَعِيدًا	وَابْنِ الْمُبَارَكِ فِي الرَّقَائِقِ مُخْبِرًا
وَالْأَعْشَيْنِ رِوَايَةً وَنَشِيدًا	وَالْأَخْفَشَيْنِ فَصَاحَةً وَبَلَاغَةً
وَالْمُسْتَفَادَ إِذَا طَلَبْتَ مُفِيدًا	كَانَ الْوَصِيَّ إِذَا أَرَدْتَ وَصِيَّةً
وَمَضَى وَدُودًا فِي الْوَرَى مَوْدُودًا	وَلَّى حَفِظًا فِي الْأَذِمَّةِ حَافِظًا

³⁰⁹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 208.

ظَفَرْتُ يَدَاهُ بِمِثْلِهِ مَوْلُودَا
وَ الْعِلْمُ ضَمَنَ شِلْوَهُ مَلْحُودَا
مَا كَانَ يَسْمَعُ فِي الْبُكَاءِ تَفْنِيدَا
مِنْ أَنْ تَكُونَ حِجَارَةً وَ حَدِيدَا
مَا كَانَ حُزْنِي بَعْدَهُ لِيَبِيدَا
أَعَيْتُ عَدُوًّا فِي الْوَرَى وَ حَسُودَا
وَمِنْ السَّمَاحِ دَلَائِلًا وَ شُهُودَا
وَجَهَ الصَّبَاحِ وَ غَرَدَتْ تَغْرِيدَا
مِمَّا يُعَدُّهُ الْوَرَى تَعْدِيدَا
وَ جَعَلْتُ يَوْمَكَ فِي الْمَوَالِدِ عِيدَا

مَا كَانَ مِثْلِي فِي الرَّزِيَّةِ وَالِدُ
حَتَّى إِذَا بَدَّ السَّوَابِقَ فِي الْعُلَا
يَا مَنْ يُفَنِّدُ فِي الْبُكَاءِ مَوْلَهَا
تَأْبَى الْقُلُوبُ الْمُسْتَكِينَةُ لِلْأَسَى
إِنَّ الَّذِي بَادَ السُّرُورُ بِمَوْتِهِ
أَلَا أَنْ لَمَّا أَنْ حَوَيْتُ مَآثِرَا
وَرَأَيْتُ فَبِكَ مِنَ الصَّلَاحِ شَمَائِلَا
أَبْكِي عَلَيْكَ إِذَا الْحَمَامَةُ طَرَبَتْ
لَوْلَا الْحَيَاءُ وَأَنْ أُزِنَ بَبْدَعَةٍ
لَجَعَلْتُ يَوْمَكَ فِي الْمَنَاحِ مَأْنَمًا

- Ölüm ona yöneldi, oda ölüme boyun eğdi. Övülerek zamanın musibeti ölüme uğradı.
- Kabrinde yalnız bıraktığım oğluma anam babam feda olsun. O her ilimde benzersizdi.
- Karanlıklar arasında olan kabirler onunla aydınlandı. Aydın gönüller de onun gidişiyle karardı.
- Ona ölüm yalnız gelsede, musibetimiz sadece onun ölümü ile sınırlı değildi.
- Ne var ki kasım bin muhammed'i faziletiyle kaybettik. Ve Esved bin Yezidi yitirdik.
- Rivayette keskin ilmiyle önder İbni Mubarek'i, Hadis ilmin'de Said İbni Museyyeb.
- Fesahat ve belagat ilminde her iki Ahfeşi ve her iki A'sayı Rivayet ve şiir ilminde yitirdik.
- Bir emanet bırakmak istediğinde güvenilir bir emanetçiydi. Usulunca ilimden istifade etmeyi iyi bilirdi.
- Gitti sözüne sadık olan. Emaneti iyi koruyan kişi sevilen biri olarak ayrıldı.
- Hiçbir baba benim gibi musibete uğramadı. Oğul verilen hiçbir baba benim gibi acı çekmedi.
- Ta ki o herkesi geçince iyilikte ve ilimde, onun bedenini ölümle kabir içine aldı.
- Ey keder ve ağlama sahibini ayıplayan ve bunamakla suçlayan kişi! Hüzün ve ağlama sahibi ayıplamaları duymaz.
- Keder ve hüznü sığınak olan kalplerin taş ve demir olmaları beklenebilir mi?
- Muhakkak ki ölümüyle sevinçlerin bittiği kişi, hüznüm ve kederim ondan sonra hiç bitmedi.

-Bugün ilim ve irfandan birçok hasleti kendinde topladın. Bu hasletlerinle Seni kıskanan düşmanını aciz bıraktın.

-Ve bugün sende güzellikler, erdemler ve güzel huylar gördüm ve şahit oldum.

-Güvercinlerin seher vaktin de ötüşmeleri, kuşların cıvıltılarına katılarak bende Sana ağlayacağım.

-Eğer bid'at ile itham olunmaktan utanmasaydım, insanların ölümle ilgili ayıplamaları olmasaydı.

-Senin öldüğün günü hep ağlamakla matem ve doğum gününü de bayram kıldım.³¹⁰

İbni Abdirabbih mersiye şiirinin son kısmında, ölen oğlu Eba Bekr adını zikredip onun meziyet ve ilmi yetkinliğini övüyor, onun yerinin ruhunun içi olduğunu ifade ediyor, kendisinin yaşadığı hüznü en güzel ve yürek yakan sözcüklerle dile getirerek mersiyesini şöyle sürdürüyor:

وَلَا اِمْتَلَا فَرَحًا اِلَّا اِمْتَلَا حَزَنًا	– لَا بَيْتٌ يُسْكَنُ اِلَّا فَارَقَ السَّكَنَا
لَوْ كَانَ حَيًّا لَأَحْيَا الدِّينَ وَالسُّنَنَّا	لَهَفِي عَلَى مَيِّتٍ مَاتَ السُّرُورُ بِهِ
لَوْ سَكَنْتُ وَلَهَا أَوْ قَتَرْتُ شَجَنًا	وَأَهَّا عَلَيْكَ أَبَا بَكْرٍ مُرَدَّدَةً
وَمَا يَرُدُّ عَلَيْكَ الْقَوْلُ وَأَحْزَنًا	إِذَا ذَكَرْتُكَ يَوْمًا قُلْتُ وَأَحْزَنًا
هَلَّا دَنَا الْمَوْتُ مِنِّي حِينَ مِنْكَ دَنَا	يَا سَيِّدِي وَمَرَاخِ الرُّوحِ فِي جَسَدِي
لَحَذُّ وَ يُلْبِسُنَا فِي وَاحِدٍ كَفْنَا	حَتَّى يَعُودَ بِنَا فِي قَعْرِ مُظْلِمَةٍ
أَسْتَوْدِعُ اللَّهَ ذَاكَ الرُّوحَ وَ الْبَدَنَا	يَا أَطْيَبَ النَّاسِ رُوحًا ضَمَّهُ بَدَنٌ
مِنْهُ لَمَّا كَانَتْ الدُّنْيَا لَهُ ثَمَنًا	لَوْ كُنْتُ أُعْطِيَ بِهِ الدُّنْيَا مُعَاوَضَةً

-İçinde oturulan her ev bir gün boş kalacak. Ve içi neşe ile sürüp giden her ev bir gün hüznün ile dolacak.

-Hasretim, ölümüyle sevinçlerin öldüğü ölünün üzerinedir. Şayet yaşasaydı din ve sünneti ihya ederdi.

-Şayet ah demek hüznün ve kederimi bir an olsun durdursaydı, Ey Eba Bekr sana hep ah eder dururdum.

-Seni hatırladığ her gün üzüntüm hep olacak. Sana bu hüznümü hep diyeceğim.

-Yeri bedenimde ki ruhumun içi olan Ey efendim! Keşke sana ölüm yaklaştığın da bana da gelseydi.

³¹⁰ İbni Abdirabbih, el-İkd'ül-ferid, 3: 208-209.

-Ta ki kabrin derin karanlığın da ikimizi bir kefen içinde sarıp aynı mezara koysalardı.
 -Ey insanlar arasında ruhu bedenini en güzel kucaklayan kişi! Senin ruhunu ve bedenini Allah'a ısmarlıyorum.
 -Eğer senin ruhuna karşılık tüm dünya'yı bana verselerdi seni ona değişmezdim.³¹¹

3.7.2. Ebû Züeyb el-Hüzelî'nin Oğullarına Mersiyesi

Ebû Züeyb el-Hüzelî muhadram Sahabilerden biridir. Hüzeyl Kabile'sinin en tanınan ve şiirleri ile şöhret bulan şairidir.³¹² Kasidesinde binek tasviri yerine ilk kez yaban arısı tasvirine yer vermesi ile bir akımın da öncüsü olan şairdir.³¹³ Ama şöhreti daha çok mersiye şiirleriyle olmuştur. Vefatından yaklaşık bir yıl önce Mısırda çıkan bir veba salgınında yedi oğlundan altısını kaybeder. Bunun üzerine meşhur "el-Ayniyye" mersiyesini meydana getirir.³¹⁴ Oğulları için söylediği mersiyesinde ölüm musibetini, evlat acısının yüreğinde bıraktığı tarifsiz acıyı, buna rağmen Allah'a olan imanından ötürü metanet ve sabrı kendisine öğütlediği şiirini şu şekilde dile getirmiştir:

وَالذَّهْرُ لَيْسَ بِمُعْتَبَرٍ مَنْ يَجْزَعُ	أَمِنْ الْمُنُونِ وَرَيْبِهِ تَتَوَجَّعُ
مُنْذُ ابْتَدَأْتُ وَمِثْلُ مَا لَكَ يَنْفَعُ	قَالَتْ أُمَامَةُ مَا لِحِسْمِكَ شَاجِبًا
إِلَّا أَقْضَى عَلَيْكَ ذَاكَ الْمَضْجَعُ	أَمْ مَا لِحِسْمِكَ لَا يَلَانِمُ مَضْجَعًا
أَوْدَى بَنِيَّ مِنَ الْبِلَادِ فَوَدَّعُوا	فَأَجَبْتُهَا أَنْ مَا لِحِسْمِي إِنَّهُ
بَعْدَ الرُّقَادِ وَعَبْرَةً مَا تُقْلَعُ	أَوْدَى بَنِيَّ وَأَعْقَبُونِي حَسْرَةً
فَتُخْرِمُوا وَلِكُلِّ جَنْبٍ مَصْرَعُ	سَبَقُوا هَوًى وَأَعْنَقُوا لِهَوَاهُمْ
وَإِخَالٌ أَنِّي لَأَحِقُّ مُسْتَنْبَعُ	فَبَقِيتُ بَعْدَهُمْ بَعِيشٍ نَاصِبُ
وَإِذَا الْمَنِيَّةُ أُقْبِلَتْ لَا تُدْفَعُ	وَلَقَدْ حَرِصْتُ بِأَنْ أَدَافِعَ عَنْهُ
أَلْفَيْتُ كُلَّ تَمِيمَةٍ لَا تَنْفَعُ	وَإِذَا الْمَنِيَّةُ أَنْشَبَتْ أَظْفَارَهُ
سُمِلْتُ بِشَوْكِ فَهِيَ عَوْرًا تَدْمَعُ	فَالْعَيْنُ بَعْدَهُمْ كَأَنَّ حَدَاقَهَا
بِصَفَا الْمَشْرِقِ كُلِّ يَوْمٍ تَقَرَّعُ	حَتَّى كَأَنِّي لِلْحَوَادِثِ مَرَوَّةُ

³¹¹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 209-210.

³¹² Er, "Ebû Züeyb el-Hüzeylî", 2: 272.

³¹³ Er, "Ebû Züeyb el-Hüzeylî", 2: 272.

³¹⁴ Er, "Ebû Züeyb el-Hüzeylî", 2: 272.

أَنْي لَرَيْبِ الدَّهْرِ لَا أَتَضَعُ³¹⁵

وَتَجُلْدِي لِلشَّامِتِينَ أَرْيَهُمْ

-Zaman ve zamanın musibetinden acı mı duyuyorsun? Oysa zaman hiç kimseden hüznü için yalvaracak değildir.

-Ümamete dedi ki: sana ne oldu rengin solmuş. Senin mal varlığın ve cömertliğin bu vaziyetini giderebilecekken.

-Bedenine ne oldu ki yatağında rahat değil. Yattığın yer sana bu kadar cefa veriyor.

-Ona dedim ki: Cesedimdeki bu sıkıntı evlatlarımın ayrılık kederidir. Zira çocuklarım bu şehre ölümle veda ettiler.

-Çocuklarım öldüler ve onlardan geriye bana hasret, ibret, elem ve hiç bitmeyen hüznü kaldı.

-Onlara dair hayallerim yitip gitti. Kaderleri hayallerimin önüne geçti. Herkes elbet o ölüm gününü beklemektedir.

-Onlardan sonra ki yaşamım zorluk içinde kaldı. Ve bende onlara ölümle katılacağım.

-Onları dünyada korumaya dair çok hırslı ve istekliydim. Fakat ölümü savacak hiçbir şey yoktur.

-Ölüm birini pençeleri arasına alınca o pençelerden kurtaracak herhangi bir şey yoktur.

-Onlardan sonra göz bebeklerime diken batarcasına gözüüm yaş akıtıyor onların yokluğuna.

-Ben İnsanların safâ ve Merve tepelerine dokundukları gibi musibetler için uğrak yeri haline geldim.

-Musibetimle alay edenlere karşı güçlü ve dirençliyim. Zamanın musibetlerine karşı harap olmadığımı gösteriyorum.³¹⁶

Ebû Züeyb el-Hzelî yitirdiği altı çocuğundan sonra geriye kalan tek çocuğuna Zühed içeren ve nefsin hakikatini ortaya koyan duygusunu şu beyitle dile getirmiştir:

وَإِذَا تُرِدُّ إِلَى قَلِيلٍ تَقْنَعُ وَ النَّفْسُ رَاغِبَةٌ إِذَا رَغَبَتْهَا

-Nefsi çok şeye yönlendirirsen istekleri çok olur. Nefsi az ile yetinmeye dönderirsen az ile kanaat bulur.³¹⁷

³¹⁵ Bk. Ebû Alî Muhammed b. Hasen el-Merzûkî, *el-Ezmîne vel-Emkîne*, thk. Halil el-Mansûr, 1. Baskı (Beyrut: Darü'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1417/1996), 1: 216. Muhammed b. İsmâîl es-Seâlebî, *Hassü'l Has*, thk. Hasan Emin (Beyrut: Daru Mektebeti'l-Hayat), 1: 104. el-Cerâvî, *el-Hamasetü'l-Mağribiyye*, 2: 803.

³¹⁶ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 210.

³¹⁷ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 210.

el-Asmaî Ebû Züeyb el-Hüzeylî'nin bu son beytini Arapların söylemiş olduğu en seçkin beyit olarak nitelendirmiştir.³¹⁸

3.7.3. Bir Bedevi Arab'ın Çocuğuna Mersiyesi

Evladı ölen bedevi bir babanın ölüm ile evlat arasında kurduğu bağ, ölümün zamansız gelişi, hayatında bıraktığı derin acı ve bir yandada nefsine sabrı tavsiye etmesi gibi temaları içeren şiirinde şöyle dile getirmiştir:

فَدَيْنَا وَأَعْطَيْنَا بِكُمْ سَاكِنِي الظُّهْرِ	-أَسْكَنْ بَطْنَ الْأَرْضِ لَوْ يُقْبَلُ الْفِدَا
عَلَيْهَا تَوَى فِيهَا مُقِيمًا إِلَى الْحَشْرِ	-فِيَا لَيْتَ مَنْ فِيهَا عَلَيْهَا وَلَيْتَ مَنْ
فَلَمَّا تَقَصَّى شَطْرُهُ مَالٍ فِي شَطْرِي	-وَقَاسَمَنِي دَهْرِي بَنِي بِشَطْرِهِ
عَلَيْهِمْ لَهَا دَيْنٌ قَضَوَهُ عَلَى عُسْرِ	-فَصَارُوا دُيُونًا لِلْمَنَايَا وَلَمْ يَكُنْ
فَتُكُلُّ عَلَى تُكُلٍ وَقَبْرٍ إِلَى قَبْرِ	-كَأَنَّهُمْ لَمْ يَعْرِفِ الْمَوْتُ غَيْرَهُمْ
فَلَمَّا تَوَفَّوْا مَاتَ خَوْفِي مِنَ الدَّهْرِ	-وَقَدْ كُنْتُ حَيَّيَ الْخَوْفِ قَبْلَ وَفَاتِهِمْ
وَلَيْسَ لِأَيَّامِ الرِّزْيَةِ كَالصَّبْرِ	-فَلِلَّهِ مَا أُعْطِيَ وَلِلَّهِ مَا حَوَى

-Ey yer altının sakinleri! Şayet feda olmak mümkün olsaydı yeryüzünde yaşayan biz sakinleri size feda olurduk.

-Keşke yerin altında olanlar yerin üstünde, yerin üstünde olanlar da kıyamete kadar yerin altında olsalardı.

-Zaman çocuklarımı taksim etti. Yarısını zaman alacak kalan yarısı benim olacaktı. Zaman kendi payını da benim payımı da benden aldı.

-Ben zamana borçlu çıktım. Halbu ki benim zamana borcum da yoktu.

-Sanki ölüm onlardan başkasını tanımadı. Öyleki kayıp üzerine kayıp, kabirden kabire aldı onları.

-Onların vefatından önce hep kaybetme korkusu yaşıyordum. Onlar ölünce benim zamana dair korkum da öldü.

-Veren de alan da Allahtı. Musibet zamanları için sabır kadar güzel ilaç yoktur.³¹⁹

³¹⁸ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 210.

Arap örf ve yaşamında evlat; hayatın sevinci ve göz aydınlığıdır. Dolayısıyla evladı ölümle yitirmek anne ve babada hayat seviçlerinin sönmesi anlamına gelirdi. Oğlu vefat eden bir bedevi kadına senin tâziyeni güzelleştiren, sana sabır veren şey ne oldu diye soruldu: “Oğlumun ölümünden sonra kaybedecek bir şeyimin kalmayıışı ve ondan sonra gelebilecek her musibetin hafif olmasıdır.” Dedi ve şu şiiri okudu:

فَعَلَيْكَ كُنْتُ أَحَاذِرُ	مَنْ شَاءَ بَعْدَكَ فَلْيَمُتْ
فَعَمِي عَلَيْكَ النَّاطِرُ	كُنْتُ السَّوَادَ لَنَاظِرُ
رَحَفَائِرُ وَ مَقَابِرُ	لَيْتَ الْمَنَازِلَ وَالْدِّيَا
لَهَ حَيْثُ صِرْتُ لَصَائِرُ ³²⁰	إِنِّي وَغَيْرِي لَا مَحَا

-Senden sonra ölmek isteyen ölsün. Çünkü benim tüm kaygım ve korkum senin içindi.

-Sen benim göz bebeğimdin. Senden sonra bakışım soldu gözlerim kör oldu.

-Keşke yerler ve şehirler hep mezar ve kabir olsalardı.

-Muhakkak ben ve benim dışındaki herkes senin gittiğin mekâna biz de gideceğiz.³²¹

Hasan b. Hanî yukarıda geçen bedevi kadına ait şiirin ilk beytinin anlamına atfen Hârûn er-Reşîd 'in (ö. 193/809) ölen oğlu emin için şöyle bir şiir söylüyor:

وَلَيْسَ لِمَا تَطْوِي الْمَنِيَّةُ نَاشِرُ	- طَوَى الْمَوْتَ مَا بَيْنِي وَبَيْنَ مُحَمَّدٍ
فَلَمْ يَبْقَ لِي شَيْءٌ عَلَيْهِ أَحَاذِرُ	-وَكُنْتُ عَلَيْهِ أَحَاذِرُ الْمَوْتَ وَحَدَهُ
لَقَدْ عَمَرْتُ مِمَّنْ أَحَبُّ الْمَقَابِرُ ³²²	- لَئِنْ عَمَرْتُ دَوْرٌ يَمَنْ لَا أَجِبُهُ

-Ölüm benimle muhammed'in arasını ayırdı. Ölümün ayırdığı şeyi kimse birleştiremez.

-Ben onun için ölümden korkuyurdum. O öldükten sonra kaybedeceğim ve korkacağım bir şey kalmadı.

-Her ne kadar sevmediğim kişilerle evler ma'mur olsada, asıl sevdiğim kişilerle kabirler ma'mur olmuştur.³²³

Ölen çocuğuna mersiye söyleyen bir başka baba da Abdullah b. el-Ehtemdir. Yitirdiği evladına yüreğinin en derin hüznünü sözcüklere dökerek şöyle diyor.

³¹⁹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 211.

³²⁰ Bk. El-İbşihî, *el-Müstetraf fî Külli Fennin Müstetraf*, 1: 509. el-Müsta'simî, *ed-Dürrü'l-Ferîd*, 9: 338. Nasr b. Münkiz eş-Şeyzerî, *el-Bed'i fî Nakdiş-Şii'r*, thk. Hamîd Abdülmecîd, (BAE: el-İklimü'l-Cenubî), 1: 247.

³²¹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 211.

³²² Bk. el-Muberrid, *et-Te'azi ve'l-Merasî*, 1: 110. İbni Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Suâra*, 2: 805. el-Bağdadî, *et-Tezkiret'ül-Hamduniye*, 4: 241.

³²³ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 211.

دَعَوْتُكَ يَا بُنَيَّ فَلَمْ تُجِبْنِي
فَرَدْتُ دَعْوَتِي يَا أَسَا عَلِيَا
بِمَوْتِكَ مَاتَتْ اللَّذَاتِ مِنِّي
وَكَأَنْتَ حَيَّةٌ مَا دُمْتُ حَيًّا
فِيَا أَسَفًا عَلَيْكَ وَطُولَ شَوْفِي
إِلَيْكَ لَوْ أَنَّ ذَلِكَ رَدَّ شِيَا

-Sana seslendim ey oğul! Ama bana cevap vermedin. Bana sen değil umutsuzluk cevap verdi.

-Ölümünle benim de tüm lezzetlerim öldü. Sen hayattayken tat aldığım her şey gidişinle onlarda gitti.

-Sana olan hüznüm, kederim ve ulaşma isteğim çoktur. Ne yazık ki geri gelecek bir şey de yoktur.³²⁴

Ebû'l-Atâhiye vefat eden oğluna mersiye söyleyen ünlü şairlerdendir. Ölen oğlunu gömdükten sonra kabrinin başında durdu ve şu iki beyti söyledi:

كَفَى حُزْنًا بِدَفْنِكَ ثُمَّ إِنِّي
نَفَضْتُ تُرَابَ قَبْرِكَ مِنْ يَدَي
وَكُنْتُ فِي حَيَاتِكَ لِي عِظَاتُ
فَأَنْتَ الْيَوْمَ أَوْ عِظُ مِنْكَ حَيًّا³²⁵

-Seni mezara gömmek hüznün olarak yeter. Senin mezarının toprağını ellerimden silktim.

-Ben senin yaşamından ibret alırdım. Bugün senin ölüm halin bana yaşayanlardan daha çok öğüt vermektedir.³²⁶

3.7.4. Hz. Ömer ve Oğlunu Kaybeden Bedevi Bir Adam Arasındaki Diyalog

Hz. Ömer, günün birinde Medinede bulunan bakî' mezarlığına gider. Orada mezarlıkta bir mezarın başında durmuş bedevi bir erkeğe "Buraya seni getiren şey nedir?" diye sorar. Bunun üzerine bedevi: "Benim burada üç yıl önce delikanlılık çağında kaybettiğim bir emanetim vardır." Hz. Ömer az önce ne mırıldanıyordun, onu bir kez daha söyle dedi. Bedevi adam içinde sabır ve metanetin, kadere razı olmuşluğun ve herkesin bir gün öleceği hakikatinin bulunduğu şu şiiri okumaya başladı:

يَا غَائِبًا مَا يَتَوَبُّ مِنْ سَفَرِهِ
عَاجِلُهُ مَوْتُهُ عَلَى صِغَرِهِ
يَا قُرَّةَ الْعَيْنِ كُنْتَ لِي سَكْنًا
فِي طَوْلِ لَيْلِي نَعَمَ وَفِي قِصَرِهِ
شَرِبْتُ كَأْسًا أَبُوكَ شَارِبُهَا
لَا بُدَّ يَوْمًا لَهُ عَلَى كِبَرِهِ
أَشْرَبُهَا وَ الْأُنَامُ كُلُّهُمْ
مَنْ كَانَ فِي بَدْوِهِ وَفِي حَضَرِهِ

³²⁴ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 211.

³²⁵ Bk. Abdülaziz b. Muhammed el-Bekrî el-Endülüsi, *Simtû'l-le'âlî fî Şerhi'l-Emâli'l-Kalî*, (Beyrut: Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye), 2: 4. El-İbşihi, *el-Müstetraf fî Külli Fennin Müstezraf*, 1: 515. el-Müsta'simî, *ed-Dürrü'l-Ferîd*, 1: 342.

³²⁶ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 212.

فَالْحَمْدُ لِلَّهِ لَا شَرِيكَ لَهُ الْمَوْتُ فِي حُكْمِهِ وَفِي قَدَرِهِ
قَدْ قَسَمَ الْمَوْتُ فِي الْأَنَامِ فَمَا يَقْدِرُ خَلْقٌ يَزِيدُ فِي عُمُرِهِ

-Ey seferiden dönmeyen kayıp! Ölüm acele etti ve onu küçükken aldı.

-Ey benim gözümün aydınlığı! Kısa ve uzun gecelerimin yegâne sığınağı.

-Ölüm kâdehinden içtin. Baban da içecek. Baban yaşlansa da bir gün o da ölüm kâdehinden içecek.

-Ben ve insaların tamamı, İster şehirli olsun ister çölde yaşayan olsun herkes o ölüm kâdehinden mutlaka içecek.

-Ortağı olmayan Allah'a hamd olsun. Ölüm onun hükmü ve kaderi ile gerçekleşir.

-Allah, yaratılanlar arsında ölümü taksim etmiştir. Hiçbir yaradılan ömrünü uzatamaz.³²⁷

Bu şiiri dinleyen Hz. Ömer, Bedevi Arab'a "Doğru diyorsun, ama Allah'ın takdiri senin için daha hayırlıdır" dedi.³²⁸

3.7.5. Mansûr ve Ölen Oğlu Ca'fere Mersiyesi

Abbâsilerin ikinci halifesi, künyesi Ebû Ca'fer olan Mansûr'un (ö.158/775) oğlu Ca'fer vefat edince çok üzüldü ve şiddetli bir elem duydu. Oğlu Ca'feri defnettikten sonra veziri olan Fazl b. er-Rebîye (ö. 208/823-24) dönerek: Mutî'b. İyas, Yâhya b. Ziyâd'ın ölümü üzerine ne demişti bana bir hatırlat dedi. Bunun üzerine şair Fazl b. er-Rebî gönül yarasına derman arayan, övgü ve hüznün içeren duyguların sahibi bir babanın hislerini dile getirerek şu şiiri okudu:

يَا هَلْ دَوَاءٌ لِقَلْبِي الْقَرْحِ وَ لِلدُّمُوعِ الدَّوَارِفِ السُّفْحِ
رَأَحُوا بِبَحْيِي وَلَوْ تُطَاوَعْنِي الْإِ أَقْدَارُ لَمْ تَبْتَكِرْ وَ لَمْ يَرْحِ
يَا خَيْرَ مَنْ يَحْسُنُ الْبُكَاءِ بِهِ الْإِ يَوْمَ وَمَنْ كَانَ أَمْسٍ لِلْمَدْحِ
قَدْ ظَفَرَ الْحَزْنَ بِالسُّرُورِ وَقَدْ أَلَمَ مَكْرُوهُهُ مِنَ الْفَرْحِ

-Ey sel gibi akan gözyaşlarım! Benim yaralanan gönlüme bir deva (ilaç) varmı?

-Ölümlle Yâhya'yı götürdüler. Eğer kader bana rıza gösterseydi Yâhya'yı benden erken almazdı.

-Ey dünün en güzel övüleni ve bugünün ağlananları arasında en hayırlı kişisi!

³²⁷ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 212.

³²⁸ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 212.

-Kesinlikle hüznün, sevince karşı zafer elde etti. Ve istenilmeyenler sevilen şeylere elem verdi.³²⁹

Bedevi bir kadının ölen oğluna yönelik gönlünde kopan hüznün fırtınalarını, omuzlarını büken evlat acısının kederini ve elemi, kendisine teselli olarak ölümle oğluna kavuşacağını dile getirerek bir nebze acısını dillendirmeye çalışmış ve şu beyitleri söylemiştir:

أَبْنَيْ غَيْبِكَ الْمَحَلُّ الْمَلْجِدُ	إِمَّا بَعَدْتُ فَأَيْنَ مَنْ لَا يَبْعُدُ
أَنْتَ الَّذِي فِي كُلِّ مُمْسَى لَيْلَةٍ	تَبْلَى وَحُزْنُكَ فِي الْحَشَا يَتَجَدَّدُ
لَئِنْ كُنْتُ لِي لَهْوًا لِعَيْنٍ وَقَرَّةً	لَقَدْ صِرْتُ سُقْمًا لِلْقُلُوبِ الصَّحَائِحِ
وَهَوْنٌ حُزْنِي أَنْ يَوْمَكَ مُدْرِكِي	وَأَنْيَ غَدًا مِنْ أَهْلِ تِلْكَ الضَّرَائِحِ

-Ey oğulcuğum! Mezar yerin seni kaybettirdi. Sen uzaklaştın, kim uzaklaşmayacak ki?

-Sen ki her gece mezarında biraz daha çürüyorsun. Ve hüznün gönlümde hep yenileniyor.

-Sen benim için göz aydınlığı ve sevincimdin. Fakat şimdi sağlam kalplere bir elem ve keder oldun.

-Sana ulaşan ölümün bana gelecek olması hüznümü azaltıyor. Bende yarın gittiğin diyarın sakini olacağım.³³⁰

3.7.6. Cerîr Ölen Oğlu Sevâdeye Şu Beyitleri Söylüyor:

Sevâde adlı oğlunu kaybeden Şair Cerîr (ö. 110/728) hüznün, acı ve kederini dile getirerek dayanılması zor bir acı ile karşı karşıya olduğunu ifade etmiş, şu üç beyitlik şiiri söylemiştir:

قَالُوا نَصِيبَكَ مِنْ أَجْرِ فَقُلْتُ لَهُمْ	كَيْفَ الْعَزَاءِ وَقَدْ فَارَقْتُ أَشْبَالِي
ذَاكُمْ سَوَادَةٌ يَجْلُو مُقَلَّتِي لَحْمٍ	بَارِ يُصْرِصِرُ فَوْقَ الْمُرْقَبِ الْعَالِي
فَارَقْتُهُ حِينَ غَضَّ الدَّهْرُ مِنْ بَصَرِي	وَحِينَ صِرْتُ كَعَظْمِ الرِّمَّةِ الْبَالِي ³³¹

-Dediler ki: Oğlunun ölümüne sabretmen nasip olarak iyidir. Dedim ki nasıl sabredeyim ki aslan parçasından ayrılmışım.

³²⁹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 213.

³³⁰ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 213.

³³¹ Bk. el-Muberrid (ö.286/900) *el-Kamîu fil-Luğğeti ve'l-Edeb*, 1: 178. Mûsa b. Saîd el-Merzübânî, *el-Muvaşşah*, thk. Muhammed Hüseyin, 1. Baskı (Beyrut: Daru'l-Kutubil-'İlmiyye, 1415/1995), 1: 155.

-O Sevâde dir. Gözüme aydınlık verendi. O özgürce en yüksek yerlerde uçan ve sesi duyulan şahin kartalı gibiydi.

-Gözümde fer bittiği ve kemiklerimin çürümeye yüz tuttuğu bir zaman da ondan ayrıldım.³³²

3.7.7. Ebû Şağb Ölen Oğlu Şağb'e Mersiyesi

Ölen oğluna mersiye yazanlardan biri de Ebû Şağb'dir. Mersiyesinde ölen oğluna övgüler dizen, dağların ve taşların sarsılıp taş üstünde taş kalsın istemeyen, yaşlılığından dem vuran Ebû Şağb şöyle dedi:

قَدْ كَانَ شَغْبٌ لَوْ أَنَّ اللَّهَ عَمَّرَهُ
أَلَيْتَ الْجِبَالَ تَدَاعَتْ قَبْلَ مَصْرَعِهِ
عِزًّا تَزَادُ بِهِ فِي عِزِّهَا مُضْرُ
دَكًّا فَلَمْ يَبْقَ مِنْ أَحْجَارِهَا حَجَرٌ
بُنْسُ الْخَلِيطَانِ طُولُ الْحَزَنِ وَالْكِبَرِ³³³

-Şayet Şağb'e Allah ömür verseydi kesinlikle onun yaşamı Mudâr kabilesinin şerefine şeref katardı.

-Keşke dağlar Şağb'in ölümü öncesi sarsılıp yerle bir olsaydı ve taş üstünde taş kalmasaydı.

-Yaşlılıktan belim bükülmüş, hüznüm olabildinçince uzamış. Bu iki kötü meziyetle karşılaşmış bir zaman da oğlum Şağb'dan ayrı kaldım.³³⁴

3.7.8. Süleyman Bin Abdülmelik'in Oğlu Eyyüb'ün Ölümüne Söylediği Mersiye

Abdülmelik'in en büyük oğlu ve veliahtı olan Eyyüb ölünce babası Süleyman çok fazla üzülür ve adeta dünyası başına yıkılır. Bu ölümünden sonra Süleyman, hüznü ve kederine tercüman olan şair İbni Ala'nın söylediği ve içeriğinde acısına sevinenlere cevap, kendisine teselli olan ve bir nebze yüreğindeki yanan ateşe su olan şu şiirini okudu:

وَلَقَدْ أَقُولُ لِذِي السَّمَاءَةِ إِذْ رَأَى
أَبْشِرْ فَقَدْ قَرَعَ الْحَوَادِثُ مَرَوْتِي
جَزَعِي وَمَنْ يَذُقِ الْحَوَادِثَ يَجْزِعُ
وَأَفْرَحُ بِمَرَوْتِكَ الَّتِي لَمْ تُقَرَّعْ

³³² İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 213.

³³³ Bk. Ali b. Muhammed et-Tebrizi eş-Şeybani, *Şerhu Dîvani'l-Hamaseti li't-Tebrîz*, thk. Muhammed Osman, 1. Baskı (Beirut: Darü'l-Evzâî), 2: 467. el-Merzûkî, *Şerhu Dîvani'l-Hamaseti*, 1: 730. el-Kalî, *Emâli'l-Kalî*, 2: 88.

³³⁴ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 214.

—إِنْ عِشْتَ تُفْجَعْ بِالْأَحْبَةِ كُلِّهِمْ
—أَيُّوبُ! مَنْ يَشْمُتُ بِمَوْتِكَ لَمْ يُطِقْ
أَوْ يَفْجَعُوا بِكَ إِنْ بِهِمْ لَمْ تُفْجَعْ
عَنْ نَفْسِهِ دَفْعاً وَهَلْ مِنْ مَدْفَعٍ؟

-Benim hüznün ve kederimi görüp alay eden kişiye diyorum ki; Musibetlere uğrayıp acı ve elem duymayan var mı?

-Müjde sana, muhakkak benim Merv'ime (Merve'de ki taşı temsilen) musibet taşı değdi.

-Ve sen de Merv'ine değmemiş musibet taşına sevin. (yüreğim yandı. Senin de yanacak musibetle)

-Ey benim acıma gülen kişi! Yaşarsan sen de tüm sevdiklerinin acısını çekeceksin. Ya da senin acını sevenlerin çekecekler.

-Ey Eyyüp! Senin ölümüne sevinen kendi nefislerinden ölümü defedecek değiller. Ölümü def edecek biri var mı?³³⁵

3.7.9. Bedevi Bir Arab'ın Ölen Oğluna Mersiyesi

Bedevi bir baba, on oğlundan biri olan Hasan'ın ölüm haberini alınca iç âleminde meydana gelen acı ve hüznün, yüreğini yakan firak ateşinin meydana getirdiği duyguları dile getirerek uzun sayılan bir mersiye dillendirmişti. İbni Abdirabbih bu şiiri şu şekilde kitabına almıştır: el-Asmaî bedevi Araplardan bir adamın şöyle dediğini rivayet eder: “Biz on kardeştik. Bir gün Hasan adlı kardeşimizin ölüm haberi babamıza ulaştı. Babamız ağlamaktan kör oldu ve kardeşimiz Hasan için şu mersiye şiirini söyledi”:

—أَفْلَحْتُ إِنْ كَانَ لَمْ يَمُتْ حَسَنُ
—بَلْ أَكْذَبَ اللَّهُ مَنْ نَعَى حَسَنًا
—أَجُولُ فِي الدَّارِ لَا أَرَاكَ
—بَدَلْتُهُمْ مِنْكَ لَيْتَ أَنَّهُمْ
—قَدْ عَلِمُوا عِنْدَ مَا أَنَا فِيهِمْ
— قَدْ جَرَّبُونِي فَمَا أَلَاؤُهُمْ
—فَقَدْ بَرَى الْجِسْمُ مُذْ نُعِيتَ لَنَا
—فَإِنْ تَعِشْ فَالْمُنَى حَيَاتُكَ
—إِنْ تَحْيَ تَحْيَ بِخَيْرِ عَيْشٍ وَإِنْ
—بَرِيدُكَ الْحَمْدُ وَالسَّلَامُ مَعًا
وَكَفَّ عَنِّي الْبُكَاءُ وَ الْحَزَنُ
لَيْسَ لَتَكْذِيبِ قَوْلِهِ ثَمَنُ
وَفِي الدَّارِ أَنَا جَوَارُهُمْ غَبْنُ
كَانُوا وَبَيْنِي وَبَيْنَهُمْ مُدُنُ
مَا فِي قِتَالِي صَدْعٌ وَلَا أَبْنُ
مَا زَالَ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ إِحْنُ
كَمَا بَرَى فَرَعُ نَبْعَةٍ سَفْنُ
وَالْخُلْدُ وَأَنْتَ الْحَدِيثُ وَالْوَسْنُ
تَمُضُ فَتِلْكَ السَّبِيلُ وَالسَّنَنُ
فَكُلُّ حَيٍّ بِالمَوْتِ مُرْتَهَنُ

³³⁵ İbni Abdirabbih, el-İkd'ül-ferid, 3: 214.

يَا وَيْحَ نَفْسِي إِنَّ كُنْتَ فِي جَدَثٍ دُونَكَ فِيهِ الثَّرَابُ وَالْكَفَنُ
 —عَلَيَّ اللَّهُ إِنَّ لَقِيَّتَكَ مِنْ قَبْلِ الْمَمَاتِ الصِّيَامِ وَالْبُدْنُ
 —أَسُوفُهَا حَافِيًا مُجَلَّلَةً أَدَمًا هِجَانًا قَدْ كَظَّهَا السَّمَنُ
 —فَلَا نُبَالِي إِذَا بَقِيتَ لَنَا مَنْ مَاتَ أَوْ مَنْ أُوْدِيَ بِهِ الزَّمَنُ
 —كُنْتَ جَلِيلِي وَكُنْتَ خَالِصَتِي لِكُلِّ حَيٍّ مِنْ أَهْلِهِ سَكَنُ
 —لَا خَيْرَ لِي فِي الْحَيَاةِ بَعْدَكَ إِنْ أَصْبَحْتَ تَحْتَ الثَّرَابِ يَا حَسَنُ

- Eğer Hasan ölmemişse sevinirim. Ağlamam ve hüzn benden uzak olur biter.
- Hasanın ölüm haberini getireni Allah yalancı çıkarsın. Bu haberin yalan olduğu müjdesinin karşılığı sınırsız dünyalıktır.
- Evin içini arıyorum ama seni göremiyorum. Evin içinde insanlar vardır ama sen olmadıktan sonra neye yarar.
- Senin yerine bana kalanlarla aramda keşke şehirler olsa da hiç görmesem.
- Aramızda nefret olanlar kesin biliyorlar ki kavgamda çatlaklık ve kaçma yoktur.
- Beni çok denediler. Benim ile onlar arasında kin ve nefretten başka bir şey olmamıştır. (yani yerini tutacak kimse yoktur)
- Ölüm haberin bize ulaştığında beden yara aldı. Keser ile ağaçtan kesilen dal gibi bedenim paramparça oldu.
- Şayet yaşarsan ki temennim yaşaman ve hep kalmandır. Benim yaşama sevincim ve ihtiyaç duyduğum her şey olursun.
- Şayet yaşarsan en hayırlı yaşam senin olsun. Şayet öldü isen bu zaten Allah'ın bir kanunudur.
- Sana mektubum hamd ve selam birlikte olsun. Her yaşayan ölüme rehindir.(ölümün esiridir ölecektir)
- Ey helak olası nefsim! Sen kabirdesin ey oğul! Sana bugün yakın olan kefen ve topraktır.
- Allah'a yemin olsun ki. Şayet ölümden önce seni bulursam oruç tutup kurbanlar keseceğim.
- Ben develeri yalın ayak süreceğim. O en kıymetli semerlerle süslenmiş, etleri yağlı develeri keseceğim.
- Sen hayatta olup ölmediysen senden sonra zaman kimi almış veya kim ölmüş umurumuzda olmaz.

-Her yaşayanın kendi ehlinden en sevimli biri olduğu gibi Sende benim en önemlim ve en sevimlim oldun.

-Benim için hayatta senden sonra hayır yoktur. Ey Hasa sen toprak altına girdikten sonra.³³⁶

Bir başka bedevi Arap, ölümle yitirdiği oğluna hüznün ile sabır temalarını işlediği ve oğlunu nefsinin bir parçası saydığı, onu gömerken aslında kendisini de gömdüğünü şu beyitlerle dile getiriyor:

أَجَابَ الْأَسَى طَوْعاً وَلَمْ يُجِبِ الصَّبْرُ	وَلَمَّا دَعَوْتُ الصَّبْرَ بَعْدَكَ وَالْأَسَى
سَيِّئِي عَلَيْكَ الْحُزْنُ مَا بَقِيَ الدَّهْرُ	فَإِنْ يَنْقَطِعْ مِنْكَ الرَّجَاءُ فَإِنَّهُ
لَقَدْ قَرِحْتُ مِنِّْي عَلَيْكَ جُفُونُ	بُنَيَّ لَئِنْ ضَنْتُ جُفُونُ بِمَائِهَا
وَلِلنَّفْسِ مِنْهَا دَافِئُ وَدَفِئُ	دَفَنْتُ بِكَفِّي بَعْضَ نَفْسِي فَأَصْبَحْتُ

-Senden sonra sabır ve hüznü çağırdığım zaman hüznün gönüllü geldi, sabır ise icabet etmedi.

-Her ne kadar senden umut kesilse de zaman var oldukça sana hüznüm hep baki kalacaktır.

-Ey Oğul! Bazı gözler suyunu akıtmasada muhakkak benim gözlerim sana ağlayarak yaralanmıştır.

-Ellerimle nefsimin bir kısmını defnettım. Ve nefsim (bedenim) ikiye bölündü. Hem defnedilen hem de defneden oldu.³³⁷

3.7.10. İbni Abdirabbih'in Oğluna Mersiyesi

Yazarımız İbni Abdirabbih, yukardaki Bedevi Arab'ın şiiri için "Bu şiir benim daha önce yitirdiğim oğluma yazdığım şiire benziyor" diyor.³³⁸ İbni Abdirabbih hayatta iken iki oğlunu ölümle yitirmiş olduğunu daha önce ifade etmiştik. Arap dilinde bir başyapıt olan "el-İkdu-l Ferîd"adlı eserinde bir bölümü (kitap) mersiyeeye ayırmasında ölen iki oğlunun etkisi olduğu söylenebilir. Evlatlara mersiye kısmında kendisinin uzun bir şiirini bu esere aldığını ve bu kitapta zikrettiğini belirttik. Küçük yaşta vefat eden oğlu Yâhya'ya şu şiiri söylüyor:

— عَلَى مِثْلِهَا مِنْ فَجَعَةٍ خَاتَكَ الصَّبْرُ فِرَاقُ حَبِيبٍ دُونَ أَوْ بَتِّهِ الْحَسْرُ

³³⁶ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 214-215.

³³⁷ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 215.

³³⁸ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 215.

وَلِي كَبِدٌ مَشْطُورَةٌ فِي يَدِ الْأَسَى
يَقُولُونَ لِي صَبْرٌ فَوَادَكَ بَعْدَهُ
فَرِيحٌ مِنَ الْحُمْرِ الْحَوَاصِلِ مَا اكْتَسَى
إِذَا قُلْتُ أَسْأَلُو عَنْهُ هَاجَتْ بِلَابِلُ
وَأَنْظُرُ حَوْلِي لَا أَرَى غَيْرَ قَبْرِهِ
أَفْرَحَ جَنَانَ الْخُلْدِ طَرْتُ بِمُهْجَتِي
فَتَحَتِ الثَّرَى شَطْرُ وَفَوْقَ الثَّرَى شَطْرُ
فَقُلْتُ لَهُمْ مَالِي فَوَادٌ وَلَا صَبْرُ
مِنَ الرَّيْشِ حَتَّى ضَمَّهُ الْمَوْتُ وَالْقَبْرُ
يُجَدِّدُهَا فَكُرُّ يُجَدِّدُهُ ذِكْرُ
كَأَنَّ جَمِيعَ الْأَرْضِ عِنْدِي لَهُ قَبْرُ
وَلَيْسَ سِوَى قَعْرِ الضَّرِيحِ لَهَا وَكُرُّ

-Sana bir musibet geldi. Sabır sana ihanet etti.(sabır gelmedi) Sevgilinin firakı haşır gününe kadar devam edecek.

-Hüznün elinde iki parçaya ayrılmış ciğerim var. Ciğerimin bir parçası toprak altında bir parçası da toprak üstünde kaldı.

-Bana diyorlar ki onun ölümünden sonra gönlünü sabretmeye alıştı. Onlara dedim ki benim ne sabrım ne de gönlüm kaldı.

-Ölüm ve kabir onu alıncaya kadar O tüyü bitmemiş kırmızı bir kuş yavrusu idi.(henüz küçücüktü)

-Onun ölümüne dayanacağım dediğim zaman bakıyorum ki onu düşünme ve anma biri diğerini yenileyerek hüznümü kabartıyor.

-Ve etrafıma bakıyorum onun mezarının dışında bir şey görmüyorum. Sanki yeryüzünün tamamı yanımda onun mezarı oluveriyor.

-Ey ebedi yurda uçan kuş yavrusu! Sen uçup gittiğinde kalbimde alıp gittin. Dönsen de kabrinden başka dönecek yerin yok.³³⁹

Bir başka bedevi kadının, ölümle yitirdiği evladına söylediği hüznün ve keder dolu beyitler şöyledir:

يَا لَيْتَ أَمَّكَ لَمْ تَحْبِلْ وَلَمْ تَلِدِ
مُطَيِّبًا لِلْمَنَآيَا آخِرِ الْأَبَدِ
وَكَيْفَ يَبْقَى ذِرَاعُ زَالٍ عَنْ عَضْدِ
يَا قُرْحَةَ الْقَلْبِ وَالْأَحْشَاءِ وَالْكَبِدِ
لَمَّا رَأَيْتُكَ قَدْ أُدْرِجْتَ فِي كَفَنِ
أَيَقْنَتُ بَعْدَكَ أَنِّي غَيْرُ بَاقِيَةٍ

-Ey kalbimin, içimin ve ciğerimin yarası! Keşke annen sana hamile kalmayıp doğurmasaydı.

³³⁹ İbni Abdirabbih, el-İkd'ül-ferid, 3: 215-216.

-Seni kefenin içine koyduklarını, sana ebedi kalacağın ölüm için güzel kokular sürdüklerini gördüğümde

-Emin oldum ki senden sonra ben de kalıcı değilim. Kaybedilen kol'un dirseği nasıl kalıcı olsun ki.³⁴⁰

3.7.11. İki Oğlunu Ölümle Yitiren Bir Bedevi'nin Mersiyesi

Bedevi bir adam'ın oğlu vefat ettiğinde, çok uzun zaman oğluna ağlar ve hüzünlenir. Artık teselli bulup sakinleşmeye başladığı zaman başka bir oğlu daha vefat eder. Bunun üzerine yaşadığı ağır elem ve kederi hafifletmek adına kendisine sözcüklerde teselli arar ve şu beyitleri söyler:

فَفُؤَادِي مَا لَهُ الْيَوْمَ سَكَنٌ	—إِنْ أَفِقَ مِنْ حَزَنِ هَاجٍ حَزَنٌ
فَكَذَا يَبْلَى عَلَيْهِنَ الْحَزَنُ	—وَكَمَا تَبْلَى وَجُوهٌ فِي الثَّرَى
أَضَرَّ بِهَا الْبُكَاءُ وَمَا يَبِينَا	—عُيُونٌ قَدْ بَكَيتَكَ مُوجَعَاتٌ
يُرَاجِعْنَ الشُّنُونَ فَيَسْتَقِينَا	—إِذَا أَنْفَدَنَ دَمْعًا بَعْدَ دَمْعٍ

-Ben bir hüzünden uyanıyordum ki başka bir hüznün daha geldi. Gönlüme bugün teselli yoktur.

-Toprakta çürüyen yüz hüznü de çürütüyor. Ve yine toprak altına yeni yüz çürümeye yüz tuttu.

-Sana kederli ağlayan gözler vardır. Ağlamak o gözlere zarar verdi ama ağlamaktan vaz geçmedi.

-Ardı ardına gözyaşları gelince ve gözyaşı bitince gözler dönüp su alır ve tekrar gözyaşı olarak akıtır.³⁴¹

3.7.12. Bedevi Bir Kadının Oğluna Söylediği Mersiyesi

Çocuk mersiyelerinde işlenen konuların ana temasını daha çok sabredememe olgusu oluştururken bazen, bunun aksine ihtisapta (sabredip metanetini korumak ve ecrini Allah'tan beklemek) vardır. Ebû Ubeyd el-becelî, bedevi bir kadının Amr adında vefat eden oğlunun kabri başında durarak içinde daha çok sabır ve metanete davetle şu beyitleri okuduğunu nakleder:

أَقَمْتُ أَبْكِيهِ عَلَى قَبْرِهِ مَنْ لِي مِنْ بَعْدِكَ يَا عَامِرُ

³⁴⁰ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 216.

³⁴¹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 216.

تَرَكْتَنِي فِي الدَّارِ لِي وَحْشَةً
 —هُوَ الصَّبْرُ وَالتَّسْلِيمُ لِلَّهِ وَالرِّضَا
 —إِذَا نَحْنُ أَبْنَا سَالِمِينَ بِأَنْفُسِ
 —فَأَنْفُسَنَا خَيْرُ الْغَنِيمَةِ إِنَّهَا
 —وَلَا بَرٌّ إِلَّا دُونَ مَا بَرَّ عَامِرٌ
 —هُوَ أَبْنَى أَمْسَى أَجْرُهُ لِي وَعِزِّي
 —فَإِنْ أَحْتَسِبُ أَوْجَرَ وَإِنْ أَبْكِي أَكُنْ
 قَدْ دَلَّ مَنْ لَيْسَ لَهُ نَاصِرُ
 إِذَا نَزَلْتُ بِي خُطَّةً لَا أَشَاوُهَا
 كِرَامٍ رَجَعْتُ أَمْرًا فَخَابَ رَجَاؤُهَا
 تَنْوُبُ وَيَبْقَى مَاؤُهَا وَحَيَاؤُهَا
 وَلَكِنَّ نَفْسًا لَا يَدُومُ بَقَاؤُهَا
 عَلَى نَفْسِهِ رَبُّ إِلَيْهِ وَلَاؤُهَا
 كَبَاكِيَةٍ لَمْ يُحْيِ مَيِّتًا بُكَاءُهَا

- Onun kabrinin başında ağlayıp duruyorum. Senden sonra benim kimim var ey Amr!
- Beni yalnızlık yurdunda kimsesiz bıraktın. Yardımcısı olmayan kesinlikle zelil olmuştur.
- Bana sevmediğim bir şey geldiğinde bana düşen Allah için sabır, teslim olma ve rıza göstermektir.
- Biz sağ sâlim güzellikle karşılanan bir halde oldukça bir gün hoşnut olmadığımız bir şey gelir bizi bulur.
- Ganimetin en hayırlısıdır nefislerimiz. O gidicidir ondan geriye suyu (iyilik) ve hâyası (güzel ameller) kalıcıdır.
- İyilikte kimse Amr'ı geçemezdi. Fakat nefisler kalıcı değildir. (ölümlüdür)
- O benim oğlumdur. Onun ecir bana kaldı. Onun nefisine olan tâziyem velayeti ona ait olan rabbidir.
- Şayet ecrini Allah'tan istersem bana ecrini verir. Ve şayet ağlarsam ağlaması hiçbir ölüyü diriltmeyen kimsenin ağlaması gibi olur.³⁴²

3.7.13. Buhtürî'nin Beni Hümejd Ailesinin Öldürülen Kızlarına Söylediği Mersiye

İbni Abdirabbih, bu başlık altında şair el-Buhtürî'nin, Beni Hümejd hanedanının öldürülen kızlarına yönelik dile getirdiği ve cahiliye dönemi adetlerini içerdiği yirmi beyitlik mersiyesine yer vermiştir. Yukarıda geçen ve erkek çocuklar için söylenen mersiyelerin ana temalarında hüznün, ağlama, masumiyetlerini dile getirme ve Allah'tan sabır dileme ağırlıktayken, bu mersiyede el-Buhtürî, mersiye söylerken kadınları hakir gören ve adeta ölümleri ile gerektiğinde sevmeyi teşfik eden bir mersiye dile getirmiştir. Şiirinde kız çocuğu ölen aileye tâziye dilerken, ölenin kız olmasından ötürü

³⁴² İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 216-217.

üzölmemelerini tavsiye edip tarihte kadınlar yüzünden çekilen ızdırapları ifade ederek bu örneklerde peygamberlere atıfta bulunmuştur. Onun şiiri şöyledir:

ظَلَمَ الدَّهْرُ فِيكُمْ وَ أَسَاءَ	فَعَزَاءَ بَنِي حُمَيْدٍ عَزَاءَ
—أَنْفُسُ مَا تَزَالُ تَفْقَدُ فَقَدْ	وَصُدُورُ مَا تَبْرَحُ الْبُرَحَاءَ
—أَصْبَحَ السَّيْفُ دَاءَكُمْ وَهُوَ الدَّاءُ	الَّذِي مَا يَزَالُ يُعِي الدَّوَاءَ
—وَانْتَحَى الْقَتْلُ فِيكُمْ فَبَكَيْنَا	بِدِمَاءِ الدُّمُوعِ تِلْكَ الدِّمَاءِ
—يَا أَبَا الْقَاسِمِ الْمُقَسَّمِ فِي النَّجْدَةِ	وَالْجُودِ وَ النَّذَى أَجْزَاءِ
—وَالْهَزْبُ الَّذِي إِذَا دَارَتْ الْحَرْبُ	بِهِ صَرَفَ الرَّدَى كَيْفَ شَاءَ
—الْأَسَى وَاجِبٌ عَلَى الْحُرِّ إِمَّا	نِيَّةً حُرَّةً وَ إِمَّا رِيَاءَ
—وَسَفَاها أَنْ يَجْزَعَ الْحُرُّ مِمَّا	كَانَ حَتَمًا عَلَى الْعِبَادِ قَضَاءَ
—أَتَبَكَّى مِنْ لَا يُنَازِلُ بِالسَّيْفِ	مُشِيحًا وَ لَا يَهْزُ اللَّوَاءَ
—وَالْفَتَى مَنْ رَأَى الْقُبُورَ لِمَنْ طَافَ	بِهِ مِنْ بَنَاتِهِ أَكْفَاءَ
—لَسُنَّ مِنْ زِينَةِ الْحَيَاةِ كَعَدَّ اللَّهُ	مِنْهَا الْأَمْوَالَ وَ الْأَبْنَاءَ
—قَدْ وَلَدَنَ الْأَعْدَاءَ قَدَمًا وَ وَرَثَنَ	التَّلَادَ الْأَقَاصِيَّ الْبُعْدَاءَ
—لَمْ يَدِّ تَرْبَهَنَ قَيْسُ تَمِيمٍ	عَيْلَةً بَلْ حَمِيَّةً وَ إِبَاءَ
—وَتَغَشَى مُهْلَهْلَ الذَّلِّ فِيهِنَّ	وَقَدْ أُعْطِيَ الْأَدِيمَ حِبَاءَ
—وَشَقِيقُ بَنِي فَاتِكٍ حَدَرَ الْعَارَ	عَلَيْهِنَّ فَارَقَ الدَّهْنَاءَ
—وَعَلَى غَيْرِهِنَّ أَحْزَنَ يَعْقُوبُ	وَقَدْ جَاءَهُ بَنُوهُ عِشَاءَ
—وَشَعِيبُ مَنْ أَجْلَهْنَ رَأَى الْوَحْدَةَ	ضَعْفًا فَاسْتَأْجَرَ الْأَنْبِيَاءَ
—وَتَلَفَّتْ إِلَى الْقَبَائِلِ فَاَنْظُرُ	أَمْهَاتٍ يَنْسِبُنَ أُمَّ أَبَاءَ
—وَاسْتَزَلَّ الشَّيْطَانُ آدَمَ فِي الْجَنَّةِ	لَمَّا أَغْرَى بِهِ حَوَاءَ
—وَلَعْمَرِي مَا الْعَجْزُ عِنْدِي إِلَّا	أَنْ تَبَيَّتَ الرِّجَالُ تَبْكِي النِّسَاءَ

-Zaman size zulüm ve kötülük etti. Size başsağlığı diliyorum beni Hümejd ailesi.

-Sizden bir kişiyi kaybettiniz. Ve gönülleriniz hep sıkıntı ve şiddet içindedir.

-Sizin hastalığınız (ölümünüz) kılıçladır. Ve o hastalık ilaçları çaresiz bırakan bir hastalıktır.(ölüm)

-Öldürme size kastetti. Ve biz kandan gözyaşları ile size ağladık.(fazla ağlamaktan gözyaşları yerine kan gelir oldu)

-Ey Eba kasım! Sen yardım, cömertlik ve cengâverlik ile anılıp paylanmış birisin.

-Sen savaş kızıştığında bir aslan gibiydin. Zamanın sıkıntıları ve musibetleri istediği gibi sana uğradı.

-Hüzün asil olan insana gereklidir. Hüzün ister içten ve samimi ister sahte olsun.

-Ve asil olan insanların herkese kaçınılmaz olarak gelecek olan ölüme helak olurcasına üzölmeleri sefihliktendir.

-Sen kılıcı kaldırıp sırtını savunamayacak ve bayrağı tutamayacak olana mı ağlıyorsun!

-Ve er kişi o kimsedir ki mezarları ziyaret ettiğinde en iyi kızlarını toprak altında görendir.

-Allah'ın ayette dünya hayatının süsü olarak zikrettiği erkek çocukları ve mallardır. Kızlar değil.

-Onlar düşman doğururlar. Ve mallara varis olacak olan uzak kimselerin çocuklarını doğururlar.

-Beni Temim ve Kays kabileleri kızlarını açlık korkusundan öldürmediler. Bilakis onlar namus ve hamiyetten dolayı öldürdüler. (Bu şekilde öldürmeyi övüyor)

-Zillet Mühelhile onlardan (Kızlardan) dolayı ulaştı. Mühelhil'e başlık parası olarak hayvan derisi verildi. (Muhelhil İmrüül Kays'ın dayısıdır)

-Şakik bin Fâtik onlardan (kızlarından) dolayı namus korkusu çekmiş ve dehna adlı yeri değiştirmiştir.

-Onların (kızların) dışında Ya'kûb'a akşam vakti oğulları ona hüznü getirmişti. (yani Ya'kûp hüznü erkek olan Yusuf için çekmiştir. Kızlar için değil)

-Ve Şuayip’de kızlarından dolayı yalnızlığı ve zayıflığı gördü. Bundan dolayı peygamberi ücretli tuttu. (Musa’yı ücretli tutması)

-Ve şöyle bir yönel bak kabilelere, kabileler hep babalarının adı ile anılır. Annelerinin adı ile değil.

-Ve şeytan Cennette Âdemin ayaklarını Havva’nın tahriki sonucu kaydırdı.

-Ömrüme yemin olsun ki benim yanımda acizlik ve zayıflık erkekler kadına ağlayıncadır.³⁴³

3.7.14. Ailesine Mersiye Söyleyen Şeybanlı Bir Kadın

İbni Abdirabbih, çocuk mersiyesi bölümüne bazen farklı kişilere söylenen mersiyelede almıştır. Bu mersiye, bir kadının, tüm aile fertlerine söylediği mersiyesidir. Halife b. Hayat dedi ki: “Ben, beni Şeybân kabilesine mensup bir kadının hüznünden daha şiddetli bir hüznü görmedim. Dahhâk el-Harurî (harici olan bir şahıs) ile birlikte katıldıkları savaşta oğlunu, babasını, eşini, annesini, halasını, teyzesini yitirmişti. O kadının gülüp tebessüm ettiğini, ölünceye kadar hiç görmedim. Yitirdiği yakınlarına kahramanlık ve güzel meziyetlerini övgü vesile yapıp şu beyitlerle gönlünde yanan hüznü ateşini dile getiriyordu:

وَلِنَفْسٍ مَا لَهَا سَكَنٌ	مَنْ لِقَلْبٍ شَقَّةُ الْحَزَنِ
خَيْرُهُمْ مِنْ مَعْشَرٍ ظَعَنُوا	ظَعَنَ الْأَبْرَارُ فَأَنْقَلَبُوا
كُلُّ مَا قَدْ قَدَّمُوا حَسَنٌ	مَعْشَرٌ قَضَوْا نُحُوبَهُمْ
يَنْكَلُوا عَنْهَا وَلَا جَبْنُوا	صَبَرُوا عِنْدَ السُّيُوفِ فَلَمْ
لَا، وَرَبَّ الْبَيْتِ مَا غُبْنُوا	فَنِيَّةً بَاعُوا نَفُوسَهُمْ
مِنَّةً مَا بَعَدَهَا مِنْنٌ	فَأَصَابَ الْقَوْمَ مَا طَلَبُوا

-Hüznün parçaladığı kalbi ve hiçbir tesellisi kalmayan nefsi kim tedavi edebilir.

-İyiler ayrılıp göçtüler. Göçüp gidenlerin en hayırlılarıydılar.

-Onlar kaderlerine göçüp gittiler. Yapıp ettikleri her amelleri güzeldi.

³⁴³ İbni Abdirabbih, el-İkd’ül-ferid, 3: 237.

-Kılıçlar zamanında sabrettiler. Ve kılıçlardan korkup kaçmadılar.

-Cesurdular nefislerini Allah yolunda sattılar. Beytin Rabbine yemin ederim ki zarar etmediler.

-Onlar doğru bir topluluktur. Kendisinden daha büyük olmayan yaşam minnetini de talep etmediler.³⁴⁴

3.7.15. Abdullah İbni Sa'lebe'nin Babasına Söylediği Mersiyesi

Babası vefat eden Abdullah b. Sa'lebe (ö. 32/653) matem ve hüznünü dile getirdiği üç beyitlik mersiyesinde şöyle söylüyor:

وَأَسْأَلُكَ مَرْمُوسُ وَأَنْتَ سَلِيبُ	أَخْضَبُ رَأْسِي أَمْ أَطْيَبُ مَفْرَقِي
وَلَيْسَ لِمَنْ تَحْتَ التُّرَابِ نَسِيبُ	نَسِيبُكَ مَنْ أَمْسَى يُنَاجِيكَ طَرْفُهُ
أَلَا كُلُّ مَنْ تَحْتَ التُّرَابِ غَرِيبُ	غَرِيبٌ وَأَطْرَافُ الْبُيُوتِ تُكْنُهُ

-Ben başımı mı boyayım ya da güzel kokular mı süreyim, Sen ölüp başın toprak altında olduktan sonra.

-Senin nâsibin(arkadaş) gözüünün gözüne değdiği kimsedir. Toprak altında olanın nasibi(arkadaşı) yoktur.

-Etrafında evler olsada sen garip ve yalnızsın. Gerçekten toprak altında olan herkes gariptir.³⁴⁵

3.7. 16. Ebû'l-Atâhiyenin el-Emin İçin Söylediği Mersiyeler

Hârûn er-Reşîd 'in oğlu Abdullah el-Me'mun, (ö. 218/833) üvey kardeşi Muhammed el-Emîn'i (ö. 198/813) öldürttüğü zaman, el-Emîn'in annesi Zübeyde, şair Eb'ul- Atâhiye'yi çağırır ve ona kendi dilinden, içinde ölen oğluna ağıt, üvey oğluna da övücü sözlerin bulunduğu şu beyitleri söylemesini söyler:

وَلِلدَّهْرِ أَيَّامٌ تُدْمُ وَتُحْمَدُ	أَلَا إِنَّ رَيْبَ الدَّهْرِ يُدْنِي وَيُبْعِدُ
فَقَدْ بَقِيَتْ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ لِي يَدُ	أَقُولُ لِرَيْبِ الدَّهْرِ إِنَّ ذَهَبْتُ يَدُ
وَلِي جَعْفَرٌ، لَمْ يَهْلِكَا، وَمُحَمَّدُ	إِذَا بَقِيَ الْمَأْمُونُ لِي فَالرَّشِيدُ لِي

³⁴⁴ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 217-218.

³⁴⁵ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 218.

-Gerçekten zamanın sakladığı felaketler bazı şeyleri yakınlaştır ve uzaklaştırır. Zamanda övülen ve yerilen günler vardır.

-Zamanın felaketlerine diyorum ki: Şayet bir elim (Emîn) gittiyse geriye bir el (Me'mun) kalmıştır.

-Me'mun bana kaldığı zaman (Bana saygı gösterip beni sayarsa) Reşîd de,(eşi) Ca'fer de (Babası) Muhammed' de (Öldürülen oğlu) bana kalmıştır.³⁴⁶

Emîn'in annesi Zübeyde Ebû'l Atâhi'yeye Me'muna okumasını istediği şiirine devam ederek yaşadığı hüznün ve kederi ifade ederken bir yandan da Me'mun'a yönelik övgüleri de dillendirmiştir. Arap mersiye kültüründe, bir annenin dilinden hem mersiye hemde övgüyü aynı şiirde zikretme olgusunu bu şiirde görüyoruz. Oğlunun katili olan Askeri et-Tahîri de anmış ve şiirine şu şekilde devam etmiştir:

وَأَكْرَمَ بَسَامٍ عَلَى عُودٍ مَنْبَرٍ	لِخَيْرِ إِمَامٍ قَامَ مِنْ خَيْرِ مَعْشَرٍ
إِلَيْكَ ابْنُ يَعْلَى مِنْ دُمُوعِي وَمَحْجَرِي	كَتَبْتُ وَعَيْنِي تَسْتَهْهُلُ دُمُوعَهَا
وَمَنْ زَلَّ عَنْ كَيْدِي فَقَلَّ تَصَبُّرِي	فَجَعْنَا بِأَدْنَى النَّاسِ مِنْكَ قَرَابَةً
وَمَا طَاهِرٌ فِي فِعْلِهِ بِمُطَهَّرٍ	أَتَى طَاهِرٌ لَا طَهَرَ اللَّهُ طَاهِرًا
وَأَنْهَبَ أَمْوَالِي وَخَرَّبَ أَدْوَارِي	فَأَبْرَزَنِي مَكْشُوفَةَ الْوَجْهِ حَاسِرًا
وَمَا نَابَنِي مِنْ نَاقِصِ الْخَلْقِ أَعْوَرٍ	وَعَزَّ عَلَى هَارُونَ مَا قَدْ لَقِئْتُهُ

-Topluluğunun en hayırlısı olan hayırlı imama gönderiyorum. Minberlerde en kerim ve güler yüzlü olanadır bu mektubum.

-Ben bunu sana gözyaşlarımın aktığı yerden yazdım. Gözlerim yaşlarını akıttığı zaman.

-Sana insanların en yakını olan kardeşinle musibete uğradık. Ciğerimden bir parça yitirdim. Dayanacak sabrım azaldı.

-Allah Tahîri adı gibi paklamasın.(Emîni öldüren Me'mun'un veziri) Tahîr işinde temizlenen değildir.

-Beni, yüzüm ve başım açık halde dışarı çıkardı. Malımı talan etti ve evimi başıma yıktı.

-Gözü kör, yaradılışı eksik olan kişinin (Tahîr) eliyle bana yapılan bu muamele, baban Hârûn'un şerefine laik değildi.³⁴⁷

³⁴⁶ İbni Abdirabbih, el-İkd'ül-ferid, 3: 219.

³⁴⁷ İbni Abdirabbih, el-İkd'ül-ferid, 3: 219.

Me'mun bu şiiri dinledikten sonra üzüldü ve üvey annesine yanına gelmesini söyleyip bir sürü hediye ve para gönderdi. Zübeyde hediye ve paraları kabul etti ama bir süre yanına gitmeyi erteledi. Daha sonra Me'mun'un yanına yerleşince Me'mun üvey annesinden özür diledi ve Emîn'i kendisinin öldürmediğini söyledi. Zübeyde ise: "Ey emirel mü'minin! İkinizin de hesaplaşacağı bir gün vardır. Allah'tan her ikinizin de günahlarını affetmesini diliyorum" dedi.³⁴⁸

3.8. KARDEŞLER İÇİN SÖYLENEN MERSİYELER (من رثى إخوانه)

Kardeş kavramı, insanlık tarihinde köklü ve büyük bir öneme sahiptir. Araplarda da kardeş olgusunun kendine özgü bir anlamı vardır. Arapların yaşadığı sosyal hayat, bu kardeşlik olgusunu daha fazla ön plana çıkarmıştır. İslam dini de kardeşliğe farklı bir boyut getirmiş ve önem vermiştir. İbni Abdirabbih, bu kısımda kardeşler için söylenen mersiye alıştır. Kardeşler için söylenen mersiye kuşkusuz ilk akla gelen ve Arap edebiyatı açısından mümtaz bir yere sahip olan, müslüman olmadan önce iki erkek kardeşini suikastler sonucunda kaybeden ve müslüman olduktan sonrada Kadisiye Muharebesi'nde dört oğlunu şehid veren meşhur mersiye şairi, hanım sahabe Hz. Hansâdır. Bu kısımda Hz. Hansâ'nın ve Arap dilinde mersiye şiirlerinin ana kaynağı olarak sayılan Mütemmin b. Nüveyre'nin kardeşi için dile getirdiği mersiye ve daha pek çok mersiye söyleyenlerin şiir örneklerini irdeliyeceğiz.

3.8.1. Mütemmin b. Nüveyre'nin Kardeşi İçin Söylediği Mersiye

Ölüm her fitrat için acıdır. Ölümün şekli, zamanı; bu acının katlanması ya da hafiflemesi ile ilgilidir. Bu ölümler arasında kardeş ölümü de kendine özgü acıları barındırır. Bu acıyı yaşayanlardan biri de Riddet savaşlarında kardeşi esirken öldürülen Mütemmin b. Nüveyredir. (ö. 30/650) bu olayla ilgili er-Reyyâşî'nin rivayet ettiği haber şöyledir: Mütemmin b. Nüveyre Hz. Ebû Bekr ile sabah namazını kıldı sonra Riddet Savaşlarında İbni Ezver tarafından öldürülen kardeşi Mâlik için vefa ve sözünde durmayı, güzel meziyetlerini dile getirip övdüğü şu şiiri okudu:

بَيْنَ الْبُيُوتِ قَتَلْتَ يَا بْنَ الْأَزُورِ	نِعْمَ بِاللَّهِ إِذَا الرِّيحُ تَنَافَحَتْ
لَوْ هُوَ دَعَاكَ بِدِمَّةٍ لَمْ يَغْدِرْ	أَدْعُوْتَهُ بِاللَّهِ ثُمَّ قَتَلْتَهُ
حُلُوْ شَمَائِلُهُ عَفِيفُ الْمُنْزَرِ	لَا يُضْمِرُ الْفَحْشَاءَ تَحْتَ رِدَائِهِ

³⁴⁸ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 219.

-Hayr ile yâd edilen birini (Kardeşi Mâlik) evlerin arasından rüzgâr estiği vakit öldürdün ey ibni Ezver.

-Onu Allah'a çağırdın sonra da öldürdün. Şayet o sana söz verseydi sana vefasızlık edip öldürmezdi.

-O abasının (Gönlünde) altında kötülük barındırmazdı. Tatlı mizaçlı ve afif (Hayalî) bir yaşamı vardı.³⁴⁹

Bu şiirden sonra tek gözü yerinden çıkarcasına ağladı. Hz. Ebû Bekr “ Ben onu ne öldürdüm ne de ona eman verdim.” dedi.³⁵⁰

Mütemmim kardeşi Mâlik için mersiyesine, hüznün ve kederinin ne kadar büyük olduğunu anlattığı ve bazıları da tenkid ettiği mersiyesine devam ederek şöyle dedi:

وَلَيْسَ أَخُو الشَّجْوِ الْحَزِينُ بِضَاحِكٍ	وَمُسْتَضْحِكٍ مَنِي ادْعَى كَمُصِيبَتِي
لِقَبْرِ بِأَطْرَافِ اللَّوَى فَالذَّكَادِكِ	يَقُولُ أَتَبْكِي مِنْ قُبُورٍ رَأَيْتَهَا
فَدَعَنِي فَهَذِهِ كُلُّهَا قَبْرُ مَالِكٍ	فَقُلْتُ لَهُ إِنَّ الْأَسَى يَبْعَثُ الْأَسَى

-Musibete uğradığını iddia edip musibetime gülüyor. Oysa musibet sahibi olan hüznülü kişi gülmez.

-Bana diyor ki: Sen toz toprak içinde liva taraflarında bazı kabirleri görüp ağlıyormusun!

-Ben de ona dedim ki: Hüznün hüznü getirir. Bırak beni şu kabirlerin tamamı Mâlik'in kabridir.³⁵¹

Arap edebiyatında mersiye şiirlerinin şaheseri olarak kabul edilen Mütemmim b. Nuveyrenin³⁵² kardeşi Mâlik için söylediği “Ayn” kafiye mersiyesini İbni Abdirabbih, on dokuz beyit ile bu kısımda zikretmiştir.³⁵³ Mufaddal ed-Dabbî (ö. 178/794) eserinde kırk beş beytinini zikretmiş ve bu şiirin Arap edebiyatı mersiye şiirinde bir şaheser mahiyetinde olduğunu kaydetmiştir.³⁵⁴

³⁴⁹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 220.

³⁵⁰ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 220.

³⁵¹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 220.

³⁵² İbrâhim Sarmış, “Mütemmim Bin Nüveyre” , *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 193.

³⁵³ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 220-221.

³⁵⁴ ed-Dabbî, *Mufaddaliyat*, 1: 48-54.

Mütemmim b. Nüveyre, bu mersiyesinde Mâlikin kahramanlığını ve cömertliğini, onunla ilgili hatıralarını zikrederek içten ağlamayı, kendi iç dünyasındaki hüznün, keder ve acılarını, onun kaybedilmesiyle toplumun neler yitirdiğini, kabrini takdis, onun katiline lânet gibi duyguları dile getirmiştir. Bu saydığımız vasıflar Doğu Arap mersiyelerinde ana konular olarak bulunmaktadır. İbni Abdirabbih, bu kısımda ona ait mersiyeşeyi şu şekilde nakletmiştir:

لَعْمَرِي وَمَا دَهْرِي بِتَأْبِينِ هَالِكِ	وَلَا جَزَعَ مِمَّا أَلَمَ فَأَوْجَعَا
لَقَدْ غَيَّبَ الْمُنْهَالُ تَحْتَ رِدَائِهِ	فَتَى غَيْرَ مِبْطَانِ الْعَشِيَّاتِ أُرْوَعَا
وَلَا بَرِمًا تُهْدِي النِّسَاءَ لِعِرْسِهِ	إِذَا الْقَشْعُ مِنْ بَرْدِ الشَّنَاءِ تَقَعَّقَا
تَرَاهُ كَنْصَلِ السَّيْفِ يَهْتَرُ لِلنَّدَى	إِذَا لَمْ تَجِدْ عِنْدَ امْرِئٍ السُّوءِ مَطْمَعَا
فَعَيْنِي هَلَا تَبْكِيَانِ لِمَالِكِ	إِذَا هَزَتْ الرِّيحُ الْكَنِيفَ الْمُرْفَعَا
وَأَرْمَلَةٌ تَدْعُو بِأَسْعَثِ مُحْتَلِ	كَفَرَحِ الْخُبَارَى رِيْشُهُ قَدْ تَمَزَّعَا
وَمَا كَانَ وَقَافًا إِذَا الْخَيْلُ أَحْجَمَتْ	وَلَا طَالِبًا مِنْ خَشْيَةِ الْمَوْتِ مَفْزَعَا
وَلَا بَكْهَامٍ سَيْفُهُ عَنْ عَدُوِّهِ	إِذَا هُوَ لَا قِيَّ حَاسِرًا أَوْ مُقْنَعَا
أَبَى الصَّبْرُ آيَاتِ أَرَاهَا وَإِنِّي	أَرَى كُلَّ حَبَلٍ بَعْدَ حَبْلِكَ أَقْطَعَا
وَإِنِّي مَتَى مَا أَدْعُ بِاسْمِكَ لَمْ تُجِبْ	وَكُنْتُ حَرِيًّا أَنْ تَجِيبَ وَتُسْمِعَا
تَحِيَّتُهُ مِنِّي وَإِنْ كَانَ نَائِيَا	وَأُمْسَى تُرَابًا فَوْقَهُ الْأَرْضُ بُلْقَعَا
فَإِنْ تَكُنِ الْأَيَّامُ فَرَقْنَ بَيْنَنَا	فَقَدْ بَانَ مَحْمُودًا أَخِي حِينَ وَدَّعَا
وَعَشْنَا بِخَيْرٍ فِي الْحَيَاةِ وَقَبْلَنَا	أَصَابَ الْمَنَايَا رَهْطُ كِسْرَى وَتُبَّعَا
وَكُنَّا كَنُذْمَانِي جَذِيمَةً حِقْبَةً	مَنْ الدَّهْرِ حَتَّى قِيلَ لَنْ يَتَّصِدَّعَا
فَلَمَّا تَفَرَّقْنَا كَأَنِّي وَ مَالِكَا	لِطُولِ اجْتِمَاعٍ لَمْ نَبْتَ لَيْلَةً مَعَا
فَمَا شَارِفُ حَنْتَ حَنِينًا وَرَجَّعْتَ	أَنِينًا فَأَبْكِي شَجُوهَا الْبَرْكَ أَجْمَعَا
وَلَا وَجَدَ أَظَارِ ثَلَاثِ رَوَائِمِ	وَأَيْنَ مَجْرًا مِنْ حُورٍ وَمَصْرَعَا
بِأَوْجَدَ مِنِّي يَوْمَ قَامَ بِمَالِكِ	مُنَادٍ فَصِيحٍ بِالْفِرَاقِ فَأُسْمَعَا
سَقَى اللَّهُ أَرْضًا جَلَّهَا قَبْرُ مَالِكِ	ذَهَابُ الْغَوَادِي الْمُدْجَنَاتِ فَأَمْرَعَا ³⁵⁵

-Hayatım üzerine yemin olsun ki ölenin ardından övgü, hüznün ve duyulan elemnden acıyı dillendirmek amacım ve âdetim değildir.

³⁵⁵ Bu şiir farklı formlarıyla şu kaynaklarda geçmektedir. Bk. el-Kureşî, *Cemheretu Eş'ari'l Ârab*, 1: 598. el-Muberrid, *et-Te'azi ve'l-Merasi*, 1: 52. el-Kâmil *fil-Lugati vel-Edeb* 4: 61. ed-Dabbî, *Mufaddaliyat*, 1: 268.

-Yemeğini misafirsiz yemeyen, çok yakışıklı ve kerim olan genci (Kardeşi) Minhâl adlı kişi onu abasına sarıp toprağa verdi.

-O kumarbaz değildi. Kış aylarında kadınların eşlerine boş erzak tulumları dışında verecek bir şeyleri kalmayanlar gibi de değildi.(zengindi)

-Cömertlik söz konusu olunca kötü ve cimri olanlardan bir iyilik görmediğinde, onu kılıcın ucu gibi durmadan gelip gittiğini görürdün.

-Ey iki gözüm! Rüzgâr esip evlere etki ettikçe siz durmadan hep ağlayın Mâlik için.

-Ondan geriye dul bir kadın ile saçları açlıktan birbirine karışmış, tüyleri dağılmış yavru kuş gibi bir yetim kaldı.

-Atlılar korkup döndüğünde o korkusuzca savaşırdı. Ölümden korkarak hayata tutunmak için bir yerlere kaçan biri de değildi.

-O kılıçlı ya da kılıcsız olsun düşmanına karşı hep cesurca ve korkmadan savaşan biriydi.

-Senin özelliklerinden biri sabır olsaydı bende sabrederdim. Görüyorum ki seninle aramdaki ip koptuktan sonra hayatla tüm bağım koptu.

-Ben seni adınla her çağırdığımda cevap vermiyorsun. Oysa yaşamalıydın hem duymalı hem de cevap vermeliydin.

-Kardeşim benden uzak olsa da, mezar onun üzerine ıssız yerde toprağını sersede benden ona selam olsun.

-Günler ve geçen zaman bizi ayırsa da kardeşimin vedası güzel ve övülen bir şekilde oldu.

-Beraber güzel ve hayırlı bir yaşam geçirdik. Bizden önce Kısra ve Tubbei' ye isabet eden ölüm bizi de ayırdı.

-Bir zamanlar onunla iki arkadaş gibiydik. O kadar ki: Bunlar ayrılmaz denildi.

-Ben ve Mâlik ayrı düştüğümüzde ise sanki beraber bir gecemiz dahi olmamış gibi oldum.

-Benim acım ve hüznüm, acıklı ve elemli bir şekilde yavrusuna ağlayıp bin deveyi
etrafında toplayan deveden daha fazladır.

-Ve bir anne devenin üç yavrusuna en acıklı ağlamasıda benim hüznüm gibi olamaz. Ve
hüznüm yavrusuna acıdan ağlayan anne deveden çok daha fazladır.

-Mâlik'in ölüm haberini getiren münadinin sesini duyduğum gün benden daha acıklı ve
hüzünlü kimse yoktur.

-Rahmet dolu bulutların yeryüzünü bahara çevirdiği gibi Allah da Mâlik'in kabrini
rahmeti ve mağfireti ile bahara çevirsin.³⁵⁶

3.8.2. Kuteyle Bnt. Hârisin Kardeşi Nadr Bin Hârise Söylediği Mersiye

Arap mersiye tarihinde, dikkat çekici başka bir mersiye örneği de Kuteyle'nin
kardeşi Nadr için söylediği mersiyedir. İbni Abdirabbih olayı şöyle nakleder; İbni İshak
dedi ki: Hz. Peygamber, Bedir savaşından dönerken Safrâ adlı yere gelince Hz. Ali'ye
İslam'ın azılı düşmanlarından olan ve Bedir savaşında müslümanlara esir düşen Nadr b.
Hâriseyi (ö. 2/ 624) öldürmesini emreder; Hz. Ali verilen emri yerine getirir. Bunun
üzerine Nadr'ın kız kardeşi Kuteyle his dünyasını, acı ve hüznünü, esir iken
öldürüldüğünü dillendirip Hz. Peygamber'e övgüler dizdiği, kardeşinin onun akrabası
olduğunu ve affetmesinin uygun olduğunu söylediği bu dokuz beyitlik şiiri söyledi:

من صُبْحِ خَامِسَةٍ وَأَنْتَ مُوقِّعُ	يَا رَاكِبًا إِنَّ الْأُتَيْلَ مَظْنَنُ
مَا إِنْ تَرَأَىٰ بِهَا النَّجَائِبُ تَخْفِقُ	أَبْلَغُ بِهَا مَيْتًا بِأَنْ تَحْيَا
جَادَتْ بِوَاقِفِهَا وَآخَرَىٰ تَخْنُقُ	مَنْيَ إِلَيْكَ وَعَبْرَةً مَسْفُوحَةً
أَمْ كَيْفَ يَسْمَعُ مَيِّتٌ لَا يَنْطِقُ	هَلْ يَسْمَعُنِي النَّضْرُ إِنْ نَادَيْتُهُ
مِنْ قَوْمِهِ وَالْفَحْلُ فَحْلٌ مُّعْرِقُ	أَمْ مُحَمَّدٌ يَا خَيْرَ ضِيءٍ كَرِيمَةٍ
مَنْ الْفَتَىٰ وَهُوَ الْمَغِيظُ الْمُحْنِقُ	مَا كَانَ ضَرْكَ لَوْ مَنَنْتَ وَرَبَّمَا
وَأَحْقُهُمْ إِنْ كَانَ عِنَقٌ يُعْتَقُ	فَالنَّضْرُ أَقْرَبُ مَنْ أَسْرَتْ قَرَابَةً

³⁵⁶ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 220-221.

ظَلَّتْ سَيْوْفُ بَنِي أَبِيهِ تَنْوُشُهُ اللَّهُ أَرْحَمُ هُنَاكَ تَشَقُّقُ
صَبْرًا يَقَادُ إِلَى الْمَنِيَّةِ مُنْعَبًا رَسْفَ الْمُفَيِّدِ وَهُوَ عَانِ مُوْتَقٌ³⁵⁷

-Ey atlı! Muhakkak Useyl adlı yer şüphelidir. Beşinci günün sabahında oraya (Useyl) ulaşırsın.

-Orada yatan bir ölüye (Nadr) selam ulaştır. Asil ve soylu develer oraya yol alıyorsa eğer.

-Benden ona selam ve bir kısmı boğazda düğümlenen ve diğer bir kısmı sel gibi cömertçe akan gözyaşını da ulaştır.

-Nadr'a seslensem beni işitir mi acaba. Ya da konuşamayan bir ölü nasıl işitsin ki.

-Ey Muhammed! Ey pâk bir neslin ve kavminin en hayırlısı. Ve babası da en hayırlı olan.

-Ona (Nadr) minnet edip affetseydin sana zararı olmazdı. Nice kez en sevilmeyenler bile bırakılır, affedilir.

-Esir aldıklarının arasında akraba olarak sana en yakın olanı Nadr idi. Azat edilecek esirler arasında en müstehak olandı.

-Babasının(Nadr) oğullarının kılıçları ile parçalandı. Allah için ondan geriye ciğerleri yanan ve perişan olan çocukları kaldı.

-Ölüme, elleri bağlı yorgun ve mücadele edecek imkânlardan yoksun olarak geldi ve öldürüldü.³⁵⁸

İbni Hişam dedi ki: Bu şiir Hz. Peygambere ulaşınca ‘‘Onun ölümünden önce bu şiiri duysaydım, onun ölümüne engel olurum’’ dediğini rivayet etmiştir.³⁵⁹

3.8.3. Hz. Hansâ Ve Öldürülen Kardeşlerine Mersiyeleri

Kardeşler için söylenen mersiyeler bölümünde Hz. Hansâ'nın (ö. 24/645) mersiye şiirleri önemli bir yere sahiptir. Hz. Hansâ Arap edebiyatında kadın şairlerin en önde geleni ve en meşhur olanıdır. Kardeşleri için söylediği mersiye şiirlerinin çoğunu müslüman olmadan önce söylemişinden dolayı şiirlerinde islam dininin etkisi

³⁵⁷ bk. Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, thk. Abdüsselam Muhammed, 7. Baskı (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1418/1998), 3: 273. el-Buhtûrî, *el-Hamâse*, 1: 400. el- Merzûkî, *el-Ezmine ve'l-Emkine*, 1: 251.

³⁵⁸ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 222.

³⁵⁹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 222.

görülmemektedir.³⁶⁰ Erkeklerle beraber katıldığı savaşlarda gördüğü manzaraları, kahramanlık sahnelerini; kadın duygusallığı ile sade ve kendine özgü incelikle harmanlayarak anlatmış, özellikle Arap mersiye kültüründe sembol bir isim haline gelmiştir.³⁶¹ Hz. Hansâ'nın bir başka özelliğide şiirlerinde mübalağa sığasını kullanmasıdır. Kardeşleri için mersiyeslerinde bu mübalağayı çokça kullanmıştır.

İbni Abdirabbih, eserine Hz. Hansâ'nın mersiyeslerini ve mersiyesine konu olan hikâyesini bu bölümde zikrederek şöyle başlamıştır: el-Asmaî dedi ki: “Hz. Ömer, Hz. Hansâ'nın yüzüne baktı. Yüzünde ağlamaktan yanakları yara olmuştu. Bunun üzerine dedi ki: Ya Hansâ nedir seni bu kadar ağlatan ve matem tutturan şey? O da dedi ki: Öldürülen iki kardeşime uzun süre ağlamaktan böyle olmuş. Hz. Ömer iki kardeşin de cahiliye döneminde öldükleri için cehennemdedir dedi. Hz. Hansâ bunun üzerine onların cehennemde oluşları hüznümü katlıyor, eskiden sadece öldürülmelerine ağlardım. Ama şimdi hüznüm ve ağlamam onların ateşte olmaları içindir.” deyip şu iki beyti okudu:

لِنُذِرْكُهُ يَا لَهْفَ نَفْسِي عَلَى صَخْرٍ	وَقَائِلَةِ وَالنَّعْشُ قَدْ فَاتَ خَطْوَهَا
إِلَى الْقَبْرِ مَاذَا يَحْمِلُونَ إِلَى الْقَبْرِ	أَلَا تَكَلَّمْتُ أُمَّ الذِّينِ غَدَا بِهِ

-Diyor ki; Cenaze artık geçti. Ah Sahr'a olan hüznüm, Nefsim ona ulaşamaz artık.

-Onu alıp kabre götürenlerin anneleri onları yitirsin. Onlar kimi yüklenip kabre götürdüklerini bilmiyorlar mı?³⁶²

3.8.4. Hz. Aişe İle Hz. Hansâ Arasında Kardeşi İle İlgili Geçen Konuşma

Bir gün Hz. Hansâ Hz. Aişenin yanına girdi, üzerinde kıldan bir yelek olduğu halde geldi. Hz. Aişe ‘sürekli giydiğin bu kıldan yelek nedir ya Hansâ! Allah’a yemin ederim ki Rasulullah vefat ettiğinde dahi ben böyle bir şey giymedim.’ dedi. Hz. Hansâ bu soruya karşılık şöyle dedi: “Benim için bu elbisenin mânevi bir anlamı var. Şöyle ki babam beni kavminin ileri gelenlerinden biri ile evlendirdi. Eşim çok savurgandı, hem kendi malını hem de babamın bana verdiği malı tüketti, ben de kardeşim Sahr’a gittim. Kardeşim Sahr malını ikiye böldü ve en iyi bölümünü bana verdi. Kardeşimin bana verdiği malının yarısını da eşim tüketip bitirdi. Bir kez daha kardeşim Sahr’a gittim o

³⁶⁰ Ali Şakir Ergin, “Hz.Hansâ” , *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16: 46.

³⁶¹ Ergin, “Hz.Hansâ” 16: 46-47.

³⁶² İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 223.

yine malını ikiye ayırdı ve en iyi yarısını bana verdi. Bunun üzerine kardeşimin eşi ona kızdı ve niye malımızı hep kardeşine verdin dedi. Kardeşim Sahr eşine şu şiirle cevap verdi:³⁶³

— وَاللّٰهِ لَا أَمْنَحُهَا شِرَارَهَا فَلَوْ هَلَكْتُ قَدَدْتُ خِمَارَهَا
— وَأَتَّخَذْتُ مِنْ شَعْرِ صِدَارَهَا وَهِيَ حَصَانٌ قَدْ كَفَّنْتِي عَارَهَا

-Allah'a yemin olsun ki ona malımın kötüsünü vermeyeceğim. Şayet ölürsem o benim için yakasını yırtacak.

-Ve o kıldan kendisine bir yelek edinecek. O beni hiç utandıracak bir şey de yapmadı.³⁶⁴

Bende kardeşimin ölümünden sonra bu gördüğün kıldan yeleği hayatım boyunca çıkarmamaya yemin ettim.³⁶⁵ Cahiliye döneminde çıplak vücuda kıldan yelek (sıdâr) giymek bir adetti.

3.8.5. Hz. Hansâ'nın Kardeşlerine Söylediği Mersiyeler

Bize kardeşlerin Muâviye ve Sahr'ı anlat denilidiğinde, o da şöyle dedi: "Vallahi kardeşim Sahr kıtlık zamanlarının cenneti idi. Darda olanların yardımcısıydı. Vallahi Muâviye de hem söyleyen hem de dediğini yapan bir baba yiğitti." Denildi ki, onlardan hangisi daha üstün ve kıymetliydi. O da dedi ki: "Sahr kış mevsimin ateşi, Muâviye de yaz sıcaklarının serinliği gibiydi." Denildi ki, hangisine üzüntün ve acın çok oldu. O da dedi ki: "Sahr ciğerimin yanan közü, Muâviye de bedenimin hastalığıdır." Ve daha sonra iki kardeşinin cömertlik ve kahramanlıklarını dile getirdiği şu iki beyti söyledi:

— أَسْدَانِ مُحَمَّرًا الْمَخَالِبِ نَجْدَةً بَحْرَانِ فِي الزَّمَنِ الْغُصُوبِ الْأَنْمَرِ
— قَمَرَانِ فِي النَّادِي، رَفِيعَا مَحَنَدٍ فِي الْمَجْدِ قَرَعَا سُودَدٍ مُتَخَيَّرِ

-İkisi de yardım etmede pençeleri kırmızı iki aslandır. Kızdıklarında köpüren deniz gibi kaplan kesiliverirler.

-Yardım isteyeneye ikiside ay gibidirler. Cömertlik ve iyilikte bahar gibidirler. Başkalarını kendilerine tercih ederler.³⁶⁶

³⁶³ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 223.

³⁶⁴ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 223.

³⁶⁵ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 223.

³⁶⁶ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 223-224.

3.8.6. Hz. Hansâ'nın Kardeşi Sahr İçin Mersiyesi

Yukarıda hikâyesini anlattığımız gibi Hz. Hansa'nın kardeşi Sahr çok cömert biridir. Malının çoğunu Hz. Hansâyla paylaşmıştır. Hz. Hansâ'nın baba bir kardeşi olan Sahr için iç dünyasında duygularını, ağıt, hüzn, keder ve gözyaşlarını işlediği, kardeşinin cömertlik, kahramanlık, önderlik vasıfalarını dile getirdiği şu yedi beyitlik mersiyei söyledi.³⁶⁷

أَفْذَى بِعَيْنِكَ أُمِّ بِالْعَيْنِ عَوَّارُ	أُمِّ أَفْقَرْتُ إِذْ خَلْتُ مِنْ أَهْلِهَا الدَّارُ
كَأَنَّ دَمْعِي لِذِكْرَاهُ إِذَا خَطَرْتُ	فَيُضُّ يَسِيلُ عَلَى الْخَدَّيْنِ مِذْرَارُ
فَالْعَيْنُ تَبْكِي عَلَى صَخْرٍ وَحَقَّ لَهَا	وَدُونَهُ مِنْ جَدِيدِ الْأَرْضِ أُسْتَارُ
بُكَاءٍ وَالْهَةِ ضَلَّتْ أَلِفَتَهَا	لَهَا حَنِينَانِ إِصْغَارُ وَ إِكْبَارُ
تَرَعَى إِذَا نَسِيَتْ حَتَّى إِذَا ادَّكَرَتْ	فَإِنَّمَا هِيَ إِقْبَالُ وَ إِدْبَارُ
وَإِنْ صَخْرًا لَتَأْتَمَّ الْهُدَاةُ بِهِ	كَأَنَّهُ عَلَّمَ فِي رَأْسِهِ نَارُ
حَامِيَ الْحَقِيقَةِ مَحْمُودُ الْخَلِيقَةِ	مَهْدِي الطَّرِيقَةِ نَفَّاعُ وَ ضَرَّارُ

-Gözünde hastalık mı ya da saman çöpümü var? Yoksa yaşayanlardan boş kalan ev midir bana gözyaşı döktüren.

-Sanki gözyaşlarım onu her hatırladığımda (Sahr) durmadan sel gibi akar yanaklarıma.

-Göz Sahr için ağlamaktadır ve ona ağlamak ta haktır. Ve daha çok yenidir toprağın onu kucağına alması.

-Yavrusunu kaybetmiş ve başını bir yukarı bir aşağı kaldırıp acıklı ses çıkaran devenin ağlaması gibi bende ağlarım.

-O yavrusunu kaybeden deve yavrusunu unuttuğunda otluyor. Ama hatırladığı zaman

-kaygısı, gidip gelmesi başlar.(Ben de Sahr için o durumdayım)

-Sahr yol göstermede başında ateş yanan dağ gibidir. O, ona danışan herkese yol göstermede lider ve kendisine uyulan kimsedir.

-O gerçeğin savunucusu, mizacı ve ahlakı sevilen, doğru yol göstermede önderdi. Düşküne fayda zâlîme zarar verendi.³⁶⁸

Hz. Hansâ kardeşi Sahr için duyduğu acı ve ızdırabı, ruhunun derinliklerinde hissettiği en tarifsiz hüzn duygularını sözcüklere ve şiirlere en ustaca ve içten geldiği gibi işlemiştir. Dile getirdiği şiirlerinde ana tema; his dünyasındaki elem ve kederi,

³⁶⁷ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 224.

³⁶⁸ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 224.

gözlerine hitap ederek “az gözyaşı akıttığını” ifade ederken; kardeşleri için cömertlik, misafirperverlik, cesaret ve kahramanlık, onların insanlar arasındaki sosyal konumları ve daha pek çok güzel mizaç ve hasletlerini zikretmiştir. Arap mersiye kültüründe çektiği tarifsiz acıyla ünlenen ve Matemi tüm dünyaya yeter denilecek kadar üzülen Hz. Hansâ kardeşi Sahr için mersiyesine şöyle devam eder:

أَلَا مَا لِعَيْنِي أَلَا مَا لَهَا	لَقَدْ أَخْضَلَ الدَّمْعُ سِرْبَآلَهَا
أَمِنْ بَعْدِ صَخْرٍ مِنْ آلِ	الشَّرِيدِ حَلَّتْ بِهِ الْأَرْضُ أَنْفَالَهَا
فَأَلَيْتُ أَسَى عَلَى هَالِكِ	وَ أَسْأَلُ بَاكِئَةً مَا لَهَا
وَهَمَّتْ بِنَفْسِي كُلِّ الْهُمُومِ	فَأُولَى لِنَفْسِي أُولَى لَهَا
سَأَحْمِلُ نَفْسِي عَلَى خَطَّةٍ	فَأَمَّا عَلَيْهَا وَ إِمَّا لَهَا

-Ne oluyor gözlerime neyi var gözlerimin. Gözyaşları gözlerimin en yakını olduğu halde niye yerlerinde kalıyorlar.

-Şeridin ailesinden Sahrın üzerine mezar ağırlığı çöktükten sonra.

-Yemin ettim artık hiç kimseye üzülmeyeceğim ve ağlayan hiç kimseye de niye ağladığını sormayacağım.

-Tüm hüznün ve acılar nefsimde geldi. Ah nefsim artık tüm hüznünler senin içindir ve zorluklar sanadır.

-Artık nefsimi bir yola koyacağım. O yol ya onun lehine ya da aleyhine olacaktır.³⁶⁹

Hiz. Hansâ hüznün duygularını, elem ve yüreğini yakan ayrılık hislerini ifade ederek, kardeşi Sahr'ın kılıcına, çadırına, gençliğine ve kavmi arasındaki mevkiine vurgu yaparak mersiyesine şöyle devam eder:

أَعَيْنِي جُودًا وَلَا تَجْمُدَا	أَلَا تَبْكِيَانِ لِصَخْرٍ النَّدَى؟
أَلَا تَبْكِيَانِ الْجَرِيءِ الْجَوَادَ	أَلَا تَبْكِيَانِ الْفَتَى السَّيِّدَا؟
طَوِيلَ النَّجَادِ رَفِيعِ الْعِمَادِ	سَادَ عَشِيرَتَهُ أَمْرَدَا
يُحْمَلُهُ الْقَوْمُ مَا غَالَهُمْ	وَ إِنْ كَانَ أَصْغَرَ هُمْ مَوْلِدَا
جَمُوعُ الضُّيُوفِ إِلَى بَابِهِ	يَرَى أَفْضَلَ الْكَسْبِ أَنْ يُحْمَدَا

-Ey Gözlerim! Ağlamak için cömert olun ve sakın kurumayın. Civanmert olan Sahr için ağlamaz mısınız?

³⁶⁹ İbni Abdirabbih, el-İkd'ül-ferid, 3: 224.

-Bu cömert ve cesur olan için ağlamaz mısınız? Bu efendi olan gence ağlamaz mısınız?
-Kılıcı uzun, Çadırının direkleri yüksek ve küçüklüğünden beri aşiretinin büyüğü olana ağlayın.

-Yaş olarak kavminin küçüğü olmasına rağmen kavminin hamiliği yapar yükünü o taşırdı.

-Misafir toplulukları onun kapısına gelirdi. Onun yanında kazançların en iyisi övülmekti.³⁷⁰

Hz. Hansâ kardeşi Sahr'ın güzel huy ve meziyetlerini övgüde abartı sanatını kullanarak dile getirmiş ve merisyesini şu beyitlerle sürdürmüştür:

فَمَا أَدْرَكَتْ كَفُّ امْرِئٍ مُتَنَاولٍ	مِنَ الْمَجْدِ إِلَّا وَالَّذِي نَلَتْ أَطْوَلُ
وَمَا بَلَغَ الْمُهْدُونَ لِلْمَدْحِ غَايَةَ	وَلَا جَهْدُوا إِلَّا الَّذِي فِيكَ أَفْضَلُ
وَمَا الْغَيْثُ فِي جَعْدِ الثَّرَى دَمَثَ الرِّبَا	تَبَعَقَ فِيهَا الْوَابِلُ الْمُتَهَلِّلُ
فَأَفْضَلَ سَيِّبَا مِنْ يَدَيْكَ وَنِعْمَةً	تَجُودُ بِهَا، بَلْ سَيِّبُكَ كَفَّيْكَ أَجْزَلُ
مِنَ الْقَوْمِ مَعْشَى الرُّوَّاقِ كَأَنَّهُ	إِذَا سِيمَ ضَيْمًا خَادِرٌ مُتَبَسِّلُ
شَرَنْبُتُ أَطْرَافِ الْبَنَانِ ضُبَارِمُ	لَهُ فِي عَرِينِ الْعَيْلِ عُرْسٌ وَأَسْبَلُ

-Her kim elini şan ve kereme uzattıysa, senin elin o uzatanların hepsinden daha uzundu.

-Kim ne kadar övülüp sınırsız iltifata tabi olduysa, senin övülmen hepsinden daha fazladır. Ve kimse sana yetişemedi övgüde.

-Baharda bol, yumuşak ve bereketli yağan, yeryüzünde çeşitli nimetler bitiren hiçbir yağmur senin gibi olamaz.

-Senin elinin verdiği nimetten ve cömertlikten daha fazla cömert ve faydalı olamaz o yağmurlar.

-Sen evinin kapısı sürekli misafirlere açık olanlardansın. Ama biri zulüm yapmaya kalkarsa sen yüzü ürkütücü aslan gibisin. (Haksızlığa tahammül etmezsin)

-Elleri sert, parmakları iri olan biriydi. Yuvasında bekleyen aslan gibiydi. Çocukları ve ailesi de aslan yavruları gibiydiler.³⁷¹

İbni Abdirabbih, Hz. Hansâ'nın kardeşi Sahr için söylediği mersiyesini aldığı bölümde son olarak on iki beyitlik mersiyesini almıştır. Bu mersiyede ağlama, hüzn,

³⁷⁰ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 224.

³⁷¹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 225.

yemin etme, kardeşinin erdemlerini, cesaret ve cömertliğini zikrederek şu şiiri söylemiştir:

بِعُورٍ فَمَا تَقْضِي كَرَاهَا	— بَكَتْ عَيْنِي وَعَاوَدَهَا قَدَاهَا
إِذَا مَا الْغَابُ لَمْ تَرَأْ طَلَاهَا	— عَلَى صَخْرٍ وَأَيُّ فَتَى كَصَخْرٍ
إِلَى الْبَيْتِ الْمُحَرَّمِ مُنْتَاهَا	— حَافَتْ بِرَبِّ صُهْبٍ مُعْمَلَاتٍ
لَقَدْ رُزِنْتَ بَنُو عَمْرٍو فَتَاهَا	— لَنْ جَزَعْتَ بَنُو عَمْرٍو عَلَيْهِ
تَجُودُ فَمَا يَجُفُّ ثَرَى نِدَاهَا	— لَهُ كَفٌّ يَشُدُّ بِهَا وَكَفٌّ
وَقَدْ بَلَّتْ مَدَامِعُهَا لِحَاهَا	— تَرَى الشَّمَّ الْغَطَارِفَ مِنْ سُلَيْمٍ
أَدَى غَبْرَاءَ مُنْهَدِمٍ رَجَاهَا	— أَحَامِيكُمْ وَمُطْعِمَكُمْ تَرَكَكُمْ
مُرْعَزَةً تُنَاوِيهَا صَبَاهَا	— فَمَنْ لِلضَّيْفِ إِنْ هَبَّتْ شِمَالُ
إِلَى الْحُجْرَاتِ بَادِيَةً كَلَاهَا	— وَالْجَا بَرَدَهَا الْأَسْوَالُ حُدْبًا
قَرَى الْأَضْيَافِ شَحْمًا مِنْ ذُرَاهَا	— هُنَالِكَ لَوْ نَزَلْتَ بِبَابِ صَخْرٍ
فَدَارَتْ بَيْنَ كَنْشِيهَا رِحَاهَا	— وَخَيْلٍ قَدْ دَلَفَتْ لَهَا بِخَيْلٍ
عَلَى خَيْفَانَةٍ خَفِقَ حَشَاهَا ³⁷²	— تَكْفُفَ فَضْلٍ سَابِغَةٍ دِلَاصٍ

-Gözlerim ağladıkça ağladı. Gözlerim kör oluncaya kadar ağladım.

-Sahr'a ve Sahr gibi adamlara ağladı gözlerim. Hiç bir şefkat onun şefkati gibi değildi.

-Varışları beyti Muharreme olan kızılımsı develerin Rabbine yemin ettim.

-Şayet beni Amr korktuysa bu korku onların yiğit adamlarını kaybetiklerindendir.

-O bir eliyle beraberliği ve birliği sağlar. Diğer eli ile kabilesini zenginleştirdi.

-Beni Süleym'in korkusuz yiğitlerini görürsün. Gözyaşlarının sakallarını ıslattığını görürsün. (Sahr öldüğü zaman)

-Sizi koruyan, sizi doyuran kişiyi mi toprağa tevdi edip onu kabrin tozlu haline öylece bıraktınız.

-Kuzey ve saba rüzgârları şiddetli estiği zaman misafirleri ağırlayan ondan başka kimdi?

-Develerin süt veren memeleri süt vermez olduğu ve develerin sığınaklarına sığındığı, mevsimin en zor zamanında iyilik ve kerem eden ondan başka kimdi.

³⁷² Geniş bilgi için Bk. el-Muberrid,) et-Te'azi ve'l-Merasi, 1: 117. el-Kâmil fil-Lugati vel-Edeb 4: 41. El-Cerrâvî, Hamasatü'l-Mağribiye, 2: 808. eş-Şerîşî, Şerhu Makâmâtî Harîrî, 3: 169.

-İşte o zor vakitlerde Sahr'ın kapısına gittiğinde develerin en güzel etini sana yedirecek olan oydu.

-Atlar karşı karşıya gelip ortalık kızıştığı vakit Sahr'ı o çetin meydanda en önde görürdün.

-İşte o savaş meydanında çekirge gibi atının üzerinde hafif ve korkusuzca savaştığını görürdün.³⁷³

3.8.7. Velîd b. Tarîf İçin Söylenen Mersiye

Bir başka kardeş mersiyeside Velîd b. Tarîf için kız kardeşinin söylediği mersiye'dir. Halife Hârûn er-Reşîd'in komutanlarından Yezîd b. Mezîd tarafından öldürülen ve başı halifeye getirilen Velîd'e, kız kardeşi içinde hüznün, kahramanlık, ağıt ve mersiye'nin farklı tonlarını barındıran yüreğindeki duygu selini ifade eden şu mersiye şiirini okudu:

كَأَنَّكَ لَمْ تَجْزَعْ عَلَى ابْنِ طَرِيفٍ	أَيَا شَجَرَ الْخَابُورِ مَالِكٍ مُورِقاً
وَلَا الْمَالَ إِلَّا مِنْ قَنَاءٍ وَسُيُوفٍ	فَتَى لَا يُرِيدُ الْعِزَّ إِلَّا مِنَ النَّفَى
وَكُلَّ رَقِيقٍ الشَّفَرَتَيْنِ حَلِيفٍ	وَلَا الدُّخْرَ إِلَّا كُلَّ جَرْدَاءٍ صِلَمٍ
فَدَيْنَاهُ مِنْ سَادَاتِنَا بِالْأُوفِ	فَقَدَّنَاهُ فِدَانِ الرَّبِيعِ فَلَيْتَنَا
وَأَلَيْسَ عَلَى أَعْدَائِهِ بِخَفِيفٍ	خَفِيفٌ عَلَى ظَهْرِ الْجَوَادِ إِذَا عَدَا
أَرَى الْمَوْتَ وَقَاعاً بِكُلِّ شَرِيفٍ ³⁷⁴	عَلَيْكَ سَلَامُ اللَّهِ وَقَفَاءً فَإِنِّي

-Ey habur deresenin ağaçları! Sen niye hala yeşil ve yapraklısın. Sanki sen Tarîf'in oğlu için hiç üzüntü duymamış gibisin.

-O öyle bir adamdır ki onun şerefi iyilik'tendir. Mala da yönelişi yok, yiğitlik, kılıç ve mızrak da onun vasıflarındandır.

-Onun mal varlığı ve azığı kısa tüylü asil atlardır. Ve her iki tarafı bilenmiş ince kılıçları vardı. O sözünün eri dostuna sadık biriydi.

-Onu yitirdiğimizde baharı yitirmiş gibi olduk. Keşke büyüklerimizden binlercesini ona - feda etseydik. (onu yerine o büyüklerimiz ölseydi)

-Yeryüzünde ona ihtiyaç duyulduğunda o atların sırtında hafif ve seriydi. Ama düşmanlarına karşı çok çetin ve ağırlığı olandı.

³⁷³ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 225.

³⁷⁴ İbni Kuteybe, *Garîb'ül-Hadis*, thk. Abdullah el-Cabburî 1. Baskı (Bağdat: Matba'tül-Ânî, 1397/1977), 2: 21. ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmin-Nübelâ*, 4. 462.

-Her daim Allah'ın selamı senin üzerine olsun. Görüyorum ki ölüm hep iyileri erken alır.³⁷⁵

3.8.8. Ka'b b. Sa'd el-Ğanevi'nin Kardeşi Eba'l-Miğvara Söylediği Mersiyesi

Arap mersiye kültüründe kardeşler için söylenen mersiyelelerden biri de Ka'b b. Sa'd'ın ölen kardeşi için dile getirdiği ve hüznün her tonunu barındıran mersiyesidir. Bu mersiyede Ka'b yaşadığı acı ve hüznün iç âleminde meydana getirdiği yakıcı duyguları ifade etmektedir. Ölen kardeşinin cesaretini, cömertliğini, insanlara yaptığı yardım ve güzel meziyetlerini şiirinde ustaca zikretmiş ve asırlar boyu Arap dilinde etkisini sürdürmüştür. İbni Abdirabbih, bu mersiye'nin on dokuz beytini kitabına almıştır. Şiir şöyledir:

كَأَنَّكَ يَحْمِيكَ الطَّعَامَ طَبِيبٌ	تَقُولُ سُلَيْمِي: مَا لِحِسْمِكَ شَاحِبًا
عَلَيَّ كِبَارٍ وَ الزَّمَانُ يُرِيبُ	فَقُلْتُ: شَجَوْنُ مِنْ خُطُوبٍ تَتَابَعَتْ
أَخِي، فَالْمَنَانَا لِلرَّجَالِ شُعُوبُ	لَعَمْرِي لَئِنْ كَانَتْ أَصَابَتْ مَنِيَّةٌ
عَلَيْهِ، وَبَعْضُ الْقَائِلِينَ كَذُوبُ	فَأَنِّي لَبَاكِيهِ، وَ إِنِّي لَصَادِقُ
و لَا وَرَعُ عِنْدَ اللَّقَاءِ هَيُوبُ	أَخِي مَا أَخِي! لَا فَاجِشْ عِنْدَ بَيْتِهِ
عَلَى نَائِبَاتِ الدَّهْرِ حِينَ تَنْوُبُ	أَخْ كَانَ يَكْفِينِي وَكَانَ يُعِينُنِي
وَلَيْتُ إِذَا لَأَقَى الرِّجَالَ قَطُوبُ	هُوَ الْعَسَلُ الْمَازِي لِينًا وَ شِيمَةً
وَ مَاذَا يُؤَدِّي اللَّيْلُ حِينَ يُؤُوبُ	هُوَ أُمُّهُ مَا يَبْعَثُ الصُّبْحُ غَادِيًا
إِذَا ابْتَدَرَ الْخَيْرَ الرِّجَالُ يَخِيبُ	كَعَالِيَةِ الرَّمَحِ الرُّدْنِيِّ لَمْ يَكُنْ
فَلَمْ يَسْتَجِبْهُ عِنْدَ ذَاكَ مُجِيبُ	وَدَاعٍ دَعَا يَا مَنْ يَجِيبُ إِلَى النَّدَى
لَعَلَّ أَبَا الْمَغَوَارِ مِنْكَ قَرِيبُ	فَقُلْتُ أَدْعُ أُخْرَى وَارْفَعِ الصَّوْتِ ثَانِيًا
بِأَمْتَالِهِ رَحْبُ الذَّرَاعِ أَرِيبُ	يُجِيبُكَ كَمَا قَدْ كَانَ يَفْعَلُ إِنَّهُ
فَكَيْفَ وَهَذِي هَضْبَةٌ وَ كَثِيبُ	وَ حَدَّثْتُمَانِي أَنَّ الْمَوْتَ فِي الْقَرَى
بِمَا لَمْ تَكُنْ عَنْهُ النُّفُوسُ تَطِيبُ	فَلَوْ كَانَتْ الْمَوْتَى تُبَاغُ اشْتَرِيَّتُهُ
أَنَا الْغَانِمَ الْجَذْلَانَ حِينَ يُؤُوبُ	بِعَيْنِي أَوْ يُمْنَى يَدَيَّ وَ خِلْتَنِي
عَلَى يَوْمِهِ عِلْقُ إِلَيَّ حَبِيبُ	لَقَدْ أَفْسَدَ الْمَوْتُ الْحَيَاةَ وَقَدْ أَتَى
خُطُوبُ عَلَى آثَارِهِنَّ نُكُوبُ	أَتَى دُونَ حُلُوِّ الْعَيْشِ حَتَّى أَمَرَهُ
وَمَا اهْتَرَّ بِي فَرَعُ الْأَرَاكِ قَضِيبُ	فَوَاللَّهِ لَا أَنْسَاهُ مَاذَرَ شَارِقُ

³⁷⁵ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 225.

فَإِنْ تَكُنْ الْأَيَّامُ أَحْسَنَ مَرَّةً إِلَيَّ لَقَدْ عَادَتْ لَهْنٌ ذُنُوبٌ³⁷⁶

-Süleyme diyor ki: Vücudun niye solgun, ne oldu sana. Sanki tabip seni yemeklerden men etmiş.

-Dedim ki: Bana üst üste gelen büyük musibetler ile derin hüzündür beni bu hale getiren şey.

-Hayatım üzerine yemin ederim ki kardeşime uğrayan musibet ölümdür. Ölüm erkekleri ayıran bir şeydir.

-Kesinlikle ben ona ağlayacağım. Yalandan ağlayan bazıları gibi değil, benim içten ve samimidir ona ağlamam.

-Vah kardeşim! O evinde çirkin işler işlemezdi. Düşmanla karşılaştığında geri durmayıp korkak değildi.

-O benim için yeterliydi. Felaket ve musibet zamanlarında bana yardım eden bir kardeşti.

-O yumuşak, gayretli ve beyaz tatlı baldı. Erkeklerle karşılaştığında çatık kaşlı bir aslandı.

-Annesi onu (kardeşimin savaşta karşılaştığı kimse) kaybetti. Gecesi gündüze, gündüzü de geceye ulaşmazdı.

-Rudeyni mızrakları gibi uzundu. İnsanlar hayır yapmak için acele ettiklerinde kardeşim o hayırdan asla geri durmazdı.

-Ve iyilik yapacak kimse yok mu diye çağırırdı bir tellal. Bu çağrısına kimse cevap vermedi.

-Dedim ki: Bir daha çağır ve sesini ikinci kez yükselt. Belki kardeşim Ebi'l-Miğvar senin yardımına gelir.

-O hayatta iken cömert olduğu gibi şimdi de sana cevap verecek. Kesinlikle O emsalleri arasında eli geniş, cömert ve zeki bir insandı.

-İkiniz bana kesinlikle ölüm kişilerin yerlerinde, köylerinde olur dediniz. Öyleyse nasıl olur kardeşim yayla ve uzak yerde öldü.

-Şayet ölüm satılsaydı ben o ölümü nefislerin hiç sevmediği şekilde satın alırdım. (ona ruhumu feda ederdim)

³⁷⁶ Ebû Alî Muhammed b. Hasan el-Hatmî, *Hilyetü'l-Muhadireti*, 1: 76. el-Müsta'simî, *ed-Dürri'l-Ferîd*, 6: 105. Ebû Bekr Muhammed b. Hasan ez-Zübeydî, *Tabakatün-Nahviyyin vel-Lağviyyin*, thk. Muhammed Ebû Fadl, 2. Baskı (Beyrut: Darü'l-Me'arif), 1. 90.

-Kardeşim geri gelseydi, seve seve iki gözümü ya da iki elimi vermekten kaçınmaz, onları feda etmekten büyük mutluluk duyardım.

-Ölüm yaşamın tadını bozdu. Ölüm gününde geldi ve yanımda en sevgili olanı aldı.

-Biz hayatın en güzel dönemindeyken ölüm geldi ve hayatı acıya çevirdi. Bu büyük bir musibet ve imtihan oldu.

-Allah'a yemin olsun ki onu unutmayacağım. Arak ağacının dallarını sallandıran doğu rüzgârı estikçe unutmayacağım.

-Her ne kadar günler bir kez beni sevindirdiyse de geri kalan zamanlarda bana hep zorluk ile geldi.³⁷⁷

3.8.9. İmru'ul Kays'ın Kardeşi İçin Söylediği Mersiyesi

Klasik Arap şiirinin en seçkin siması olduğu söylenen, Arap şiir sanatını bazı kural ve disiplinlere bağlayan, iki arkadaşını durdurup kendisiyle birlikte ağlamaya davetle başlayan kaside şeklini ilk olarak ortaya koyduğu söylenen ünlü şair İmru'ul Kaystır.³⁷⁸

Arap edebiyatı açısından bu müstesna şairin mersiyeyle dair dört beyitlik şiiri, İbni Abdirabbih'in kitabında yerini almıştır. Bu mersiye şiirinde İmru'ul Kays, tuzağa düşürülüp öldürülen kardeşlerine yüreğinde hissettiği acıyı dillendirmiş; mersiye'nin temel temaları olan ağlama, hüzn, kahramanlık, cömertlik gibi temel özellikleri zikrederek kendine özgü tarzı ile mersiyede de şiirin zerafetini ortaya koyarak şöyle demiştir:

أَلَا يَا عَيْنُ جُودِي لِي شَنِينَا	وَ بَغْيِي لِلْمُلُوكِ الذَاهِبِينَا
مُلُوكٌ مِنْ بَنِي صَخْرٍ بَنَ عَمْرُو	يُقَادُونَ الْعَشِيَّةَ يَقْتُلُونَا
فَلَمْ تَغْسِلْ رُءُوسَهُمْ بِسَدْرِ	وَلَكِنْ فِي الدَّمَاءِ مُرْمَلِينَا
فَلَوْ فِي يَوْمٍ مَعْرَكَةٍ أُصِيبُوا	وَلَكِنْ فِي دِيَارِ بَنِي مَرِينَا ³⁷⁹

-Ey gözler! Yağmur taneleri gibi ağlamada cömert ol. Ve ağla o giden krallara

-Onlar Beni Amr Beni Sahr'ın krallarıydılar. Öldürülmeye akşam vakti sürülüp öldürüldüler.

³⁷⁷ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 226-227.

³⁷⁸ Demirayak, *Arap Edebiyat Tarihi-I*, 184.

³⁷⁹ Ebû Abdullah Hüseyin b. Abdullah ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'*, (Beyrut: Darü'l-İhyâ, 1423/2002), 1: 17. Ebû'l-Münzir Seleme b. Müslim Avtebi Es-Suhari, *el-Ensâbu Li-Suharî*, 1: 144. Şihâbuddîn Yakût el-Hamevî, *Mu'cemü'l Büldân*, (Beyrut: Daru's-Sadr, 1415/1995), 2: 501.

-Onların başları sidr ile yıkanmadı. Ne varki kana bulanmış bir şekilde gömüldüler.

-Erkek adam savaş meydanında ölseydi gam olmazdı. Ne varki onlar Beni Merin diyarında öldürüldüler.³⁸⁰ (yani pusuya düşürüldüler)

3.8.10. Ubeyrîd b. Muâzzir'in Kardeşi Bureyde İçin Söylediği Mersiyesi

İbni Abdirabbih, kardeşler için söylenen mersiye başlığı altında, kitabında en uzun mersiye şiiri olarak geçen Ubeyrîd b. Muâzzir'in, kardeşi Bureyde için söylediği kırk yedi beyitten oluşan mersiye şiirini de almıştır. Şair bu mersiye şiirinde Arap mersiye edebiyatında mersiye konulu olan tüm temaları işlemiştir. Ağıt, hüznün, keder, ayrılık acısı, yemin etme, ölen kardeşinin cömertliği, kahramanlık, misafirperverlik, deve ve kılıç, evinde ve yolculuğunda sergilediği üstün ahlak, kendisine Allahtan sabır ve sukûnet dileme gibi daha pek çok konuyu dile getirmiştir. Şair his dünyasında duyduğu derin acıyı ve hüznü şu şekilde dile getirmiştir:

كَأَنَّ فِرَاشِي حَالٍ مِنْ دُونِهِ الْجَمْرُ	تَطَاوَلَ لَيْلِي لَمْ أَنْمُهُ تَقْلَبًا
لَدُنْ غَابَ قَرْنُ الشَّمْسِ حَتَّى بَدَأَ الْفَجْرُ	أُرَاقِبُ مِنْ لَيْلٍ التَّمَامِ نُجُومَهُ
وَ نَائِلِهِ يَا حَبْدًا ذَلِكَ الذِّكْرُ	نَذْكُرُ عِلْقٍ بَانَ مِنَّا بِنَصْرِهِ
فَقَدْ عَدَرْتَنَا فِي صَحَابَتِنَا الْعُدْرُ	فَإِنْ تَكُنِ الْأَيَّامُ فَرَقْنَ بَيْنَنَا
أَلَا لَا بَلِ الْمَوْتُ التَّفَرُّقُ وَالْهَجْرُ	وَكُنْتُ أَرَى هَجْرًا فِرَاقَكَ سَاعَةً
بُرِيدًا طَوَالَ الدَّهْرِ مَا لَأَلَّا الْعَفْرُ	أَحَقًّا عِبَادَ اللَّهِ أَنْ لَسْتُ لَاقِيًا
مِنْ الْقَوْمِ جَزَلٌ لَا قَلِيلٌ وَلَا وَعْرُ	فَتَى لَيْسَ كَالْفَتَيَانِ إِلَّا خِيَارَهُمْ
وَإِنْ كَانَ فَقْرٌ لَمْ يَضَعْ مَتْنَهُ الْفَقْرُ	فَتَى إِنْ هُوَ اسْتَعْنَى تَخَرَّقَ فِي الْغِنَى
عَلَى الْعُسْرِ حَتَّى يُدْرِكَ الْعُسْرَةُ الْيُسْرُ	وَسَامَى جِسِيمَاتِ الْأُمُورِ فَنَالَهَا
إِذَا شَكَّ رَأْيُ الْقَوْمِ أَوْ حَزَبِ الْأَمْرِ	تَرَى الْقَوْمَ فِي الْعَزَاءِ يَنْتَظِرُونَهُ
وَ كُنْتُ أَنَا الْمَيِّتُ الَّذِي ضَمَّهُ الْقَبْرُ	فَلَيْتَكَ كُنْتَ الْحَيِّ فِي النَّاسِ بَاقِيَا
إِذَا السَّنَةُ الشُّهُبَاءُ قَلَّ بِهَا الْقَطْرُ	فَتَى يَشْتَرِي حُسْنَ الثَّنَاءِ بِمَالِهِ
وَ لَمْ تَأْتِنَا يَوْمًا بِأَخْبَارِهِ الْبُشْرُ	كَأَنَّ لَمْ يُصَاحِبُنَا بُرِيدٌ بِغَبْطَةٍ
لَنَا ابْنُ عَرِينٍ بَعْدَ مَا جَنَحَ الْعَصْرُ	لَعَمْرِي لِنَعْمَ الْمَرْءُ عَالِي نَعْيِهِ
وَ لَمْ تَنْتِهَا الْأَطْبَاحُ عَنَّا وَلَا الْجُدْرُ	تَمَضَّتْ بِهِ الْأَخْبَارُ حَتَّى تَغْلَغَلَتْ
بِی الْأَرْضِ فَرَطَ الْحُزْنِ وَانْقَطَعَ الظُّهْرُ	فَلَمَّا نَعَى النَّاعِي بُرِيدًا تَعَوَّلَتْ

³⁸⁰ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 227.

-عساكِرُ تَغْشَى النَّفْسَ حَتَّى كَانَتْني
 -إِلَى اللَّهِ أَشْكُو فِي بُرَيْدٍ مُصِيبَتِي
 -وَكَذْ كُنْتُ أَسْتَعْفِي إِلَهَ إِذَا اشْتَكَيْ
 -وَمَا زَالَ فِي عَيْنِي بَعْدُ غِشَاوَةٌ
 -عَلَى أَنْنِي أَقْنِي الْحَيَاءَ وَ أَتَقِي
 -فَحْيَاكَ مَنَا اللَّيْلُ وَالصُّبْحُ إِذْ بَدَا
 -سَقَى جَدْتًا لَوْ أَسْتَطِيعُ سَقِيئُهُ
 -وَلَا زَالَ يُسْقِي مِنْ بِلَادِ ثَوَى بِهَا
 -حَلَفْتُ بِرَبِّ الرَّافِعِينَ أَكْفَهُمْ
 -وَمُجْتَمَعَ الْحَجَّاجِ حَيْثُ تَوَافَقَتْ
 -يَمِينِ امْرِئٍ إِلَى وَلَيْسَ بِكَاذِبٍ
 -لَنْ كَانَ أَمْسَى ابْنُ الْمُعَدَّرِ قَدْ ثَوَى
 -هُوَ الْمَرْءُ لِلْمَعْرُوفِ وَالذِّينِ وَالنَّدَى
 -أَقَامَ وَ نَادَى أَهْلَهُ فَتَحَمَّلُوا
 -فَأَيَّ امْرِئٍ غَادَرْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ
 -إِذَا الشَّوْلُ رَاخَتْ وَهِيَ حُدْبٌ ظُهُورُهَا
 -كَثِيرٌ رَمَادِ الْقَدْرِ يَغْشَى فَنَاؤُهُ
 -فَتَى كَانَ يَغْلِي اللَّحْمَ نَبِيًّا وَ لَحْمُهُ
 -يُقَسِّمُهُ حَتَّى يَشْبِعَ وَلَمْ يَكُنْ
 -فَتَى الْحَيِّ وَالْأَضْيَافِ إِنْ رَوَّحْتَهُمْ
 -إِذَا أَجْهَدَ الْقَوْمُ الْمُطَيَّ وَ أَدْرَجَتْ
 -وَ خَفَّتْ بَقَايَا زَادِهِمْ وَتَوَاكَلُوا
 -رَأَيْتَ لَهُ فَضْلًا عَلَيْهِمْ بِقُوَّةٍ
 -إِذَا الْقَوْمُ أَسْرَوْا لَيْلَهُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا
 -وَإِنْ خَشَعَتْ أَبْصَارُهُمْ وَتَضَاءَلَتْ
 -وَإِنْ جَارَةٌ حَلَّتْ إِلَيْهِ وَفَى لَهَا
 -عَفِيفٌ عَنِ السَّوَاتِ مَا التَّبَسَّتْ بِهِ
 -سَلَكَتْ سَبِيلَ الْعَالَمِينَ فَمَا لَهُمْ

أَخُو نَشْوَةٍ دَارَتْ بِهَامَتِهِ الْخَمْرُ
 وَبَنِي وَأَحْزَانًا يَجِيئُ بِهَا الصَّدْرُ
 مِنَ الْأَجْرِ لِي فِيهِ وَإِنْ سَرَنِي الْأَجْرُ
 وَ أَذْنِي عَمَّا كُنْتُ أَسْمَعُهُ وَقُرُ
 شِمَاتَهُ أَقْوَامِ عِيُونُهُمْ خُزُرُ
 وَهُوجٌ مِنَ الْأَرْوَاحِ غُدُوَّتُهَا شَهْرُ
 بِأَوْدَ فَرَوَاهُ الْوَافِدُ وَالْقَطْرُ
 ثَبَاتٌ إِذَا صَابَ الرَّبِيعُ بِهَا نَضْرُ
 وَرَبِّ الْهَدَايَا حَيْثُ حَلَّ بِهَا النَّجْرُ
 رِفَاقٌ مِنَ الْآفَاقِ تَكْبِيرُهَا جَارُ
 وَمَا فِي يَمِينٍ بَنَاهَا صَاقِقُ وَزُرُ
 بُرَيْدٌ لَنِعَمَ الْمَرْءِ غَيْبُهُ الْقَبْرِ
 وَمِسْعَرُ حَرْبٍ لَا كَهَامٍ وَلَا غُمُرُ
 وَصُرْمَتُ الْأَسْبَابِ وَ اخْتَلَفَ النَّجْرُ
 إِذَا هِيَ أُمِسَتْ لَوْ أَنَّ آفَاقَهَا حُمُرُ
 عِجَافًا وَلَمْ يُسْمَعْ لِفَحْلٍ لَهَا هَذْرُ
 إِذَا نُودِيَ الْأَيْسَارُ وَ اخْتُصِرَ الْجُزُرُ
 رَخِيسٌ بِكَفِّهِ إِذَا تُنْزِلُ الْقَدْرُ
 كَأَخِرٍ يُضْحِي مِنْ غَيْبِيَّتِهِ نُحْرُ
 بَلِيلٌ وَزَادَ السَّفَرِ إِنْ أُرْمَلَ السَّفَرُ
 مِنَ الضُّمْرِ حَتَّى يَبْلُغَ الْحَقَبَ الضُّفْرُ
 وَ أَكْسَفَ بَالِ الْقَوْمِ مَجْهُولُهُ قَفْرُ
 وَ بِالْعَقْرِ لَمَّا كَانَ زَادَ هُمْ الْعَقْرُ
 غَدَاً وَهُوَ مَا فِيهِ سِقَاطٌ وَ لَا عُذْرُ
 مِنَ الْأَيْنِ جَلَى مِثْلُ مَا يَنْظُرُ الصَّفْرُ
 فَبَاتَتْ وَ لَمْ يُهْنَكِ لَجَارَتِهِ سِنْرُ
 صَلِيبٌ فَمَا يُلْقَى لِعَوْدٍ لَهُ كَسْرُ
 وَرَاءَ الَّذِي لَا قَيْتَ مَعْدَى وَ لَا قَصْرُ

وَكُلُّ أَمْرٍ يُومَأُ مُلَاقٍ حِمَامَةً وَإِنْ بَاتَتْ الدَّعْوَى وَطَالَ بِهِ الْعُمُرُ
وَأَبْلَيْتَ خَيْرًا فِي الْحَيَاةِ وَإِنَّمَا ثَوَابُكَ عِنْدِي الْيَوْمَ أَنْ يَنْطِقَ الشَّعْرُ
لِيَفِدِكَ مَوْلَى أَوْ أَخٌ ذُو ذِمَامَةٍ قَلِيلُ الْغِنَاءِ لَا عَطَاءٌ وَلَا نَصْرٌ³⁸¹

-Gecelerim uzadı. Yatağımda habire dönüp uyuyamadım. Yatağım ile benim aramda sanki ateşten köz parçaları var.

-Uzun gecelerde yıldızları seyrediyorum, Güneş ışınları battıktan sonra sabah tekrar çıkıncaya kadar. (Uyayamıyorum kardeşimin hüznünden dolayı)

-O paha biçilmez (kardeşi) hatırlanması ve yiğitliği ile bizden ayrılmasıdır bu uykusuzluğum. Bu hatırlamam ve derdim güzel bir derttir.

-Günler bizi ölümle ayırmış olsa da, muhakkak özrümüz kabul edildi biz uzun süre beraber kaldık.

-Senden (yaşarken) bir saat ayrı kalmak bana çok uzun gelirdi. Ancak asıl büyük ayrılık ve terketmek ölümle imiş.

-Ey Allah'ın kulları! Ceylan kuyruk salladığı müddetçe uzun bir zaman kardeşim Bureydi göremeyecek miyim gerçekten?

-O bir adamdır diğer adamlar gibi değil. Ancak o kavminin en seçkini, güçlüsü, zelil olmayan ve tecrübe sahibi olanıydı.

-O mal sahibi olduğunda çok cömertti. Şayet yoksulluk ona gelseydi onun belini kırmazdı. (yani cömertliğine devam ederdi)

-O en yüksek manaların adamıydı. En zor dönemlerde bile kolaylığı zorluğa ulaştıran biriydi.

-Kavmi en zor dönemlerinde, problemlerinde ve ihtilaflarında onun kararına ihtiyaç duyar ve onun eline bakardı.

-Keşke insanlar arasında sen hep yaşasaydın ve senin yerine kabre giren ben olsaydım.

³⁸¹ Bk. el-Bağdadi, et-Tezkiret'ül-Hamduniye, 4: 200. el-Yezîdi, Emali-Yezîdî, 1: 26.

-O malıyla övünmeyi satın alan bir adamdı. Yağmurun yağmadığı ve kılığın olduğu yılda o cömertti.

-Sanki kardeşim Bureyd ile bereber hiç güzel günler geçirmedik. Ve müjdeli haberleri bize hiç gelmedi sanki. (onun ölümü bana her şeyi unutturdu)

-Ömrüme yemin olsun ki onun ölüm haberini ikindiden sonra bize getiren 'Areyn'in oğlu iyi bir adamdır.

-Onun ölüm haberi her yanımıza işledi. Ne duvarlar ne herhangi bir mühür ona olan hüznümüze engel olamadı.

-Onun ölüm haberini getiren kişiden ölümünü duyduğumda hüznümün büyüklüğünden sanki yer beni içine aldı ve sırtım kesildi.

-Hüznüm o kadar çok ki sarhoş olan birinin baş dönmesi gibi yalpalıyorum.

-Ben kardeşim Bureydin ölümünden dolayı Allah'a sığınıyorum. Musibetim hüznüm, kederimde ve göğsümün daralmasında sığınağım Allah tır.

-O yaşadığında ölümünü düşünmezdim. Allah'tan ecir ve sevap istemezdim. Her ne kadar ecrinin hayrı çok olsa da.

-Ve ölümünden sonra ağlamaktan gözüme perde indi. Ve kulaklarım da artık hiç bir şeyi duymaz oldu.

-Benim bu musibete dayanmam gerektiğini biliyorum. Musibetime sevinenlere ve gözlerini kısıarak bakanlara karşı dayanıklı olmam gerektiğini bilmeme rağmen.

-Gece ve gündüz oldukça, bir aylık mesafeye kadar esen rüzgârlar estikçe benden sana selam getirsin.

-Allah gök gürlemesi ve yağmur suları ile mezarını sulasın. Şayet imkân olsaydı evda adlı yerde ki mezarını sulardım.

-Baharda yağan yağmurla gelen güzellik gibi sakini olduğu yerde Allah mezarını sulasın. (Merhamet ile seni kuşatsın)

-Elleri dua için kaldıranların, kurbanları Allaha yakın olmak için kesenlerin Rabbine yemin olsun.

-Ve renkleri farklı farklı olup tekbirleri yüksek sesle olanların ve hacc için onları toplayana yemin olsun.

-Öyle bir yeminle ki yeminine sadık olanın yemini, Yalancı olanların yemini değil.

- Gerçekten Mu'azzerin oğlu orada kaldı. Ve Bureyd mezara girdi. Mezarın üstünü kapattığı kişi ne güzel ve iyi kişidir.

-O iyilik, din ve cömertlik adamıydı. Ve savaşı ateşleyen kişiydi. Korkusuz ve güçlü biriydi.

-Kalktı ve yanındakilerini çağırdı onlar da onu bırakıp gitti. Ve ihtilaf sebepleri oluşup savaş kızıştı.

-Siz vefasızca gidip geride kimi bıraktınız evlerinizde? Bıraktığınız evleriniz kırmızıya boyandı.(kardeşimi ölüme terk ettiniz)

-Develerin sırtları zayıflıktan çöktüğü ve eril develerin böğürmelerinin duyulmadığı sene geldiği zaman

-Ocağının külleri çok olurdu. Cömertler nerede denildiğinde evinde tencereler kaynardı ve develer kesmek için hazır olurdu.

-O hep taze et yediren bir adamdı. Tencereler ocağa konduğunda et onun yanında pahalı değildi.

- O etleri herkese paylaştırırdı. Bazıları gibi kesilen hayvanın etini saklayıp kokutmazdı.

-O topluluk adamıydı. Misafirperverdi gecelerini misafirlerle geçirirdi. Fakir yolcuların da sahibiydi.

-Yolculukta yol uzayıp meşakkat arttığında, hayvanlar zayıplayıp güçsüz düşüp sırtları ve karınlarındaki ipler birleştiği zaman.

-Ve yemek azalıp insanlar vermekten çekindiler. Yolcuları korku ve hüznün sardığı bir sahrada

-İşte o vakit onu faziletli ve kuvvetli görürdün. İnsanlar binek develerini kesmeye muhtaç olduğu zamanda o insanlara develerini kesen biriydi.

-Topluluk gece gündüz yürüyüp yorulduklarında onda güçsüzlük ve tökezleme olmazdı.

-Topluluk kaybolup yolu aradıklarında o şahin kuşu gibi gözleri ile hemen yön bulurdu.

-Şayet komşusunun hanımı onun evine sığınsaydı o vefâkardı ve onun namusunu korurdu.

-O kötülüklerden uzaktı. Zira temiz bir nesildendi. O nesilde kırık bir dal yoktu.

-Sen de herkesin gittiği yoldan gittin. Ne kimse öne alabilir nede geciktirebilir.(ölüm)

-Herkes bir gün ölüme uğrayacaktır. Her ne kadar uzun yaşasa bile.

-Senin hayatın güzeldi. Benden dokunacak hayır söyleyeceğim şiirlerim olacaktır.

-Sana feda olsun büyük, kötü ahlak sahibi kardeş, zenginliği az olan ne yardım eden ne de cömertlik eden.³⁸²

3.9. EŞİ İÇİN MERSİYE SÖYLEYENLER (من رثت زوجها)

Kadınlara söylenen mersiyeler, Arap edebiyatında ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Fakat ölen, şairin eşi ise durum değişir. Arap örf ve geleneklerinde erkeklerin, ölen eşlerine mersiye söylemeleri pek hoş karşılanmamış ve bu durum birçok Arap entellektüel kadın tarafından yoğun eleştiriye maruz kalmıştır. İbni Abdirabbih de bu bölümde eşi vefat eden kadınların mersiyelerine yer vermiş ve eşi ölen erkeklerin eşlerine söylediği mersiyeleri almamıştır. Kendisinin de doğup büyüdüğü Endülüs Arap kültüründe, eşlere mersiye söylemek bir utanç kaynağı değil, aksine kadından ayrılmanın verdiği hüznün ve yalnızlığın aktarıldığı sığınma kaynağıdır.

İbni Abdirabbih bu kısma Esmâ bnt. Ebû Bekr'in eşi Zübeyr için söylediği mersiyeyi almıştır. İki kuşak sahibi olarak bilinen Hz. Ebû Bekr'in kızı Esmâ'nın eşi Zübeyr b. Âvvam'ı, (ö. 36/656) Amr b. Curmûz Siba Vadisinde bir ağacın altında uyurken öldürdü. Bunun üzerine Esmâ eşi Zübeyr için üç beyitlik mersiye söyledi.

³⁸² İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 227-230.

Fakat aynı beyitlerin bir diğer eşi olan Atikeye ait olduğu da söylenir.³⁸³ Bu şiirin ana teması ölen şahıs için cesaret, mertlik gibi övgü; katil için de beddua içerir. Beyitler şu şekildedir:

—غدر ابن جرموزٍ بفارسٍ بهمةٍ يومَ الهياجِ وكان غيرَ معرِّدٍ
—يا عمرو لو نبهتُه لوجدتُه لا طائشاً رِعرشَ الجنانِ ولا اليَدِ
—ثَكَاتَكَ أَمَّكَ إِن قَتَلْتَ لِمُسْلِمًا حَلَّتْ عَلَيْكَ عَقوبَةُ الْمُتَعَمِّدِ

-Cürmüzün oğlu yiğit ve cesur kişiye ihanet etti. Kaçmayacak olan ve savaşta olmayan bir zamanda.(ihanet etti yani uykuda öldürdü)

-Ey Amr! Eğer Onu uykudan uyandırsaydın, onu yüreği ve eli ürperip titremeyen biri olarak bulurdun.

-Annen seni yitirsin. Sen Müslüman birini katlettin. Sana kasten adam öldürme akibeti helal oldu.³⁸⁴ (Bilerek bir mü'mini öldürme cezası kur'anda geçen tabir)

3.9.1. Lubane'nin Eşi el-Emîn İçin Söylediği Mersiye

Eşi hazin bir şekilde ölen bir başka kadın Lubanedir. Lubane bu şiirde klasik Arap mersiyesinin ana temalarından olan ağıt, hüzn, ağlama, boynu büküklük gibi temaları işlerken; ölen eşi için cesaret, mertlik, misafirperverlik gibi yüce ahlaklarını övmüştür. İbni Abdirabbih kitabına bu mersiyei şöyle almıştır: el-Hîlâlî şöyle dedi: Harûn er-Reşid'in oğlu Muhammed el-Emîn, Ali b. Râyte'nin kızı Lubane ile nikâh kıymıştı. Lubane kadınların en güzellerindendi; el-Emîn zifaktan önce öldürüldü. Bunun üzerine Lubane ona şu beyitlerle mersiyede bulundu:

—أَبْكِيكَ لَا لِلنَّعِيمِ وَالْأَنْسِ بَلْ لِلْمَعَالِي وَالرَّحِمِ وَالْفَرَسِ
—يَا فَارِسًا بِالْعِرَاءِ مَطْرَحًا خَانَتْهُ قَوَادُهُ مَعَ الْحَرَسِ
—أَبْكِي عَلَى سَيِّدٍ فُجِعْتُ بِهِ أَرْمَلَنِي قَبْلَ لَيْلَةِ الْعَرَسِ
—أُمُّ مَنْ لَبِئْرٌ أُمُّ مَنْ لِعَائِدَةٍ أُمُّ مَنْ لَذَكَرِ الْإِلَهِ فِي الْعَلَسِ
—مَنْ لِلْحُرُوبِ الَّتِي تَكُونُ بِهَا إِنِ أَضْرَمْتَ نَارَهَا بِلَا قَبَسِ³⁸⁵

-Sana ağlıyorum ama herhangi bir nimet ve ünsiyetten dolayı değil. Ağlamam senin yüksek kişiliğine, mızrak ve at (Cesaret) ehli olmanadır.

³⁸³ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 231.

³⁸⁴ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 231.

³⁸⁵ Bk. el-Cahîz, *el-Beyân vet-Tebyîn*, 3: 138. *El-Heyavân*, 3: 44. *El-Muberrid, el-Kâmil fil-Lugati vel-Edeb* 4: 80. İbni Hamdun, *et-Tezkiret'ül-Hamduniye*, 4: 252.

-Ey korumaları ve askerleri tarafından ihanete uğramış ve çölde bırakılıp öldürülmüş yiğit atlı!

-Ben yüce birine ağlıyorum. Kendisi ile musibete uğradım. Beni dul bıraktı düğün gecesinden önce.

-İyiliğe ve fakiri ziyarete kim vardır. Ya da gecenin içinde Allah'ı zikretmeye kim vardır.

-Kimdir ateşi köz haline gelmeden yanan savaşın adamı.³⁸⁶

3.9.2. Bedevi Bir Kadının Eşine Mersiyesi

Arap dilini en iyi konuşanlar şüphesiz, çölün temiz havasını soluyup bozulmamış fasîh Arapçayı konuşan bedevilerdir. İbni Abdirabbih, eşi için yüreği yanan bir başka bedevi kadının mersiyesini almıştır bu kısımda. Bedevi kadın şiirinde eşine olan özlemini dile getirip kendisini ve çocuklarını yıldıza; eşini geceyi aydınlatan aya benzeterek, ölüm denen musibetin kimseyi geride bırakmayacağını belirterek ancak bir kadının ifade edebileceği incelikteki hüznü dolu şiirini şöyle sürdürür:

كُنَّا كَغُصْنَيْنِ فِي جُرْثُومَةٍ بَسَقَا	حِينًا عَلَى خَيْرِ مَا يَنْمِي بِهِ الشَّجَرُ
حَتَّى إِذَا قَبِلَ قَدْ طَالَتْ فُرُوعُهُمَا	وَطَابَ قَنَوَاهُمَا وَاسْتَنْظَرَ الثَّمَرُ
أَخْنَى عَلَى وَاحِدِ رَيْبِ الزَّمَانِ وَمَا	يُبْقِي الزَّمَانُ عَلَى شَيْءٍ وَلَا يَذَرُ
كُنَّا كَأَنْجَمٍ لَيْلٍ بَيْنَهَا قَمَرُ	يَجْلُو الدُّجَى فَهَوَى مِنْ بَيْنِهَا الْقَمَرُ

-Biz bir kökten yükselen iki dal gibiydik. Uzun bir süre hayır ile geçirdik. Yeşilliğini yitirmeyen ağaç gibiydik.

-Ta ki şöyle denildi: Bunlar uzun zaman beraber geçirdi. Güzelleşti hurmaları ve meyveler beklenir oldu. (Güzel bir yaşam geçirdiler çoluk çocuk sahibi oldular)

-O dalların birine zamanın musibeti uğradı.(ölüm) Zaman hiçbir şeyi ve hiç kimseyi bırakmaz.

-Biz arasında ayın bulunduğu gecenin yıldızları gibiydik. Ay'ın gidişi ile bizde aydınlığımızı yitirdik

3.9.3. Eşinin Kabrinde Mersiye Söyleyen Kadın

Arap mersiye kültüründe kadınların eşleri için söylediği mersiyelerden biri de el-Asmaî'nin rivayet ettiği ve İbni Abdirabbih'in bu kısımda naklettiği şiirdir. Bu örnekte, Arap mersiye kültüründe çok az rastlanılan ölen eşi için süslenip kabrini ziyaret etme

³⁸⁶ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 232.

olgusu vardır. Eşinin kabrine süslenerek ve ona karşı duyduğu saygıyı ifade ederek şiir okuyan kadının hikâyesi şöyledir. el-Asmaî dedi ki: Bir dostumla bedevilere ait bir mezarlığa girdik, orada bir kabrin başında daha önce hiçbir kadının üzerinde görmediğim şekilde süslü bir kadın gördük. Ona doğru gittik ve o kabrin başında çok hüznümlü olan ve ağlayan kadına dedim ki: “Ey kadın! Sen hem çok hüznölüsün hemde fazlaca süslü giyinmişsin nedir bu halin?” O kadın bir şey demeden ağlayarak şu şiiri okudu.³⁸⁷

— فَإِنْ تَسْأَلَانِي فِيمَ حُزْنِي فَإِنِّي رَهِينَةُ هَذَا الْقَبْرِ يَا فَتَيَانِ
— وَإِنِّي لِأَسْتَحْيِيهِ وَالتَّرْبَ بَيْنَنَا كَمَا كُنْتُ أُسْتَحْيِيهِ حِينَ يَرَانِي
— أَهَائِكَ إِجْلَالًا وَإِنْ كُنْتُ فِي الثَّرَى مَخَافَةَ يَوْمٍ أَنْ يَسُوكَ شَانِي

-Eğer bana ikiniz hüznümden soruyorsanız muhakkak ki ben bu kabrin rehinesiyim ey iki adam.

-Ve ben ondan utanıyorum. O beni görüyorken ki gibi aramızda mezar olmasına rağmen hala ondan utanıyorum.

-Sen toprak altında olsan da senin büyüklüğüne saygı duyuyorum. Senden sonra kötü olacak hâlim için hala senden korkuyorum.³⁸⁸

Sonra kadın ağlamasını sürdürdü ve eşi için süslendiğini ifade edip, ona olan saygısını dile getirerek şöyle devam etti:

— يَا صَاحِبَ الْقَبْرِ يَا مَنْ كَانَ يَنْعَمُ بِي عَيْشًا وَيَكْثُرُ فِي الدُّنْيَا مُوَاسَاتِي
— قَدْ زَرْتُ قَبْرَكَ فِي حُلِّيِّ وَفِي حُلِّ كَأَنَّنِي لَسْتُ مِنْ أَهْلِ الْمَصِيبَاتِ
— أَرَدْتُ أَتِيكَ فِيمَا كُنْتُ أَعْرِفُهُ أَنْ قَدْ تَسَرُّ بِهٍ مِنْ بَعْضِ هَيْئَاتِي
— فَمَنْ رَأَى رَأَى عَبْرَى مُوَلَّهَةً عَجِيَّةَ الرَّيِّ تَبْكِي بَيْنَ أَمْوَاتِ³⁸⁹

-Ey kabrin sahibi! Ey beni en güzel nimetlerle bezeyen! ve beni dünyada hep sevindiren kişi.

-Senin kabrini en güzel elbiselerimle ziyaret ettim. Sanki musibete uğramamış gibiyim.

-Sen dünyada sağ iken beni gördüğünde sevindiğin bazı haller ile sana gelmek istedim.

³⁸⁷ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 232.

³⁸⁸ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 232.

³⁸⁹ Bk.Ebü'l Feret Cemâlüddîn Abdurrahman b. Ali el-Cevzî, *Ahbârün-Nisâ*, thk. Nezar Rîdâ 1.Baskı (Beyrut: Darü'l-Hayât, 1402/1982), 1: 126. el-Halebî, *Ensü'l-Mescun ve Rahet'ül-Mahzun*, 1: 73.

-Beni gören gözü yaşlı ve hüzünlü görüyor. Şekli ne gariptir ölümler arasında ağlıyor diyor.³⁹⁰

el-Asmaî eşi için mersiyesinde hüzün, acı, keder ve ona olan sevgisini dile getirdiği bir cariyeden söz ederek şöyle dedi: “Ben bir sahrada yanaklarını bir mezara yaslamış bir cariyeye gördüm. O cariyeye ağlıyor ve şöyle diyordu:”

خَدِّي يَتِيكَ خُسُونَةَ اللَّحْدِ وَ قَلِيلَةً لَكَ سَيِّدِي خَدِّي
يَا سَاكِنَ الثُّرْبِ الَّذِي بَوَفَاتِهِ عَمِيتَ عَلَيَّ مَسَالِكُ الرَّشَدِ
اسْمَعْ أَبْنُكَ عَلَيَّ لَعْنِي أَطْفِي بِذَلِكَ حُرْقَةً الْوَجْدِ³⁹¹

-Yanaklarım seni kabrin sertliğinden korusun. Ve azdır yanaklarım senin için ey efendi

-Ey mezarın sakini! Ölümü ile tüm rüşt ve hakikat yolları bana kapalı hale gelen kişi.

-Beni duy! Hüzün ve kederimi sana söylüyorum. Belki bununla içimde yanan hüzün ateşini söndürürüm.³⁹²

3.10. CARIYESİ İÇİN MERSİYE SÖYLEYENLER (من رثى جاريه)

Arap mersiye kültüründe mersiye konusuna konu olan kişilerden biri de cariyelerdir. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi doğu Arap mersiye kültüründe erkeklerin ölen eşlerine mersiye söylemeleri ayıp sayılırken, cariyelere gelince durum farklılaşır. Zira eşlere mersiye söylenmiş olsa bile genelde mânevi değerler zikredilip ağıt yakılırken, cariyeler için söylenen mersiyelerde kullanılan dil değişmektedir. Cariyelerde dış görünüm ön plandadır. Fiziki güzelliği ve zerafetine, ceylana benzetilen iri gözlerine ve birçok fiziki özelliklerine vurgu yapıp ağlanılır.

İbni Abdirabbih bu kısma şöyle başlamıştır: Muallâ et-Tâi'nin, Vâsf adında şair ve edip bir cariyesi vardı. Muhammed b. Vaddâh bana şöyle dedi: Ben Muallâ et-Tâi'yi Mısır'da dört bin dinarla cariyesini sattığını gördüm. Cariyesi satıktan sonra Muallâ'ya gelerek “Beni sattın mı?” dedi. O da evet dedi. Cariyesi de şöyle dedi: “Allah'a yemin olsun ki ben senin yerinde olsaydım bana tüm dünyayı ve içindekilerini verselerdi seni satmazdım” dedi. Muallâ da bunun üzerine onu satın alan adama dörtbin dinarını geri

³⁹⁰ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 232-233.

³⁹¹ Bk. Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed es-Sâmerrî, *İ'tilâlü'l-Kulûb*, thk. Hamdî Demirbaş, (Riyâd: MektEbûr-Riyâd, 1421/2000), 1: 201.

³⁹² İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 233.

verip cariyesini satmaktan vazgeçti. Sekiz gün sonra cariyeye vefat etti. Bunun üzerine Muallâ ona iç dünyasında yaşadığı derin hüznü ve ayrılık acısını; duygusallığın her tonunu, ağıt ve ölüme feryatlarını dile getirmiş, sanki ölüm onun gözleri önünde duran bir şahısmış gibi ölüme sitemde bulunmuştur. Cariyesini yavru ceylana, fesleğen çiçeğine benzetmiş; onun daha ömrünün baharında olduğunu, o öldükten sonra kendisi için yaşamın bir anlamı kalmadığını ifade etmiş; mezara da bilge ve edip bir kişiyi içine aldığını söylemiş ve onu kendi nefsinin bir parçası saymış. Ona türlü güzel benzetmelerde bulunarak bu anılan duyguları şu mersiyyede dile getirmiştir:

قَدَّمَتْهَا وَ تَرَكْتَنِي خَلْفًا	يا موتُ كيفَ سَلَبْتَنِي وَصَفًا
ظَفَرْتُ يَدَاكَ فَسُمْتُني خَسْفًا	— هَلَا ذَهَبْتَ بِنَا مَعًا فَلَقَدْ
فَقَبَّرْتَهُ وَ تَرَكْتَ لي النَّصْفَا	— وَأَخَذْتَ شِقَّ النَّفْسِ مِنْ بَدَنِي
فَالْمَوْتُ بَعْدَ وَفَاتِهَا أَعْفَى	— فَعَلَيْكَ بِالْبَاقِي بَلَا أَجَلْ
لَمَّا زَفَفْتُ إِلَى الْبَلَى وَصَفَا	— يا موتُ مَا بَقِيْتُ لِي أَحَدًا
رَيًّا الْعِظَامَ وَشَعْرَهَا الْوَحْفَا	— هَلَا رَحِمْتَ شَبَابَ غَانِيَةٍ
بَيْنَ الرِّيَاضِ تُنَاطِرِ الْخِشْفَا	— وَرَحِمْتَ عَيْنِي ظَنِّيَّةً جَعَلْتَ
وَأَظْلُ تَرَعَاهُ إِذَا أَغْفَى	— تُغْفَى إِذَا انْتَصَبْتَ فِرَاصِهِ
وَقَتِ الرِّضَاعِ فَيَنْطَوِي ضَعْفَا	— فَإِذَا مَشَى اخْتَلَفَتْ قَوَائِمُهُ
يَخْطُو فَيَضْرِبُ ظِلْفُهُ الظَّلْفَا	— مَتَحِيرًا فِي الْمَشْيِ مُرْتَعِشًا
نَحْوِي تُدِيرُ مَحَاجِرًا وَطْفَا	— فَكَأَنَّمَا وَصَفُ إِذَا جَعَلْتَ
إِلْفٍ يَصُونُ بَبْرَهُ الْإِلْفَا	— يا مَوْتُ أَنْتَ كَذَا لِكُلِّ أَخِي
مَا كُنْتُ قَبْلَكَ حَافِلًا وَكَفَا	— خَلَيْتَنِي فَرْدًا وَبُنْتُ بِهَا
لِلرَّيْحِ يَنْسِفُ ثُرْبَهُ نَسْفَا	— فَتَرَكْتُهَا بِالرَّغَمِ فِي جَدَثْ
مِنْ زِينَةٍ قُرْطًا وَلَا شَنْفَا	— دُونَ الْمُقَطَّمِ لَا أَلْبَسَهَا
بَيْنَا يُصَافِحُ ثُرْبُهُ السَّقْفَا	— أَسْكَنْتَهَا فِي قَعْرِ مَظْلَمَةٍ
عَصَفْتُ بِهِ أَيْدِي الْبَلَى عَصْفَا	— بَيْنَا إِذَا مَا زَارَهُ أَحَدُ
حَتَّى نَقُومَ لِرَبَّنَا صَفَا	— لَا نَلْتَقِي أَبَدًا مُعَايِنَةً
قَدْ كُنْتُ أَلِيسُ دُونَهَا الْحَتْفَا	— أَلِيسَتْ ثِيَابُ الْحَنْفِ جَارِيَةً
عُصْنُ مِنَ الرِّيحَانِ قَدْ جَفَا	— فَكَأَنَّمَا وَالنَّفْسُ زَاهِقَةً
فَلَقَدْ حَوَيْتِ النُّورَ وَالظُّرْفَا	— يا قَبْرُ أَبْقِ عَلَى مُحَاسِنِهَا

-Ey ölüm! Vâsf'ı nasıl aldın. Onu önce alıp beni de geride bıraktın.

-Niçin bizi beraber(ölüm) almadın. Oysa buna gücün yetiyordu. Beni yalnız bıraktın.

-Ve bedenimden nefsimin yarısını aldın. Onu kabre koydun bana da yarısını bıraktın.

-Ecel vakti gelmeden geri kalanıda al. Onun (cariyesi) ölümünden sonra ölmek yaşamaktan daha iyidir.

-Ey ölüm! Bana kimseyi bırakmadın. Vâsf'ı ölüme doğru yükseltikten sonra.

-Ne olurdu ki genç bir şarkıcıya acısaydın. Kemikleri daha taze ve saçları siyahtı.

-Ve acısaydın o ceylan gözlüye, ürkek bir şekilde bakan yavru ceylan gibiydi.(masum ve gözleri güzeldi)

-O Yavrusu oynadığında onu biraz kestiren ceylan gibiydi. Yavrusu uyuduğun da o hep onu gözetirdi.

-O ceylan yavrusu süt döneminde yürüdüğünde ayakları bir birine çarpardı. Zayıflıktan ayaklar sürtünerek yürürdü.(Vâsf adlı cariyesini yavru ceylana benzetiyor)

- O yavru yürümekte zorlanıyor, ayakları birbirine dolanıyordu. Adım attığında ayak tırnakları bir birine değiyordu. (masum bir yavruya benzetmiş cariyesini)

- Vâsf Sanki o annesine gidip masum bir şekilde annesini arayan yavru ceylan gibidir. (Ceylan yavrusu gibi pazarda onu sattığımı duyunca gözleri beni arıyordu)

-Ey ölüm! İşte sen böylesin. Birbirini seven ve birbirlerine vefalı olan her kardeşi ayırıyorsun.

-Beni yalnız bıraktın. Ve beni ondan ayırdın. Sen(ölüm) gelmeden önce ben sakın ve hiç bir şeyi takmayan biriydim.

-Sen (ölüm) onu (Vâsf) bir mezarın yalnızlığına terk ettin. Rüzgârın toprağını savurduğu bir mezarda bıraktın.

-Bir mezara girdi ki ona ne küpe ne de zinet olarak herhangi bir elbise giydirebiliyorum.

-Onu karanlık bir oyukta bıraktın. Bir ev ki tavanı ile zemini birleşmiş bir yerde bıraktın.

-Öyle bir evdir ki biri orayı ziyaret(ölünce) ettiğinde, Çürümüşlük ve yok oluş ile kalır orada.

-Artık ebedi olarak karşılaşmayacağız taki Rabbimizin huzurunda saf saf kıyam edeceğimiz güne kadar.

-O ölüm ve helak elbisesini giydi. Bende ondan sonra o elbiseyi giyiyorum.

-Sanki o ve onun nefsi gitti. Fesleğenden kurumuş bir dal gibi yitip gitti.

-Ey mezar! Onun iyilikleri ile kal. İçine aldığın edebittir, iyilik ve bilgeliktir.³⁹³

3.10.1. Habîb et-Taî'nin Ölen Cariyesine Mersiyesi

Cariyelere söylenen mersiyelerden biri de Ebû Temmâm Habîb et-Taî'ye (ö. 231/846) ait olan ve ölen cariyesi için söylediği mersiyesidir. Arap edebiyatında önemli bir yere sahip olan Ebû Temmâm, ölen cariyesi için dile getirdiği mersiye ile bu alandaki yetkinliğini ve şiirdeki ustalığını ortaya koymuştur. İbni Abdirabbih bu bölümde ona ait iki şiirini kitabına almıştır. İlk altı beyitlik şiirinde Ebû Temmâm, ölen cariyesine acısını ve hüznünü dile getirmiş, ölümü kendisine hüznün elbisesi giydirene benzeterek yaşadığı acıyı tarif etmiştir. Cariyesinin biyolojik olarak toprak altında olduğunu ama mânen yüreğinde yaşadığını ifade ederek şiirini şöyle dillendirmiştir:

وَحَطَبَ الرَّدَى وَالْمَوْتَ أَبْرَحْتَ مِنْ حَطَبِ	جُفُوفِ الْبَلَى أَسْرَعَتْ فِي الْغُصْنِ الرَّطْبِ
تَبَدَّلْتُ مِنْهَا غُرْبَةً الدَّارِ فِي الْقُرْبِ	لَقَدْ شَرِقَتْ فِي الشَّرْقِ بِالْمَوْتِ غَادَةً
هَلَالٌ عَلَيْهِ نَسْجٌ ثَوْبٍ مِنَ الثَّرْبِ	وَأَلْبَسْنِي ثَوْباً مِنَ الْحُزْنِ وَالْأَسَى
فَقَدْ ثَقُلْتُ بَعْدِي عَنِ الْبُعْدِ وَالْقُرْبِ	وَكُنْتُ أَرْجِي الْقُرْبَ وَهِيَ بَعِيدَةٌ
مِنَ الْكَرْبِ رَوْحَ الْمَوْتِ شَرٌّ مِنَ الْكَرْبِ	أَقُولُ وَقَدْ قَالُوا اسْتَرَاخْتُ بِمَوْتِهَا
لَهَا مَنْزِلٌ بَيْنَ الْجَوَانِحِ وَالْقَلْبِ ³⁹⁴	لَهَا مَنْزِلٌ تَحْتَ الثَّرَى وَعَهْدُهَا

-Islak dalda aşınmanın kuruluşu hızlandı. Helak olma ve ölüm musibetinde gidişin en büyük musibet oldu.

-Gerçekten ölüm düğümlendi zarif kızın boğazında. Evde, yakınlık uzaklık ile değişti benim için.

-Ve bana hüznün ve kederden bir elbise giydirdi.(ölüm) Ay gibi olana da (cariyesi) topraktan bir elbise giydirdi

-O benden uzakta iken yakınıma geleceği umudum vardı. Artık benden hem uzaklık hemde yakınlık yitip gitti.

³⁹³ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 233-234.

³⁹⁴ Bk. Ebü'l-Kâsım el-Hasen b. Bişr b. Yahyâ el-Âmidî, *el-Muvâzene Beyne Ebî Temmâm ve'l-Buhtürî*, thk. Abdullah el-Muharîbi, 1. Baskı (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1414/1994), 3: 464.

-Dediler ki: O tasadan kurtuldu rahata erdi. Bende diyorum ki: Ölüme gitmek tasadan kurtulmaktan daha kötüdür. (Benim için ölüm daha kötüdür)

-Onun yeri artık toprağın altıdır. Ben ona gönlümde ve kaburga kemiklerimin arasında yer vermiştim.³⁹⁵

Habîb et-Tâî Cariyesi için söylediği ikinci sekiz beyitlik mersiyesinde ise kendi iç dünyasında yaşadığı elem ve hüznü bir elin kesilen parmaklarına benzetmiş; onsuz hayatın kendisi için anlamsızlığını ifade ederek şöyle devam etmiştir:

وَلَمْ أَحْفَلِ الدُّنْيَا وَلَا حَدَّثَانَهَا	أَلَمْ تَرَنِي خَلَيْتُ نَفْسِي وَشَانَهَا
وَلَوْ أَمَّنَّنْتَنِي مَا قَبِلْتُ أَمَانَهَا	لَقَدْ خَوَّفَنِي النَّائِبَاتُ صُرُوفَهَا
إِذَا كَانَ شَيْبُ الْعَارِضِينَ دُخَانَهَا	وَكَيْفَ عَلَى نَارِ اللَّيَالِي مُعَرَّسُ
حَلِيفَ أَسَى أَبْكِي زَمَانًا زَمَانَهَا	أُصِيبْتُ بِخَوْدِ سَوْفٍ أَعْبُرُ بَعْدَهَا
فَلَمَّا قَضَى الْإِلْفُ اسْتَرَدَّتْ عِنَانَهَا	عِنَانٌ مِنَ اللَّذَّاتِ قَدْ كَانَ فِي يَدِي
أَوْدُو لَا يَهْوَى فُؤَادِي حِسَانَهَا	مَنْحَتُ الْمَهَا هَجْرِي فَلَا مُحْسِنَاتَهَا
إِذَا مَا أَرَادَ اعْتَاضَ عَشْرًا مَكَانَهَا	يَقُولُونَ هَلْ يَبْكِي الْفَتَى لِخَرِيدَةِ
وَلَوْ صَاعٌ مِنْ حَرِّ اللَّجِينِ بَنَانَهَا	وَهَلْ يَسْتَعِيزُ الْمَرْءُ مِنْ خُمْسِ كَفِّهِ

-Beni görmez misin! Nefsimi ve halini önemsemiyorum. Ve artık ne dünya ne de musibetleri beni ilgilendirmiyor.

-Gerçekten musibetlerin etkileri beni korkutmuştur. Şayet o musibetler bana eman verseler de artık kabul etmem

-Ve nasıl oturulur gece yanan ateşin üzerine. İki faulerimin beyazlamaları da o ateşin dumanı olduğu zaman.

-Ben havd (güzel kız) ile musibete uğradım. Ondan sonra hüznü ve kederi kendime dost edineceğim ve yaşadığı zamana ağlayacağım.

-Lezzetlerin yuları elimdeydi. Ona ölüm gelince o yular da elimden kayıp gitti.

³⁹⁵ İbni Abdirabbih, el-İkd'ül-ferid, 3: 235.

- Ondan sonra güzeli terkettim. Ne güzel kadınları isterim ne de gönlüm o güzellere meyleder artık

-Diyorlar ki: Hala o masum kıza mı ağlıyor? Eğer isterse onun yerine on tane alabilir.

-Ben de derim ki bir elin beş parmağı yerine en kıymetli gümüşten yapay parmak takılırsa gerçeği gibi olur mu?³⁹⁶

3.11. EŞRÂF İÇİN SÖYLENEN MERSİYELER (مرثی الاشراف)

Arap mersiye kültüründe mersiye konu olan kişi ve varlıklar arasında “Eşrâf” denilen halife, hükümdar, kral ve benzer statüye sahip kişiler vardır. Bu mersiyelerde yitirilen kişiye ağlama, hüznün gibi temaların yanında yüceltici ve bazen de abartıya kaçan övgüler vardır. Emevî Eşrâf mersiyesinde işlenen konulara ilave olarak mersiyede tâziye ve tebrik geleneği oluşmuştur.

İbni Abdirabbih mersiye bölümünün son kısmında Eşrâf için söylenen mersiyeler diye bir bölüm almıştır. Bu bölümde Hz. Peygamber ve dört halifesi için söylenen mersiyeleri, Abbâsi, Emevî ve bazen de cahliye döneminde yaşayan kimi Eşrâf için söylenen mersiyeleri almıştır. Bu bölüme Hz. Peygamber ve ilk iki halifesini kast ederek üç beyitlik şiir söyleyen ve onların arkadaşlıklarına vurgu yapıp hüznün dolu duyguları içeren Hassân b. Sabî'tin şu şiiriyle başlar:

نَضَرَ هُمْ رَبُّهُمْ إِذَا نُشِرُوا	ثَلَاثَةٌ بَرَزُوا بِسَبْقِهِمْ
وَاجْتَمَعُوا فِي الْمَمَاتِ إِذْ قُبِرُوا	عَاشُوا بِلَا فُرْقَةٍ حَيَاتِهِمْ
يُنْكِرُهُمْ فَضْلُهُمْ إِذَا ذُكِرُوا ³⁹⁷	فَلَيْسَ مِنْ مُسْلِمٍ لَهُ بَصَرٌ

-Üç kişiydiler gelip gittiler. Rabbleri yüzlerini ağartsın neşr için kalktıkları zaman.

-Hayatlarında beraber yaşadılar. Ve ölümlerinde ayrılmaksızın aynı yere gömüldüler.

-Basiret sahibi hiçbir müslüman yoktur ki bunların faziletlerini inkâr etsin anıldıkları vakit.³⁹⁸

³⁹⁶ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 235-236.

³⁹⁷ Bk. İbni Kuteybe, *Uyûnü'l-Ahbâr*, 2: 166. Ebû Bekr Ahmed b. Mervân ed-Dineverî, *el-Mücâlese ve Cevâhirü'l-İlm*, thk. Hasan Süleyman, (Beyrut: Daru İbn Hâzm, 1419/1998), 6: 339.

Hassân b. Sâbit, Hz. Ebû Bekr'in Kur'an'da geçen vasfı olan sıdkiyetine, vefasına, takvalı oluşuna ve Hz. Peygamberin onu ne kadar sevdiğine vurgu yaparak şöyle demiştir:

فَاذْكُرْ أَخَاكَ أَبَا بَكْرٍ بِمَا فَعَلَ	—إِذَا تَذَكَّرْتَ شَجَوًّا مِنْ أَخِي ثِقَّةٍ
بعد النبي وأوفاهما بما حمَّلا	—خَيْرِ الْبَرِيَّةِ أَتَقَاهَا وَأَعَدَّلَهَا
وأول الناس طُراً صَدَّقَ الرُّسُلَا	—الْثَّانِي اثْنَيْنِ وَالْمَحْمُودَ مَشْهُدُهُ
مِنْ الْبَرِيَّةِ لَمْ يَعْدِلْ بِهِ رَجُلًا ³⁹⁹	—وَكَانَ حُبَّ رَسُولِ اللَّهِ قَدْ عَلِمُوا

-Güvenilir bir kardeşin hüznü aklına geldiğinde, kardeşin Ebû Bekr'i yaptığı şeyler ile hatırla.

- Nebiden sonra yaratılanlar arasında en takvalı ve en âdil olandı. Ve kendisine verilen görevde en iyi görevini yerine getirendi.

-İkinin ikincisi ve meclisi övüldü. İnsanlar arasında peygamberi ilk doğrulayan ve iman edendi.

-Rasulullah'ın en sevdiği kişi idi. Ve gerçekten bildiler ki peygamberin yanında onun dengi yoktu insan arasında.⁴⁰⁰

Hassân b. Sâbit'in halifeler için için söylediği mersiyelerine devam ederek, Hz. Ömer'in erdemlerini övdüğü, Şehâdetini betimlediği ve katilinin korkak biri olmadığını dile getirip hüznünü belirttiği dört beyitlik şiiri de şöyledir:

يُدُّ اللَّهُ فِي ذَاكَ الْأَدِيمِ الْمُمَرَّقِ	—عَلَيْكَ سَلَامٌ مِنْ أَمِيرٍ وَبَارَكْتَ
لِيُذْرِكَ مَا قَدَّمْتَ بِالْأَمْسِ يُسَبِّقُ	—فَمَنْ يَجْرُ أَوْ يَرْكَبُ جَنَاحِي نَعَامَةٍ
نَوَافِجَ فِي أَكْمَامِهَا لَمْ تُفْتَقِ	—قَضَيْتَ أُمُورًا ثُمَّ غَادَرْتَ بَعْدَهَا
بَكْفِي سَبَنْتِي أَرْزَقِ الْعَيْنَ مُطَرَّقِ ⁴⁰¹	—وَمَا كُنْتُ أَخْشَى أَنْ تَكُونَ وَفَاتُهُ

-Selam senin üzerine olsun bir emirden. Ve Allah'ın bereketi o parçalanmış derinin üzerine olsun.

³⁹⁸ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 238.

³⁹⁹ Bk. İbni Kuteybe, *Uyûnü'l-Ahbâr*, 2: 167. El-Cahîz, *el-Beyân vet-Tebyîn*, 3: 235.

⁴⁰⁰ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 238.

⁴⁰¹ Bk. İbni Kuteybe, *eş-Şî'r ve'ş-Şuera*, 1: 307.

-Senin bıraktığın erdemlere ulaşmak için her kim deve kuşunun kanadına biner ve ya çekerse yinede senin erdemliliğine ulaşamaz.

-Bazı emirleri yerine getirdin. Sonra ayrıldın (ölüm) ve senden sonra açılmamış gonca gibi emirler kaldı.

-Onun ölümünün mavi gözlü bir korkağın ellerinden olacağına dair korkmadım.⁴⁰²

Daha sonra Hassân b. Sâbit üçüncü halife Hz. Osman için söylediği mersiyesinde ana teması; şehdetinin etrafında gönül dünyasında duyduğu kuşkulardır. Bu şiirde Hz. Ali'yi zikretmiş ve olayda onun haberinin olabileceğini ima ederek Hz. Osmanın kanının yerde kalmayacağını vurgulayıp şu beş beyitlik mersiyesini söylemiştir:

فَلْيَأْتِ مَا سَرَّهُ فِي دَارِ عُثْمَانَ	مَنْ سَرَّهُ الْمَوْتُ صِرْفًا لَا مِرَاجَ لَهُ
مَا دَمْتُ حَيًّا وَمَا سُمِّيتُ حَسَنًا	إِنِّي لَمَنْهُمْ وَإِنْ غَابُوا وَإِنْ شَهِدُوا
مَا كَانَ شَأْنُ عَلِيٍّ وَابْنِ عَفَانَا	يَا لَيْتَ شِعْرِي وَلَيْتَ الطَّيْرُ تُخْبِرُنِي
اللَّهُ أَكْبَرُ يَا ثَارَاتِ عُثْمَانَ	لَتَسْمَعَنَّ وَشَيْكَأً فِي دِيَارِهِمْ
يُقَطِّعُ اللَّيْلَ تَسْبِيحًا وَفُرَانَا	ضَحَّوْا بِأَشْمَطِ عُنْوَانِ السُّجُودِ بِهِ

-Ölümün en saf halini ve gerçeğini görmek isteyen, Osman'ın evindeki ölümü görmeye gelsin.

-Ben bazılarından şüpheleniyorum. İster hazır olsunlar ister olmasınlar yaşadığım ve Hassân olarak isimlendirildiğim sürece.

-Keşke bilseydim ve keşke kuş bana Ali ile İbni Affân arasında olanı haber verseydi.

-Yakında Osmanın taraftarlarının şehirlerinde (Medine de) Allahu Ekber diyerek geçeceklerini duyacaksınız.

-Kurban ettiler o kişiyi ki gece vaktini tesbih ve secde ile geçiren o yaşlı insanı.⁴⁰³

⁴⁰² İbni Abdirabbih, el-İkd'ül-ferid, 3: 238.

⁴⁰³ İbni Abdirabbih, el-İkd'ül-ferid, 3: 238.

Hız. Osman'ın şehadeti ile ilgili mersiye şiiri söyleyen başka bir şair de Ferezdâk'tır. Hız. Osman için söylediği üç beyitlik şiirinde Medine ehline olan kızgınlığını, katillerin günâhkar ve zâlim olduklarını ve hilafetin ehline ulaştığını ifade ettiği şiiri şöyledir:⁴⁰⁴

مِنْ أَهْلِ يَثْرَبَ إِذْ غَيَّرَ الْهُدَى سَلَكُوا	إِنَّ الْخِلَافَةَ لَمَّا أَطْعَنْتَ ظَعَنْتَ
لَمَّا رَأَى اللَّهُ فِي عَثْمَانَ مَا انْتَهَكُوا	صَارَتْ إِلَى أَهْلِهَا مِنْهُمْ وَوَارِثُهَا
أَيَّ دَمٍ لَا هُدُوا مِنْ غَيْهِمْ سَفَكُوا	السَّافِكِي دَمَهُ ظُلْمًا وَمَعْصِيَةً

-Muhakkak hilafet Medine ehlerinden ayrıldı. Zira onlar hidayetin dışında yol edindiler.

- Allah, onların Osman'a sırt çevirdiğini gördüğünde, Onlardan (Medine) alınıp ehline ve varisine ulaştı.

-Onun kanını zülüm ve günahkârlıkla döktüler. Hangi kanı döktünüz kininizden. Allah size hidayet vermesin.⁴⁰⁵

es-Seyyit el-Himyerî (ö. 173/789) Sıffîn vakalarını anarak Hız. Ali için bir mersiye söylemiştir. Bu mersiyede el-Himyerî Hız. Ali'nin tarafında olduğunu, onun hak ve hakikatin temsilcisi olduğunu söyleyip o gün meydana gelen olayları ve ölümleri yorumlamış ve yüreğinde yaşadığı acıyı dile getirerek şu beş beyti söylemiştir:

وَشَارَكْتُ كُفَّهُ كَفِّي بِصِفِينَا	إِنِّي أَدِينُ بِمَا دَانَ الْوَصِي بِهِ
وَأَبْرَزَ اللَّهُ لِلْقِسْطِ الْمَوَازِينَا	فِي سَفَكِ مَا سَفَكْتَ فِيهَا إِذَا احْتَضَبُوا
ثُمَّ اسْقَنِي مِثْلَهَا آمِينَ آمِينَا	تِلْكَ الدَّمَاءُ مَعًا يَا رَبِّ فِي عُنْقِي
فِي فِتْنَةٍ هَاجَرُوا اللَّهَ سَارِينَا	آمِينَ مِنْ مِثْلِهِمْ فِي مِثْلِ حَالِهِمْ
نَعَمْ الْمُرَادُ تَوَخَّاهُ الْمُرِيدُونََا	لَيْسُوا يَرِيدُونَ غَيْرَ اللَّهِ رَبَّهُمْ

-Benim dini inanışım ve tarafım vasiyet edilenin dini gibidir. Sıffinde benim elim onun eli ile beraberdir.

⁴⁰⁴ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 239.

⁴⁰⁵ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 239.

-Kıyamet gününde Allah mîzânı adalet için hazırladığında bu savaşta dökülen kanda elim onunla beraberdi. (Sıffinde Hz. Ali 'nin Yanında savaştım)

-O kanların hepsi boynuma olsun ya Rabbi! Sonra bir o kadarını da ver.

-Kimin hali onların hali gibiydi. Onların (Hz. Ali ve taraftarları) hicretleri ve savaşları Allah içindi.

-Onların amaçları Allah'ın rızasından başka bir şey değildi. En güzel istektir Allah'ın rızasını dilemek.⁴⁰⁶

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Arap mersiye kültüründe en zor mersiye kısmı “Eşrâf” için söylenen mersiyelerdir. Ama Ömer b. Abdulaziz için söylenenler farklıdır. Zira onun yaşamı kendisi için söylenen mersiyelerdeki vasıflarla örtüşmektedir. İbni Abdirabbih bu bölümde er-Riyaşi'nin, (ö. 257/871) Ömer b. Abdulaziz için Şam ehlinden bir adamın söylediği mersiye şiirini almıştır. Bu mersiyede Ömer b. Abdulaziz'in yaşamına dair betimlemeler vardır. Adaletine vurgu yapıp, onun dünyaya meyletmeyen biri olduğu vurgulanmıştır. Söz konusu şiiri şöyledir:

بَدِيرِ سِمْعَانَ قِسْطَاسِ الْمَوَازِينِ	قَدْ غَيَّبَ الدَّافِنُونَ اللَّحْدَ إِذْ دَفَنُوا
وَلَا النَّخِيلَ وَلَا رَكْضَ الْبَرَادِ	مَنْ لَمْ يَكُنْ هُمًّا عَيْنًا يُفَجِّرُهَا
لَا تُبْعَدَنَّ قِوَامَ الْمُلْكِ وَالْدِّينِ ⁴⁰⁷	أَقُولُ لِمَا أَتَانِي نَعْيُ مَهْلِكِهِ

-Defnediciler mezara Deyrî Sem'an da adalet terazini defnettiler.

-Kaygısı ve amacı fıskıran pınar olmayandı. Ve kaygısı ne hurma ne de bineklerin en asili olan değildi.

-Diyorum ki bana onun ölüm haberi gelince: Din ve mülkün ayakta tutanı uzaklaşmasın.⁴⁰⁸

Bir başka “Eşrâf” mersiyesi de şair Ferezdâk'ın Abdulaziz b. Mervân için söylediği mersiyedir. Bu mersiyede Ferezdâk, ölen Abdülaziz'i Ay'a benzetmiş, onun

⁴⁰⁶ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 239.

⁴⁰⁷ Bk. el-Muberrid, *el-Kâmil fil-Lugati vel-Edeb* 2: 205. el-Cerâvî, *el-Hamasetü'l-Mağribiyye*, 2: 801.

⁴⁰⁸ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 239.

mezarındaki toprağı da hacılar tarafından öpülen Hacerü'l-Esvede benzeterek onun yerinin dolunmayacağını ifade etmiştir. Bu eserde geçen dört beyitlik şiiri şöyledir:

وَقَدْ يَقُولُونَ ثَارَاتٍ لَنَا الْعَبْرُ	ظَلُّوا عَلَى قَبْرِهِ يَسْتَغْفِرُونَ لَهُ
كَمَا يُقْبَلُ فِي الْمَحْجُوجَةِ الْحَجَرُ	يُقْبَلُونَ ثَرَاباً فَوْقَ أَعْظَمِهِ
وَكَيْفَ يُدْفَنُ فِي الْمَلْحُودَةِ الْقَمَرُ	لِلَّهِ أَرْضٌ أَجَنَّتْهُ ضَرِيحَتُهَا
إِلَيْهِ يَشْخَصُ فَوْقَ الْمُنْبِرِ الْبَصَرُ	إِنَّ الْمَنَابِرَ لَا تَعْتَاضُ عَنْ مَلِكٍ

-Mezarında durdular ve onun için mağfiret dilediler. Ve bazen de diyorlar ki bizim için ibret vesilesidir.

-Kemiklerinin üstündeki mezarın toprağını öpüyorlar. Hacıların hacere esvede öptüğü gibi.

-Allah'ın mülkü olan yeryüzünün cenneti bazı mezarlardır. Ve Ay nasıl yer altına gömülür.

-Kesinlikle minberlerde gözlerin hep aradığı Melik'in yerini dolduracak kimse yoktur.⁴⁰⁹

Ömer b. Abdulaziz için mersiye söyleyen başka bir şairde İslam şairlerinin önde gelenlerinden olan ve Emevî döneminin en parlak simalarından biri sayılan ünlü şair Cerîrdir. Bu mersiye şiirinde kendine özgü üslubuyla Ömer b. Abdulaziz'in hayırlı ve emsalinin az olduğundan söz etmiş, ona Ay ve yıldızların ağladığını ustaca ifade etmiştir. Bu vasıfları dillendirdiği üç beyitlik şiiri şöyledir:

يَا خَيْرَ مَنْ حَجَّ بَيْتَ اللَّهِ وَاعْتَمَرَ	يَنْعَى النُّعَاةَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ لَنَا
وَقُمْتَ فِيهِ بِأَمْرِ اللَّهِ يَا عُمَرَ	حُمِلَتْ أَمْرًا عَظِيمًا فَاصْطَبَرَتْ لَهُ
تَبْكِي عَلَيْكَ نُجُومُ اللَّيْلِ وَالْقَمَرُ	فَالشَّمْسُ طَالَعَةٌ لَيْسَتْ بِكَاسِفَةٍ

-Mü'minlerin emirinin ölüm haberini veriyorlar bize. Ey beytullahı hacc ve umre edenlerin en hayırlısı.

⁴⁰⁹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 239.

-Büyük bir işi(halifelik) yüklendin ve sabrettin. Ve sen o büyük işte Allah'ın emrini diri tuttuñ ey Ömer.

-Güneş doğuyor karanlık değil, sana ağılıyor gecenin yıldızları ve Ay.⁴¹⁰

3.11.1. Yezîd b. el-Mühelleb'in Mütevekkîl İçin Söylediğı Mersiye

İbni Abdirabbih "Eşrâf" mersiyesine devam ederek, Halife Mütevekkîl'in ölümüne; onun nedimi, sırdaşı ve dostu olan Yezîd b. el-Mühelleb'in (ö. 102/720) söylediğı mersiyesini almıştır. Bu mersiye şiirinde halife Mütevekkîl'in tuzağı düşürölerek öldürölmesi, onun ihanete uğraması ve onu kimsenin korumadığı anlatılmıştır. Mütevekkîl'in güzel ahlakına, civanmertliğine, insanları koruma ve gözetmedeki ahlaki erdemlerine kadar pek çok meziyetini övüp ona duyulan ihtiyacı ve bıraktığı mânevi boşluğu dile getirmiştir. Bunları anlatırken kendisinin duyduğu acı ve ızdırabı belirtip artık hayatın kendisi için de kolay geçmeyeceğini ifade ederek, şair için çekilen acıda maddiyatın da payı olduğunu belirtmekten çekinmemiştir. Yirmi iki beyitten oluşan ve devlet büyükleri için söylenen mersiyelerde önemli bir yere sahip olan şiiri şöyledir:

و هل كمن فقت عيناى مَفَقَدَ	— لا حزن إلا أراه دُونَ ما أَجْدُ
كما هوى من غطاء الرُبِيَّة الأسد	— لا يبعدن هالكُ كانت مَنِيَّتَه
إذ تَمَدُّ إلى الجاني عليك يد	— لا يدفع الناسُ ضَيْمًا بَعْدَ لَيْلَتِهِم
أبليته الجُهدَ إذ لم يَّبلِه أحد	— لو أن سَيْفِي وعَقْلِي حاضِران معي
والحربُ تَسْعَرُ والأبطالُ تَجْتَلِدُ	— هَلَّا أَتَتْهُ أعادِيه مُجاهرةً
لم يَحْمِه مَلَكُه لما آنقَضَى الأمد	— فخر فوق سرير المُلْكِ مُنْجِداً
وللردى دون أرصاد الفتى رَصَد	— قد كان أنصارُه يَحْمُونَ حَوَرتَه
لَيْثًا صريعاً تَنْزَى حوله النَّدَد	— وأصبح الناسُ فَوْضَى يَعْجَبون له
و ليسَ فوقك إلا الواحد الصمد	— علَّناكَ أسِيفُ من لا دونه أحدُ
فقد شَقُوا بالذي جاءُوا وما سَعِدُوا	— جاءُوا عَظِيماً لِدُنْيا يَسْعُدون بها
خدًا كريماً عليه قارت جَسِد	— ضَجَّت نِساؤُك بعد العزِّ حين رأتُ
لكل ذي عِزَّة في رأسه صَيِّد	— أضحى شهيدُ بني العباسِ مَوْعِظَةً

⁴¹⁰ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 240.

خَلِيفَةُ لَمْ يَنْلِ مَا نَالَهُ أَحَدٌ
كَمْ فِي أَدِيمِكَ مِنْ قَوَّاهٍ هَادِرَةٍ
إِذَا بَكَيْتُ فَإِنَّ الدَّمْعَ مُنْهَمِلٌ
قَدْ كُنْتُ أَسْرِفُ فِي مَالِي وَيُخْلِفُ لِي
لَمَّا اعْتَقَدْتُمْ أَنَا سَاءَ لَا حُلُومَ لَهُمْ
فَلَوْ جَعَلْتُمْ عَلَى الْأَحْرَارِ نِعْمَتَكُمْ
قَوْمٌ هُمْ الْجَذْمُ وَالْأَنْسَابُ تَجْمَعُكُمْ
قَدْ وَثَرَ النَّاسُ طَرَأَتْ صَمْتُهُوا
إِذَا فُرَيْشٌ أَرَادُوا شَدَّ مُلْكُهُمْ
مِنَ الْأَلَى وَهَبُوا لِلْمَجْدِ أَنْفُسَهُمْ فَمَا

وَلَمْ يَكُنْ مِثْلَهُ رُوحٌ وَلَا جَسَدٌ
مِنَ الْجَوَائِفِ يَغْلَى فَوْقَهَا الرَّبْدُ
وَإِنْ رَثَيْتُ فَإِنَّ الْقَوْلَ مُطَرَّدٌ
فَعَلَّمْتَنِي اللَّيَالِي كَيْفَ أَقْتَصِدُ
ضِعْتُمْ وَضَيَّعْتُمْ مَنْ كَانَ يُعْتَقَدُ
حَمَتُكُمْ السَّادَةُ الْمَرْكَوزَةُ الْحَشْدُ
وَالْمَجْدُ وَالذِّينُ وَالْأَرْحَامُ وَالْبَلَدُ
حَتَّى كَأَنَّ الَّذِي يَبْلُونه رَشْدٌ
بَغِيرَ قَحْطَانٍ لَمْ يَبْرَحْ بِهِ أَوْدُ
يَبَالُونَ مَا نَالُوا إِذَا حُمِدُوا⁴¹¹

-Benim çektiğim hüznün ötesinde hüzn yoktur. Gözlerimin kaybettiği kadar bir kayıp varmı?

-Kendisine tuzak kurulup avlanan aslan gibi ölen biri (Mütevekkil) uzak değildir.(kendisine tuzak kurularak olduğunu ve cesur biri olduğunu vurguluyor)

-Senin ölümünden sonra insanların gecelerinde zulmü engelleyen kalmamıştır. Zira artık canileri durduracak bir el yoktur.

-Şayet aklım ve kılıcım ona hazır olsaydı (öldürme vaktinde) kesinlikle mücadele eder ve kimsenin çıkarmadığı belayı çıkarırdım.

-Niye kendisine tuzak kurulmuş aslan gibi ona geldiniz de, açıktan gelmediniz. Savaşın kızıştığı ve kahramanların savaştığı ortamda gelseydiniz.

-O kral yatağının üstünde yüz üstü düşmüştü. Ölüm geldiği vakit mülkü onu koruyamadı.

-Gerçekten mülkünü koruyan yardımcıları vardı. Ve kişiyi koruyan bekçilerinin dışında ölümün de bekçileri vardı.

⁴¹¹ Bk. el-Muberrid, el-Kâmil fil-Lugati vel-Edeb 4: 81.

-Ve insanlar kargaşa içinde kaldılar. Ona hayret ediyorlar o etrafında otlayan davarlar arasında öldürülen aslan gibiydi.

-Kılıçlar senin üzerinde iken senden başka kimse yoktu. Vahid ve Sâmed olan Allah'tan başka koruyucu yoktu.

-Onlar çok büyük gördükleri dünya saadeti için seni öldürdüler. Gerçekten onların geldikleri amaç şekavet oldu ve mesut da olmadılar.

-İhtişamdan sonra kadınlarının ağlama sesi yükseldi. Senin nazik yanaklarında kanın kuruduğunu gördükleri zaman.

-Abbâsoğullarının Şehidi oldun. Her ihtişam sahibi ve başı büyüklenene bir öğüt oldun.

-O hiç kimsenin ulaşmadığı şeylere ulaşan bir halifeydi. Hiçbir ruh ve ceset onun gibi güzel olmamıştı.

-Senin cesedinde ve derinde kaç tane içten dışarı doğru köpürerek akan kan ve yara vardır.

-Eğer ağlarsam gerçekten gözyaşları bol akar. Ve eğer ağlamam biterse sana söyleyecek sözlerim sürekli olur.

-O varken ben malımı israf edip harcardım zira arkamda o vardı. Artık geceler bana iktisat etmemi öğretti.

-Akılları olmayan insanlara bağlandığınız zaman, hem kaybettiniz hemde size bağlı olanlara kaybettirdiniz. (Mütevekkîlin katillerini akılsız diye niteleyip geri kalan Abbâs oğullarını eleştiriyor)

-Eğer nimetlerinizi(devlet işlerindeki memurluklar) asillere verseydiniz (Arapları kastediyor) sizi o asillerin tamamı büyükleri ile korurdu.

-Onlar cüzamlı bir kavimdir. Siz ise nesep, şeref, din, akrabalık ve şehir sahiplerisiniz.

-Gerçekten insanları yalnız bıraktılar ve sustular. (katillerden söz ediyor) sanki daha önce dedikleri şeyler akılcıydı. (o zaman yeni Müslüman olan Türklerden bahsettiği söylenir. Zira Mütevekkîli dayıları olan Türkler öldürmüştü)

-Kureyşliler mülklerinin sağlamlığını diledikleri zaman, Kâhtan'ın dışında birilerine yönelirse bela ve musibet de onlardan uzak olmaz.

-Onlar(Kâhtan) cesaret ve mertlik için canlarını hibe ederlerdi. Onların amacı Övgüye ulaşmak için değildi.⁴¹²

3.11.2. Eşce' b. Amr'in Mansûr b. Ziyâd İçin Söylediği Mersiyesi

İbni Abdirabbih, "Eşrâf" için söylenen mersiye kısmında Eşce' b. Amr'ın Mansûr b. Ziyâd için söylediği mersiye de almıştır. Şair mersiyeye mezara hitapla başlamış, Mansûr için duanın her tonunu dile getirmiştir. Mersiyesinin devamında öldüğü güne bir şahısmış gibi hitapta bulunarak yaşadığı acı ve hüznü dile getirirken, Mansûru dağa benzeterek onun cömertlik, hayırseverlik ve kahramanlık yönlerine vurgu yapmıştır. Bu duyguları yoğun ve akıcı bir şekilde ifade ettiği şiiri şöyledir:

ما في ثَرَاكِ مِنَ النَّدىِّ وَالْخَيْرِ
وَطَفَاءٍ دَانِيَةٍ وَظِلِّ حُبُورِ
وَالْأَكِ مِنْ قَبْرِ وَمِنْ مَقْبُورِ
وَ فَجَعْتَهُ بِوَلِيٍّ الْمَذْكَورِ
مِنْ رَبِّهَا وَحَرَمْتَ كُلَّ فَقِيرِ
يَرْجُو الْغِنَى وَمُكْبَلٍ مَأْسُورِ
فَجَمَعْتَ بَيْنَ الْحَيِّ وَالْمَقْبُورِ
فِي اللَّحْدِ بَيْنَ صَفَائِحِ وَصُخُورِ
عَطَّتْ عَلَى جَبَلٍ أَشَمَّ كَبِيرِ
وَأَرَاهُ جُولٌ مَلَحْدٍ مَحْفُورِ
وَذُبَابٌ كُلِّ مُهَنَّدٍ مَأْثُورِ
طَلَعَتْ بَنُورِ أَهْلَةٍ وَ بُدُورِ
أَكْبَادُنَا أَسْفَاءً عَلَى مَنْصُورِ
وَمَضَى لَوَقْتِ حِمَامِهِ الْمَقْدُورِ
بُدِّلَتْهَا مِنْ قَصْرِكَ الْمَعْمُورِ

يَا حُفْرَةَ الْمَلِكِ الْمُؤَمَّلِ رِفْدُهُ
لَا زِلْتَ فِي ظِلِّينِ ظِلِّ سَحَابَةٍ
وَسَقَى الْوَلِيَّ عَلَى الْعِهَادِ عِرَاصَ مَا
يَا يَوْمَ مَنْصُورٍ أَبَحْتَ جَمَى النَّدىِّ
يَا يَوْمَهُ أُعْرَيْتِ رَاحِلَةَ النَّدىِّ
يَا يَوْمَهُ مَاذَا صَنَعْتَ بِمُرْمِلِ
يَا يَوْمَهُ لَوْ كُنْتَ جِئْتَ بِصِيْحَةٍ
لِلَّهِ أَوْصَالٍ تَقَسَّمَهَا الْبِلَى
عَجَبًا لْخَمْسَةِ أَذْرَعٍ فِي خَمْسَةِ
مَنْ كَانَ يَمْلَأُ عَرْضَ كُلِّ تَنْوِفَةٍ
ذَلَّتْ بِمَصْرَعِهِ الْمَكَارِمُ وَالنَّدىِّ
أَقْلَتْ نَجُومُ بَنِي زِيَادٍ بَعْدَمَا
لَوْلَا بَقَاءُ مُحَمَّدٍ لَتَصَدَّعَتْ
أَبْقَى مَكَارِمَ لَا تَبِيدُ صِفَاتُهَا
أَصْبَحْتَ مَهْجُورًا بِخُفْرَتِكَ الَّتِي

⁴¹² İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 241-242

بَلَّيْتُ عِظَامُكَ وَ الصَّفَاخُ جَدِيدَةٌ
لَيْسَ الْبَلَى لِفَعَالِكَ الْمَشْهُورِ
إِنْ كُنْتُ سَاكِنَ حَفْرَةٍ فَلَقْدْتُ
سَكَنًا لِعُودِي مِنْبَرٍ وَ سَرِيرِ

-Ey insanların iyiliğini umduğu Melik'in çukuru!(Mezarı) Senin toprağının altında olan şey iyilik ve hayırdır.

-Allah seni iki gölgelikten mahrum etmesin. Yağmur olarak mezarına inecek olan bulutun ve surürün gölgesinde gölgelendirsin.

-Allah daimi olarak senin mezarının bulunduğu yere yağmuru indirsin.

-Ey Mansûrun öldüğü gün! Cömertliğin koruluğu ölümünle mübah oldu. Faciaya uğradı cömertlik o anılan arkadaşı ile. (Yani Mansûrun ölümü ile)

-Ey onun ölüm günü! Zenginliği uman fakirlere ne yaptın. Ve o çözülmeyi bekleyen esirlerin umuduydu.

-Ey onun ölüm günü! Eğer onun iyiliğini isteseydin sağ ile kabirde olanı birlikte alırdın. (kendisinin de onunla ölmek istediğini vurguluyor)

-Ah onun organları! Fanilik onları böldü mezarın içinde. Taşlar ile lahit arasında.

-Hayret! Eni beş, boyu beş zira'olan, içine nasıl olur da büyük bir dağ sığar. (Mansûru büyük bir dağa benzetmiş)

-O kimse ki bütün boşlukları dolduruyordu. Ve görüyorum ki küçük kazılmış bir mezara sığmış.

-İyilik ve cömertlik onun ölümüyle zelil oldu. Hint (Hindistanda üretilen kılıç) kılıçlarının başıda zelil oldu. (onları kaldıracak kimse kalmadı)

-Beni Ziyâdın yıldızı kayıp gitti. Tüm ihtişam ve aydınlığı ile doğduktan sonra.

-Eğer Muhammed(Mansûrun oğlu) geride kalmasaydı, Ciğerimiz Mansûr'un gidişine hüzünden dağılırdı.

-Ondan sonra geriye iyilikleri ve cömertlikleri kaldı. O takdir olunan ölümle gitti.

-Daha önce ma'mur sarayları ölüm ile mezarlara değiştin ve gittin.

-Kemiklerin çürüdü ve mezar taşın yenidir. Ama senin güzel amellerin çürümeyecektir.

-Sen mezar sakini olduğun müddetçe yerin hep minber ve yatak gibi olsun.⁴¹³

3.11.3. Eşca' b. Amr'in Muhammed b. Mansûr İçin Söylediği Mersiye

Burada hem babanın hem de oğlunun ölümünü gören Eşca, yukarıda Mansûr için söylediği mersiyesinde oğlu Muhammed kalmasaydı ciğerimiz acı ve hüznünden dağılırdı demişti. Ama kaderin bir cilvesi olmalı ki Muhammedin de ölümünü görüyor ve ona da mersiye söylüyor. Bu acının tarifi imkânsızdır onun için. Zira mertliğin ve kahramanlığın timsali genç ölmüştür. Ölüm onu alınca cömertlik, kılıç, şan, şeref ve birçok ulvî haslet adeta sahipsiz ve yetim kalmıştır. Bu mersiye de bir şairin his dünyasında acının ve hüznün birçok tonunu içeren ve ölüye övgü temasının zirvesini barındıran on yedi beyitlik mersiyesini şöyle sürdürmüştür:

مَا مِثْلُ مَنْ أَنْعَى بِمَوْجُودٍ
بَقِيَّةَ الْمَاءِ مِنْ الْعُودِ
جَانِبُهَا لَيْسَ بِمَسْدُودٍ
وَإِيْدٍ لَيْسَ بِرِعْدِيدٍ
مِثْلُ فِرَاحِ الطَّيْرِ مَجْهُودٍ
وَمُسْلِمٍ فِي الْقَدِّ مَصْفُودٍ
وَ عَدْوَةَ الْبُخْلِ عَلَى الْجُودِ
فِي الْمَجْدِ حَوْضًا غَيْرَ مَحْمُودِ
وَأَجَلَ قَدْ خُطَّ مَعْدُودِ
عَلَى لِسَانٍ غَيْرِ مَعْقُودِ
وَ إِنْ تَعَالَى غَيْرَ مَفْقُودِ
مَنْ طَلَبْتُمَا تَحْتَ الْجَلَامِيدِ

—أَنْعَى فَتَى الْجُودِ إِلَى الْجُودِ
—أَنْعَى فَتَى مَصَّ الثَّرَى بَعْدَهُ
—فَانْتَلَمَ الْمَجْدُ بِهِ ثَلَمَةً
—أَنْعَى ابْنَ مَنْصُورٍ إِلَى سَيِّدٍ
—وَأَشْعَثَ يَسْعَى عَلَى صَبِيَّةٍ
—وَطَارِقٍ أَعْيَا عَلَيْهِ الْقَرَى
—الْيَوْمَ تُخْشَى عَثْرَاتُ النَّدَى
—أُورِدَهُ يَوْمَ عَظِيمٍ ثَأَى
—كُلُّ أَمْرٍ يَجْرَى إِلَى مُدَّةٍ
—سَيَنْطِقُ الشَّعْرُ بِأَيَّامِهِ
—فَكُلُّ مَفْقُودٍ إِلَى جَنْبِهِ
—يَا وَافِدَيَّ قَوْمَهُمَا إِنَّ

⁴¹³ İbni Abdірabbіh, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 244-245.

مَحْمَدٌ فِي بَطْنٍ مَلْحُودٍ	طَلَبْتُمَا الْجُودَ وَقَدْ ضَمَمَهُ
وَلَيْسَ مَا فَاتَ بِمَرْئُودٍ	فَاتَكُمَا الْمَوْتَ بِمَعْرُوفِهِ
وَسَاعِدًا لَيْسَ بِمَعْضُودٍ	يَا عَضْدًا لِلْمَجْدِ مَفْتُوتَةً
قَرْعُ الْمَنَایَا فِي أَلْصَنَادِيدٍ	أَوْهَنَ زَنْدِيهَا وَأَكْبَاهُمَا
عِمَادًا غَيْرَ مَهْدُودٍ ⁴¹⁴	وَهَدَّتِ الرُّكْنَ الَّذِي كَانَ بِالْأُمْسِ

-İyiliğe haber veriyorum, iyiliğin arkadaşı olan genç öldü. Onun benzeri geriye kalmadı.

-Öyle bir gençten haber veriyorum ki toprak köklerde geriye kalan suyu emdi. (mezarın içine aldığı kişi cömertliğin son damlalarını da almış oldu)

-Şeref ve ululuğun tahtı onun ölümüyle kırıldı. Yeri doldurulmayacak bir şekilde.

-İbni Mansûr'un ölüm haberini seyyide iletiyorum. Ve korkak olmayan birine iletiyorum.

-Ve kız babası olan fakire de iletiyorum ki çocukları kuşların yavruları gibidir.

-Kimsenin ağırlamadığı misafire ve tutsak olmuş olan muslümâna da ölüm haberini iletiyorum.

-Bugün cömertliğin sendelemesinden ve cimriliğin cömertliğe düşmanlığından korkuluyor.

-Övülmeyen bir günde o azamet ve şeref ehli olan şahsı ölüm aldı.

-Herkes belli bir süreye doğru akıp gider. Ve çizilmiş belli bir ecele ulaşır.

-Şiir o güzel günlerini şair olmayanın dili ile şiir söyletecektir.

-Kıymeti çok olsada hiçbir kaybedilen bu kaybın yanında kayıp değildir.

⁴¹⁴ Bk. el-Câhız, *el-Beyân vet-Tebyîn*, 3: 84. el-Muberrid, *et-Te'azi ve'l-Merasi*, 1: 193. İbni Kuteybe, eş-Şi'r ve'ş-Şuerâ, 2: 871. Muhammed b. Yahyâ b. Abdullah b. Muhammed es-Sûlî, *el-Evrâku Kismu Ahbâriş-Şuârâ*, (Kahire: Şirketu Emli, 1425/2004), 1: 131.

-Ey kavimlerinin elçileri! Sizin talep ettiğiniz kişi sert taşların altındadır.

-Siz cömertliği talep ediyorsunuz. Mezar, cömertlik olan Muhammedi bağrına bastı.

-Ölüm onun iyiliğini sizden önce aldı. Giden bir daha gelecek değildir.

-Ey şerefin kolu gücü ve ayakta tutanı, Sen güçlü ve dirayetliydin.

-Dirseklerini ve gücünü zayıflattı. Ölüm ile gelen musibet onun ateşini söndürdü.(ateş cömertliğin işareti)

- Dün şeref ve cömertliğin direği olan duvar yıkıldı.⁴¹⁵

3.11.3. Mervân b. Ebî Hafsa'nın Ma'n b. Zâide İçin Söylediği Mersiye

Mervân b. Ebî Hafsa (ö. 182/798) nesilden nesile devlet büyüklerine ve halifelere methiye şiiri söyleyen bir ailenin çocuğudur. Kendisi de genç yaşta şiir söylemeye başlamış ve birçok devlet büyüğüne methiye şiirleri söylemiştir. Sicistan ve Yemen valiliklerinde bulunmuş; yiğitliği, kahramanlığı ve cömertliğiyle ünlenen Ma'n b. Zaide (ö. 151/768) ölünce bu mersiye şiirini onun için söylemiştir. Bu şiirinde Ma'nın erdemleri, cesaret ve cömertliği; kendisinin duyduğu hüznün ve kederi işlemiştir. Ona göre bir Ay kaybolmuş, kavmi ve akrabalarının yanı sıra tüm toplum büyük bir değer kaybetmiştir. Duygularını ustaca dile getiren şairin mersiye şiiri şöyledir:

أَلَقْتُ إِلَيْهِ عُرَى الْأُمُورِ نَزَارُ
وَقَلْبُهَا أَسْفًا عَلَيْهِ حَرَارُ
مِنْهَا فَعَاشَ بِشَطْرِهَا الْأَعْمَارُ
لَيْلٌ بِظُلْمَتِهِ وَلَا حَ نَهَارُ
بِعَهَادِهَا وَبَوْبِلِهَا الْأَمْطَارُ
تَرَكَ الْعُيُونُ دُمُوعَهُنَّ غِزَارُ
حِلْمًا يُخَالِطُهُ تَقَى وَ وَقَارُ
كَالْبَدْرِ ضِيَاءَهُ الْإِسْفَارُ

زار ابن زائدة المقابر بعد ما
إن القبائل من نزار أصبحت
ودت ربيعة أنها قسمت له
فلأبكين فتى ربيعة ما دجا
لا زال قبر أبي الوليد تجوده
إن الرزية من ربيعة هالك
قبر يضم مع الشجاعة والندى
رحب السرداق والفناء جبينه

⁴¹⁵ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 245-246.

لَهْفًا عَلَيْكَ إِذَا الطَّعَانُ بِمَازِقِ	تَرَكَ الْقَنَا وَطَوَّاهُنَّ قِصَارِ
خَلَّى الْأَعْنَةَ يَوْمَ مَاتَ مَشِيعُ	بَطُلُ اللَّقَاءِ مُجَرَّبُ مِغْوَارِ
يُمْسِي وَيُصْبِحُ مُعْلَمًا تَذَكَّى بِهِ نَارُ	بِمُعْتَرَكٍ وَ تُخَمَدُ نَارِ
مَهْمَا يُمَرَّ فَلَيْسَ يَرْجُو نَقْضَهُ	أَحَدٌ وَلَيْسَ لِنَقْضِهِ إِمْرَارُ
لَوْ كَانَ خُلْفَكَ أَوْ أَمَامَكَ هَائِبًا	أَحَدًا سِوَاكَ لَهَابَكَ الْمِقْدَارِ

-İbni Zaide mezarları ziyaret etti. (öldü) Nizar kavmi tam da işleri ona tevdi etmişken.

-Kesinlikle nizardan kabileler kalpleri hüznü dolu sabahladı ve üzerlerinde hüznü ateşi yaşadılar.

-Rabiâ kabilesi istediler ki ömürleri onun(Meân) için taksim edilsin ve verilen ömür ile yaşasaydın.

-Rabiâ nın bir genci olarak sana ağlayacağım gecenin karanlığı ve gündüzün aydınlığı devam ettiği sürece.

-Allah Ebi'l Velîd'in kabrini ilk yağın yağmur gibi güzelleştirsın ve rahmeti ile kuşatsın.

-Öyle bir kabir ki cesaret ve cömertliği toplamış onunla birlikte takva ile yoğrulmuş bir hilm ve vakar vardır onun içinde.

-Kesinlikle musibet Rabiâ kabilesine ölüm ile uğramış, gözleri çok yaşlı ve bol ağlayan bırakmıştır.

-Çadırı geniş yüzü güleçti. Geceyi aydınlatan Ay gibiydi.

-Sana hüznünlüdür en ince noktaya isabet edenler, geriye kısalmış mızrak bıraktın.

-Cesur olan öldüğünde geriye atları kaldı. Karşılaşmada kahraman ve yürekliye saldırmada tecrübe sahibi biriydi.

-Akşam ve sabah onunla savaş ateşi yakılır ve bilinirdi. Ve yine onunla savaş ateşi söndürülürdü.

-O hükmettiğinde onun hükmünü bozacak kimse yoktu. Onun bozduğu hükmü kimse getiremezdi.

-Şayet ölüm senden önce ya da sonra birinden korksaydı, kesinlikle senden korkardı.⁴¹⁶

Mervân mersiyesine devam ederek Şam ve Irak ehlinin yaşadığı acı ve hüznü dile getirmiş ve onun yerinin dolmayacağını, atların ve mızrakların sahipsiz ve atıl kalışlarını, kendisinin ona olan minneti unutmayacağını dile getirip mersiyesini şöyle sürdürmüştür:

فَكَادَتْ لَهُ أَرْضُ الْعِرَاقِينَ تَرْجُفُ	بَكَى الشَّامُ مَعْنَى يَوْمٍ خَلَى مَكَانَهُ
بِهِ كَانَ يُرْمَى الْجَانِبُ الْمُتَخَوِّفِ	تَوَى الْقَائِدُ الْمَيِّمُونَ وَالذَّائِدُ الَّذِي
وَالْمَجْدِ مُبْتَاغٍ وَالْمَالِ مُتْلَفٍ	أَتَى الْمَوْتَ مَعْنَى وَهُوَ لِلْعَرَضِ صَائِرٌ
رَبِيعُهُ وَالْحَيَّانُ قَيْسٌ وَخُنْدِيفُ	وَمَا مَاتَ حَتَّى قَلَدَتْهُ أُمُورُهَا
أَيَادِيهِ بِالضَّرِّ وَالنَّفْعِ تُعْرِفُ	وَحَتَّى فَشَا فِي كُلِّ شَرْقٍ وَمَغْرِبٍ
سَأَشْكُرُهَا مَا دَامَتِ الْعَيْنُ تَطْرِفُ	وَكَمْ مِنْ يَدٍ عِنْدِي لِمَعْنٍ كَرِيمَةٍ
وَحَنٍّ مَعَ النَّبْعِ الْوَشِيحِ الْمُتَّقِفِ	بَكَتُهُ الْجِيَادُ الْأَعْوَجِيَّةُ إِذْ تَوَى
قَبُولاً فَأَمْسَتْ وَهِيَ نَكْبَاءُ حَرْجَفِ	وَقَدْ غَنِيَتْ رِيحُ الصَّبَا فِي حَيَاتِهِ

-Şam Meân'a ağladı yeri boş kaldığı gün. Neredeyse her iki Irak yeri onun için titredi.

-Bereketli ve kendisiyle halifenin korktuğu taraf doldurulan komutan (Meân) öldü.

-Meân namusu koruyorken ona ölüm geldi. Saygınlığı satın alan ve malı telef (Cömert) eden biriydi.

-Ve o Handaf, Kays, Hayyân ve Rabiâ kabilelerine önder olduktan sonra öldü.

-Ve o her doğuda ve batıda onun fayda ve zarar yönü ile tanındıktan sonra öldü.

-Meân için benim yanımda ona ait çok iyilikleri vardır. Göz döndükçe ona şükretmekten geri kalmayacağım.

-O öldüğünde ona asil atlar ağladı. Ve özlemle mızrak, bahar suları da ona ağladı.

⁴¹⁶ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 248-249.

-Ve saba Rüzgârı onun hayatında güzel idi. Onun gidişinden sonra o Rüzgâr da soğuk ve sıkıntı verir hale geldi.⁴¹⁷

3.11.4. Ebû Şeys'in Hârûn er-Reşîd İçin Söylediği Mersiye

Arap dili ve edebiyatında nazmedilen mersiye geleneği zaman içinde değişikliğe uğramıştır. Cahiliye döneminde nazmedilen mersiye şiirinin ana teması ağıt, övgü intikam yemini ve öç alma ağırlıktadır. İslam dininin gelişiyle bu türde nazmedilen mersiyelerin ana temalarında işlenen konular şehadet, cesaret, Allah'a teslimiyet ve övgü gibi konular olmuştur. Emevîlerle başlayıp Abbâsilerle devam eden farklı bir kültür ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemlerde nazmedilen mersiyelerin içeriğinde tâziye ve tebriğin bir mersiye de zikredilmesi gerçekleşmiş; keder, hüzn ve sevinci, karamsarlıkla ümidi bir şiire sığdırma geleneği başlamıştır.⁴¹⁸

Mersiyede tâziye ve tebriği işleyenlerden biri de meşhur şair Di'bil b. Ali'nin (ö. 246/860) amcasının oğlu olan Ebû Şeys'dir. Hârûn er-Reşîd vefat ettiğinde onun için söylediği mersiyesinde tâziye ve tebrik temasını aynı şiirde zikretmiştir. Dört beyitlik mersiyesinde ölen halife için hüzn ve acı duyarken, yeni halife olacak olan oğlu için de sevinç ve tebrik vardır. Bu duyguları dile getirdiği mersiyesi şöyledir:

فَنَحْنُ فِي وَحْشَةٍ وَفِي أُنْسٍ	جَرَّتْ جَوَارٍ بِالسَّعْدِ وَالنَّحْسِ
فَنَحْنُ فِي مَاتَمٍ وَفِي عُرْسٍ	الْعَيْنُ تَبْكِي وَالسُّنُّ ضَاكَّةٌ
وَفَاةُ الْإِمَامِ بِالْأُمْسِ	يُضْحِكُنَا الْقَائِمُ الْأَمِينُ وَيُيَكِينَا
وَبَدْرُ بَطُوسٍ فِي الرَّمْسِ ⁴¹⁹	بَدْرَانِ بَدْرُ أَضْحَى بِبَغْدَادٍ فِي الْخُلْدِ

-Bazı işler oldu ki, hüzn ve uğursuzluk aynı anda geldi. Biz bir yanda dehşet bir yanda mutluluk içindeyiz. (Hârûnun ölümü dehşet, oğlu Emin'in halifeliği mutluluk)

-Göz ağlar, ağız güler. Biz hem matem, hemde düğün içindeyiz.

-Bizi Emîn'in halife olması güldürüyor, dün imamın vefatı da ağlatıyor.

⁴¹⁷ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 249.

⁴¹⁸ Toprak, " Mersiye", 29: 219.

⁴¹⁹ Bk. İbni Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şuarâ*, 2: 832. Muhammed b. İbrâhîm Tabâtabâ el-Hasenî, *'İyârü's-Şi'r*, thk. Abdulaziz b. Nâsir, (Kahire: Mektebetü'l-Hancî), 1: 129.

4-Onlar iki Ay'dırlar. Biri bağdatta kalıcı oldu. Diğeri Tûs adlı yerde toprak altına girdi.⁴²⁰

3.11.5. Teebbeta Şerran'a Yeğenin Söylediği Mersiye

Mersiye bölümünün son mersiye şiiri meşhur cahiliye şairi Teebbeta Şerran (ö. 540) için nazmedilen ve kızkardeşinin oğluna nisbet edilen şiirdir. İbni Abdirabbih, yirmi dört beyitten oluşan bu mersiye şiirini Teebbeta Şerran'ın yeğenine nisbet etmiş ve ilgili bölüme almıştır. Cahiliye devrinde nazmedilen bu mersiye şiiri o dönemin temalarının yoğun bir şekilde işlendiğini görüyoruz. Şiiri söyleyen yeğen mersiyesine intikam sözleri ile başlayıp dayısı için kanının yerde kalmayacağını, mutlaka öç alınacağını; dayısının fiziksel ve mânevi yönlerini ve onun düşmanlarına karşı elde ettiği zaferleri dile getirmektedir. Özellikle övgü kısmında kahramanlık, cömertlik, zekâ ve birçok üstün meziyetlerini zikrederek uzun sayılan mersiyesine şöyle başlamıştır:

لَقَتِيلًا دَمَهُ مَا يُطَلِّ	—إِنَّ بِالشَّعْبِ الَّذِي دُونَ سَلْعٍ
أَنَا بِالْعَبَاءِ لَهُ مُسْتَقِلٌّ	—قَذَفَ الْعَبَاءَ عَلَيَّ وَوَلَّى
مَصْعُ عُقْدَتُهُ مَا تُحَلِّ	—وَوَرَاءَ الثَّارِ مِنِّي ابْنُ أُخْتِ
أَفْعَى يَنْفُثُ السَّمَّ صِلْ	—مُطَرِّقٌ يَرْشَحُ سَمًّا كَمَا أَطَرَّقَ
جَلَّ حَتَّى دَقَّ فِيهِ الْأَجَلُ	—خَبِرْ مَا نَابَنَا مُصْمِلٌ
بَأَبِّي جَارُهُ مَا بُذِلْ	—بَزَنِي الدَّهْرُ وَكَانَ غَشُومًا
ذَكَتِ الشَّعْرَى فَبَرْدٌ وَظِلٌّ	—شَامِسٌ فِي الْفُرِّ حَتَّى إِذَا مَا
وَنَدِيُّ الْكَفَيْنِ شَهْمٌ مُدِلٌّ	—يَابِسُ الْجَنْبَيْنِ مِنْ غَيْرِ بُؤْسٍ
حَلَّ حَلَّ الْحَزْمِ حَيْثُ يَحُلُّ	—ظَاعِنٍ بِالْحَزْمِ حَتَّى إِذَا مَا
وَكَلَا الطَّعْمَيْنِ قَدْ ذَاقَ كُلَّ	—وَلَهُ طَعْمَانِ أَرِيٍّ وَشَرِيٍّ
مِنْ ثِيَابِ الْحَمْدِ ثَوْبٌ رِفْلٌ	—رَائِحٌ بِالْمَجْدِ غَادٍ عَلَيْهِ
عَاشَ فِي جَدْوَى يَدَيْهِ الْمُقِلُّ	—أَفْتَحَ الرَّاحَةَ بِالْجُودِ جَوَادًا
وَإِذَا يَغْزُو فَسَمِعَ أَرْلُ	—مُسْبِلٌ فِي الْحَيِّ أَحْوَى رِفْلٍ
يَصْحَبُهُ إِلَّا الْيَمَانِي أَقْلُ	—يَرْكَبُ الْهَوْلَ وَحِيدًا
هُومُوا رُعْنَهُمْ فَاشْمَعَلُوا	—وَلَا فَاحْتَسُوا أَنْفَاسَ يَوْمٍ فَلَمَّا

⁴²⁰ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 249.

كُلُّ مَاضٍ قَدْ تَرَدَّى بِمَاضٍ
 فَلَيْنَ قُلْتُ هُدَيْلَ شَبَاهُ
 —وَبِمَا أُبْرَكَهَا فِي مُنَاحٍ
 —صَلَيْتُ مِنْهُ هُدَيْلٌ بِخِرْقٍ
 —يُنْهَلُ الصَّعْدَةَ حَتَّى إِذَا مَا
 —تَضَحَّكَ الضَّبْعُ لِقَتْلَى هُدَيْلٍ
 —وَعِتَاقُ الطَّيْرِ تَغْدُو بِطَانًا
 —وَفُتُو هَجَرُوا ثُمَّ أُسْرُوا
 —فَاسْقِنِيهَا يَا سَوَادَ بَنِ عَمْرٍو

كَسْنَا الْبَرْقَ إِذَا مَا يُسَلُّ
 لَيْمًا كَانَ هُدَيْلًا يَفُلُّ
 جَعَجَعِ يَنْقَبُ مِنْهُ الْأُظْلُّ
 لَا يَمَلُّ الشَّرَّ حَتَّى يَمَلُّوا
 نَهَلْتُ كَانَ لَهَا مِنْهُ عَلٌّ
 وَتَرَى الذَّنْبَ لَهَا يَسْتَهْلُ
 تَتَخَطَّاهُمْ فَمَا تَسْتَقِلُّ
 لِيْلَهُمْ حَتَّى إِذَا أَنْجَابَ حَلُّوا
 إِنَّ جِسْمِي بَعْدَ خَالِي لَحَلُّ⁴²¹

-Kesinlikle Sala' dağının eteklerinde öldürüldü. (Dayısı Teebbeta) Onun kanı boşa geçmeyip yerde kalmayacak.

-Bana ağır bir yük yükledi. Ve ben o ağır yükü taşıyacağım. (kanını yerde bırakmayacağım)

-Benden sonra kanımı yerde bırakmayacak kız kardeşimin oğlu var. Güçlü ve sözünün eri olan biridir. (Dayısı sanki ona böyle diyecekti)

-Ölümden dolayı terleyen ve hazır bekleyen biridir. Zehirli yılanın avını avlamadan önceki duruşu gibi duruyor. (Dayısının diliyle kendisini anlatıyor)

-Büyük ve şiddetli bir haber bize ulaştı. Ta ki en büyük emirler bile küçük kaldı bu haberin yanında.

-Zâlim olan zaman bana musibet ulaştırdı. Babam ona feda olsun. O komşularını koruyan biriydi.

-Kışta güneştir. Ta ki Yaz yıldızı çıkınca da serinlik olur. (Dayısını ihtiyaç sahipleri için kışta güneşe yazda da serinliğe benzetmiş)

⁴²¹ Bk. Ebû Bekr Muhammed b. Hâşîm el-Hâlidî, *Dîvânü'l-Halidiyyeyn*, thk. Muhammed Ali Dikkâ, (Riyad: Darus-Sakâfe 1414/1995), 1: 78. el-Merzûkî, *Şerhu Dîvânî'l-Hamâse*, 1: 586. el-Mûsta'simî, ed-Dürri'l-Ferîd, 1: 409.

-Fizik yapısı gayet düzgün biriydi. Ve elleri ıslak, keskin zekalı ve kendine güvenen biriydi.

-O kararlılık sahibiydi. Ta ki çözülmesi zor olan her şeyi kararlılığı ile çözüyordu.

-Onun iki tadı vardı biri bal diğeri acı elma gibiydi. Herkes bu iki tadı tadmıştır. (Dostu bal düşmanı acı tadmıştır ondan)

-Saygınlık sahibiydi. Üzerinde övgüden uzun bir elbisesi vardı.(Övülen biri olma yönünü dile getiriyor)

- cömertlik yapmada eli açıktı. Fakir olan onun cömertliğinde yaşardı.

-Dudakları siyah, nimette elbisesi uzundu. Savaşta ise kurt yavrusu gibi cesurdu.

-Büyük işlerin yalnız taliplisydi. Onun arkadaşı, ucu kırık yemen kılıcından başka yoktu.

-Yorgunluktan uyumaya çalışanlar onu gördükleri zaman durmadan hızlıca kalkıp kaçtılar.

- Geçmişte ondan kaçanların her birinin elinde yıldırım gibi parlayan kılıçlar vardı. (yani ondan kaçanlar korkak değillerdi. Dayım çok cesurdu)

-Her ne kadar Hüzeyl kabilesi dayımı büktüyse de, dayım onları daha önce çok bükmüştür.

-Ve dayım Hüzeyl kabilesini develerin bile yaşamada zorlandığı yerlerde yaşamaya mâhkum etmiştir.

-Hüzeyl kabilesi cesur olandan çok çekti. Savaşta düşmanı usanmadıkça, o usanmayan biriydi.

-Susayıp tekrar tekrar su içen biri gibiydi. O düşmanlarına defalarca saldırıdan bıkmayan biriydi.

-Sırtlan gülüyor Hüzeyl kabilesi ölümlerine ve kurt da ulumaktadır onların ölümlerine.

-Yırtıcı kuşlar Hüzeyl kabilesinin ölümlerini açlıktan dolayı çok yiyor ve bir daha uçmaya güç yetirmiyorlar uçmak istediklerinde.

-Günüün ortasında ve gecelerinde durmadan gençler kaçtılar. Ta ki darmadağan oldular.

-Ey Sevâd bin Amr! Bana içir şu içkiden. Çünkü dayımdan sonra bedenim aç ve zayıf kalmıştır.⁴²²

3.12. TAZİYE (التعازي)

الْعَزَاءُ kelimesi sözlükte ‘‘birine telkin edilen sabır’’ anlamına gelen tâziye anlamına gelir. Terim olarak ise herhangi bir yakını kaybeden kimseyi sabır ve metanet göstermeye teşvik etmek, teselli ve baş sağlığı dilemek, acılarını paylaştığını ifade etmek gibi anlamlara gelir.⁴²³ Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Arap örf ve adetlerinde mersiye'nin bir bölümü olan tâziye; ölen bir kimsenin ardından duyulan hüznün, acı ve kederi dile getirmek, ölen kişinin güzel yanlarını anlatmak için nazmedilen lirik şiir türü olan mersiye'nin bir bölümüdür.⁴²⁴

İbni Abdirabbih eserinde, mersiye kitabının son kısmında, tâziyeyi kitabına almıştır. Kitabut-Tâziye ti başlığı altında kendi düşüncelerini şöyle dile getirmiştir: Ölüm ile meydana gelen durum karşısında müslüman kişi, Allah'ın emirlerine karşı gelmeyip ölümün Allah'ın emriyle gerçekleştiğine inanarak sabırlı davranmalı, sevap ve hayrın Allah katından olacağına gönülden iman etmeli ve gönlünde tam bir teslimiyetle Allah'ın kitabına sarılmalıdır. Ölümle bir yakını yitiren kişi sabrederse, Allah katında ona çok güzel müjdeler ve ecirler vardır. Ölüm, geçmiş ve gelecek olanların gideceği yol olup, tüm Nebi ve velilerin yürüyüp gittikleri Allahın cari bir kanunudur. Kim bu ölümden kurtulmuştur ki, herkes onu tadacaktır. Sabreden ve ecrini Allah'tan umanlar kazançlı çıkacaktır.⁴²⁵

Bu girişten sonra İbni Abdirabbih şu örneği veriyor: Hz. Muhammed oğlu ve göz aydınlığı olan İbrâhim ile bu ölüm musibetine uğramış, bunun sonucunda şükredip Allah'ın kader ve kazasına rıza ve memnuniyetini dile getirerek ‘‘Ey İbrâhim göz ağlar, kalp üzüldür; biz Rabbimizin razı olacağı sözden başkasını söylemeyiz.’’ Diyerek yaşadığı duyguları ifade etmiştir. Akıl sahibi olan insan dünyanın içinde olan ve oluşan

⁴²² İbni Abdirabbih, el-İkd'ül-ferid, 3: 250-253.

⁴²³ Çağrı, ‘‘Tâziye ’’ , Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 40: 202.

⁴²⁴ Toprak, ‘‘ Mersiye’’, 29: 220.

⁴²⁵ İbni Abdirabbih, el-İkd'ül-ferid, 3: 254.

durumlara bakıp tefekkür ettiği zaman dünya gözünde küçülür ve ahirete yönelik çalışmalar içine girer. Dünyanın faniliğini ve değersizliğini anlayan insana musibetler de küçük gelir ve ona göre sabrı ve metaneti çoğalır. Zira Peygamberimiz (s.a.v.) “lezzetleri yok eden ölümü çokça anın” buyurarak ölüme hazırlıklı olunmasını emretmiştir.⁴²⁶

İbni Abdirabbih mersiyede olduğu gibi tâziye ye de konu olan kişi ve varlıklar için söylenen birtakım nesir ve manzum şiirleri bu bölüme almıştır. Tâziye ye konu olan çocuklar, kardeşler, hükümdarlar ve genel olarak herhangi birinin ölümünden sonra söylenen sözleri ve şiirleri bu bölümde ele almıştır.

3.12.1. ÇOCUKLAR İÇİN TAZİYE ÖRNEKLERİ

3.12.2. İbni Ebî Bekr Oğlu Vefat Eden Süleymân Bin Abdülmelîk İçin Tâziyesi

İbni Abdirabbih bu bölüme çocuklar için söylenen söz, şiir ve mektup gibi Tâziye örneklerine; Abbâsi Döneminde halifelik yapan Süleyman b. Abdülmelîk’in ölen oğlu için söylenen tâziye ile başlamıştır. Süleyman b. Abdülmelîk’in en büyük oğlu ve veliahdı olan Eyyüp vefat ettiğinde, Abdurrahman b. Ebû Bekr ona tâziye için gelip şöyle dedi: “Ey müminlerin emiri! Ömrü uzun olan sevdiklerini kaybeder; kimin ömrü de kısa olursa sevdiklerini kaybetmenin acısını çekmez. Şayet onun ölümünü görmeseydiniz, o sizin ölümünüzü görecekti.”⁴²⁷

Hasan-ı Basrî oğlu Abdülmelîk’i kaybeden Ömer b. Abdulaziz’e yazdığı tâziye mektubuyla ona derin anlam ihtiva eden, Allah’tan sabır dileme ve şayet takdire rıza göstermezse kaybedilen oğluyla birlikte ecrini de kaybetme riskine vurgu yaptığı bir beyitlik şiiriyle tâziye sini şu şekilde ifade etmiştir:

– وَعَوَّضْتَ أَجْرًا مِنْ فَقِيدٍ فَلَا يَكُنْ
فَقِيدُكَ لَا يَأْتِي وَأَجْرُكَ يَذْهَبُ
-Yitirdiğine karşılık Allah sana ecir versin. Yitirdiği dönmeyen ve ecrini kaybeden gibi olma.⁴²⁸

Bir başka tâziye örneği de Utbî’nin Abdullah b. Ehtemden rivayet ettiği şu haberdur: Benim bir oğlum ölmüştü ve ben o zaman Mekkedeydim. Bu ölümden çok

⁴²⁶ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 257.

⁴²⁷ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 254-255.

⁴²⁸ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 255.

büyük hüznün ve elem duyuyordum. O sırada İbni Cüreyh yanıma geldi ve bana şu şekilde tâziye de bulundu: “Ey Eba Muhammed! Sana gaflet ve hayvanlar gibi unutma gelmeden önce sabır ve Allah’tan mükâfat ile teselli ol.”⁴²⁹

3.12.3. Halife Me’mun’un Oğlu Fazl’ı Kaybeden Ümmü’l-Fazl b. Suheyl’e Olan Tâziyesi

Halife Me’mun oğlu Fazl’ı kaybeden Ümmü’l-Fazl bnt. Suheyl’e olan tâziyesi ve onun halife Me’muna olan cevabı şu şekildedir. Me’mun: “Ey Ümmü’l-Fazl şüphesiz sen oğlunu kaybetmedin, belki sadece onu görmekten mahrum edildin. Artık üzülme, onun yerine ben senin oğlun olurum.” Dedi. Bunun üzerine Ümmü’l-Fazl: “Ey mü’minlerin emiri! Senin gibi bir oğul kazanmama vesile olan oğlum için nasıl üzülmeyleyim, belki hüznüm bununla daha da Ziyâdeleşir.”⁴³⁰ Dedi. Onu teselli edeceği yerde hüznünün arttığı görünce halife şaşkınlığını gizleyemedi.⁴³¹

Çocuklar için tâziye örneklerinden biri de Abdullah b. Tâhir’in, oğlu vefat eden Halife Mütevekkil’e ölüm ve yaşam arasındaki ince çizgiye vurgu yaptığı ve hayatın faniliğini dile getirdiği mektubundaki şu iki beyittir:⁴³²

إِنِّي أُعْزِيكَ لَا أَنِّي عَلَى ثِقَةٍ مِنْ الْحَيَاةِ وَلَكِنْ سُنَّةُ الدِّينِ
لَيْسَ الْمُعْزَى بِبَاقٍ بَعْدَ مَيِّتِهِ وَلَا الْمُعْزَى وَ إِنْ عَاشَا إِلَى حِينِ

1-Ben senin tâziye ni yapıyorum ama bu hayata güvenim de yok. Lakin dinin bir sünneti gereği yapıyorum.

2-Tâziyesi yapılan (Mütevekkil) baki kalıcı değildir ölüsünün ardından. Ve tâziye eden de (Abdullah b. Tahir) kalıcı değil her ikiside belli bir müddet yaşasa da.⁴³³

3.12.4. Hz. Ali’nin Eş’as b. Kays’a Tâziyesi

Başka bir tâziye örneği de Hz. Ali’nin Eş’as b. Kays’a (ö. 40/661) ölen oğlu için Tâziye sidir. Hz. Ali kendine özgü tarzıyla hem babayı anladığını ifade ediyor hem de sabır telkin edip çocukların birer imtihan aracı olduğunu vurgulayarak şöyle diyor: “Ey

⁴²⁹ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 255.

⁴³⁰ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 262.

⁴³¹ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 262.

⁴³² İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 263.

⁴³³ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 263.

Eş'as! Üzülmekte haklısın, zira ölen senin oğlundur. Fakat Allah her musibetin karşılığını verecektir. Eğer sabredersen mükâfat elde edersin, isyan edersen günâhkar olursun. Çocuğun senin için imtihan ve fitne aracı, hüznün ise rahmet ve sevaptır.⁴³⁴

Yıkardaki örneğe ilaveleten Arap İslam kültüründe seçkin bir yere sahip olan Hz. Ali'nin genel olarak tâziyeye dair söylediği söz şu şekildedir. Hz. Ali her hangi bir topluluğa tâziye de bulunurken şu cümleleri sarf ederdi: "Sabırlı ve metanetli olmaya gayret gösterin. Zira metanetli olan da, kederli olan da sonunda ona sığınır."

Hz. Ali'nin bu sözlerini, oğlu ölen birine Şair Habîb, şiirde şu şekilde iki beyitle dile getirmiştir:

وقال عليّ في التعازي لأشعثٍ
و خاف عليه بعض تلك المائم
- أَتَصْبِرُ لِلْبُلُوِّ عَزَاءً وَ حِسْبَةً
فَقُؤْجَرَ أَمْ تَسْلُو سَلْوَ الْبِهَائِمِ

-Ve Ali dedi Eş'asın tâziye si için. Ve bu musibetten dolayı onun günaha düşmesinden korktu.

-Sabredersen bu imtihana sevap ve hayır ile mükâfat olunursun. Ya da hayvanlarda olduğu gibi unutup ecir almazsın.⁴³⁵

Arap tâziye geleneğinde, tâziye cümleleri anlam olarak birbirine yakındır. Sabır, sevap ve başsağlığı dileme gibi sözler sık işlenir. Salîh el-Mırrî ise oğlu vefat eden bir adama tâziyede bulunurken musibetin farklı bir yönüne işaret etmiş ve şu özlü cümleleri dile getirmiştir: "Eğer oğlunun ölümü senin için bir vaaz ve nasihat vesilesi olmamışsa senin musibetin oğlunu yitirmekten daha büyüktür. Ve bil ki geç olsa da, sana isabet edecek olan Allah'ın vereceği ecir şimdi sana yapacağımız teselliden ve başına gelen musibetten daha hayırlıdır."⁴³⁶

Tâziye cümlelerine başka bir örnek de el-'Utbî'nin babasından naklettiği şu örnektir. Babam çocuğu ölen bir adama şöyle dedi: "Musibetlere karşı sabreden kişilere Allah kendisine vaâdini yerine getireceğini bildirmiştir. Başına gelen musibete sabret. İsyan ile musibetini ikiye katlama; şayet isyan edersen başında iki büyük musibet olur. Hem oğlunu kaybedersen, onunla beraber Allah'ın vereceği mukâfatıda kaçırırsın. Her birliktelik mutlaka ayrılıkla son bulacaktır."⁴³⁷

⁴³⁴ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 255.

⁴³⁵ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 255.

⁴³⁶ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 256.

⁴³⁷ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 256.

Muhammed b. el-Fâdl Ebû Hazm'dan rivayet ettiğine göre 'Ukbete b. 'Îyâd el-Fihri' adlı kişi öldü. Onun ölümünden sonra bir adam gelip onun babasına tâziyede bulunarak şöyle dediğini nakleder: “ Haddini aşacak şekilde fazla üzülmeyin! Zira o şehid edildi.” Bunun üzerine babası şöyle dedi: “Nasıl isyan edeyim! O, yaşarken bizim için dünya hayatının süsüydü; bugün ise bizim için salih amellerdendir.”⁴³⁸ Diyerek tâziye sinde bulunan adama güzel şekilde mukabelede bulunmuştur.

3.13. KARDEŞLER İÇİN TAZİYE ÖRNEKLERİ

3.13.1. Asmaî'nin Ca'fer Bin Süleyman'a Ölen Kardeşi İçin Tâziyesi

Asmaî şöyle dedi: Ben kardeşini yitiren Ca'ferin yanına vardım, o aşırı hüznün ve kederden dolayı yeme içmeyi bırakmıştı. Ben de ona el-Ahvâsın şu beytini hatırlattım:

وَقَدْ زَادَهُ كَلْفًا بِالْحُبِّ إِذَا مَنَعْتُ أَحَبُّ شَيْءٍ إِلَى الْإِنْسَانِ مَا مَنَعَا

-Kişiye yasaklanan şey kesinlikle daha sevimli gelir. Öyle ise yasaklanan şeyi yakın kıl.⁴³⁹

Yemek yemeği yasaklamıştı kendisine, bu şiiri hatırlatmamdan sonra hemen sofrayı getirin dedi ve yemek yemeye başladı.⁴⁴⁰

Tâziyede ana konulardan biri de dünya ve içindekilerin faniliğine vurgu yapan söz ve şiirlerdir. “Öncekiler nasıl göçüp gittiyse sonrakiler de sahip olduğu her şeyi bırakıp gidecektir. Bırakılıp gidilen şeyler değerli değildir. O değersiz şeylere kendini kaptıranlar kaybedenler den olacaktır” gibi temalar vurgulanır. Bununla birlikte yakınını kaybedeni anlayan ve onun acısını paylaşan sözler ve şiirler Arap edebiyatındaki seçkin yerini korumuştur. Bu minvalde aşağıda İbni Abdirabbih'in getirdiği dörtlük bunun güzel bir örneğidir.

Ebû Musa dedi ki: Erâke es-Sekâfi hem kendi nefesine tâziyede bulunurken hem de Amr b. Erâkete ye mersiyede bulunarak şu dört beyitlik şiiri dile getirmiştir.⁴⁴¹

لَعَمْرِي لَئِنْ أَتَيْتَ عَيْنَكَ مَا مَضَى
بِهِ الدَّهْرُ أَوْ سَاقَ الْحِمَامِ إِلَى الْقَبْرِ
وَأَنْ كُنْتَ تَمْرِيهِنَّ مِنْ تَبْحِ الْبَحْرِ
لَتَسْتَنْفِدْنَ مَاءَ الشُّنُونِ بِأَسْرِهِ

⁴³⁸ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 258.

⁴³⁹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 258.

⁴⁴⁰ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 258.

⁴⁴¹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 258.

تَبَيَّنَ فَإِنْ كَانَ الْبُكَاءُ هَالِكًا
عَلَى أَحَدٍ فَأَجْهَدْ بُكَاءَ عَلَى عَمْرٍو
فَلَا تَبْكُ مَيِّتًا بَعْدَ مَوْتِ أَحَبَّةٍ
عَلَيَّ وَ عَبَّاسٍ وَ آلِ أَبِي بَكْرٍ

-Ömrüme yemin olsun ki, gözlerin, feleğin alıp götürdüklerinde veya ölümün mezara sürüklediklerinde kalırsa

- Gözyaşlarını denizden alıp akıtsan bile, şüphesiz o gözyaşların tamamını tüketip kurutacaksın.

- Şunu bil ki; ağlamak giden herhangi birini geri getirecekse, Amr için hıçkırma hıçkırma gayretle ağla.

-Ali'nin, Abbâs'ın ve Ebû Bekir ailesinin kefenleyip defnettiği kimseden (Hz.Muhammed) sonra başka hiçbir ölüye ağlama.⁴⁴²

Mâlik b. Dinar'ın (ö. 131/748) ölen kardeşine söylediği sözler de Arap tâziye kültüründe İslamın rengini alan bir yansıma mevcuttur. Ebû Ömer b. Yezîd'den rivayetle Mâlik b. Dinar ölen kardeşi için ağlayarak şu sözleri sarf etti: "Ey kardeşim! Benim gönlüm feraha kavuşmaz; senin cennet ehlimi yoksa cehennem ehli mi olduğunu öğrenmedikçe. Bunu bende sana ilhak olunca ancak o zaman anlarım."⁴⁴³ Dedi.

3.13.2. HÜKÜMDARLAR İÇİN SÖYLENEN TAZİYE SÖZLERİ

3.13.3. Eksem b. Sâyyfî'nin Amr b. Hind İçin Tâziyesi

İbni Abdirabbih, hükümdarlara söylenen tâziyelere câhiliye dönemindeki Arap bilgelerden meşhur biri olan Temimli Eksem b. Sâyyfî'nin (ö. 612) tâziye örneğiyle başlamıştır. O dönemin tâziye geleneğini anlama açısından önemli bir yere sahip olan bu tâziye örneği şöyledir. Arap krallarından Amr b. Hind'e erkek kardeşinin ölümü üzerine Eksem b. Sâyyfî tâziyede bulunarak şöyle söyler: "Ey Melîk! Hiç şüphesiz yaratmak yaratana, şükür nimet verene, teslimiyet her şeye kâdir olanadır. Olacak olan olur ve engel olunması imkânsız şey de gerçekleşir. Gideni geri getirmenin, ona tekrar vasıl olmanın hiçbir yolu yoktur. Geride kalanlar da ya birgün seni bırakıp gidecek ya da sen onları zorunlu olarak terkedeceksin. Öyleyse gerçekleşmesi kaçınılmaz olan şeye kederlenmek ve arzulanmayana karşı bu kadar hırslı olmak niye? Seni bırakıp gidene ve senin bırakıp gideceğin şeye ne çare? Nasıl ki atalarımız bu dünyadan göçüp gittiyse biz

⁴⁴² İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 258.

⁴⁴³ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 258.

de onların dallarıyız. Kökleri gittikten sonra dalları nasıl geride kalsın? Felâket anında yapılacak en iyi şey, felakete sabretmektir. Dünya ehlinin yolculuğu da sonunda ahirette bitecektir. Nimet verildiğinde nimete şükretmek ve nimet olmadığında teslimiyet ne kadar da yerinde ve güzeldir! Üzülen kimseleri gördüğünde onlardan ibret al ve onların üzüntüsünü gidermeye çalış. Senin için en iyisi budur. Şunu bil ki; felaketden daha büyüğü, senden sonra geleceklerin kötü olmasıdır. Allah'tan sakının! Şüphesiz O'na dönüş pek yakındır.”⁴⁴⁴

Bir başka devlet büyüğünün ölümü için söylenen tâziye örneği de Halife Mansûr'ün vefatı üzerine Mısırdan gelen heyetlerin birinde bulunan Muhaddis Ebû'l-'Ayna'nın (ö. 283/896) tâziyesidir. Heyet tâziye için el-Mehdi'nin huzuruna geldi ve Ebû'l-'Ayna izin alarak şöyle dedi: “Allah müminlerin emirine hayırlı ecirler versin, vefat eden daha önceki müminlerin emiri için. Allah vefat eden müminlerin emirinden sonra gelen müminlerin emirine bereket ve ihsan eylesin. Hem baba hemde imam olanın musibetinden daha büyük bir musibet yoktur. Allah'ın müminlere sizi halife olarak kılmasından daha büyük bir fazilet de yoktur. Allah'ın bu ikramını kabul buyurun. Ve en büyük musibet olan babanızın vefatına da sabredin.”⁴⁴⁵ Diyerek hem sabrı tavsiye etmekte hem de bu ölümle gelen Allah'ın ikramını kabul etmesini tâziye sözleri içinde zikredilmiştir.

Mersiye şiirinde olduğu gibi tâziy şiir örneğinde de Emevî Dönemi bir dönüm noktası olmuştur. Bu tâziye örneğinde tâziye ile tebrik, hüzn ile sevinç aynı şiirde zikredilerek yeni bir kültür oluşmuştur. Şair es-Selûlî tâziye ile tebriği bir şiirde zikrederek bu geleneğin öncülerinden olmuştur. Bu tâziye örneği, bu eserde şöyle geçmektedir: Hz. Muâviye vefat edince Yezîd ortalıkta yoktu. Dahhâk b. Kays el-Fîhrî (ö. 64/684) onun cenaze namazını kıldırıldı. Sonra Yezîd çıkıp geldi. Yezîd'in tazyesine kimse gitmedi. İbnû Himâm es-Selûlî onun yanına girdi ve şu şiiri okudu:⁴⁴⁶

وَاشْكُرْ حِبَاءَ الَّذِي بِالْمُلْكِ حَابَاكَ
مِمَّا رَزَنْتَ وَلَا عُقْبَى كَعُقْبَاكَ
فَأَنْتَ تَرَعَاهُمْ وَاللَّهُ يَرَعَاكَ

—اصْبِرْ يَزِيدُ فَقَدْ فَارَقْتَ ذَا مِقَّةٍ
—لَا رَزَاءَ أَعْظَمُ فِي الْأَقْوَامِ قَدْ عَلِمُوا
—أَصْبَحْتَ رَاعِي أَهْلِ الْأَرْضِ كُلِّهِمْ

⁴⁴⁴ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 260.

⁴⁴⁵ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 260-261.

⁴⁴⁶ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 260.

إِذَا تُعِيتَ وَلَا نَسْمَعُ بِمَنْعَاكَ⁴⁴⁷

—وَفِي مُعَاوِيَةَ الْبَاقِي لَنَا خَلْفٌ

- Sabırlı ol ey Yezîd! Zira sen ayrılığı tattın. Seni halifelîğe getiren musibete şükret.

- Kavimler içinde senin musibetin gibi büyük bir musibet yoktur. Ancak onların geleceği senin ki gibi değil.

-Bütün bu yeryüzü halkına sen hükmedeceksin. Sen onları gözeteceksin, Allah da seni gözetecek.

- Hayatta kalan Muâviye (Yezîd), onun halefidir. Vefat haberiniz verildiğinde biz onu duymak istemeyiz.⁴⁴⁸

Daha öncede vurguladığımız gibi Klasik Arap edebiyatında hem tâziye hem de kutlamayı görmek mümkündür. Hz. Muâviye'nin vefatında yapılan Tâziye lerden biri de 'Ata b. Ebî Sayfî'nin tâziye örneğidir. Emevîler döneminde bunu başlatan kişinin 'Ata b. Ebî Sayfî olduğu söylenebilir. 'Ata b. Ebî Sayfî'nin, Hz. Muâviye'nin ölümü üzerine oğlu Yezid'e tâziye si ve onun hilâfetini kutlaması şöyledir. Hz. Muâviye vefat ettiğinde Şam'ın ileri gelenleri oğlu Yezid'in huzuruna geldiler. İçlerinden sadece 'Atâ b. Ebî Sayfî hem tâziye hem de tebrik için gelmiş ve şöyle demiştir: "Ey Mü'minlerin Emiri! Allah'ın halifesini kaybettiniz ama hilafetini aldınız. Muâviye hakkın rahmetine kavuştu. Allah onun günahlarını affetsin. Ondan sonra riyaset ve siyaset size verildi. Başınıza gelen bu ölümüne sabrettiğiniz için sevabını Allah'tan bekleyin ve Allah'ın size verdiği hilâfet nimetinden dolayı da O'na şükredin dedi."⁴⁴⁹

3.14. BAZI ŞAİRLERİN TAZİYE'YE DAİR ŞİİRLERİ

İbni Abdirabbih, bu bölümün son kısmında tâziye ile ilgili birkaç şairin kısa şiirlerini almıştır. Hayatın ve ölümün olağan bir şey olduğuna, başa gelen musibetlere sabretmek gerektiğine dair en eski yazıtlardan biri Yemen taraflarında Tubba' kavmine ait tarihi eser olarak bulunan bir duvarın üzerinde, şu iki beyitlik şiir yazılı olarak bulunmuş:

مِنْكَ فَهَكَذَا مَضَتِ الدُّهُورُ

لَا الْحُزْنَ دَامَ وَلَا السُّرُورُ

—إِصْبِرْ لِذَهْرِ نَالٍ

—فَرِحْ وَحُزْنَ مَرَّةً

-Zamanın senden aldıklarına sabret. İşte bu şekilde zaman geçmiştir.

⁴⁴⁷ Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Mehdî el-Mehrûmî, (Beyrut: Mektebetü'l-Hîlâl), 3: 309. İbni Kuteyb, *eş-Şi'r ve's-Şuarâ*, 2: 638.

⁴⁴⁸ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 261.

⁴⁴⁹ İbni Abdirabbih, *el-İkd'ül-ferid*, 3: 262.

-Sevinç ve hüznün bir kezdir. Ne hüznün ne de sevinç kalıcıdır. Hepsi geçicidir.⁴⁵⁰

Başka bir şiirde ölümle gelen musibet, elem ve kederi ifade eden şair, genel olarak duyulan bu türden duyguları şöyle dile getirmiştir:

كَأَنَّ الْحَشَا مِنِّي تَلَدَعُهُ الْجَمْرُ	وَقَائِلَةٌ لَمَّا رَأَتْنِي مُسَهَّدًا
فَقُلْتُ الَّذِي بِي مَا يَقُومُ لَهُ صَبْرُ	أَبَاطُنْ دَاءٍ أَمْ جَوَى بِكَ قَاتِلُ
وَقَفَّدُ ذُوِي الْأَفْضَالِ قَالَتْ كَذَا الدَّهْرُ	تَفَرَّقُ الْأَفْ وَ مَوْتُ أَحِبَّةٍ

-Ve beni uykusuz ve sanki yüreğimi yakan ateşten kor varmış gibi görünce kadın diyordu ki:

-Sana bir iç hastalık mı isabet etti. Yoksa öldürücü bir hüznün ve ya aşk mı? Dedim ki: bana isabet eden şeyi sabır yenemez.

-Dostların ayrılığı, sevgililerin ölümü ve fazilet sahiplerinin yokluğudur benim derdim. Kadın dedi ki: Zaman böyledir.⁴⁵¹

Ebû Uyeynete de iki beyitlik şiiri ile hüznün ve sevinç zamanlarına vurgu yaparak şöyle diyor:

فَقَدْ كُنْتُ أَشْكُو مِنْهُ بِالْبَصْرَةِ الْقَصْرِ	فَإِنْ أَشْكُ مِنْ لَيْلِي بِجُرْجَانِ طَوْلُهُ
فَقُلْتُ لَهَا: لَا عِلْمَ لِي فَسَلِّي الْقَدَرُ	وَقَائِلَةٌ مَاذَا نَأَى بِكَ عَنْهُمْ

-Eğer Cürcanda gecelerin uzunluğundan (hüzünden) şikâyet ediyorsam, daha önce de basrada gecelerin kısalığından (Sevinçten) şikâyet ediyordum.

-Ve bir kadın dedi ki: Niye onlardan uzaklaştın? Dedim ki: Bilmiyorum onu kaderden sor.⁴⁵²

SONUÇ

İbni Abdirabbih Arap dili ve edebiyatındaki seçkin yerini ve yaygın ününü, ‘el-İkdü’l-ferîd’ adlı eserine borçludur. Bu seçkin âlim ve eserinin Arap dili ve edebiyatına

⁴⁵⁰ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 263.

⁴⁵¹ İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 263.

⁴⁵² İbni Abdirabbih, *el-İkd’ül-ferid*, 3: 263.

katkıları çok fazladır. İbni Abdirabbih'in eserini yazdığı dönemde Endülüs'te sadece o bölgenin ilim, kültür ve değerlerini yazan ve bu yönde çalışmalar yapan bir akımla birlikte doğu İslam dünyasının ilim, kültür, medeniyet ve değerlerini yazanlar diye bir başka akım vardı. Kendisi bu her iki akımı engin ilim ve şairliğiyle birleştiren kişi olmuştur. Bu çalışmamızın sonucunda elde ettiğimiz bilgiler özet olarak şu şekildedir:

- 1- Araştırmalarımızda bu seçkin eserin içerdiği konular ve Arap edebiyatı açısından birçok farklı ilmi bir arada bulundurması onu bu seçkin konuma getirdiği sonucuna varılmıştır.
- 2- Kendisine ansiklopedik eser denmesinin nedeni ancak bir ansiklopedinin barındırabileceği derin ilimleri içermesi sebebiyledir.
- 3- Tâziye ve mersiye konusu da bahse konu olan Arap dili ve edebiyatında önemli yere sahip ilimlerden biri olan şiir ve nesirin temellerinden sayılmaktadır.
- 4-Tâziye ve mersiye konusunda dile getirilen her söz ve şiir önemli ve değerlidir. Bu eserde geçen ve müstakil bir kitap olarak yer edinen tâziye ve mersiye konusu benzerlerine nazaran oldukça kapsamlı ve geniştir.
- 5- Tâziye ve mersiye konusunu el-Muberrid, İbni Kuteybe, el-Cahîz, el-İsfâhanî gibi âlimler kısmi olarak eserlerinde zikretmişlerdir. Ama İbni Abdirabbih eserinde tâziye ve mersiyeyle dair sadece şiirleri değil aynı zamanda nesir, mektup, kabir taşlarında yazılan mersiye, ölüm öncesi ve anında söylenen söz ve şiirleri etraflıca ve konularına göre ayırarak eserinde yer verdiğini görüyoruz.
- 6- Eserinin bir bölümünü oluşturan, tâziye ve mersiye olarak isimlendirdiği bölümü detaylı bir şekilde araştırıp inceledik. Eserde geçen şiirlerin başka hangi kadim eserlerde geçtiğini araştırıp dipnotta yer verdik. Kendisinin bu bölümde üç ana başlık altında topladığı nesir ve şiirleri başlıklarının altında toplayıp şiirlerin Arapçalarıyla birlikte Türkçe anlamlarını da yazdık.
- 7- Bu üç başlık A) Ölüm B) Mersiye C)Tâziye olarak geçmektedir. Ölüm ile ilgili şu başlıklar vardır; a) Ölüm esnasında söylenen söz b) Ölümden duyulan acıya dair sözler c) Ölüm esnasında ağlama/ağıt d) Kabirlerin yanında durmak ve o esnada söylenen sözler şeklinde sıralamış ve bu konulara dair söylenen söz ve şiirleri almıştır.

- 8- Mersiye konusunu diğerlerine nazaran çok daha uzun bir şekilde işlemiştir. Bu konuyu şu başlıklar altında toplamıştır; a) Kendisi için tersiye söyleyenler, Gömülmek istediği kabri ve yerini niteleyenler ve bazı kabir taşlarında yazılmış mersiye şiirleri b) Evlatlar için söylenen mersiyeler c) Kardeşler için söylenen mersiyeler ç) Eşler için söylenen mersiyeler d) Cariyeler için söylenen mersiyeler e) Kız çocukları için söylenen mersiyeler f) Eşrâf diye nitelenen devlet büyükleri ve önemli kişiler için söylenen mersiyeler olarak eserine almıştır.
- 9- Tâziye ile ilgili bölümde şu şekilde ele almıştır; a) Tâziye b) Kitabut-Ta'ziyeti diye bir bab açmış ve bu konuda kendi görüşünü ifade etmiştir. c) Devlet büyükleri için söylenen tâziye, söz ve şiirlerini almıştır. Kalan kısımda tâziyeye konu olan evlat, kardeş ve diğer kişileri almış ve bu konuda bazı şairlerin şiirlerini zikrederek kitabını bitirmiştir.

Çalışmamızda bu zikrettiğimiz başlıklar altında geçen nesirleri irdeleyip Türkçelerini yazdık. Şiirlerin ise hem Arapçalarını hem Türkçelerini verip şairlere dair kısa bilgiler verip, o şiire konu olan şahıs belli ise ona dair bulduğumuz bilgiler, şiirde geçen konuların Arap edebiyatı açısından tahlilini yapıp vurgulanmak istenen ana temayı vermeye çalıştık.

KAYNAKÇA

- ALTUNCÎ, Muhammed. *Divanu İbni Abdirahhi el-Endelusî*, Beyrut: Daru't-Türasi'l - Arabî, 1414/1993.
- ÂMİDÎ, Ebü'l-Kâsım el-Hasen b. Bişr. *el-Muvâzene Beyne Ebî Temmâm ve'l-Buhtürî*. Thk. Abdullah el-Muharîbi. 1. Baskı. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1414/1994.
- el-BAĞDÂDÎ, Ahmed b. Ali b. Sabî. *Tarîhu Bağdâd*. thk. Beşşâr Âvvad, 1. Baskı. Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslamî, 1422/2002.
- el-BAĞDADÎ, Ebû Ubeydullah Kasım b. Selam. , *Fedailul-Kur'ân, Li'l-Kasım b. Selâm*. Thk. Mervân el-Âtiyye. 1. Baskı. Beyrut: Daru İbni Kesir, 1415/1995.
- BESİC, Ahmed Hasan. *İbni Abdirabbihî Melihu Endelüs*. Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1413/1993.
- el-BEYHÂKÎ, İbrahim b. Muhammed. *el-Mehâsîn Ve'l-Mesâvî*. Thk. Muhammed Ebû'l- Fadl İbrahim. Kahire: Darü'l-Meârif, 1119/1952.
- el-BEZZÂR, Ahmed b. Amr. *Müsnedül-Bezzâr*. Thk. Mahfûz Rahman. 1. Baskı. Medine: Mektebü'l-Ûlum ve'l-Hikme, 1418/1998.
- CÂD, Hasan. *el-Edebû'l-'Arabî Beyne'l-Cahilî ve'l-İslamî*. Beyrut: Dâru'l- İlmi li'l Melâyin, 1433/2012.
- el-CÂHİZ, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb. *el-Beyân ve't-Tebyîn*. Thk. Abdüsselâm Muhammed. 7. Baskı. Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1418/1998.
- el-CERÂVÎ, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdusselâm. *el-Hamasetü'l-Mağribiyye*. Thk. Rıdvân ed-Daye. 1.Baskı. Beyrut: Darü'l-Fikri'l-Mu'asır, 1441/1991.
- CEVHERÎ, İsmail b. Hammad. *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l Melâyin, 1410/1990.
- el-CEVZÎ, Ebü'l Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman b. Ali. *Ahbârün-Nisâ*. Thk. Nezâr Rîdâ. 1.Baskı. Beyrut: Darü'l-Hayât, 1402/1982.

- el-CEZERÎ, İzzüddîn Ali b. Muhammed. *Üsdü'l-Gabe*. Nşr. Daru İbn Hazm. Beyrut: Dar'ül Fikr, 1409/1989.
- ÇAĞRICI, Mustafa. ‘’ Tâziye ’’ . *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 40: 202-203. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- ÇELEBÎ, Mustafa b. Abdullah Kâtib. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-Kütüb ve'l-fünûn*. Beyrut: Daru İhyâu't-Turas, 1360/1941.
- ed-DABBÎ, Ahmed b. Yahyâ b. Ahmed. *Buğyetü'l-Mültemis fî Târîhi Ehli'l-Endülüs*. Nşr. İbrâhim el-İbyârî. Kahire: Daru'l Kitabi'l Mısırî, 1410/1989.
- ed-DABBÎ, Mufaddal b. Muhammed b. Ya'la. *Mufaddalü'd-Dabbî*. Thk. Ahmed Muhammed Şakir. 6. Baskı. Kahire: Darü'l-Me'ârif, 1441/1952.
- DAYF, Ahmed Şevkî Abdusselâm. *er-Risâ*. Kahire: Daru'l-Me'arif, 1426/1955.
- DEMİRAYAK, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi-I, Cahiliye Dönemi*. 3. Baskı. Kayseri: Fenomen yayınları, 2014.
- ed-DİNEVERÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Mervân. *el-Mücâlese ve Cevâhirü'l-İlm*. Thk. Hasan Süleyman. Beyrut: Daru İbn Hâzm, 1419/1998.
- EBÎ USAYBÎA, Ebü'l-Abbâs Muvaffakuddin Ahmed b. Kasım. *Uyûnü'l-Enbâ' fî Tabakâti'l-Etubbâ'*. Nşr. Nizâr Rîda. Beyrut: Mektebetü'l-Hayat, 1385/1965.
- EMÎN, Ahmed. *Zührü'l-İslâm*, 5. Baskı. Kahire: Mektebetu'n-Nahda, 1385/1965.
- el-ENDELÜSÎ, Abdülaziz b. Muhammed el-Bekrî. *Simtü'l-le'âlî fî Şerhi'l-Emâli'l-Kalî*. Beyrut: Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- ER, Rahmi. ‘’Ebü Züeyb el-Hüzelî’’ . *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10: 272. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- ERGİN, Ali Şakir. ‘’Hz. Hansâ’’.*Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16: 46-47. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- el-FAHURÎ, Hanna. *el-Câmi'u fî Tarihi'l-Edebi'l-Arab*. 3. Baskı. Beyrut: Daru'l Cil, 1405/1985.

- el-FERÂHÎDÎ, Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitâbü'l-'Ayn*. Thk. Mehdî el-Mehrûmî. Beyrut: Mektebetü'l-Hîlâl. *Kitâbü'l-'Ayn*. Thk. Mehdî el-Mehrûmî. Beyrut: Mektebetü'l-Hîlâl.
- FERRUH, Ömer. *Tarihu'l-Edebi'l-'Arabî*. Beyrut: Dâru'l- İlmi li'l Melâyin, 1401/1981.
- el-HALEBÎ, Safiyyuddin Ebû'l-Feth. *Ensü'l-Mescun ve Rahet'ül-Mahzun*. Thk. Muhammed Edîb. 1. Baskı. Beyrut: Darus-Sadr, 1447/1997.
- el-HÂLİDÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Hâşîm. *Dîvânü'l-Halidiyyeyn*. Thk. Muhammed Ali Dikkâ. Riyad: Darus-Sakâfe 1414/1995.
- el-HAMEVÎ, Ebû Abdillâh Şihâbüddin Yâkut b. Abdillâh. *Mu'cemü'l-Üdebâ*. Nşr. İhsan Abbas. 1. Baskı. Beyrut: Darü'l- Garbi'l-İslamî, 1414/1993.
- el-HAMEVÎ, Şihâbüddîn Yâkut b. Abdillâh. *Mü'cemü'l-Büldan*, 2. Baskı Beyrut: Darüs-Sadr, 1414/1995.
- el-HATLÎ, Ebû'l-Kâsım İshâk b. İbrâhim b. Sinîn. *Kitabü'd-Dibâce*. Thk. İbrâhim Salih. 1. Baskı. Kahire: Darü'l-Beşâir, 1414/1994.
- el-HEMEDANÎ, İbn Hail Ebû Muhammed el-Hasan b. Ahmed b. Yakub. *el-İklîl*. Thk. Nebîh Emîn Farîs. Beyrut: Darü'l Avdeti, 1385/1965.
- HEYKEL, Ahmed. *el-Edebü'l Endülü's Mine'l Fethi İla Sükuti'l Hilafeti*, 1. Baskı. Kahire: Daru'l Mea'rîf, 1406/1985.
- el-HİMYERÎ, Cemâlüddîn Abdülmelîk b. Hîşam. , *es-Sîretün-Nebeviyye*. Thk. Mustafa es-Şek'a. 2. Baskı. Kahire: Darü'l Kutubü'l-'İlmiyye, 1375/1955.
- HUMEYDÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Fettûh b. Abdullah. *Cezvetü'l Muktebis fi Tarihi Ulemai Endülü's*, Thk. Beşşar Avvad Ma'ruf. 1. Baskı. Tunus: Daru'l Garbi'l İslami, 1429/2008.
- el-HUSRÎ, İbrâhim b. Ali B. Temim el-Ensârî. *Zehr'ül- Adâb*. Thk. Ali Muhammed el-Beycâvî. 1. Baskı Beyrut: Darü'l-Cil, 1372/1953.

- İBN ABDİRABBİH, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *el-İkd'ül-ferîd*, Nşr. Müfîd Muhammed Kumejha. 1. Baskı. Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1404/1983.
- İBN BEKKÂR, Ebû Abdullah ez-Zübeyr. *el-Ahbârü'l-Muvaffakiyât*. Thk. Sâmi Mekkî. 2. Baskı Beyrut: Âlemü'l-Kutüb, 1416/1996.
- İBN CEVZÎ, Şemsuddîn Sıbt. *Mir'âtü'z-Zamân Fî Tarîhi'l-A'yân*. Thk. Muhammed barakât. 1. Baskı. Şam: Darü-Risâle, 1434/2013.
- İBN FARADÎ, -Eb'ül Velîd Abdullah b. Muhammed. *Târîhu Ulemâi'l-Endelüs*. Nşr. Beşşar Avvad Maruf. 1. Baskı. Dâru-l Garbi'l-İslami, 1429/2008.
- İBN HÂKAN, Ebû Nasr el-Feth b. Muhammed b. Ubeydillâh. *Matmahu'l-Enfûs ve Mesrahu't-Te'ennüs Fî Mülehi Ehli'l-Endelüs*. Thk. Muhammed Ali Şevâbike. Beyrut: Müessestü'r-Risale, 1403/1983.
- İBN HAMDUN, -Muhammed b. Hasan. *et-Tezkiret'ül-Hamduniye*. , 1. Baskı. Beyrut: Darus-Sadr, 1417/1996.
- İBN HANBEL, Ebû Abdullah Ahmed. *Müsnedü'l-Ahmed*. Nşr. Adîl Mürşid. 1. Baskı. Beyrut: Müessesetür-Risale, 1421/2001.
- İBN KESÎR, İmâdüddîn İsmail b. Şihâbiddîn Ömer. *el-Bidâye ve-Nihâye*. Beyrut: Mektebetü-l Meârif, 1410/1990.
- İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim. *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*. Thk. Ahmed Muhammed Şakir. Beyrut: Daru'l Meârif, 1402/1982.
- İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim. *Garîbü'l-Hadis*. Thk. Abdullah el-Cabburî. 1. Baskı. Bağdat: Matba'tül-Ânî, 1397/1977.
- İBN MÂCE, Muhammed b. Yezid. *Süneni İbni Mâce*. Thk. Muhammed Fuâd Abdalbaki. Beyrut: Daru'l-İhya, 1430/2009.
- İBN MANZÛR, Ebü'l-Fazl Cemâleddin Muhammed b. Mükrem b. Ali. *Lisanü'l-Arab*. Beyrut: Darü'l-Kutubü'l-İlmiyye, 1424/2003.

- İBN MUNKİZ, Nasr b. eş-Şeyzerî. *el-Bed'i fîn-Nakdiş-Şii'r*. Thk. Hamîd Abdülmecîd. BAE: el-İklimü'l-Cenubî.
- İBN TABÂTABÂ, Muhammed b. İbrâhîm. *İyârü's-Şi'r*. Thk. Abdulaziz b. Nâsır. Kahire: Mektebetü'l-Hancî.
- İBNİ DİHYE, Ebû'l-Hattâb Ömer b. Hasan el-Kelbî. *el-Mutrib Min Eş'ari Ehli'l-Mağrib*, Thk. İbrâhîm el-Ebyârî. 1. Baskı. Beyrut: Dâru'l ilmi, 1432/2011.
- İSEN, Mustafa. *Acıyı Bal Eylemek (Türk Edebiyatında Mersiye)*. 3. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları, 1994.
- İSEN, Mustafa. *Latîf Tezkiresi*, 2. Baskı. Ankara: Akçağ yayınları, 1999.
- KANDEMİR, Mehmet Yaşar. "Baki b. Mahled" . *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4: 541-542. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- KANDEMİR. Mehmet Yaşar. "İbn Vaddâh" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20: 435-436. Ankara: TDV Yayınları, 1420/1999.
- KARAASLAN, Nasuhi Ünal. "Ebû Nûvâs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10: 205-207. Ankara. TDV Yayınları, 1994. 205.
- el-KUREŞÎ, Ebû Zeyd Muhammed b. Hattâb. *Cemheretü Eş'âril-Arab*. Thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. Beyrut: Darü'l Mesire, 1401/1981.
- KURTUBÎ, Cemaleddin Yusuf b. Abdullah. *el-İsti'ab fî Ma'rifeti'l-Eshab*. Thk. Ali Muhammed el-Bicavi. 1.Baskı. Beyrut. Darü'l Cîl, 1412/1992.
- MERZÛKÎ, Ahmed b. Muhammed b. Hasen, , *Şerhu Dîvânî'l-Hamâse*. Thk. Garîd eş-Şeyh. 1. Baskı. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- el-MERZÛKÎ, Ebû Alî Muhammed b. Hasen. *-Ezmîne vel-Emkîne*. Thk. Halil el-Mansûr. 1. Baskı. Beyrut: Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417/1996.
- el-MERZÛBÂNÎ, Mûsa b. Saîd. *el-Muvaşşah*. Thk. Muhammed Hüseyin, 1. Baskı. Beyrut: Daru'l-Kutubîl-İlmiyye, 1415/1995.

- el-MUKİRRÎ, Şihabbud-din Ahmed b. Muhammed. *Nefhu't-Tib Min Gusni'l-Endülüsi'r-Ratib*, Thk. İhsan Abbas. Beyrut: Darus- Sadr, 1418/1997.
- MUNÎS, Hüseyin. *Me'âlimu Tarihü'l-Mağrib vel-Endelüs*. Beyrut: Darur-Reşad, 1421/2000.
- el-MÜBERRİD, Ebü'l Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber. *el-Kâmil fil-Lugati vel-Edeb*. Thk. Abdulhamîd Hindâvi. Riyâd: Vezaretü'l-Evkâfus-Suudiyye, 1419/1998.
- el-MÜBERRİD, Ebü'l Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber. *et-Te'azi ve'l-Merasi*. Thk. İbrâhim Muhammed. Mısır: Darün-Nahda, 1417/1996.
- el-MÜSTA'SİMÎ, Muhammed b. Aydemir. *ed-Dürrü'l-Ferîd ve Beytü'l Kasîd*. Thk. Süleyman Cabbûr. 1. Baskı Beyrut: Darü'l-Kütübil-İlmiyye, 1436/2015.
- NASİRÎ, Ebû-l Abbas Ahmed b. Halid. *el-İstiksâ lî Âhbarî Duveli'l-Mağribi'l-Aksa*. Thk. Ca'fer En-Nasırî, 1. Baskı, Kazablanka: Daru-l Beydâ, 1373/1954.
- er-RÂFÎ, Mustafa Sadık. *Tarihü'l-Adabil-Arab*. Beyrut: Darü'l-Kutubü'l-İlmiyye, 1421/2000.
- es-SÂMERRÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer. *İ'tilalü'l-Kulûb*. Thk. Hamdî Demirbaş. Riyâd: MektEbûr-Riyâd, 1421/2000.
- SARMIŞ, İbrahim. “Mütemmim Bin Nüveyre ” . *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansikopedisi*. 32: 193. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- es-SEÂLEBÎ, Muhammed b. İsmâîl. *Hassü'l-Has*, Thk. Hasan Emin. Beyrut: Daru'l-Mektebeti'l-Hayat.
- SÛLÎ, Muhammed b. Yahyâ b. Abdullah b. Muhammed. *el-Evrâku Kismu Ahbârîş-Şuârâ*. Kahire: Şirketu Emli, 1425/2004.
- ŞEK'A, Mustafa Muhammed. “İbn Abdürrabih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19: 281-283. İstanbul: TDV Yayınları, 1420/1999.

- eş-ŞERİŞÎ, Kemâlüddîn Ahmed b. Abdilmü'min. *Şerhu Makâmâtî Harîrî*. Thk. Muhammed Ebû'l fadl İbrâhim. Beyrut: Dar'ül-Kütü'l-İlmîyye, 1427/2006.
- TEBRİZÎ, Ali b. Muhammed. *Şerhu Dîvani'l-Hamaseti li't-Tebrîz*. Thk. Muhammed Osman. 1. Baskı. Beyrut: Darü'l-Evzâî, 1421/2000.
- TOPALOĞLU, Nuri. "Huşenî" . *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18: 421-422. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- TOPRAK, Mehmet Faruk. "Mersiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 219-221. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- YEZİDÎ, Muhammed b. Abbas. *Emali-Yezîdî*. 1. Baskı. Haydarâbâd: Dairetü'l-Meârif, 1397/1938.
- ez-ZEBÎDÎ, Muhammed b. Abdurrezzak. *Tacü'l-'Arus Min Cevâhiril- Kâmus*. Beyrut: Daru Mektebeti'l-Hayat, 1429/2008.
- ez-ZEHEBÎ, Şemsuddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Seyru Alami'n- Nubela*. Nşr. Şuayip el-Arnâvutî. 3. Baskı. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1402/1982
- ez-ZEVZENÎ, Ebû Abdullah Hüseyin b. Abdullah. *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb*. Beyrut: Darü'l-İhya, 1423/2002.
- ZÜBEYDÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Hasan. *Tabakatün-Nahviyyin vel-Lağviyyin*, Thk. Muhammed Ebû Fadl. 2. Baskı. Beyrut: Darü'l-Me'arif.